

MUSEU DE MATARÓ - SECCIÓ ARQUEOLÒGICA

LA IETANIA

ESTUDIS D'HISTÒRIA I D'ARQUEOLOGIA DE MATARÓ I DEL MARESME

LAIETANIA

Consell de Redacció de la revista Laietania.

- Josep Antoni Cerdà i Mellado
- Joan-Francesc Clariana i Roig
- Carles Martí i Garcia
- Joaquim Pera i Isem
- Jaume Pujol i del Horno

Edita:

© Patronat Municipal de Cultura - Museu de Mataró

C/ El Carreró, 17-19 - 08301 Mataró.

© Els autors

Fotocomposició i impressió:

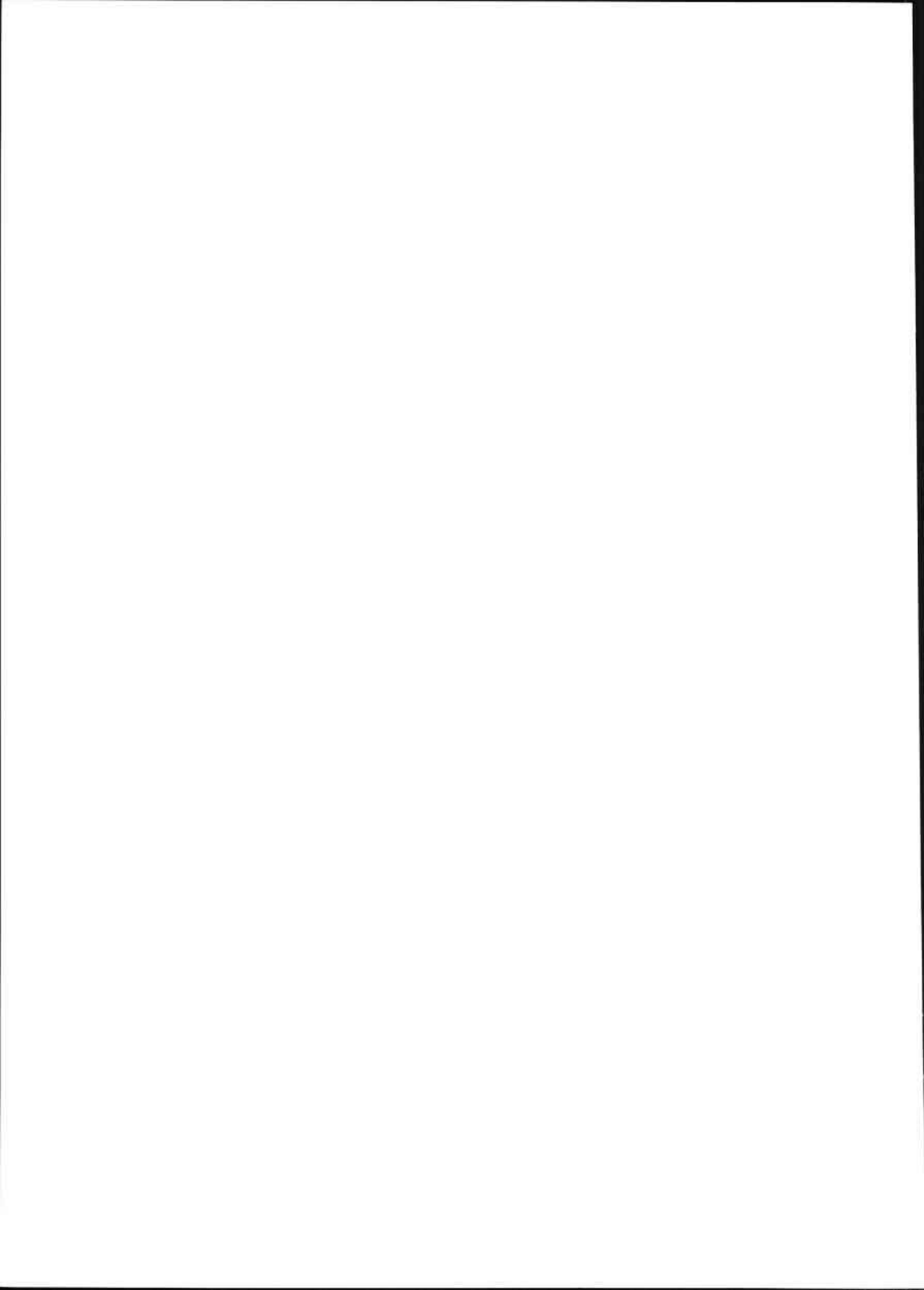
IMGESA

I.S.N.N.: 0212 - 8985

Dipòsit legal: B - 50.086 - 02

ÍNDIX

- El jaciment arqueològic del mas Català. Un assentament rural d'època ibèrica situat a la vall de Cabrera de Mar*** per Marianna Pérez-Sala Rodés i Joaquim García Roselló 5
- El jaciment de l'Hostal (Cabrera de Mar, Maresme)*** per Xabier Cela Espín, Dolors Zamora Moreno i Víctor Revilla Calvo 49
- Can Vilà (Premià de Dalt, El Maresme): un jaciment ibèric de plana amb producció ceràmica, després romanitzat*** per Ramon Coll Monteagudo, Marta Prevosti Monclús, Fernando Cazorla Carrera i Jordi Montlló Bolart 69
- La vil·la romana del Sant Crist de Cabrils (El Maresme): interpretació i estudi dels materials recuperats en el decurs de la seva destrucció*** per Joan Francesc Clariana Roig..... 107
- L'Hort dels Vidals. Un tugurium del segle I dC al territori d'Iluro*** (Mataró) per Xabier Cela Espín, Víctor Revilla Calvo i Dolors Zamora Moreno..... 159
- Denominació d'origen M. PORCI: reflexions al voltant d'una marca d'àmfora tarraconense*** per Oriol Olesti Vila i Cèsar Carreras Monfort 177
- El testimonio más antiguo de un procurador liberto de la provincia Hispania Citerior*** per Pablo Ozcáriz Gil..... 191
- Josep Puig i Cadafalch i l'arqueologia mataronina*** per Joan Banús Tort i Marc Bosch de Dòria..... 195

EL JACIMENT ARQUEOLÒGIC DEL MAS CATALÀ. UN ASSENTAMENT RURAL D'ÈPOCA IBÈRICA SITUAT A LA VALL DE CABRERA DE MAR

Marianna Pérez-Sala Rodés

CEIPAC Universitat de Barcelona

Joaquim García Roselló

Museu de Mataró

El yacimiento arqueológico de época ibérica del mas Català está situado en el valle de Cabrera de Mar, a poco menos de un kilómetro del oppidum ibérico de Burriac, centro del poder político de la Layetania. Las excavaciones, realizadas el año 1993, pusieron al descubierto los restos de seis silos y de dos pequeños habitáculos. A parte de dos silos que dejaron de utilizarse en el periodo ibérico pleno, el resto de estructuras se encuadran en la etapa de la romanización. Este asentamiento rural es un ejemplo más que ilustra el complejo proceso de reorganización territorial ibérico, caracterizado por la ocupación de zonas llanas, que bajo los auspicios del poder romano tuvo lugar en este territorio a lo largo de los siglos II y I a.C.

The Iberian archaeological site of mas Català is localised in the valley of Cabrera de Mar at less than one kilometre from the Iberian oppidum of Burriac, the centre of political power of Layetania. Archaeological works carried out in 1993 brought to light remains of six underground silos and two small habitats. Except from two silos that were no longer in use during the Full Iberian period, the rest of the structures uncovered are dated in early Roman times. This rural settlement is yet another example that illustrates the complex process of reorganising Iberian territory during the 2nd and 1st c. BC under the auspices of Roman power, mainly characterised by occupation of lowlands.

Paraules clau: Ibers. Assentament rural. Sitges. Vall de Cabrera de Mar. Romanització.

PRESENTACIÓ

La particular història del jaciment del mas Català és un més d'aquests desafortunats i lamentables episodis que durant bona part de la dècada dels anys 90 caracteritzaren la descoordinació entre l'activitat urbanística i la protecció del patrimoni arqueològic al municipi de Cabrera de Mar. Aquest jaciment fou localitzat quan ja s'havia destruït en bona part, arran d'unes obres d'urbanització de l'indret.

El descobriment del jaciment del mas Català posà en evidència per primera vegada que el patrimoni arqueològic de Cabrera de Mar no només se centrava en els importants jaciments coneguts situats majoritàriament en àrees no urbanitzades –Burriac, can Modolell, Turó dels Dos Pins, via romana d'Agell, etc.,- sinó que aquest s'estenia també dins del nucli urbà del poble, la qual cosa podia plantejar futurs problemes urbanístics i de salvaguarda del patrimoni arqueològic, tal com es demostrà més tard als jaciments del camí de can Segarra, de l'Hostal, de ca l'Arnau-can Mateu i de can Benet.

En el cas del jaciment del mas Català, quan s'efectuà la intervenció arqueològica, a càrrec del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, els treballs es plantejaren en documentar aquelles restes que s'havien salvat de la destrucció i en l'excavació només d'aquelles zones de les parcel·les on la construcció dels nous habitatges afectava el subsòl. Tot i ser conscients que el jaciment era més extens, no es va permetre ni tan sols la seva delimitació.

A aquests despropòsits cal afegir la migradesa de recursos econòmics i mitjans amb els quals les administracions dotaren la intervenció arqueològica, els quals foren pal·liats, en part, gràcies a l'esforç i la bona voluntat d'algunes persones que hi participaren desinteressadament, entre les quals volem recordar en Rafael Esteban, mort l'any 1995. Agraïm molt especialment en Joan Francesc Clariana i en Ferran Bayés l'ajuda en la classificació de materials. Hi han col·laborat, també, l'Enric Juhé i la Cristina Martí en la restauració d'algunes peces metàl·liques, en Josep Vinyals en diferents tasques i en Xabier Cela en l'elaboració d'alguns gràfics per a aquesta publicació.

També cal reconèixer la col·laboració dels senyors Roldós i Hernández, constructor i encarregat de l'obra respectivament, així com la de l'ajuntament de Cabrera de Mar.

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

El jaciment arqueològic del mas Català està situat al terme municipal de Cabrera de Mar, a la comarca del Maresme (lâm. 1). El jaciment es localitza dins del nucli urbà del poble, a la banda esquerra del torrent de Sant Feliu, en una zona amb un fort pendent que baixa des del Turó dels Oriols (322 m sobre el nivell del mar) fins a la plana litoral. El torrent en aquest punt està urbanitzat, essent l'actual avinguda de Pere Jaume Català (lâm. 2). Les coordenades UTM del jaciment són X= 449227,9 i Y= 4597635,7 i les geogràfiques són 2° 23'42" de longitud est i 41° 31'41" de latitud nord. Està situat entre els 95 i 100 metres sobre el nivell del mar.

MOTIVACIÓ DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA I OBJECTIUS

El jaciment es localitzà el mes d'abril de 1993 com a conseqüència d'uns treballs de reurbanització que implicaven el rebaix del terreny en aquest indret. Un cop informat, el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya va resoldre autoritzar la realització d'una excavació arqueològica d'urgència, la qual es desenvolupà del 26 d'abril al 4 de maig –dirigida per David Farell i Garrigós– i del 5 al 12 de maig sota la direcció de Marianna Pérez-Sala i Rodés.

Els treballs arqueològics es concentraren en un sector de la finca del Mas Català que fins llavors havia estat destinat al conreu. Aquests camps s'adaptaven al terreny, de fort pendent, mitjançant terrasses. La construcció d'aquests antics bancals i el constant conreu de la terra, així com els treballs de les màquines excavadores per urbanitzar la finca, provocaren importants destrosses en el jaciment arqueològic.

El terreny que es va rebaixar per construir-hi les cases abastava aproximadament uns 1400 m² de superfície. En plantejar-se la intervenció arqueològica, les màquines havien arranat aproximadament el 90% de la superfície total dels terrenys urbanitzables. Només restava intacta una superfície d'uns 100 m² on aparegueren seccionades i escapçades les restes arqueològiques que no havien estat destruïdes. Els treballs arqueològics es limitaren a excavar els indrets que havien d'acollir els aparcaments subterranis de les noves cases i els punts on s'havien de situar els fonaments d'aquestes. No es permeté excavar els espais que havien de ser els jardins de les cases tot i que les restes arqueològiques s'endinsaven en ells.

LES RESTES ARQUEOLÒGIQUES: DESCRIPCIÓ, MATERIALS I CRONOLOGIA

L'àrea intervinguda es dividí en 10 sectors, corresponents a les parcel·les de les noves cases que s'havien d'edificar (lâm. 3).

En el sector núm. 1 es varen documentar les restes, força ben conservades, de la meitat d'un àmbit –edificació núm. 1–, els fons de les sitges núm. 1 i 5 i un retall que podia haver estat les restes d'una altra possible sitja. En el segon sector es localitzà les restes d'un altre àmbit –edificació núm. 2– del qual només es conservava el tram d'un mur i diversos sediments associats a ell. En el sector tercer es va excavar la sitja núm. 6 i en el número quatre les sitges núm. 2 i 3. En aquest darrer sector també es va documentar un retall fet a la roca en forma de caneló i un altre de forma indefinida. En el sector 5 es trobaren restes d'una altra sitja, la núm. 4, i en el sector núm. 7 es localitzaren tres petits clots plens de cendres.

En total, doncs, s'havien posat al descobert les restes de sis sitges i de dos habitacles.

Sitja 1

Sitja seccionada transversalment pels treballs d'urbanització, per la qual cosa no es té altra mida que l'amplada conservada, 1,5 m. Estava farcida per un sol estrat –UE 100–.

Materials i cronologia

La ceràmica d'importació és molt escassa, tan sols es trobà un plat de la forma Lamb. 5 de la Campaniana A (lâm. 8, núm. 1) i un fragment del pivot d'una àmfora massaliota (lâm. 8, núm. 2).

De ceràmica ibèrica feta a torn oxidada es varen trobar un total d'11 peces, entre les quals hi ha com a mínim restes de cinc àmfores (lâm. 8, núm. 9 a 13 i lâm. 9, núm. 1 i 2), un atuell de reserva (lâm. 8, núm. 3), tres gerres (lâm. 8, núm. 4 a 6), una mena d'olla o d'urna de cos globular (lâm. 8 núm. 7) i el broc d'un vas decantador (lâm. 8, núm. 8).

Només es trobaren restes de dues olles de ceràmica ibèrica feta a mà (lâm. 9, núm. 3 i 4). Altres materials apareguts en aquesta sitja són un *pondus* (lâm. 9, núm. 5) i set peces discoïdals. El material es completa amb alguns fragments de petxines i d'ossos, restes de tovots, fragments de ferro i escòria de ferro i un petit fragment de bronze.

La troballa de Campaniana A tardana, situa la data d'amortització de la sitja a partir d'inicis del segle I aC.

Sitja 2

La sitja núm. 2 estava situada molt a prop de l'habitable núm. 1. Tot i ser escapçada per les màquines excavadores, es conservava força sencera. Tenia el fons lleugerament arrodonit i amidava 1,80 m de llargada per 1,80 m d'amplada i conservava una alçada de 2 m. Al seu interior es documentà un sol estrat –UE 201- format per capes intercalades de sauló i de terres argiloses, que no contenia material arqueològic.

Sitja 3

La sitja núm. 3 es localitzà pràcticament sencera. Al seu interior es documentaren dos estrats. El superior –UE 301- estava constituït per una gran quantitat de pedregam i contenia abundant material arqueològic. Aquest estrat en cobria un altre –UE 302- format per nombroses capes de cendres alternades amb altres de terres argiloses.

Materials i cronologia

El material d'importació recuperat és escàs. En destaca la troballa de diversos fragments d'una mateixa peça, possiblement un crater de campana, de ceràmica àtica de l'estil de figures roges, juntament amb alguns fragments informes de vasos dels tallers de Roses. Del possible crater àtic es conserva un fragment informe i part del peu de la peça, on es distingeix el peu d'una figura humana i motius geomètrics, en concret un damer i una greca (lâm. 10, núm. 1).

D'àmfores n'hi havia d'origen púnicoebusità, de les quals només es trobaren alguns fragments informes, i massaliota, essent aquesta última del tipus Py 3g (lâm. 10, núm. 2) (CLARIANA 1998).

De ceràmica ibèrica feta a torn oxidant hi ha dues gerres (lâm. 11, núm. 2 i 3), una copa (lâm. 11, núm. 1) i fragments de dues àmfores ibèriques. La ceràmica ibèrica feta a torn de cuïta reductora està representada per una gerra amb nansa (lâm. 11, núm. 5) i un gerro de cos globular (lâm. 11, núm. 4).

Alguns dels vasos de ceràmica feta a mà han pogut ser reconstruïts en bona part. Hi ha el perfil complet d'una gran olla decorada amb cordons aplicats, dos horitzontals sota el llavi i, com a mínim, tres cordons disposats verticalment (lâm. 12, núm. 1), la meitat superior d'una altra olla de la qual es conserven dos agafadors (lâm. 11, núm. 6) i una mena de plat petit (lâm. 11, núm. 7). Hi ha també diversos petits fragments de vores que com a mínim corresponen a sis vasos diferents, una tapadora amb dos petits orificis (lâm. 11, núm. 9) i l'agafador d'una altra tapadora (lâm. 11, núm. 8).

Altres materials presents a la sitja són algunes restes de tovots, diversos fragments d'ossos i de petxines, una pedra possiblement usada per polir o esmolar, fragments de ferro (un dels quals probablement pertanyent a un ganivet) i dos fragments d'escòria de ferro.

Proposem com a data d'amortització d'aquesta sitja el primer quart del segle III aC.

Sitja 4

A l'igual que la resta de sitges d'aquest jaciment, originàriament la sitja núm. 4 fou construïda en el granit. A diferència de les altres, però, el granit on fou tallada, amb el temps, patí un intens procés de descomposició, fins a transformar-se en sauló, la qual cosa produí una important pèrdua de compacitat. En ser seccionada per les màquines excavadores s'esfondrà abans de poder ser excavada. Tanmateix, s'havia pogut documentar que originàriament estava farcida per un sol estrat –UE 401-, constituït per terres argiloses amb nombroses clapes de terres més cendroses. El treball arqueològic es reduí a recuperar el material que hi havia a l'interior de la sitja que havia quedat barrejat entre les terres.

Materials i cronologia

El material d'importació exhumat es redueix a un fragment informe d'una copa de ceràmica de vernís negre de la forma Lamb. 26 dels tallers de Roses i a diversos fragments informes amfòrics d'origen massaliota i púnic.

De ceràmica ibèrica feta a torn de cuïta oxidant hi ha un atuell de gran mida amb dues nanses disposades horitzontalment (lâm. 13, núm. 1), un vas amb la vora bifida (lâm. 13, núm. 2), una gerra de vora lleugerament exvasada (lâm. 13, núm. 3) i, com a mínim, una àmfora (lâm. 13, núm. 4 i 5). De ceràmica ibèrica feta a mà es trobà una tapadora (lâm. 13, núm. 7) i fragments d'una olla (lâm. 13, núm. 6).

Altres materials trobats a la sitja foren restes de tovots i de calç, alguns fragments d'ossos i de petxines i un fragment de ferro.

L'escàs material recuperat ens fa ser prudents a l'hora de datar el moment d'amortització de la sitja. Tan sols ens aventurarem a proposar una cronologia àmplia de segle III aC.

Sitja 5

La sitja 5 estava situada a prop de la sitja núm. 1 i fou escapçada per les màquines. Estava farcida per un únic estrat, la UE 500.

Material i cronologia

El material ceràmic d'importació són un plat de la forma Lamb. 36 de Campaniana A (l'àm. 14, núm. 1), el fons d'un vas de forma indeterminable també de la Campaniana A (l'àm. 14, núm. 2) i un *pyxis* -Lamb. 3- de ceràmica de vernís negre de la variant tardana dels tallers de Cales, que té en el seu fons extern un grafit fet amb alfabet ibèric després de la cuita (l'àm. 14, núm. 3). La ceràmica de Parets Fines itàliques està representada pel fons d'un got de forma indeterminada (l'àm. 14, núm. 4). També d'origen itàlic hi ha una cassola del tipus Aguarod 4/Vegas 14 (l'àm. 14, núm. 5). Hi ha alguns fragments informes d'àmfora itàlica i la vora d'una àmfora púnica del tipus PE 16/T-8.1.3.1 (l'àm. 14, núm. 6).

Quant a la ceràmica de producció indígena de cuita oxidant, la peça més destacable és una gerra bicònica amb dues nanses, decorada amb pintura blanca (l'àm. 15, núm. 1), un estudi detallat de la qual ja ha estat publicat (CLARIANA 1996). També es trobaren una gerra bicònica decorada amb tres mugrons (l'àm. 14, núm. 7), de forma anàloga a les de ceràmica a torn de cuita reductora, una tassa de fons umbilicat (l'àm. 14, núm. 8), el fons d'una gerra de cos globular (l'àm. 14, núm. 9), la vora d'un atuell de reserva (l'àm. 14, núm. 10) i el fons d'una àmfora (l'àm. 14, núm. 11).

De ceràmica feta a torn de cuita reductora hi ha una petita gerra amb dues nanses (l'àm. 14, núm. 12) i altres fragment de gerres bicòniques.

La ceràmica feta a mà està representada per la meitat superior d'una olla que té un petit agafador disposat horitzontalment (l'àm. 14, núm. 13).

Altres materials recuperats en aquesta sitja foren un *pondus* sencer i el fragment d'un altre, restes de tovots i de tres pedres que per les seves formes han estat interpretades com a parts de molins de mà.

Amb el material exhumat només és possible establir una cronologia àmplia. Aquesta ve determinada per la troballa d'un vas de la forma Lamb. 3 de la variant tardana dels tallers de Cales. La sitja es degué amortitzar dins de la segona meitat del segle I aC. Tanmateix, s'ha de ressaltar la peça decorada amb pintura blanca que cronològicament sembla estar a cavall entre el segle IV i el III aC (CLARIANA 1996).

Sitja 6

La sitja estava pràcticament sencera. Al seu interior es diferenciaren tres nivells -UE 604, 605 i 606-, si bé corresponen a un sol moment d'amortització.

Material i cronologia.

L'única peça de vaixela de vernís negre exhutada és el peu d'una *kylix* de ceràmica àtica (l'àm. 16, núm. 1). D'origen itàlic es trobà algun fragment informe de ceràmica comuna, de gots de Parets Fines i altres d'àmfora. D'àmfores púnico-ebussitanes en destaca la vora d'una possible PE-14/T-8.1.1.1. (l'àm. 16, núm. 2).

De ceràmica ibèrica feta a torn oxidada hi ha restes de dues gerres de vora exvasada (l'àm. 16, 3 i 4) i fragments de cinc àmfores. Hi ha també fragments d'una gerra (l'àm. 16, núm. 5) i d'un bol (l'àm. 16, núm. 6) de ceràmica ibèrica a torn de cuita reductora. De ceràmica feta a mà es trobaren fragments d'una tapadora (l'àm. 16, núm. 7) i de dues olles (l'àm. 16, núm. 8 i 9).

També es trobaren nombrosos fragments de *pondus*, amb una cuita molt deficient, una fusaiola (l'àm. 16, núm. 10) i una peça discoïdal. Altres materials són alguns fragments de tovot i de teules, restes de calç, ossos, petxines i ferro.

Tot i que la sitja núm. 6 va ser l'única que es va poder excavar en la seva totalitat, el material arqueològic recuperat no és suficient per proporcionar una cronologia fiable. La presència de gots de ceràmica de Parets Fines i de ceràmica comuna itàlica sembla indicar una cronologia d'amortització a partir del segle II aC.

Edificació núm. 1.

Les restes d'aquesta edificació són les millor conservades del jaciment, tot i que fou seccionada pràcticament per la meitat en realitzar-se els treballs d'explanació i de rebaix dels terrenys. Tanmateix, les restes conservades permeten refer, tret d'algunes mides, la seva estructura originària.

Es tracta d'una construcció de planta quadrangular o rectangular, el costat oest de la qual fou destruïda per les màquines, fet que va fer desaparèixer totalment, en el cas que es conservés, el mur de la façana anterior, on molt probablement hi devia haver la porta d'accés (l'àm. 4).

A la construcció de l'edificació la precediren uns treballs previs de regularització i de retall de la roca, on s'encabí. Era una estança parcialment soterrada, aproximadament un metre per sota de la cota de la superfície de la roca. Els murs es bastiren en l'espai retallat adossats a la roca, sense rases de fonamentació. En iniciar la intervenció arqueològica només es conservava un mur en tota la seva extensió -UE 1027- que amidava 0,5 m d'amplada per 4,5 m de llargada i conservava una altura de 0,89 m. Els altres

dos murs seccionats, els situats al costats nord –UE 1029- i sud –UE 1028- conservaven una llargada de 2,2 m i 4,3 m respectivament i una altura similar al mur est. La tècnica constructiva dels tres murs era idèntica: pedres de mida mitjana, amb cares aplanades, i altres de més petites unides en sec o amb fang. La altura conservada no permet esbrinar si es tractava d'un sòcol o de la part inferior d'un mur construït totalment en pedra. Les cares internes dels murs estaven revestides per un arrebossat de calç d'un color blanquinós, d'aproximadament 1 cm de gruix. La qualitat de l'estucat causà la seva excel·lent conservació.

En el sòl de l'edificació s'observava la roca perfectament aplanada i anivellada. No es documentà cap nivell d'ús ni paviment. Així mateix, es comptabilitzaren una quinzena de forats –UE 1013 a 1026 i UE 1005- de petit diàmetre excavats a la roca al sòl de l'edificació. La seva profunditat variava entre els 11 i els 43 cm. Pel seu nombre i distribució s'interpreten com a orificis fets per acollir els fons de recipients ceràmics –àmfores o altres atuells de reserva-.

A l'exterior de l'edificació, però propera a ella, es documentaren dos petits canals que amidaven 1,4 m i 0,4 m respectivament de llargada per uns 0,5 m d'amplada excavats també a la roca, que la voltaven pels costats nord –UE 1009- i sud –UE 1012-. Les característiques, situació i orientació fan versemblant la hipòtesi que es tractés de dues canalitzacions fetes per evacuar i aïllar l'edifici de les aigües pluvials.

A l'interior de l'estança només es documentà un únic sediment –UE 1002/1003- que s'interpreta com el de la seva amortització. D'aquest fet es dedueix que només hi ha una sola fase constructiva, la que es correspon, molt possiblement, amb una única fase d'ocupació.

El material arqueològic que es trobà en aquest sediment és escàs. De vaixel·la de vernís negre es trobà una copa de ceràmica Campaniana A, d'una forma propera a F 2614 (lám. 17, núm. 1); un vas de la forma Lamb. 1 (lám. 17, núm. 2) i una copa de la forma Lamb. 2 (lám. 17, núm. 3) corresponents a les produccions dels tallers de Cales, possiblement de la seva variant tardana.

D'àmfora itàlica hi havia alguns fragments de nanses i d'àmfora púnica de la zona de l'estret de Gibraltar un arrencament d'una altra nansa, possiblement del tipus Dressel 1.

Quant a la ceràmica ibèrica a torn de cuita oxidant, destaca un fragment de la vora d'un *kalathos* decorat amb pintura d'un color vermellós, on es distingeix una sanefa de triangles i una banda horitzontal (lám. 17, núm. 4). També s'exhumaren restes d'una tassa (lám.

17, núm. 5), d'una gerra (lám. 17, núm. 6) i d'un atuell de mida gran (lám. 17, núm. 7).

Hi ha un mínim de 4 peces de ceràmica ibèrica a torn reduïda, tres de les quals són probablement gerres bicòniques (lám. 17, núm. 8 a 10) i una altra un bol (lám. 17, núm. 11). De ceràmica ibèrica feta a mà hi ha tres peces: dos vasos (lám. 17, núm. 13 i 14) i una tapadora (lám. 17, núm. 12).

De l'estrat d'abandonament de l'habitatge núm. 1 també són una peça discoïdal i abundant material de construcció que provenia de l'enderroc dels seus murs: restes d'estuc, 98 fragments de *tegulae* i 46 d'*imbreces*. Es trobaren molt poques restes de fauna. Quant als metalls hi havia tres fragments d'escòria de ferro, dos claus de ferro, un fragment de ferro de forma i ús indeterminables i dos petits fragments de bronze.

La presència de materials tardans dels tallers de Cales situen cronològicament l'amortització de l'edifici a partir del segon quart del segle I aC.

Edificació núm. 2

A diferència de l'anterior edificació, aquesta es trobà en un estat de conservació molt deficient, fins al punt de no poder calcular l'abast de la seva destrucció durant les obres. A més, no es pogué excavar completament perquè part de les seves estructures i sediments s'endinsaven en uns terrenys els quals l'obra no afectava el subsòl. Tot plegat fa que actualment es disposi d'un registre arqueològic parcial i incomplet, la qual cosa quasi impossibilita la comprensió de les restes excavades i dificulta l'establiment de les seves fases evolutives. Tot i així s'han pogut diferenciar una fase constructiva i dues fases d'ocupació.

1a fase (construcció de l'edificació i primera ocupació)

Només es pogué documentar el tram d'un mur –UE 2008-, el qual s'assentava sobre un fonament fet amb pedres de diverses mides sense escairar, encaixat en una rasa UE 2013-. Per sobre del fonament hi havia el mur vist que estava format per un sòcol de pedres d'acabat més acurat, unides en sec o amb fang, i una primera filada de tovots disposada sobre la darrera filada del sòcol feta amb pedres planes en forma de lloses. El mur no presentava restes de cap revestiment o arrebossat (lám. 6).

Aquest mur s'associava a un paviment de terra compactada –UE 2023- el qual només es localitzà en un petit sector de la zona excavada. D'aquesta fase d'ocupació no es documentà cap llar de foc.

Les unitats estratigràfiques que corresponen al

moment de la construcció de l'habitatge són l'estrat de regularització del terreny –UE 2009-, que a la vegada feia de preparació del paviment i omplia la rasa de fonamentació del mur, i el paviment. En aquest estrat es trobà escàs material d'importació, la qual cosa dificulta concretar la datació del moment de construcció de l'edifici i de la primera fase d'ocupació. El material trobat es redueix a quatre fragments informes de ceràmica del grup de la Campaniana B, potser dels tallers de Cales, un fragment informe d'un got de Parets Fines i un altre d'una àmfora itàlica de tipus indeterminat. La presència de produccions calenes amb el repertori formal de la Campaniana B i de l'àmfora itàlica ens delimiten un terme cronològic *post quem*, a partir del 150-130 aC.

També es trobaren fragments informes de gots de ceràmica de Parets Fines itàliques, d'àmfora itàlica, alguns d'ells amb la pasta tipus DB, i abundants fragments informes d'àmfores púniques, majoritàriament d'origen ebusità.

La ceràmica indígena està representada per diversos fragments informes de ceràmica feta a torn oxidada, de ceràmica feta a torn de cuita reductora i de ceràmica feta a mà. També s'exhumaren alguns fragments de restes òssies d'animals.

Els estrats que documenten l'amortització d'aquesta primera fase d'ocupació són les UE 2005 i 2007, les quals proporcionaren abundant material ceràmic d'importació i indígena.

La vaixel·la de vernís negre està força ben representada amb un número mínim de 30 peces diferents. La Campaniana A, de la qual no hi cap peça de la variant tardana d'aquesta producció, representa un 36,6% del total del conjunt de les ceràmiques de vernís negre. Hi ha plats de la forma Lamb. 23 (lám. 18, 1), de la forma Lamb. 36 (lám. 18, núm. 2 a 5) i de la forma Lamb. 6 (lám. 18, núm. 12). Força abundant també són les copes de la forma Lamb. 27B (lám. 18, núm. 6 a 10) i més minoritàries els bols de la forma Lamb. 27 b-c (lám. 18, núm. 11).

La producció majoritària –56,6%– és sens dubte l'originària dels tallers de Cales, essent totes les peces de la seva variant mitjana. Hi ha vasos de la forma Lamb. 1 (lám. 18, núm. 13 a 15), copes de la forma Lamb. 2 (lám. 19, núm. 1 i 2) i Lamb. 3 (lám. 19, núm. 3), suports de la forma Lamb. 4 (lám. 19, núm. 4), plats de la forma Lamb. 5 (lám. 19, núm. 5 a 8), Lamb. 6 (lám. 19, núm. 9 a 11) i copes de la forma Lamb. 8 (lám. 19, núm. 12 a 15).

Hi ha a més dues peces de producció indeterminada, l'una un plat de la forma Lamb. 5 (lám. 19, núm. 16) i l'altra una mena de broc o vora d'una forma indeterminada (lám. 19, núm. 17).

D'origen itàlic es trobaren els fons de dos gots de ceràmica de Parets Fines, de forma indeterminada (lám. 19, núm. 18 i 19), així com la vora d'una cassola del tipus Aguarod 4/Vegas 14 (lám. 19, núm. 20) i una altra vora d'un plat-tapadora del tipus Vegas 16 (lám. 19, núm. 21) de ceràmica comuna itàlica. També, possiblement d'origen itàlic, es trobà una llàntia (lám. 19, núm. 23).

Hi ha forces àmfores. Entre els envasos d'origen itàlic n'hi ha dos que corresponen a tipus de transició entre les àmfores grecoitàliques i les Dressel 1A (lám. 19, núm. 22 i lám. 20, núm. 1) i, com a mínim, uns altres dos que són clarament del tipus Dressel 1A (lám. 20, núm. 2 a 4). De l'àrea del cercle de l'estret de Gibraltar hi ha una àmfora púnica del tipus Maña C2b/T-7.4.2.1. (lám. 20, núm. 8) i dues del tipus "Camps Numantins" T-9.1.1.1. (lám. 20, núm. 6 i 7). També hi ha una àmfora tripolítana antiga (lám. 20, núm. 5).

De ceràmica ibèrica feta a torn oxidada decorada amb pintura hi ha alguns fragments informes amb una decoració geomètrica (lám. 21, núm. 1 i 2). També es trobaren restes de dues gerres amb engal·ba blanca (lám. 21, núm. 3).

La resta de vaixel·la de ceràmica ibèrica feta a torn de cuita oxidada està representada per quatre gerres (lám. 21, núm. 4 a 7), una mena de bol (lám. 21, núm. 8) i un número mínim de 10 àmfores (lám. 21, núm. 9 a 12 i lám. 22, núm. 1 a 8), una de les quals està deformada (lám. 22, núm. 6).

De ceràmica ibèrica feta a torn de cuita reductora hi ha algunes gerres de format petit, la majoria de cos bicònic, (lám. 22, núm. 9 a 14), dues altres gerres de mida més gran (lám. 22, núm. 15 i 16), una petita copa (lám. 22, núm. 17) i un bol (lám. 22, núm. 18).

De ceràmica ibèrica feta a mà es trobaren tres fragments de tapadores (lám. 22, núm. 19 a 21) i les vores de cinc olles (lám. 22, núm. 22 i lám. 23, núm. 1 a 4). Quant als agafadors, n'hi ha d'aplicats massissos en disposició horitzontal (lám. 23, núm. 7 i 9) i en forma d'orella (lám. 23, núm. 8). Les decoracions solen ser de cordó aplicat amb impressions digitals (lám. 23, núm. 5) o bé amb incisions (lám. 23, núm. 6).

Dins de l'apartat dels materials diversos en destaca un petit fragment de terracuita corresponent a la barbata d'un possible *Thymiaterium* (lám. 23, núm. 10), dues peces discoïdals, tres possibles pedres de molí i una moneda, potser ibèrica, en molt mal estat de conservació.

Altres objectes metàl·lics són tres fragments d'una possible agulla de bronze amb cabota rodona i el fragment d'una sivella, també de bronze. De plom es

trobà una plaqueta totalment recargolada amb dos orificis rectangulars. Hi havia també un fragment pla de ferro d'uns 5 cm de longitud amb dos orificis en els extrems, dos claus i alguns fragments d'escòria de ferro.

S'exhumaren abundants restes òssies d'animals i algunes petxines, així com material de construcció – *tegulae*, *imbrices* i tovots-.

A l'hora d'establir la cronologia d'amortització d'aquesta fase hi ha diferents paràmetres que cal valorar. En primer lloc, l'absència de materials tardans de la Campaniana A, característics bàsicament del segle I aC, i la preponderància de materials de la variant mitjana dels tallers de Cales, que se situa a partir del 130/120 aC, així com l'absència de materials de la variant tardana d'aquesta producció, la qual sembla iniciar-se a partir del 80-70 aC.

Quant a les àmfores, les dades més significatives són la presència de tipus de transició entre les grecoitàliques i les Dressel 1 A, que cal situar cap a mitjans o poc més tard del segle II aC, de tipus clarament classificables com a Dressel 1A, ben diferenciats a partir del tercer quart del segle II aC i l'absència del tipus itàlic Dressel 1C, el qual es generalitza a l'entorn del 100 aC. També cal valorar la presència d'envasos del tipus CCNN, característics del tercer quart i inicis del darrer quart del segle II aC.

Proposem com a cronologia final d'aquesta fase d'ocupació el darrer quart del segle II aC.

2a fase (segona ocupació i abandonament de l'habitable)

En l'edificació, de la qual no es té constància de cap reforma, es registrà una segona fase d'ocupació, documentada per una llar de foc –UE 2014- encaixada parcialment en l'estrat d'amortització de la fase anterior –UE 2007-. La llar era de forma rectangular i estava emmarcada per tovots. No tenia cap mena de preparació.

No es trobà material arqueològic associat a la llar de foc, per la qual cosa no és possible establir la cronologia inicial per a aquesta segona fase d'ocupació, tot i que, per cronologia relativa, aquesta caldria situar-la dins del darrer quart del segle II aC.

Ben al contrari succeeix amb l'amortització d'aquesta segona ocupació, atès que els estrats que la documenten –UE 2006, 2004 i 2003- proporcionaren abundant material arqueològic, fet que permet precisar la cronologia final de la fase i de l'abandonament definitiu de l'edificació.

La producció majoritària dins de la vaixel·la de vernís

negre correspon a la variant mitjana dels tallers de Cales -77,1%-, seguida per la Campaniana A -11,4% i altres produccions de difícil classificació 11,4%.

De Campaniana A hi ha un plat de la forma Lamb. 36 (lãm. 24, núm. 1), un bol de la forma Lamb. 27 b-c (lãm. 24, núm. 4) i dues copes de la forma Lamb. 27B (lãm. 24, núm. 2 i 3).

La producció calena té una representació tipològica àmplia, essent tots els exemplars de la variant mitjana. Hi ha vasos de la forma Lamb. 1 (lãm. 24, núm. 5), copes de les formes Lamb. 2 (lãm. 24, núm. 8 i 9) i Lamb. 3 (lãm. 24, núm. 10), plats de les formes Lamb. 5 (lãm. 24, núm. 13 al 27, excepte núm. 16) i Lamb. 6 (lãm. 25, núm. 1 a 3), com a mínim, tres copes de la forma Lamb. 8 (lãm. 25, núm. 4 a 7), aquesta darrera amb un grafit fet amb grafia ibèrica, i una altra copa de la forma Pasquanuchi 127 (lãm. 25, 8)).

Hi ha també cinc peces de classificació incerta, alguna de les quals potser podria pertànyer als tallers de Cales. Són dos vasos de la forma Lamb. 1 (lãm. 24, núm. 6 i 7), una copa de la forma Lamb. 3 (lãm. 24, núm. 11), un suport de la forma Lamb. 4 (lãm. 24, núm. 12) i un plat de la forma Lamb. 5 (lãm. 24, núm. 16).

Les produccions d'origen itàlic es completen amb la ceràmica de Parets Fines, de la qual es trobaren fragments de com a mínim quatre gots, dels quals un és de la forma Mayet I (lãm. 25, núm. 10) i la resta de la forma Mayet II (lãm. 25, núm. 11 a 13). També hi havia un fragment informe decorat amb una línia de perles a la barbotina. De ceràmica comuna itàlica hi ha tres cassoles de la forma Aguardod 4/Vegas 14 (lãm. 25, núm. 15 a 17), el peu d'un morter tipus *Emporiae* 36.2 (lãm. 25, núm. 18) i set fragments de plats-tapadora de la forma Vegas 16 (lãm. 26, núm. 1 a 6).

Es trobà molt poca àmfora d'importació, tan sols la vora d'un envàs del tipus Dressel 1A d'origen sud-hispànic (lãm. 26, núm. 7) i escassos fragments informes d'àmfora púnica i itàlica.

De ceràmica ibèrica feta a torn oxidada es trobaren restes de dos *kalathoi* -un sense decorar (lãm. 27, núm. 2) i l'altre decorat amb motius geomètrics (lãm. 27, núm. 1), d'alguns fragments informes amb engalba blanca, d'un possible olpe (lãm. 27, núm. 3), de diverses gerres de vora exvasada (lãm. 27, núm. 4 i 5), de dos vasos de forma indeterminada (lãm. 27, núm. 6 i 7) i d'una àmfora (lãm. 27, núm. 8). La ceràmica ibèrica a torn reduïda inclou peces molt variades. Hi ha tres bols (lãm. 27, núm. 9 a 11), una gerra amb una acanaladura a la part superior de la vora (lãm. 27, núm. 13), dues gerres de cos bicònic (lãm. 27, núm. 12 i 14) i altres gerres (lãm. 27, núm. 15 i 16).

S'han identificat un nombre mínim de tres peces diferents de ceràmica ibèrica feta a mà, dues de les quals són olles (lâm. 27, núm. 18 i 19) i l'altra és una tapadora (lâm. 27, núm. 17).

Es trobaren a més a més el broc d'una llàntia (lâm. 27, núm. 20), 21 fragments de *tegulae*, sis d'*imbrices* i sis restes de tovots, així com restes òssies d'animals i algunes petxines. També es va recuperar una moneda en un pèssim estat de conservació, dos fragments in-formes de ferro i dos d'escòria també de ferro.

La cronologia d'amortització d'aquesta fase està determinada per l'absència de materials tardans de la Campaniana A, tot i que aquesta producció té una representació minoritària, pel domini de vaixel·la de la variant mitjana dels tallers de Cales i per l'absència de materials de la variant tardana d'aquesta producció.

Proposem com a cronologia d'amortització d'aquesta fase d'ocupació de l'habitable i d'abandonament definitiu del jaciment, el darrer quart, potser avançat, del segle II aC.

INTERPRETACIÓ DE LES RESTES TROBADES

Les circumstàncies que motivaren la localització d'aquest jaciment arqueològic, així com la destrucció de bona part del mateix, dificulten notablement la seva interpretació, sobretot a l'hora d'intentar relacionar tant físicament com cronològicament les escasses restes que es pogueren documentar durant la intervenció arqueològica. Recordem que es descobriren sis sitges, cap de les quals es trobà sencera, i les restes de dues edificacions, de les quals tan sols d'una es pot referir mínimament la seva arquitectura. Entre aquestes restes no hi havia cap connexió física i tenien una orientació diferent.

Quant a les sitges, la primera dificultat d'interpretació és la cronològica. No és possible determinar les dates de construcció de les sitges i hi ha serioses dificultats per establir les de la seva amortització. Dues de les sitges excavades –núm. 3 i 4– semblen amortitzar-se durant el període ibèric ple i les sitges núm. 1, 5 i 6 dins de l'etapa de la romanització. La sitja núm. 2 no té cronologia.

Així, les sitges amortitzades en el període ibèric ple no tingueren cap relació amb els habitatges del jaciment, ja que aquestes es deixaren d'usar quan els habitatges encara no havien estat construïts. De les sitges restants sabem que podien ser contemporànies als dos habitacles descoberts, si bé les sitges núm. 1 i 5 s'amortitzaren amb posterioritat a l'abandonament de l'habitable núm. 2. Tant sols l'amortització de la sitja núm. 5 coincideix cronològicament amb l'amortització

de l'habitable núm. 1, per la qual cosa es pot interpretar que ambdues estructures podien haver estat relacionades.

Tot i així no hi ha suficients dades per plantejar l'existència d'un nou grup de sitges d'època ibèrica plena, ni per associar els habitatges a les sitges de cronologia més tardana.

Pel que fa als hàbitats, que s'emmarquen de ple en l'etapa de la romanització, si bé pogueren coexistir en un determinat moment, s'abandonaren en períodes diferents, essent el núm. 1 el que tingué una ocupació més prolongada.

De l'hàbitat núm. 2 pocs comentaris de tipus estructural se'n poden fer. Sobta que les dues fases d'ocupació establertes i el seu abandonament es produïren en un espai de temps molt curt –dins del darrer quart del segle II aC–, la qual cosa indica ocupacions ràpides i, en el cas de la segona fase, possiblement puntual, interpretació que pot estar avalada pel reaprofitament de les estructures de la primera fase i pel tipus de foc documentat, sense preparació.

L'edificació núm. 1 permet reflexionar certs aspectes referents a la seva arquitectura, ja que hi ha alguns elements constructius que fan possible teoritzar sobre materials o usos constructius que denoten una clara influència forània o un coneixement de tècniques edilícies que no foren pròpies de les edificacions d'aquesta zona durant el període ibèric ple. En aquest sentit cal destacar la utilització de coberta de *tegulae* i *imbrices* i el recobriment de les seves parets interiors amb un arrebossat de calç.

Altres elements i tècniques constructives ja han estat àmpliament documentades en diversos jaciments de la vall de Cabrera de Mar que se situen cronològicament dins del període ibèric ple (BELARTE 1996). Aquest seria el cas de construccions semisoterrades o parcialment encabides dins de la roca retallada prèviament (RIBAS, LLADÓ 1977-78) (BARBERÀ, PASCUAL 1979-1980) (ZAMORA, GARCÍA 1992), dels murs amb sòcol de pedra i alçat de tovot (ZAMORA, GARCÍA 1992), dels forats fets a la roca per acollir pals de fusta o els fons de certs recipients, bàsicament de reserva (ZAMORA, GARCÍA 1992) (POU 1992), i de les rases excavades al voltant dels edificis per canalitzar les aigües pluvials (ZAMORA, GARCÍA 1992).

En aquesta edificació, doncs, s'observa la convivència de tècniques constructives autòctones i tradicionals amb d'altres que denoten el coneixement de noves solucions arquitectòniques forànies, les quals foren adoptades ràpidament. Aquesta simbiosi caracteritzà durant un llarg període de temps un

determinat tipus de construccions senzilles, quasi sempre relacionades amb l'entorn rural.

La prova d'aquesta adopció i pervivència la il·lustra, per posar un cas, el *tugurium* localitzat i excavat l'any 1995 al paratge dit dels Vidals (Mataró), datat de la primera meitat del segle I dC (CELA, REVILLA, ZAMORA, en premsa). En ambdós exemples –el del Mas Català i el dels Vidals–, malgrat el distanciament cronològic, s'hi observa una enorme similitud, la qual cosa vol dir que es tracta d'un model d'edificació funcional i útil, estretament vinculat a les feines del camp.

L'arrebossat del sòcol de les parets, que entre d'altres funcions degué servir per impermeabilitzar l'estança, així com el nombre i distribució dels forats excavat a terra que possiblement acollien els pivots d'àmfores i els fons d'altres contenidors, semblen indicar que l'edificació s'utilitzava, almenys parcialment, com a petit magatzem de diferents productes, la qual cosa pot evidenciar la utilització conjunta i/o especialitzada de les sitges –en el cas que s'associï la sitja núm. 5 i aquesta edificació– i els contenidors ceràmics. L'assentament de Can Bartomeu és un exemple clar d'on conviuen aquestes dues modalitats d'emmagatzematge (POU 1992).

Interpretem, doncs, les edificacions del mas Català, com les restes d'un o potser de dos petits assentaments rurals de plana amb una funcionalitat clarament relacionada amb l'activitat agropecuària.

VALORACIÓ HISTÒRICA

El nou jaciment descobert forma part de l'àmbit natural i cultural d'època ibèrica de la vall de Cabrera de Mar. Està situat a tocar del torrent de Sant Feliu i a uns 70 m de la riera de Cabrera, el principal eix de comunicació de la vall de Cabrera de Mar. Distà uns 950 m de la porta meridional de l'*oppidum* de Burriac i uns 80 m del nucli de can Mateu-ca l'Arnau (GARCÍA, MARTÍN, CELA, 2000), els dos principals nuclis de poblament que foren contemporanis a l'assentament del mas Català.

Tret de les dues sitges amortitzades en època ibèrica plena, l'horitzó cronològic de les troballes de mas Català s'emmarquen en el període de la romanització.

A la Laietània, un dels fets que caracteritzaren aquest procés complex fou el de l'ocupació gradual, però generalitzada, dels territoris situats a les zones de la plana litoral. Aquesta zona, que en el període anterior s'havia freqüentat bàsicament per captar recursos naturals, es transformà en aquesta etapa en una rica àrea de producció.

La colonització agrícola de la plana litoral no només

significà l'explotació de les seves terres fèrtils, sinó també la implantació progressiva d'assentaments humans, els quals fins llavors s'havien situat enlairats en turons, bàsicament concentrats en *oppida*. En alguns casos, els menys, també s'havien localitzat petits nuclis rurals, sempre, però, molt propers als *oppida*. Tal és el cas de l'assentament del Turó dels Dos Pins (GARCÍA, ZAMORA 1993), situat al peu de la muntanya de Burriac.

Fins al moment, tret del complex assentament de ca l'Arnau –que presenta una problemàtica radicalment diferent (GARCÍA, MARTÍN, CELA 2000)–, aquests nous nuclis que s'establiren a les zones planes de la vall de Cabrera de Mar eren de mides reduïdes i d'estructura senzilla, paral·lelitzables a petites granges, que com a molt tenien dues o tres dependències, sovint només una. Tot i que alguns d'aquests petits assentaments estan situats en espais molt propers –el cas del mas Català en podria ser un exemple, a l'igual que els del Camí de can Segarra (PÉREZ-SALA, CELA 1995) i can Bartomeu (POU 1992) (GARCÍA, ZAMORA 1993)– no hi ha suficients evidències arqueològiques que permetin plantejar l'existència d'agrupaments de diverses unitats domèstiques, tot i que no en descartem la possibilitat. En aquest sentit, tal com assenyala V. Revilla, les raons d'aquestes teòriques agrupacions dependrien de les formes de propietat i d'explotació adoptades, així com de la condició social i jurídica dels residents (REVILLA en premsa).

Els altres assentaments similars al del mas Català, situats a la vall de Cabrera de Mar són els de can Bartomeu (GARCÍA, ZAMORA 1993) (PUJOL, GARCÍA 1994), can Modolell (GARCÍA, ZAMORA 1993) (PUJOL, GARCÍA 1994), ca l'Esteban (GARCÍA, ZAMORA 1993) (PUJOL, GARCÍA 1994) i el de l'Hostal, tot i que aquest darrer presenta algunes estructures que semblen indicar una activitat artesanal o industrial que sobrepassen l'àmbit estrictament domèstic (CELA, ZAMORA, REVILLA en premsa).

Cronològicament, aquest fenomen de l'establiment d'assentaments en zones planes sembla iniciar-se a grans trets a partir del tercer quart del segle II aC, i es generalitza a mida que avança el segle I, sobretot, durant el segle I aC (PUJOL, GARCÍA 1994) (OLESTI 1995).

En relació a aquests teòrics desplaçaments de població laietana, alguns autors han establert una relació directa entre els abandonaments d'*oppida* que es produïren a inicis del segle II aC i l'inici de l'establiment d'aquestes granges a les zones de la plana litoral, que s'inicià a partir del tercer quart del segle II aC (OLESTI 1995). En aquest sentit, al nostre parer, no només hi ha un buit cronològic difícil d'argumentar sinó que entenem que responen a fets i motivacions relacionades a diferents episodis del procés de la romanització.

Recordem que els *oppida* que s'abandonaren a inicis del segle II se situaven en una segona línia de fortificacions, perfectament organitzada, que dominaven bàsicament les terres de l'interior del territori laietà (ZAMORA *et alii*, 2001). El desmantellament d'aquest cordó fortificat el relacionem amb les disposicions de caràcter repressiu i estratègic que caracteritzaren els anys immediatament posteriors a l'esclafament de la insurrecció generalitzada de les comunitats ibèriques de l'any 197 aC, protagonitzades pel cònsol M. P. Cató (GARCÍA, MARTÍN, CELA 2000).

Ben al contrari, entenem que l'establiment dels nous assentaments rurals de plana degueren obeir a una estratègia ben planificada, basada en l'establiment d'un nou model d'explotació econòmica del territori, el qual no sembla una conseqüència de l'evolució de les pròpies estructures polítiques i econòmiques indígenes, sinó que entenem que degué ser induït i propiciat pel poder romà, però protagonitzat per la comunitat ibèrica. Tanmateix, no sembla coherent assumir que el procés de gestació d'aquest nou model es planifiqués totalment al marge de les pròpies estructures sociopolítiques de la comunitat indígena, si bé és difícil establir el grau de complexitat.

L'establiment d'aquests primers nuclis ibèrics a la plana no ha d'entendre's, però, tan sols com un pas de l'estratègia romana d'explotació agrícola sistemàtica de la plana litoral, sinó com una realitat més complexa que cal analitzar amb una perspectiva molt més àmplia que s'inclou dins d'un procés general d'organització del territori i del seu poblament, així com de les estructures productives lligades a importants canvis d'ordre social (REVILLA en premsa).

Tret d'alguna excepció, els nous assentaments se situaren en zones planeres privilegiades i fèrtils, òptimes pel conreu i ben comunicades. Fora dels límits de la vall de Cabrera de Mar, un altre grup nombrós d'assentaments rurals dispersos a la plana litoral són els que s'han localitzat als voltants de l'actual ciutat de Mataró. Entre ells destaca, per la seva extensió, el de can Balençó, a Argentona (CODEX 1995). Altres exemples, tots ells situats al terme municipal de Mataró, són els de can Bada, can Majoral, camí de la Geganta (PUJOL, GARCIA 1994), Les Piques (GALLEMI, GURRERA, REDOLAR 1995) i un possible nou assentament recentment identificat en el mateix solar que poc després ocupà la ciutat romana d'*Iluro*.

El nombre d'aquests assentaments, però, havia de ser molt superior als trobats fins ara. La desmesurada urbanització que ha sofert la comarca del Maresme en els darrers cinquanta anys, de ben segur que ha causat la destrucció de molts d'ells. Treballs que contenen una catalogació exhaustiva d'aquests tipus d'assentaments, com els de Marta Prevosti (PREVOSTI 1981)

(PREVOSTI 1991), Joan Sanmartí (SANMARTÍ 1987) i Oriol Olesti (OLESTI 1995) evidencien aquesta intensa ocupació durant els segles II i, sobretot, I aC.

Des d'una perspectiva economicista, sovint s'associa l'existència d'aquests assentaments amb un nou model d'explotació agrícola de la plana litoral, bàsicament especialitzat en el cultiu de la vinya. Excel·lents estudis com els de Jordi Miró (MIRO 1988) o Victor Revilla (REVILLA 1995) palesen i demostren que el conreu de la vinya, la producció del vi i la seva comercialització esdevingué el fenomen econòmic i comercial més important que succeí a les actuals terres catalanes durant els segles I aC i I dC. Tanmateix, aquesta activitat comercial basada en la viticultura és tangible, segons les dades arqueològiques més fiables, en contextos que cal situar al primer quart del segle I aC i es generalitza a mesura que avança el segle. Es produeix, doncs, un buit d'arguments a l'hora de relacionar els primers assentaments que se situen a la plana amb el moment d'aparició dels primers indicis d'una activitat econòmica relacionada amb la producció del vi.

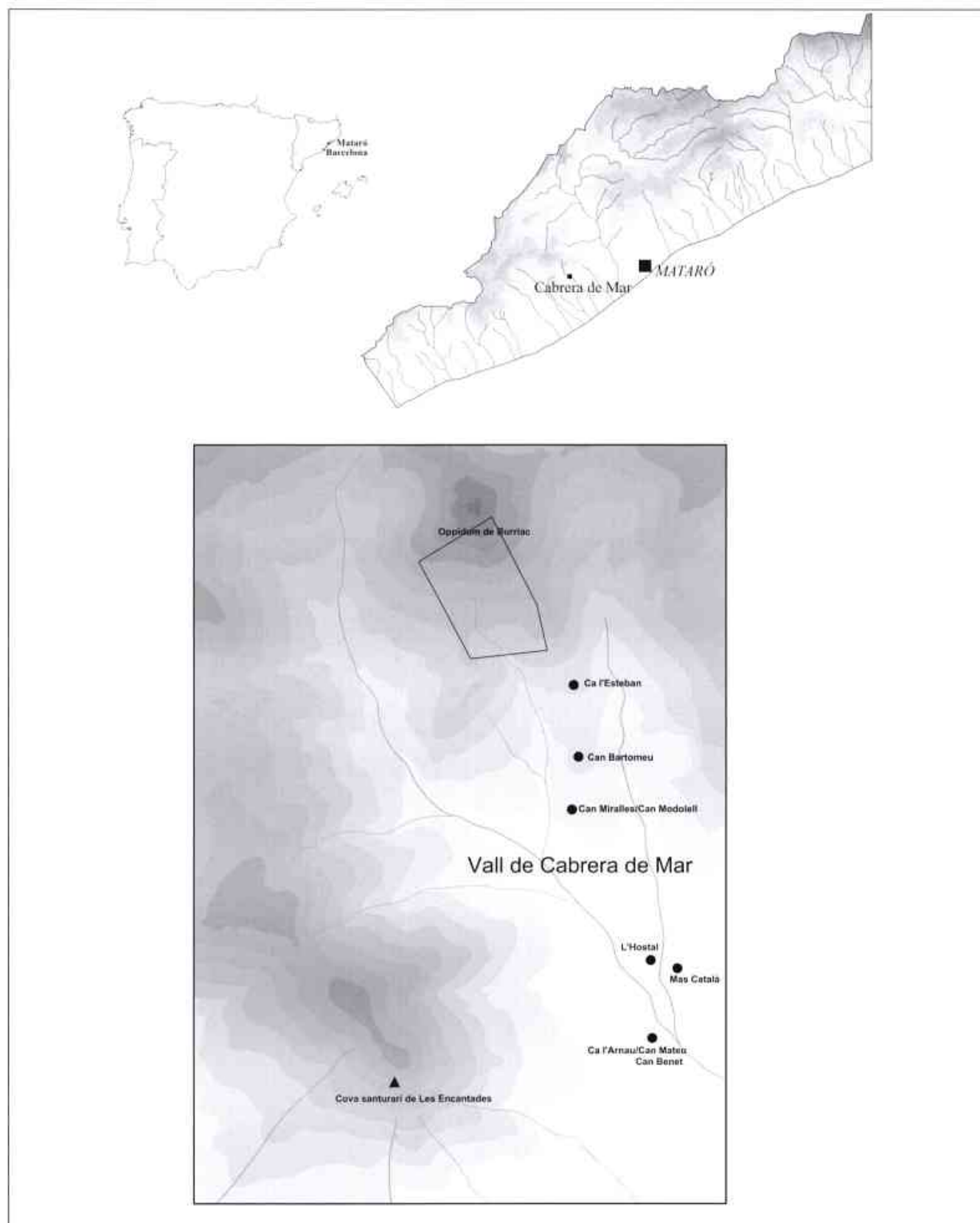
De fet, aquest binomi format pels assentaments ibèrics de plana i la viticultura és difícilment sostenible fins que no s'han localitzat jaciments arqueològics on s'han pogut relacionar els assentaments amb les estructures de producció i comercialització del vi. Ens referim a la localització dels forns per a la fabricació de les àmfores, dels magatzems de *dolia*, o dels cups o dipòsits de fermentació, per exemple. Quan aquestes estructures s'han documentat en assentaments rurals, s'associen a cronologies relativament tardanes, dins del segle I aC, sovint avançat. Tot i així, la ja freqüent troballa d'envasos amfòrics de factura indígena amb tipologia itàlica (MIRÓ, PUJOL, GARCIA 1988) (COMAS *et alii* 1998) (GARCIA, GURRI 1996-97) demostren una incipient però tanmateix important activitat viticultora que es pot remuntar perfectament a inicis del segle I aC.

Les excavacions recents que han tingut com a escenari alguns jaciments de la vall de Cabrera de Mar han proporcionat dades, encara en estudi, però significatives, que situen en aquest indret els indicis més antics que fins al moment es coneixen a la Laietània, d'establiments relacionats amb la producció i la comercialització del vi. Jaciments com ca l'Arnau (MARTIN 2002) o can Pau Ferrer (MARTIN 2000) en són un bon exemple. No és, per tant, inversemblant apuntar la possibilitat que l'inici de la viticultura laietana calgui cercar-la en una àrea, la vall de Cabrera de Mar, que durant segles i bona part de l'etapa de la romanització, havia esdevingut el centre més important d'organització i de concentració del poder polític i econòmic del territori.

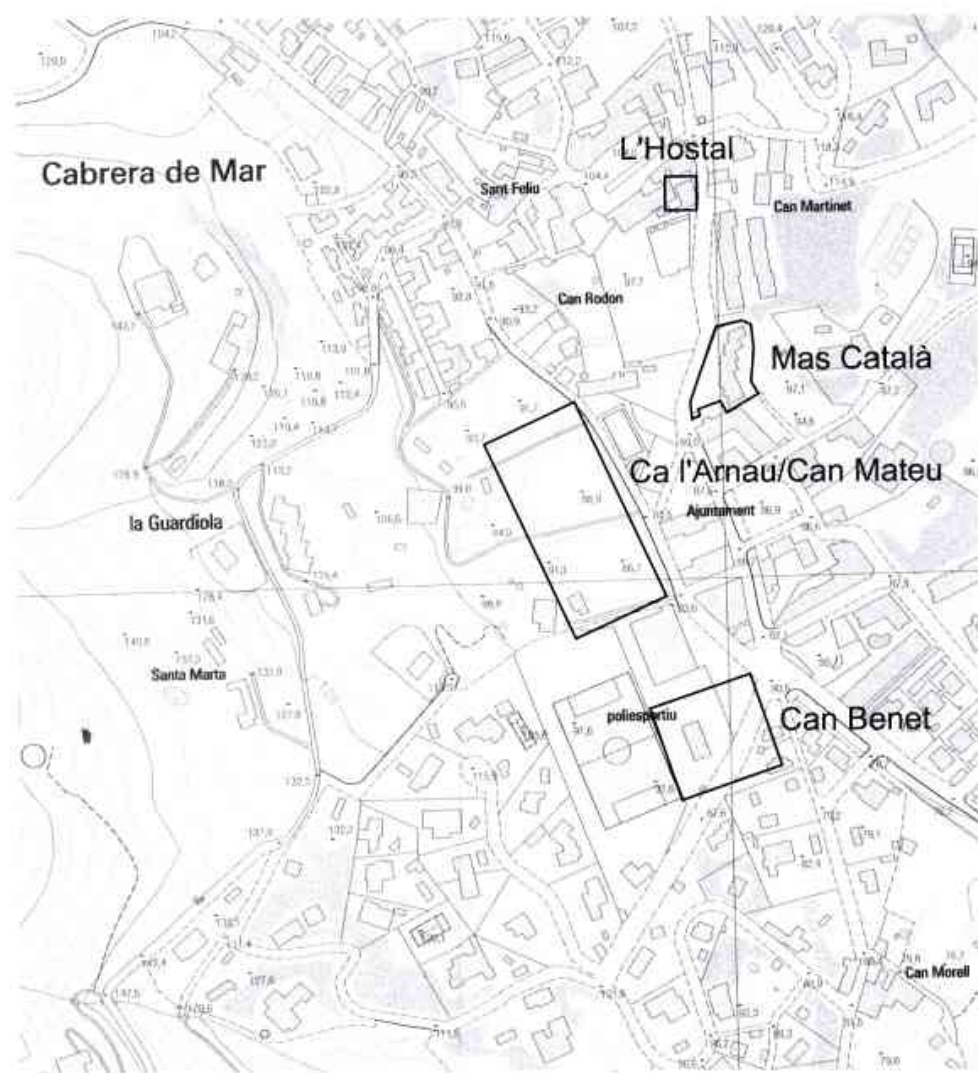
BIBLIOGRAFIA

- BARBERÀ, J. PASCUAL, R. 1979-1980. Burriac, un yacimiento protohistórico de la costa catalana (Cabrera de Mar, Barcelona). *Ampurias*, 41-42. 203-242. Barcelona.
- BELARTE, C. 1996. L'estudi de la casa protohistòrica a Catalunya i àrees adjacents: proposta tipològica i terminològica. *Pyrenae*, 27. 103-115. Barcelona.
- CELA, X., REVILLA, D., ZAMORA, D. En premsa. L'hort dels Vidals. Un *tugurium* del segle I dC al territori d'Iluro. *Laietania*, 13. Mataró.
- CELA, X., ZAMORA, D., X. REVILLA, V. En premsa. El jaciment de l'Hostal (Cabrera de Mar). *Laietania*, 13. Mataró.
- CLARIANA, J.F. 1996. Notícia d'una gerra ibèrica amb decoració de pintura blanca trobada a les excavacions del mas Català (Cabrera de Mar). *Illuro*, 1. 25-27. Cabrera de Mar.
- CLARIANA, J.F. 1998. Presència de fragments amforals de fabricació massaliota a la vall de Cabrera de Mar (Maresme). *El vi a l'antiguitat. Actes del segon Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana*. 265-270. Badalona.
- CODEX SCCL, 1995. Can Balençó. *Autopistes i Arqueologia. Memòria de les excavacions en la prolongació de l'autopista A-19*. 57-88. Barcelona.
- COMAS, M., MARTÍN, A., MATAMOROS, D., MIRÓ, J. 1998. Un tipus d'àmfora Dressel 1 de producció laietana. *Jornades Internacionals d'arqueologia romana. Homenatge a Josep Estrada. Documents de treball*. 372-378. Granollers.
- GALLEMI, F., GURRERA, M., REDOLAR, I. 1995. *Memòria dels sondeigs, delimitació i excavació arqueològica d'urgència a "Les Piques"*. Mataró, *El Maresme*. Mataró. Inèdit.
- GARCÍA, J. ZAMORA, D. 1993. La vall de Cabrera de Mar. Un model d'ocupació del territori a la Laietània Ibèrica. *Laietania*, 8. *Actes del seminari El poblament ibèric a Catalunya*. 147-179. Mataró.
- GARCÍA, J. GURRI, E. 1996-1997. Les imitacions laietanes d'àmfores itàliques a la zona central de la comarca del Maresme en època tardorepublicana. *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins. Vol. XXXVI*. 397-424. Girona.
- GARCÍA, J. MARTÍN, X. CELA, X. 2000. Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Iluro (Hispania Tarraconensis). *Empúries* 52. 29-54. Barcelona.
- MARTÍN, A., 2000. *Memòria de la intervenció arqueològica a Can Pau Ferrer (Cabrera de Mar), juny de 1997*. Servei d'Arqueologia de la DGPC de la Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- MARTÍN, A. 2002. *Memòria de les intervencions arqueològiques al Forn de Ca l'Arnau (Cabrera de Mar, Maresme) 1997-1998*. Barcelona. Inèdit.
- MIRÓ, J. 1988. *La producción de ánforas romanas en Catalunya. Un estudio sobre el comercio del vino de la Tarraconense (siglos I a.C.-I d.C.)*. BAR Int. Series 488. Oxford.
- MIRÓ, J., PUJOL, J., GARCÍA, J. 1988. *El dipòsit del sector occidental del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme)*. *Laietania*, 4. Mataró.
- OLESTI, O. 1995. *El territori del Maresme en època republicana (s. III-I a.C.)*. *Estudi d'Arqueomorfologia i Història*. Premi Iluro 1994. Mataró.
- OLESTI, O. 2000. Integració i transformació de les comunitats ibèriques del Maresme durant el s. II-I aC: un model de romanització per a la Catalunya litoral i prelitoral. *Empúries*, 52. 55-86. Barcelona.
- PÉREZ-SALA, M. CELA, X. 1995. *Memòria de l'excavació d'urgència realitzada al camí de Can Segarra-Can Bartomeu (Cabrera de Mar)*. Cabrera de Mar. Inèdit.
- POU, J. 1992. *Memòria de la intervenció d'urgència al Camí de Can Segarra-Can Bartomeu*. Cabrera de Mar-Maresme. Mataró. Inèdit.
- PUJOL, J., GARCÍA, J. 1994. El poblament ibèric dispers al Maresme central: L'exemple de Can Bada (Mataró), i el procés de romanització des de l'inici de la colonització agrícola fins al naixement d'Iluro. *Laietania*, 9. 89-129. Mataró.
- PREVOSTI, M. 1981. *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*. Premi Iluro 1980. Mataró.
- PREVOSTI, M. 1991. The establishment of the villa system in the Maresme (Catalonia) and its development in the Roman Period» a *Archeological Monographs of the British School at Rome*, 2. 135-141. London.
- REVILLA, V. 1995. *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C.-III d.C.)*. Cuadernos de Arqueologia, 8. L'estaquírot. Barcelona.
- REVILLA, V. En premsa. El poblamiento rural en el noreste de Hispania entre los siglos II a.C. y I d.C.: organización y dinámicas culturales y socioeconómicas. Casa de Velázquez.
- RIBAS, M. LLADÓ, J. 1977-1978. Excavació d'unes habitacions pre-romanes a Burriac (Cabrera de Mataró). *Pyrenae*, 13-14. 153-180. Barcelona.
- SANMARTÍ, J. 1987. *La Laietània Ibèrica. Estudi d'Arqueologia i Història* Publicacions de la Universitat de Barcelona (publicada en microfítxes). Barcelona.
- ZAMORA, D., PUJOL, J., GARCÍA, J., CELA. 2001. El poblament a la Laietània central i septentrional durant el període ibèric ple. Una proposta d'organització territorial. *Actes de la Taula Rodona Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània occidental*. Monografies d'Ullastret 2. 203-225. Girona.
- ZAMORA, D. GARCÍA, J. 1992. *Memòria de l'excavació efectuada al jaciment ibèric del Turó dels Dos Pins (Cabrera de Mar), Campanyes 1990-1992*. Mataró. Inèdit.

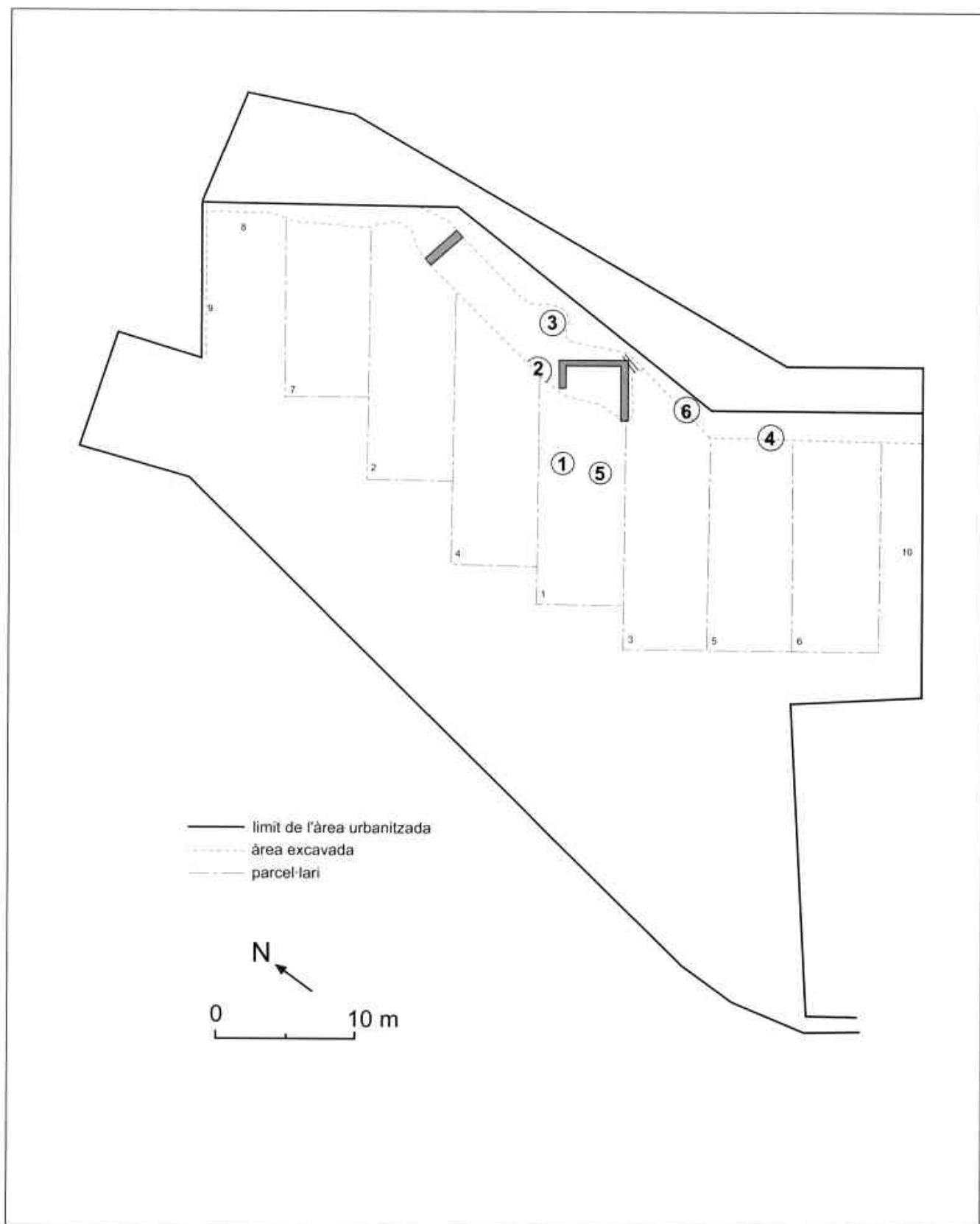

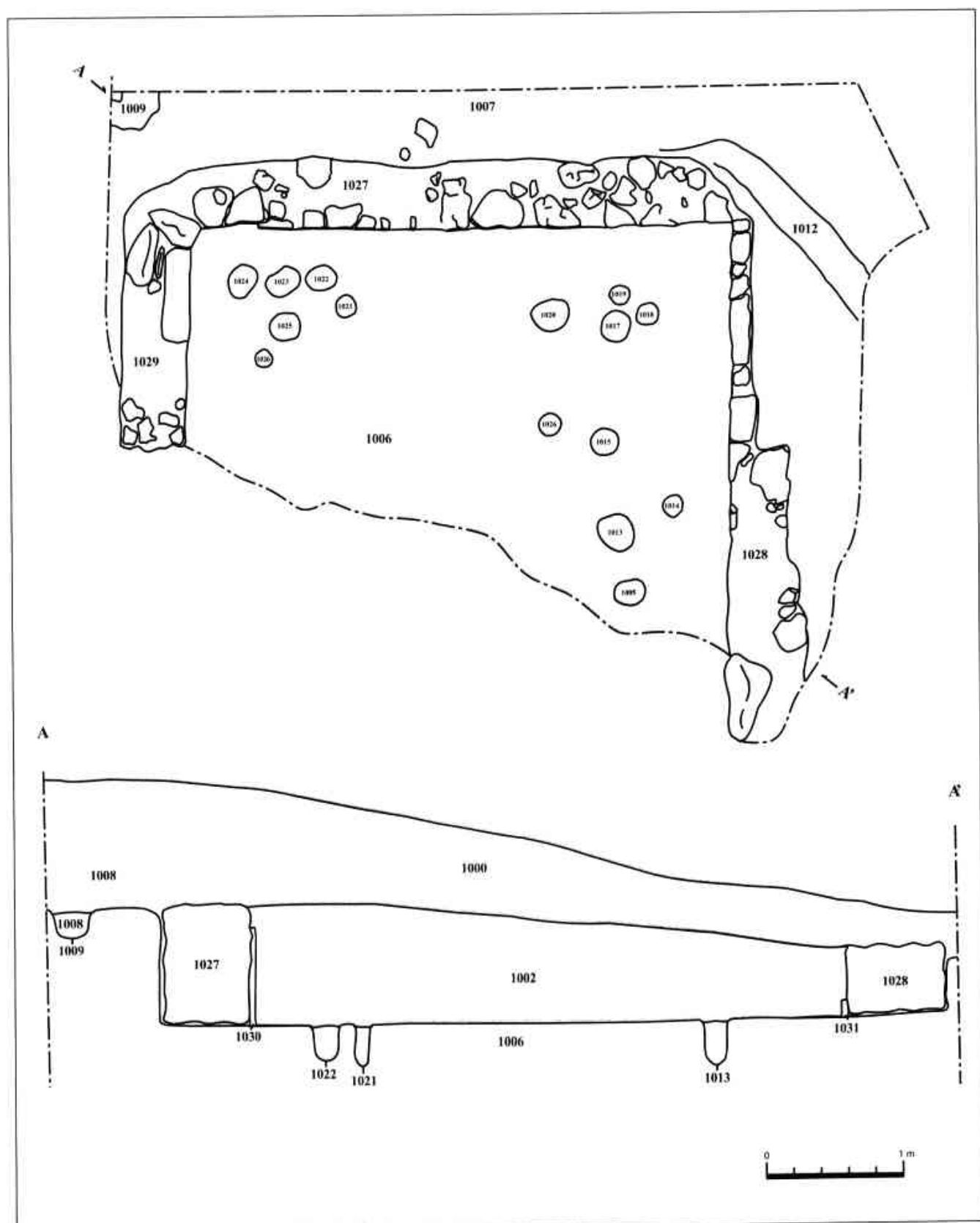
Làmina 1. Situació geogràfica del jaciment

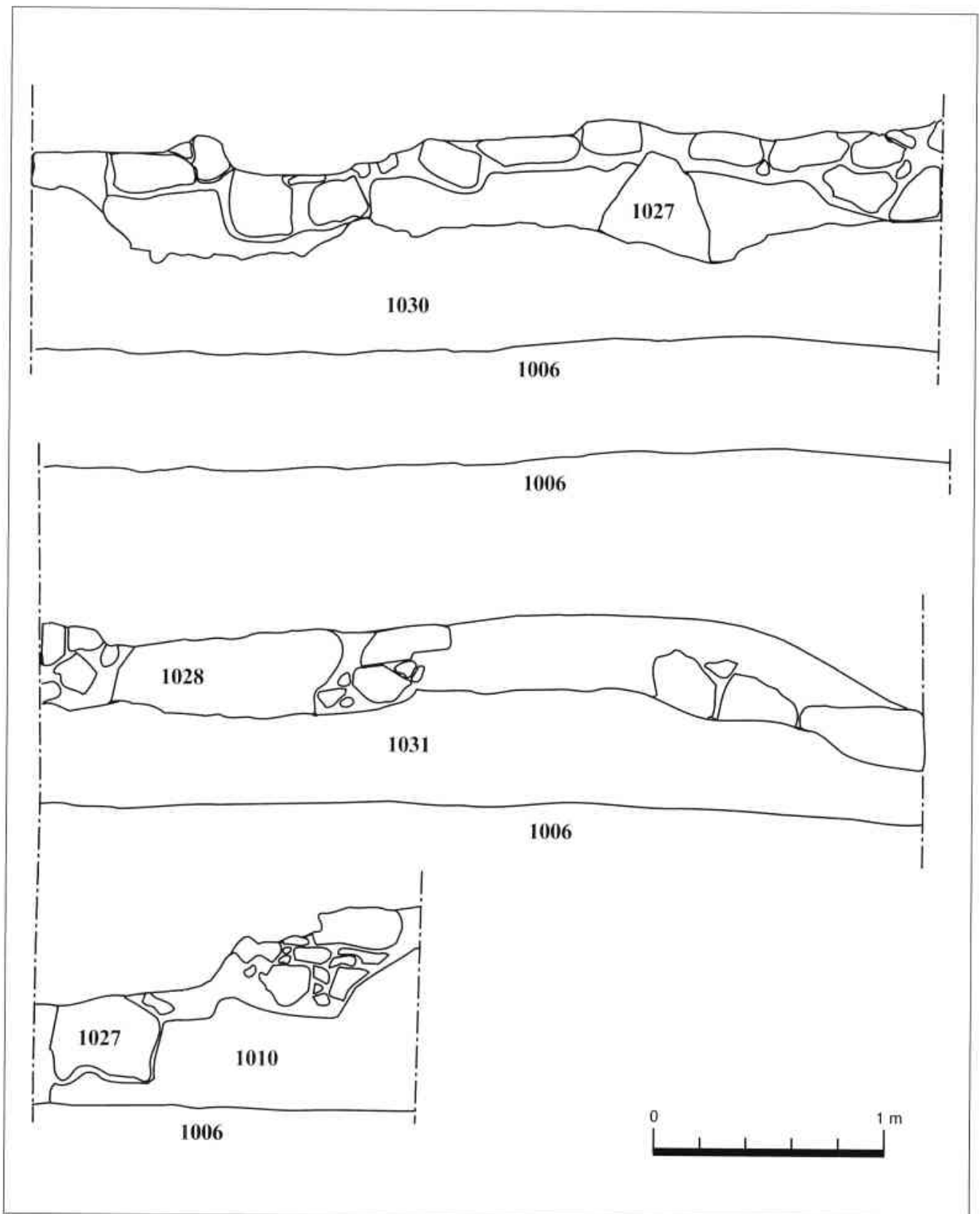
Làmina 2. El mas Català i altres jaciments propers del mateix període

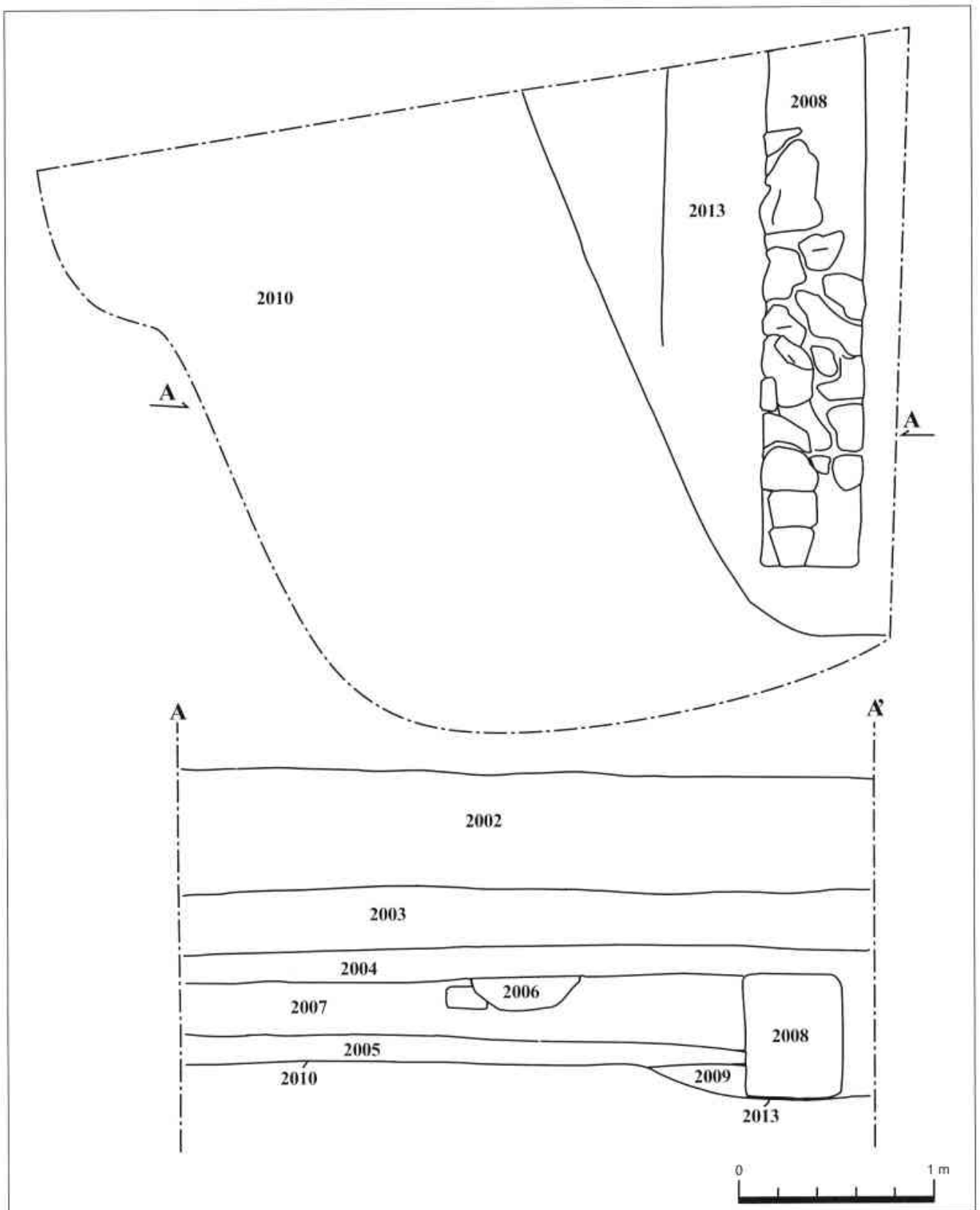
Làmina 3. Situació de les restes arqueològiques localitzades dins de l'àrea urbanitzada.

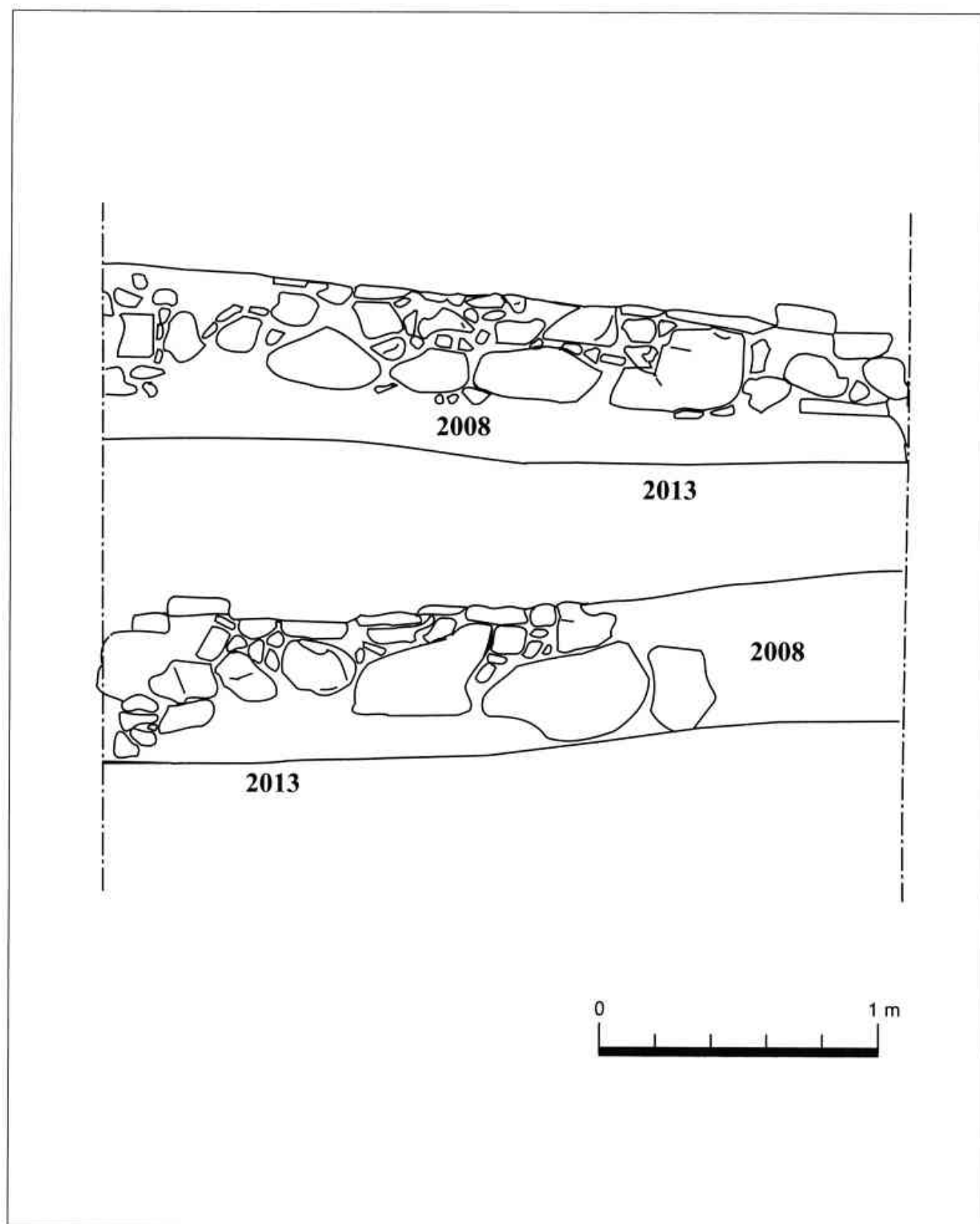
Làmina 4. Planta i tall estratigràfic de l'edificació núm. 1

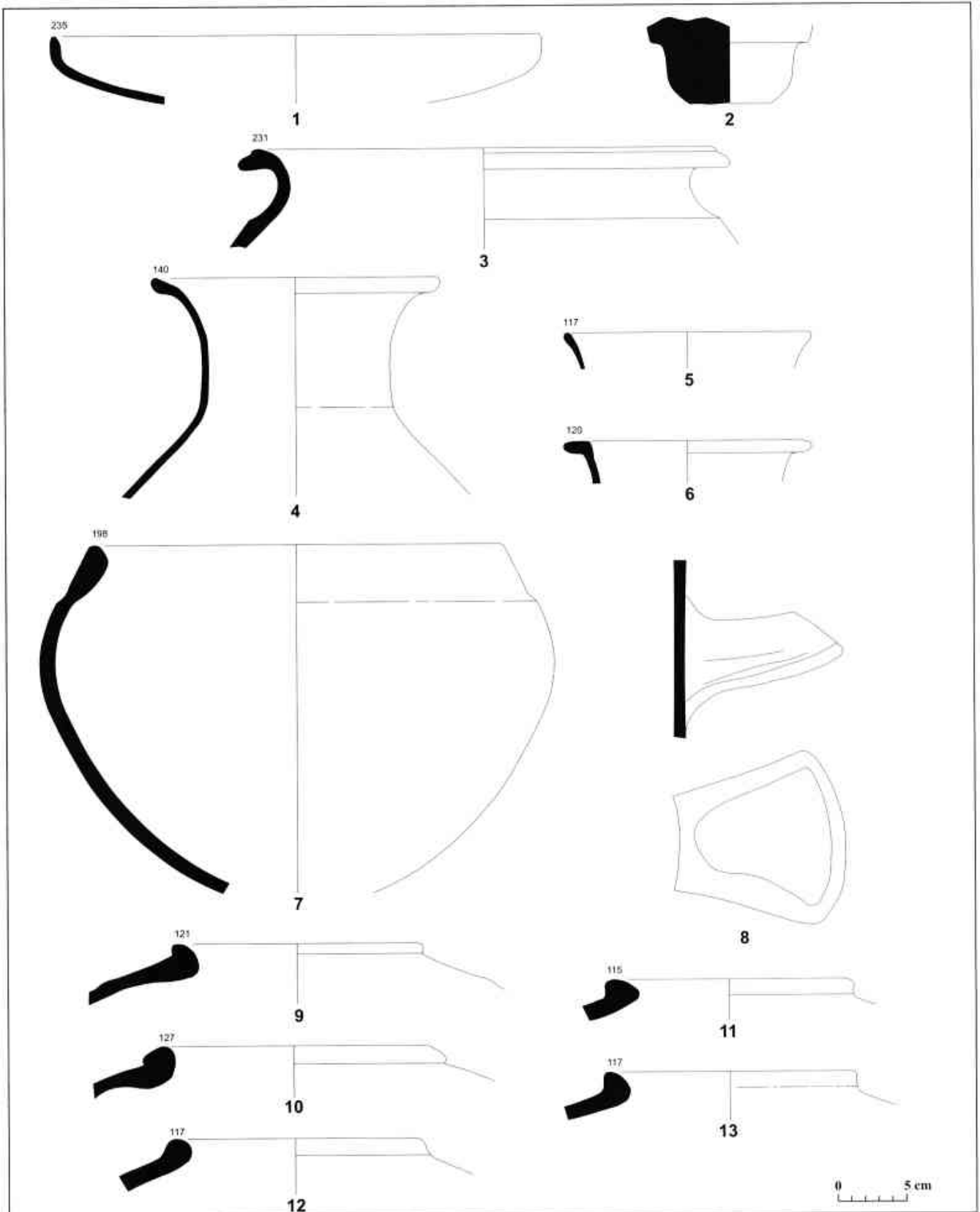
Làmina 5. Alçats dels murs de l'edificació núm. 1

Làmina 6. Planta i tall estratigràfic de l'edificació nùm. 2

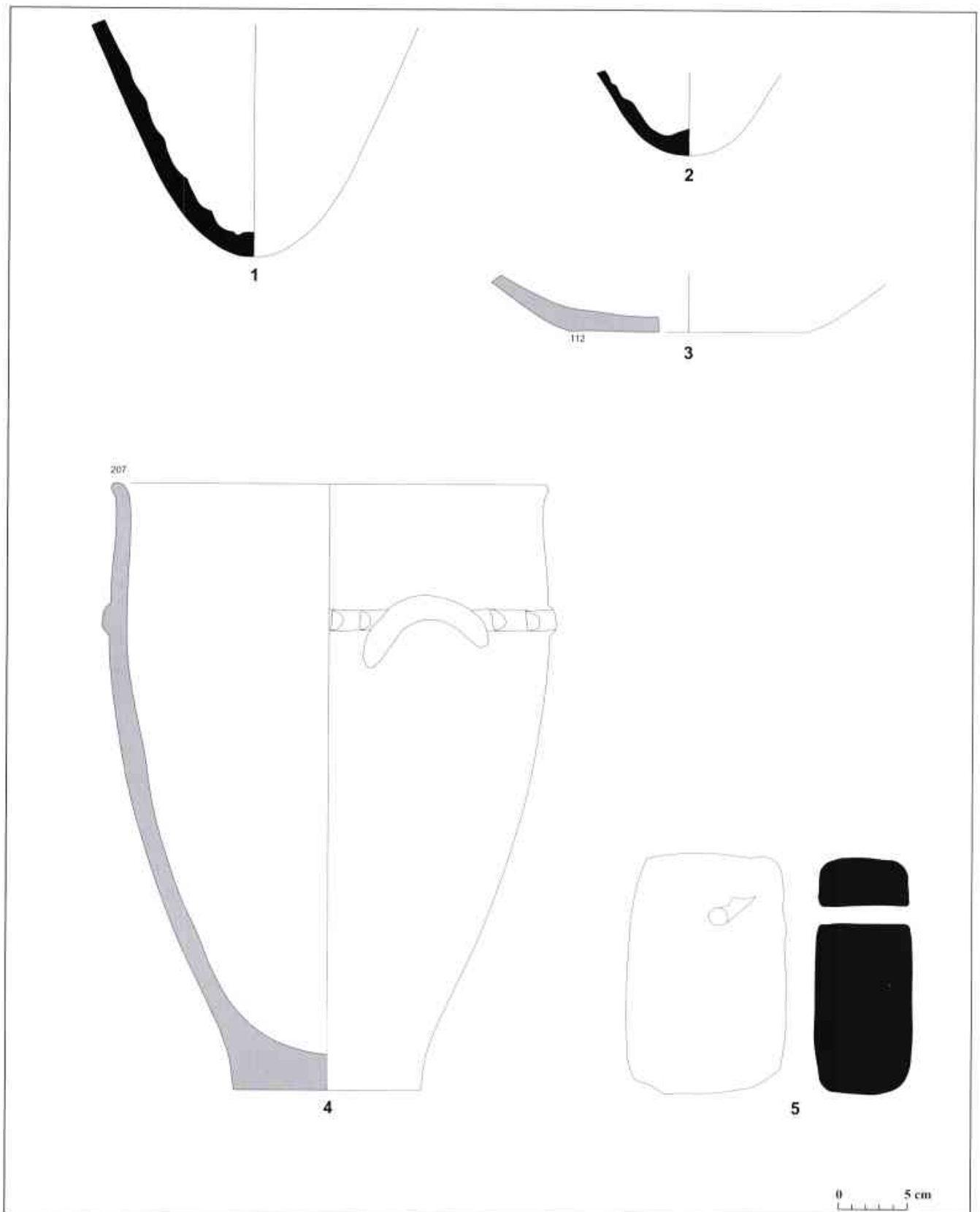

Làmina 7. Alçats dels murs de l'edificació núm. 2

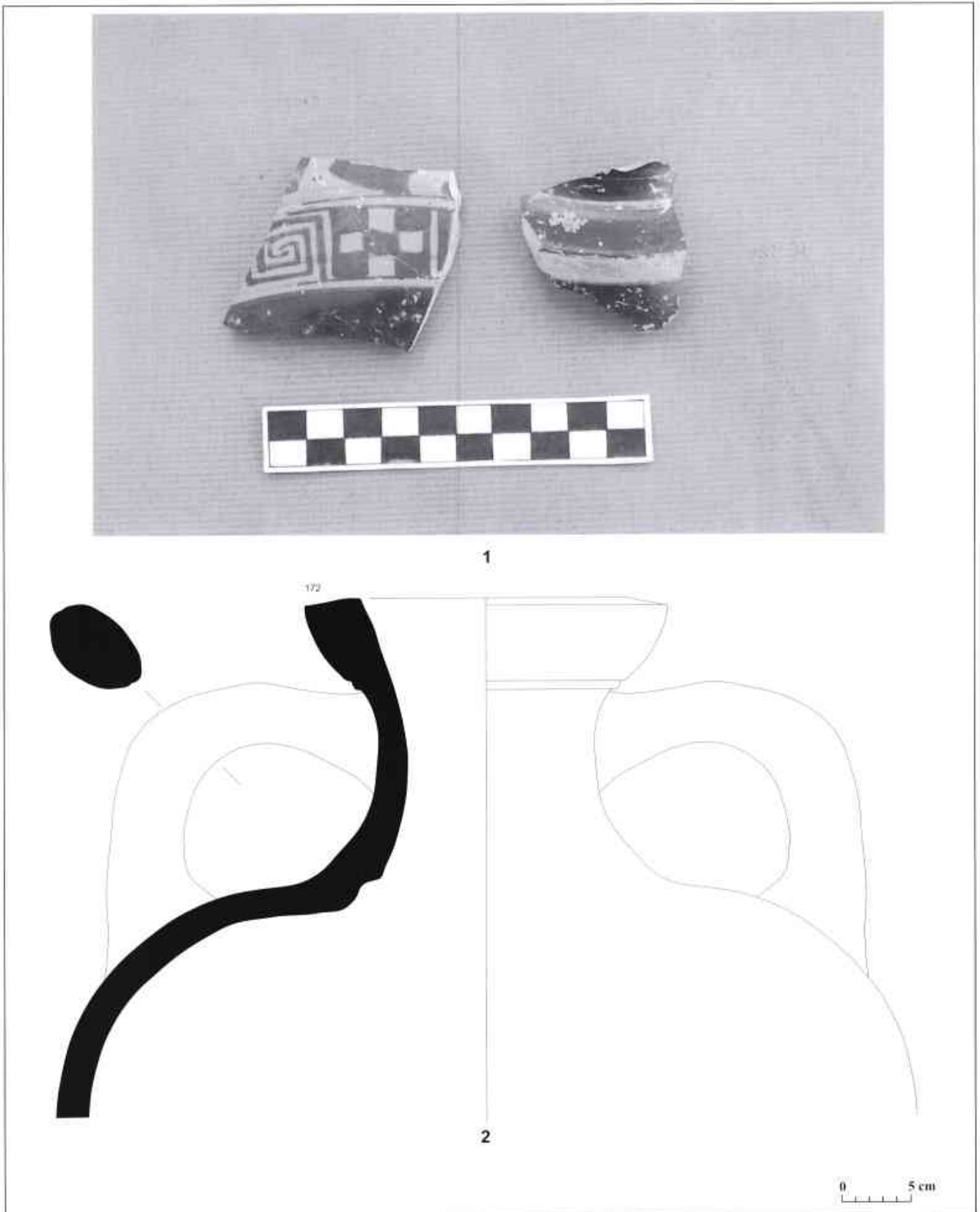

Làmina 8. Materials arqueològics de la sitja núm. 1

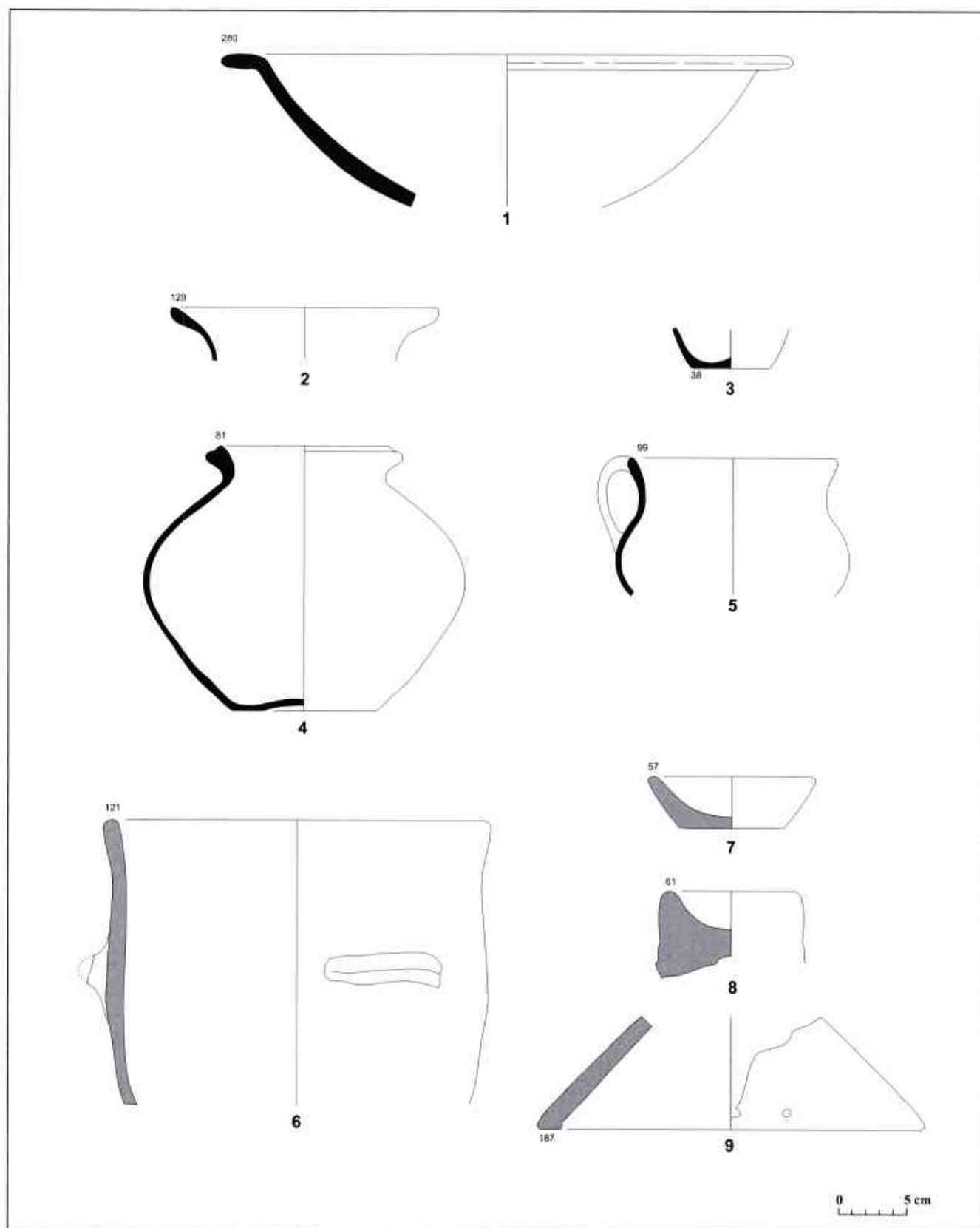

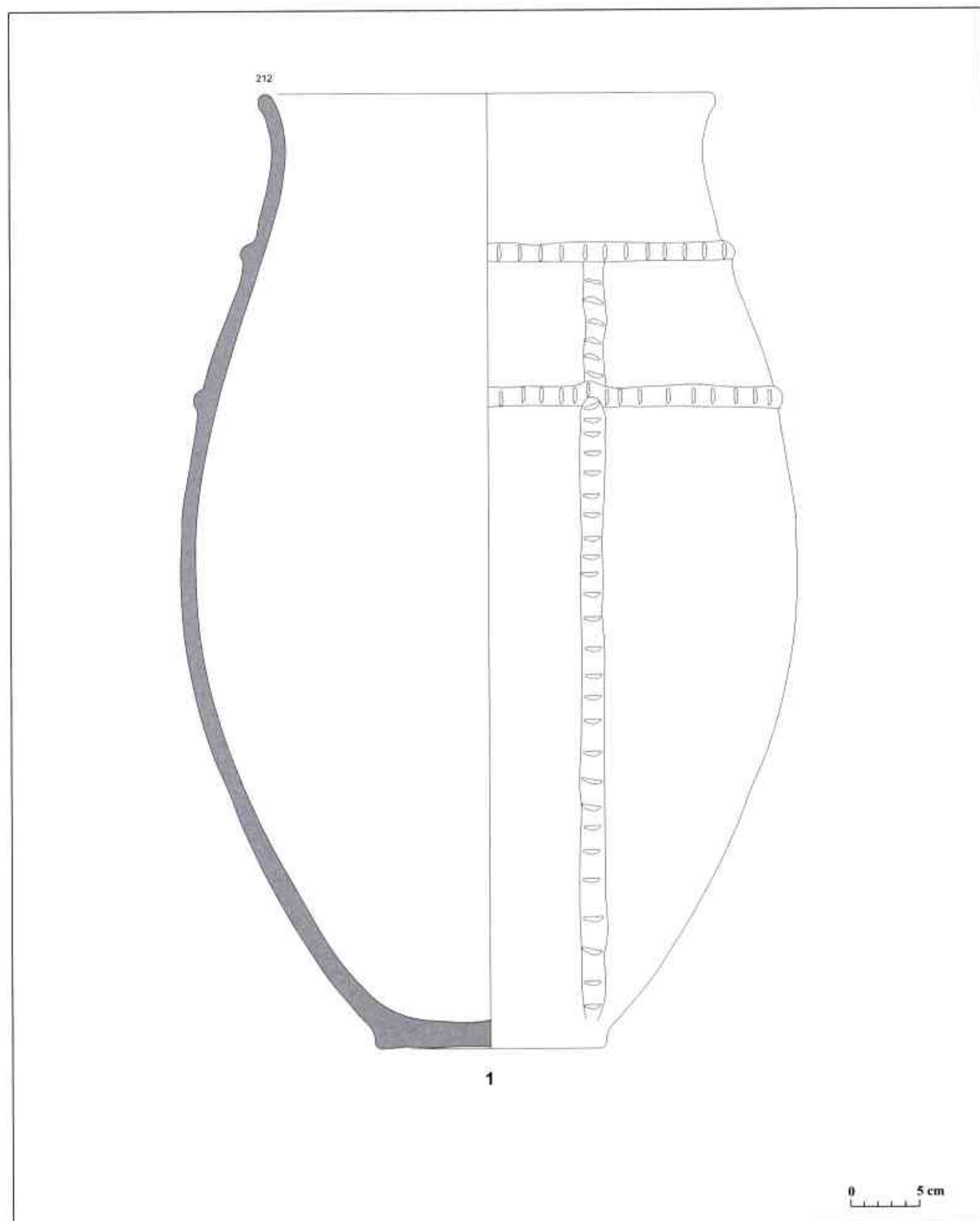
Làmina 9. Materials arqueològics de la sitja núm. 1

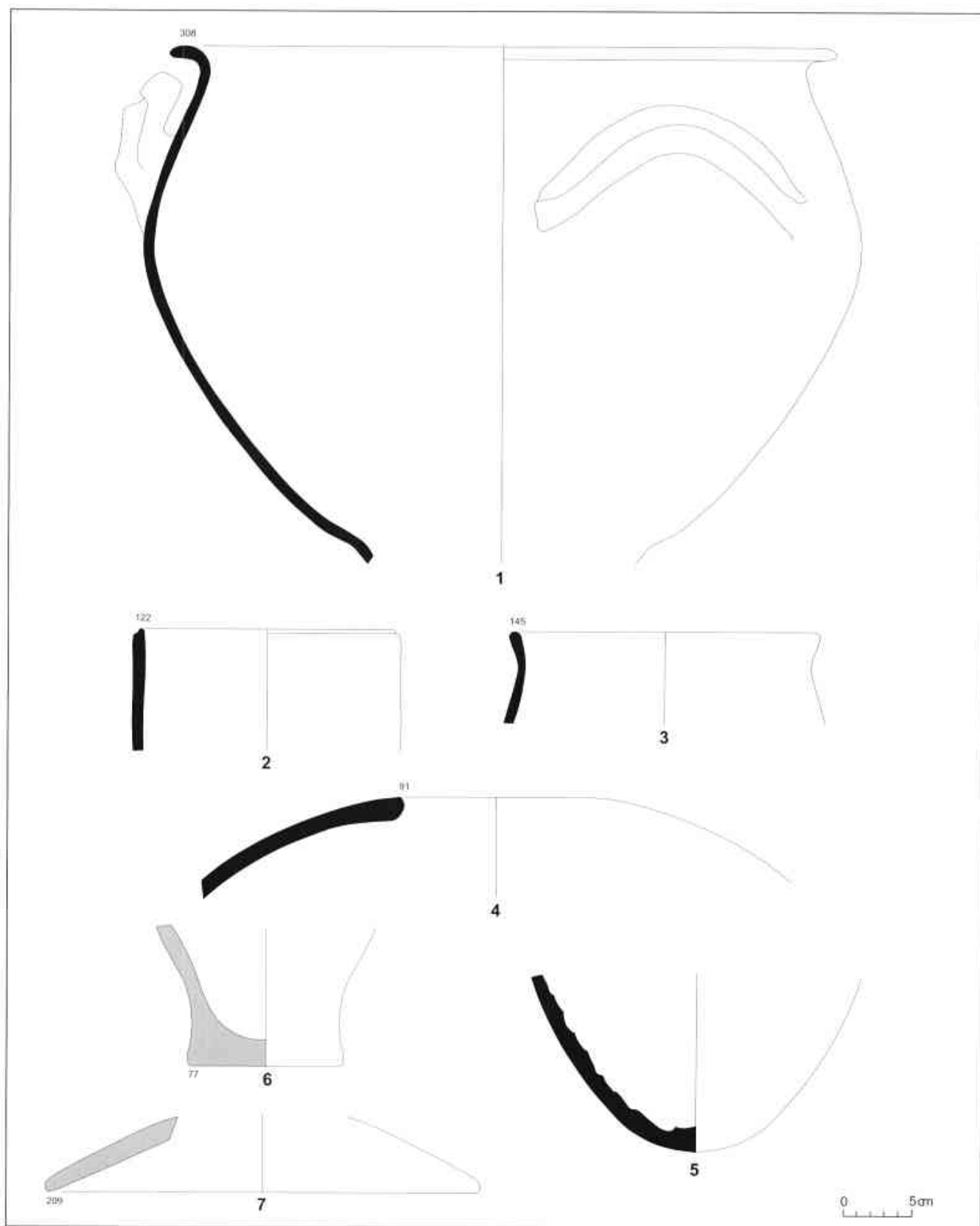
Làmina 10. Materials arqueològics de la sitja núm. 3 (dibuix de J. F. Clariana)

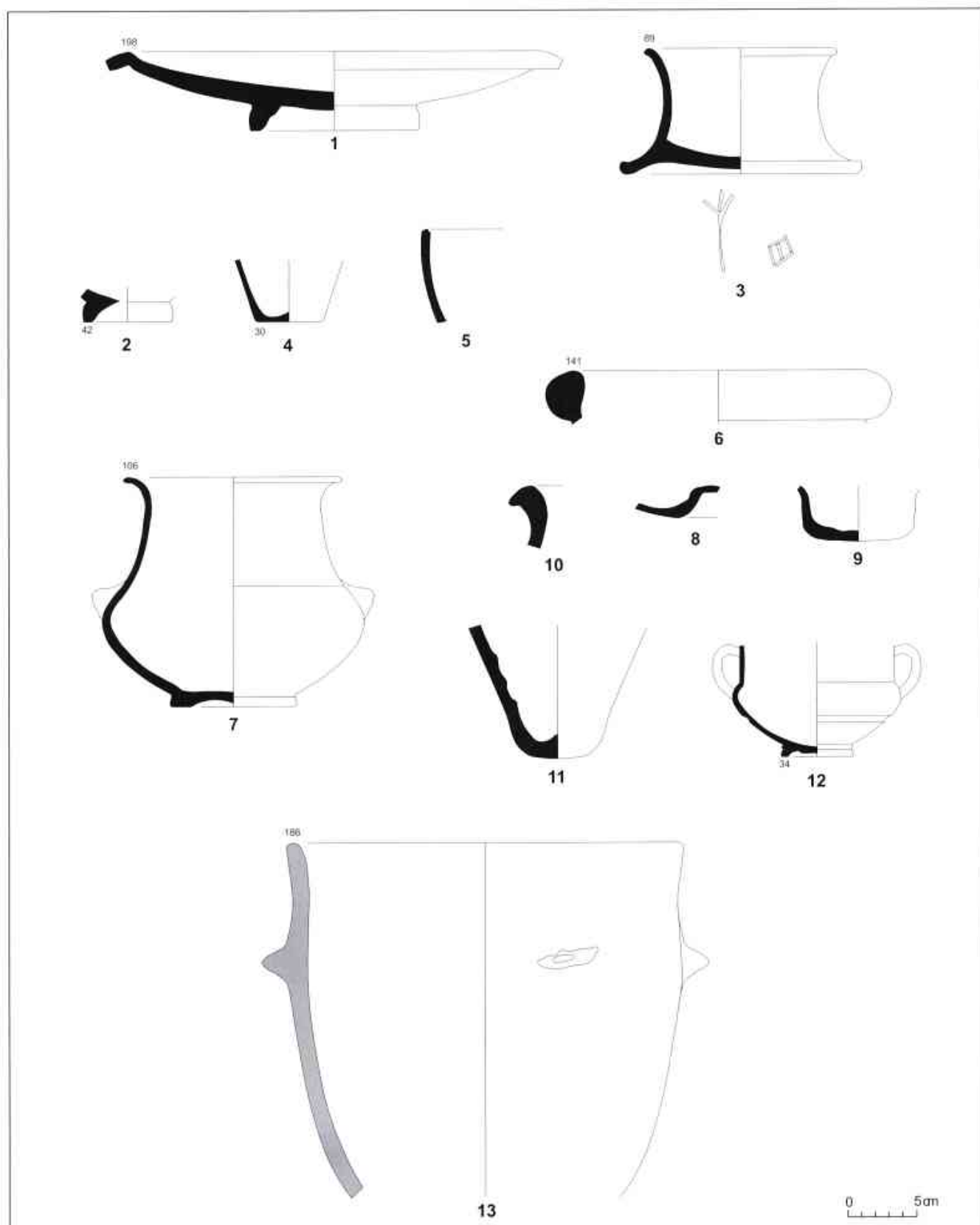
Làmina 11. Materials arqueològics de la sitja núm. 3

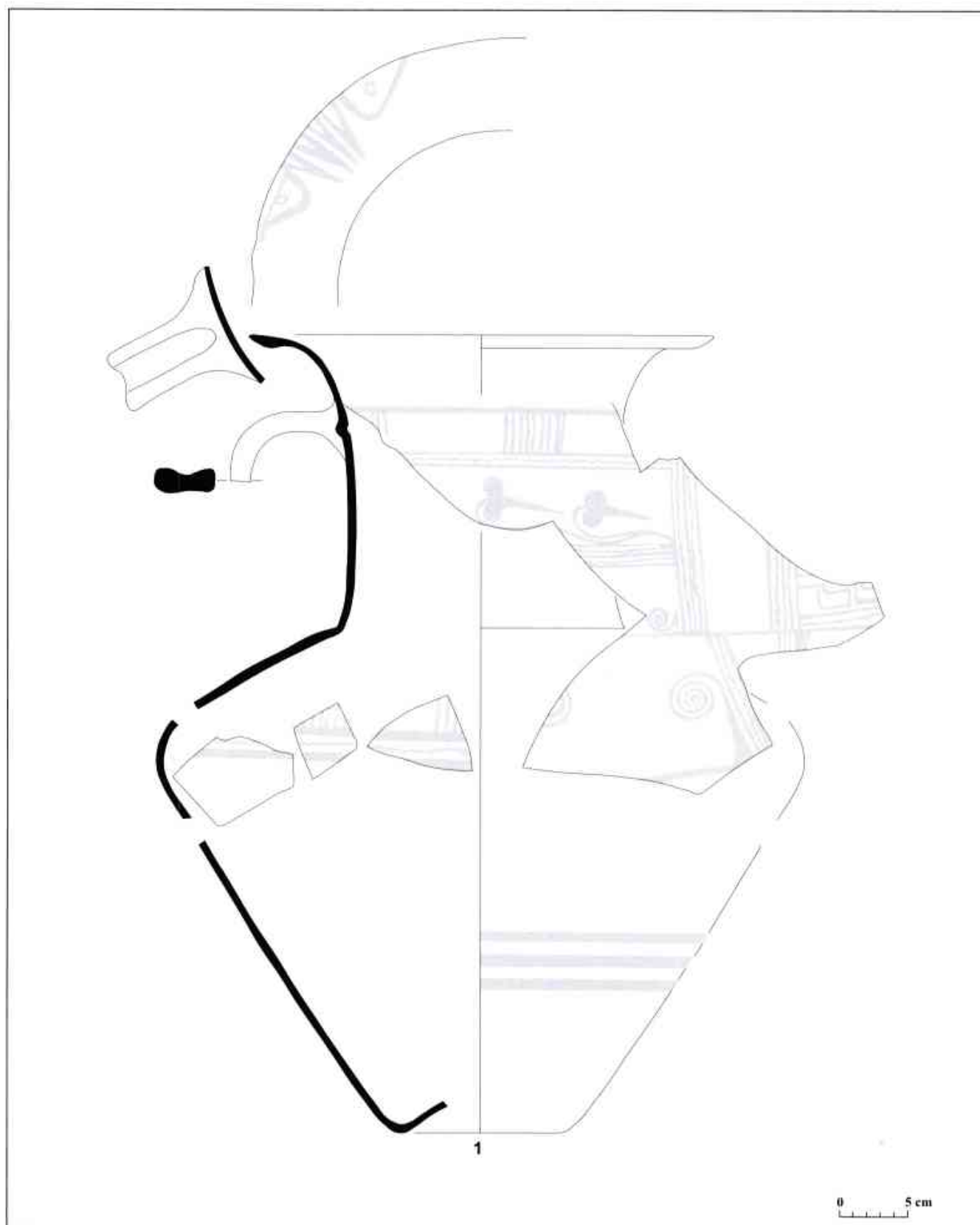
Làmina 12. Materials arqueològics de la sitja núm. 3

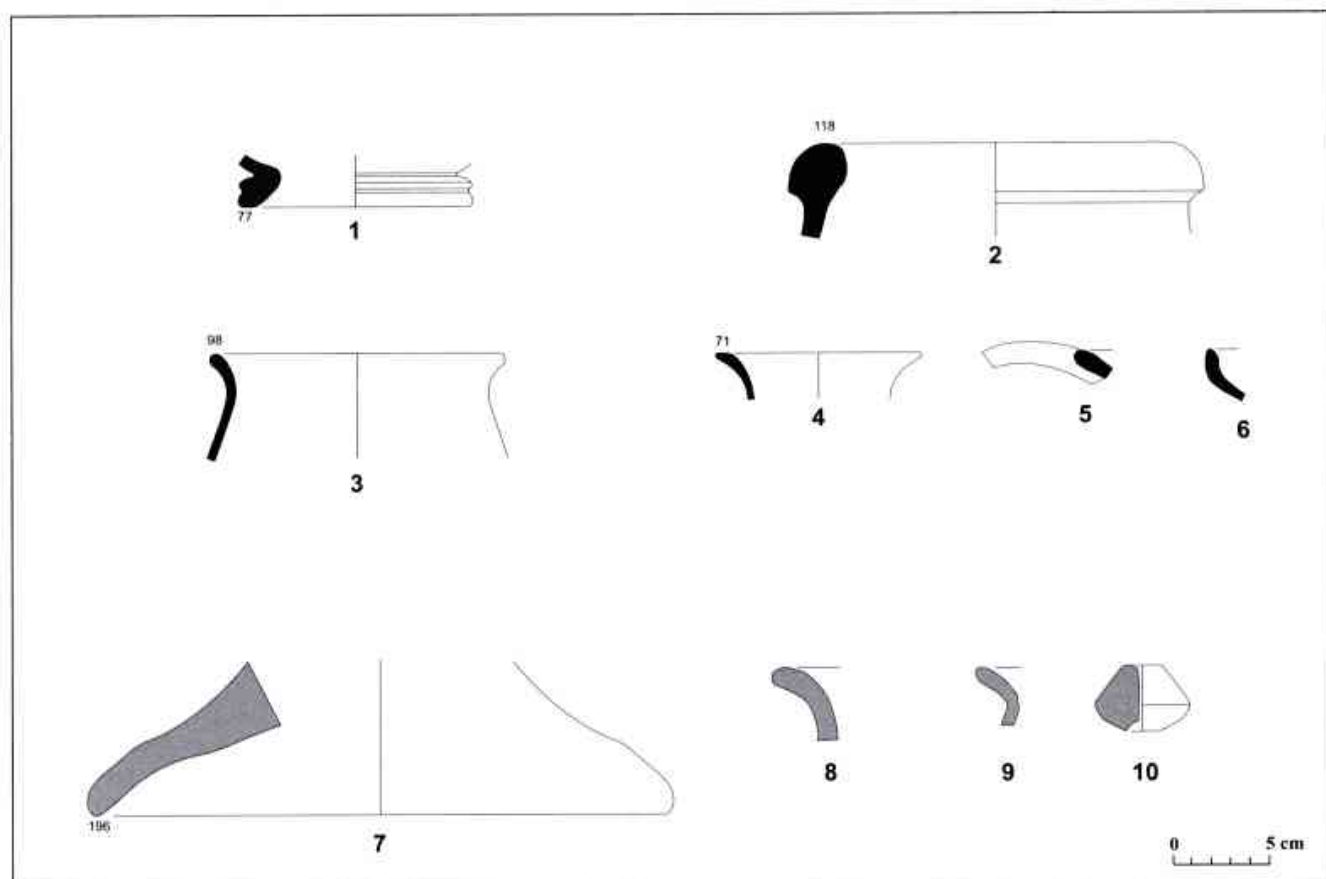
Làmina 13. Materials arqueològics de la sitja núm. 4

Làmina 14. Materials arqueològics de la sitja n.º 5.

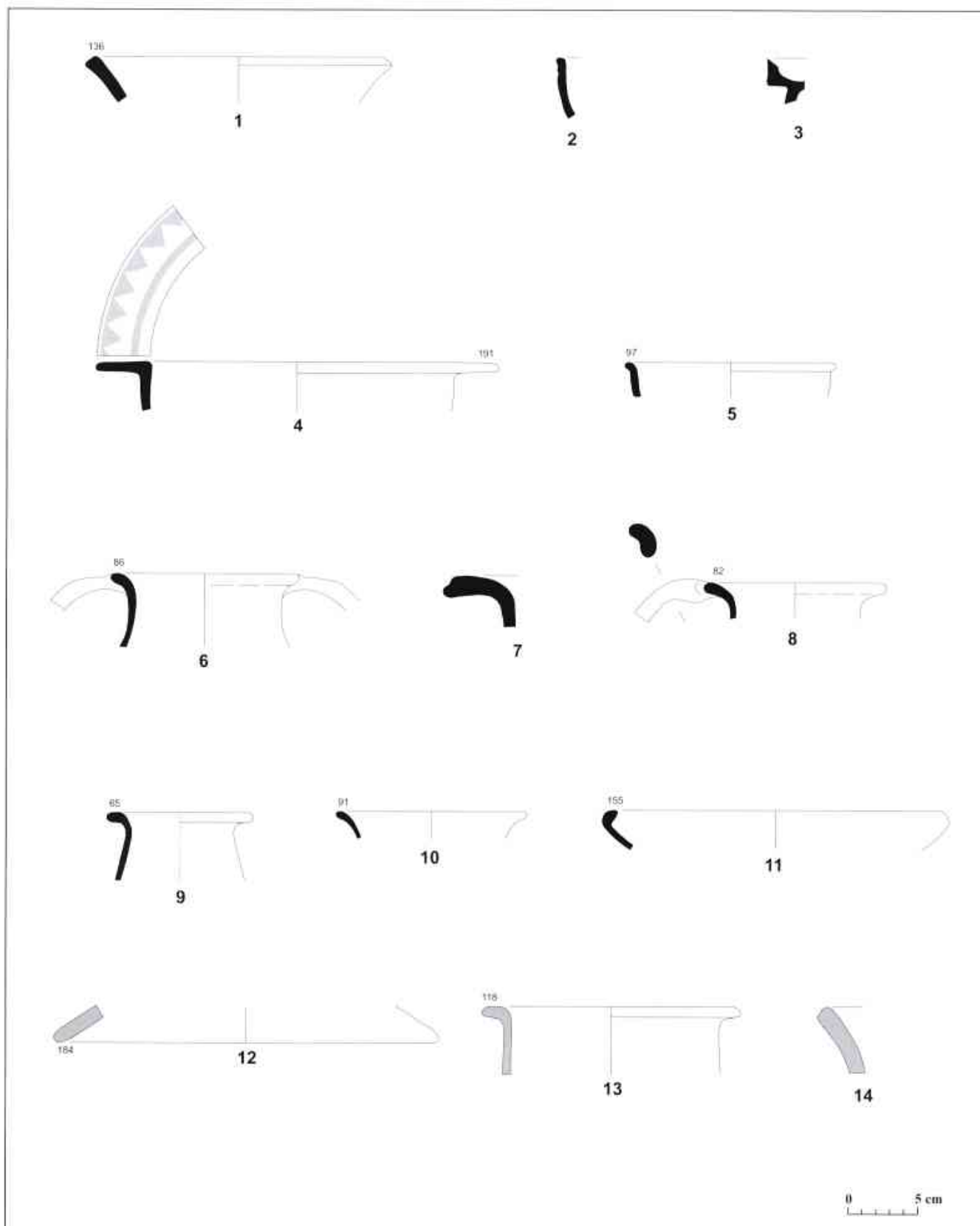

Làmina 15. Materials arqueològics de la sitja núm. 5 (Dibuix de J. F. Clariana)

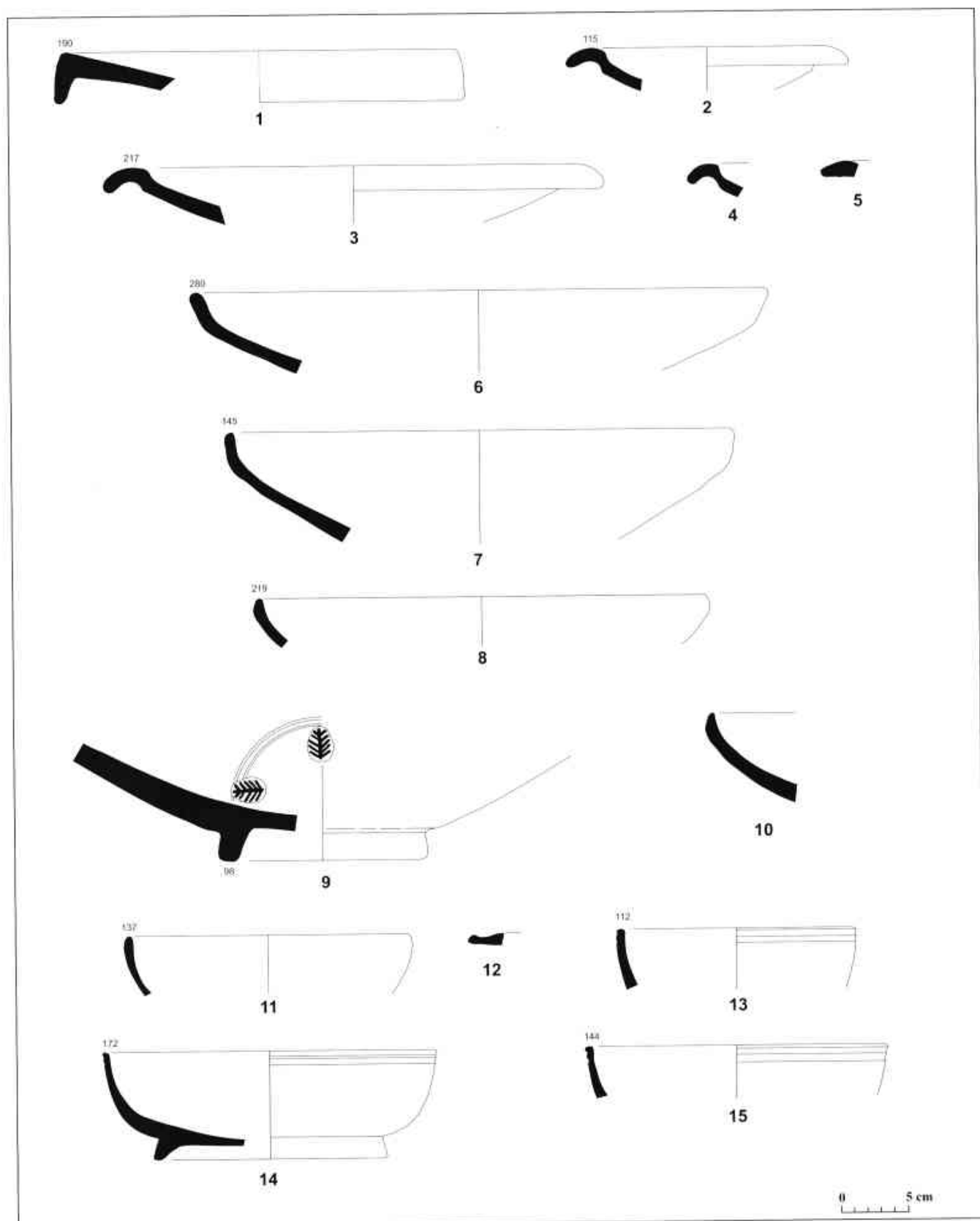

Làmina 16. Materials arqueològics de la sitja núm. 6

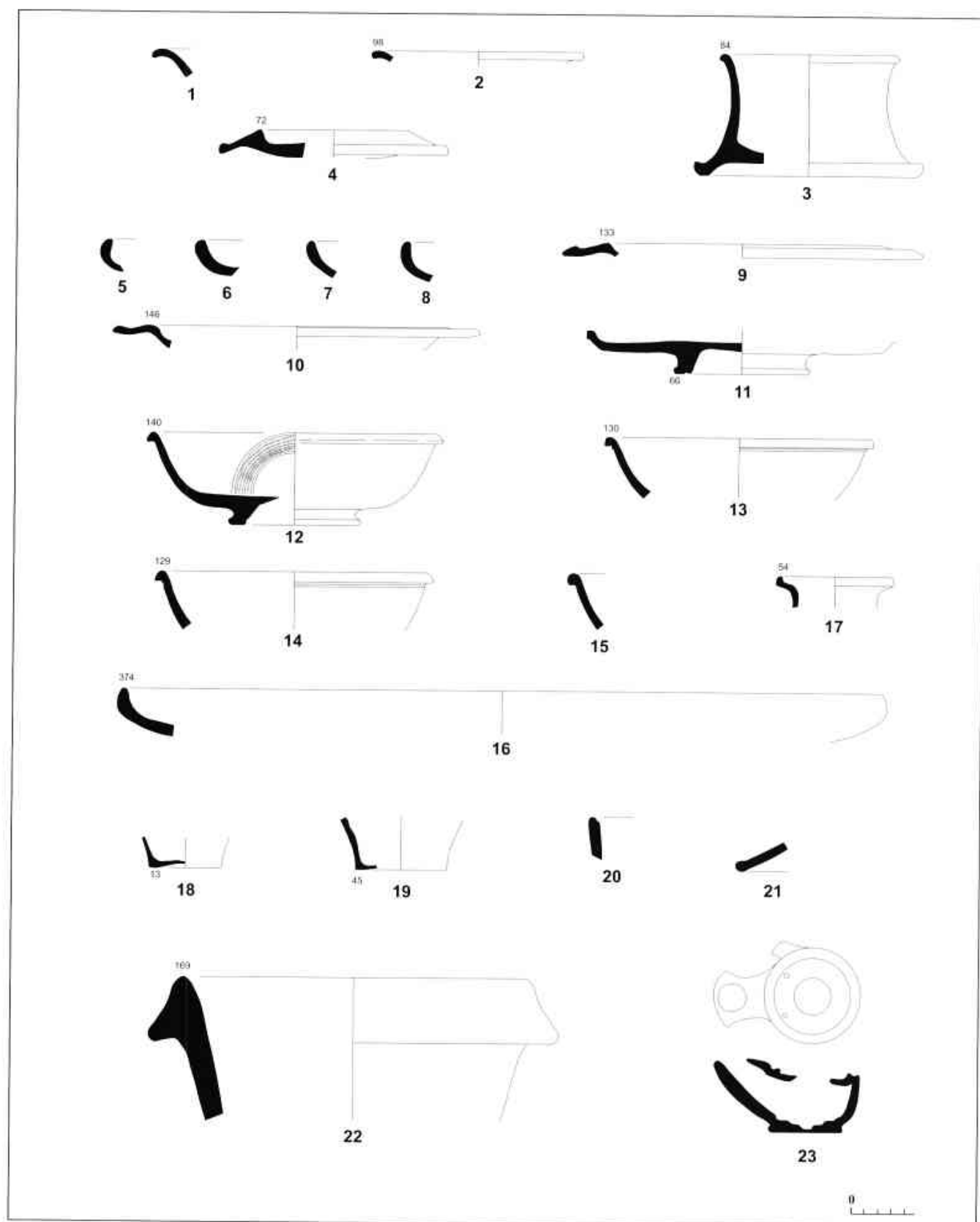

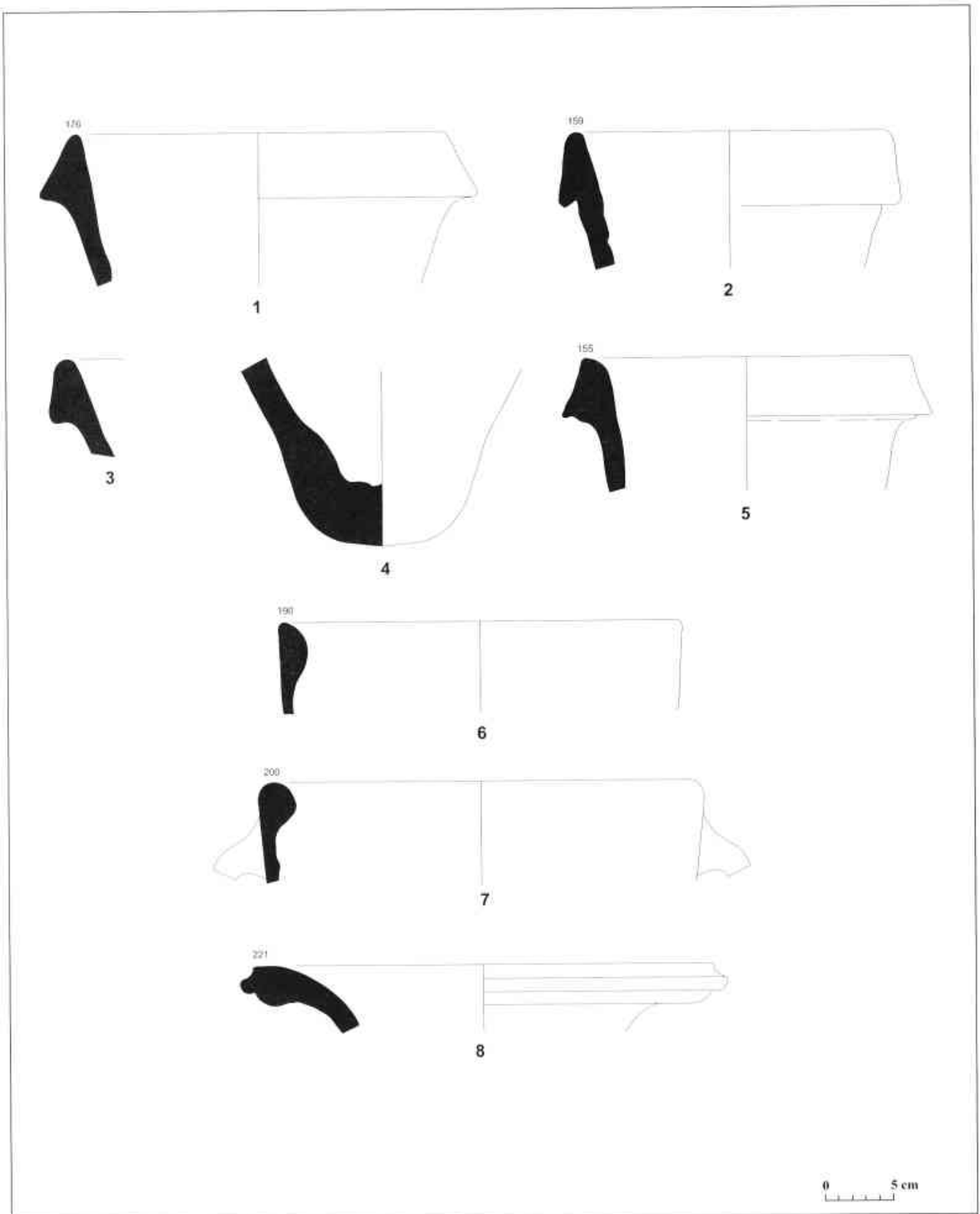
Làmina 17. Materials arqueològics de l'edificació núm. 1

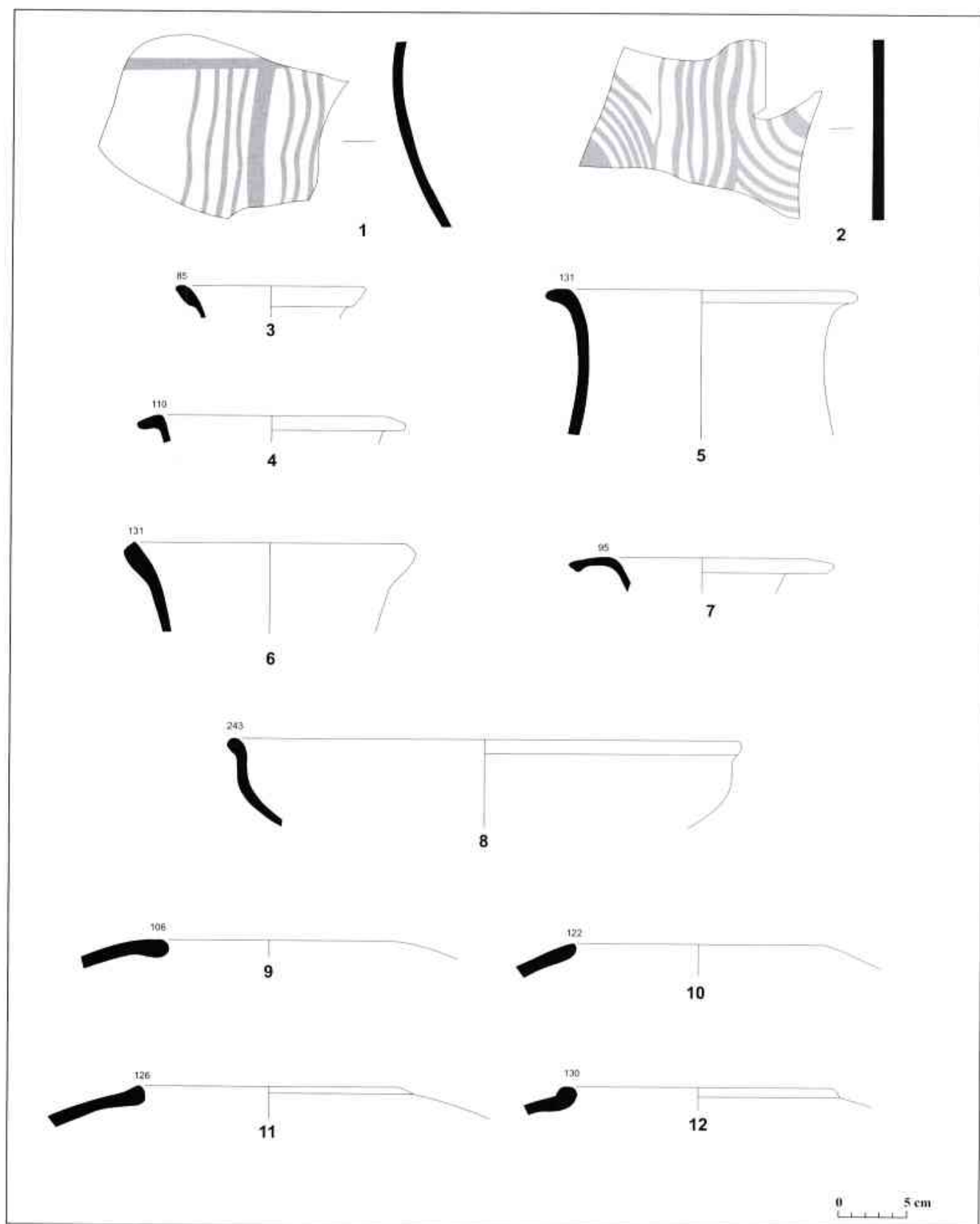
Làmina 18. Materials arqueològics de l'edificació núm. 2. Primera Fase

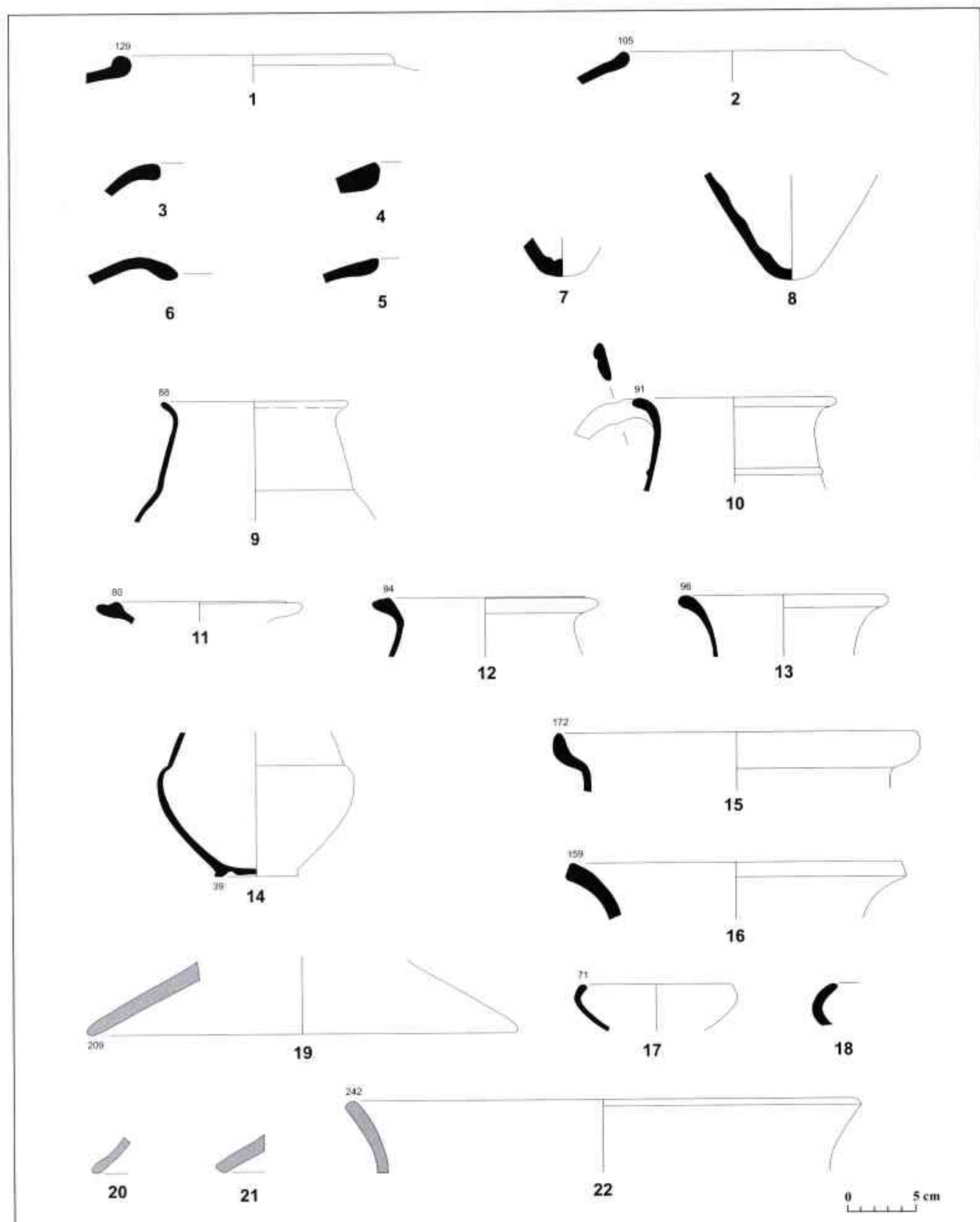
Làmina 19. Materials arqueològics de l'edificació núm. 2. Primera Fase

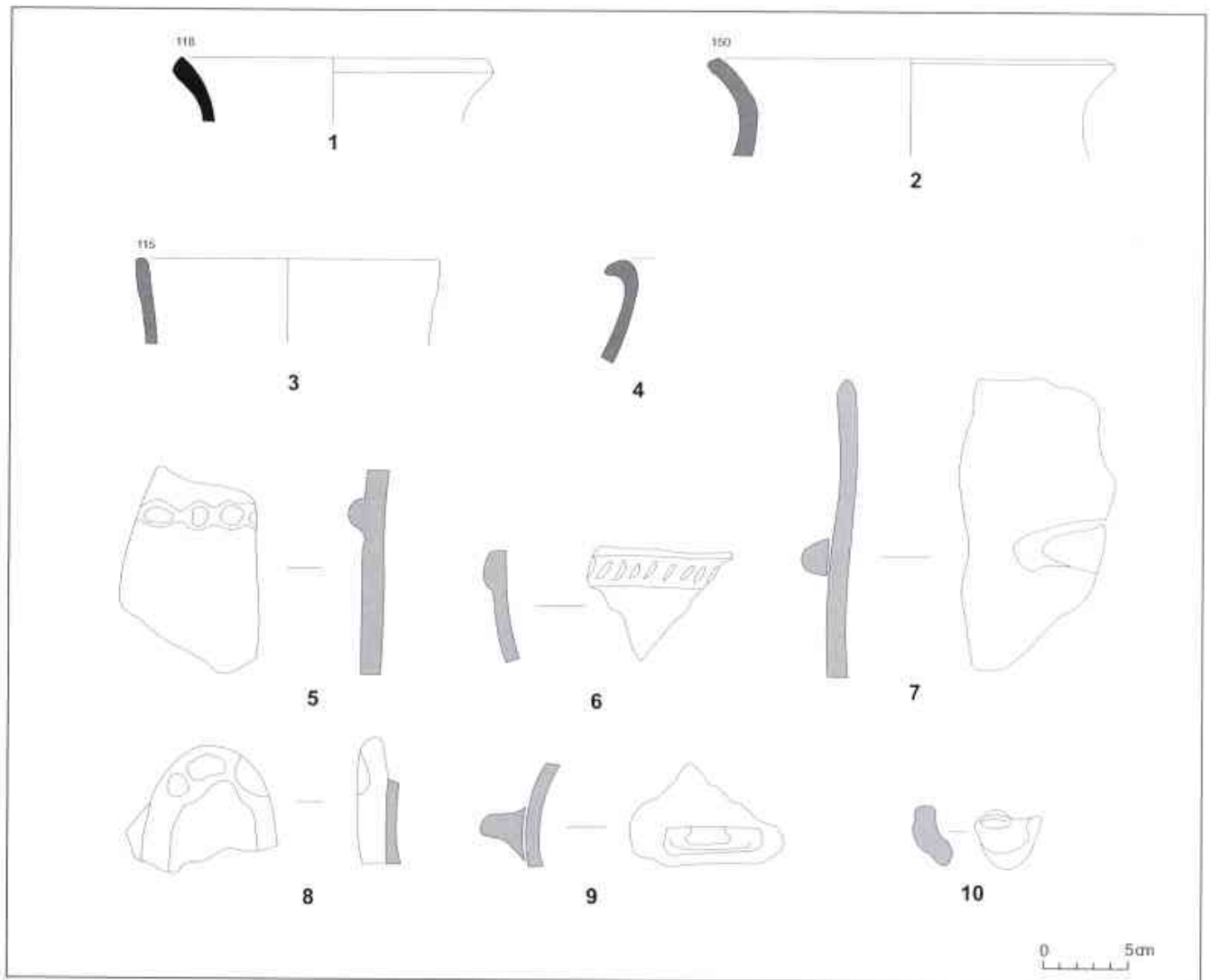
Làmina 20. Materials arqueològics de l'edificació núm. 2. Primera Fase

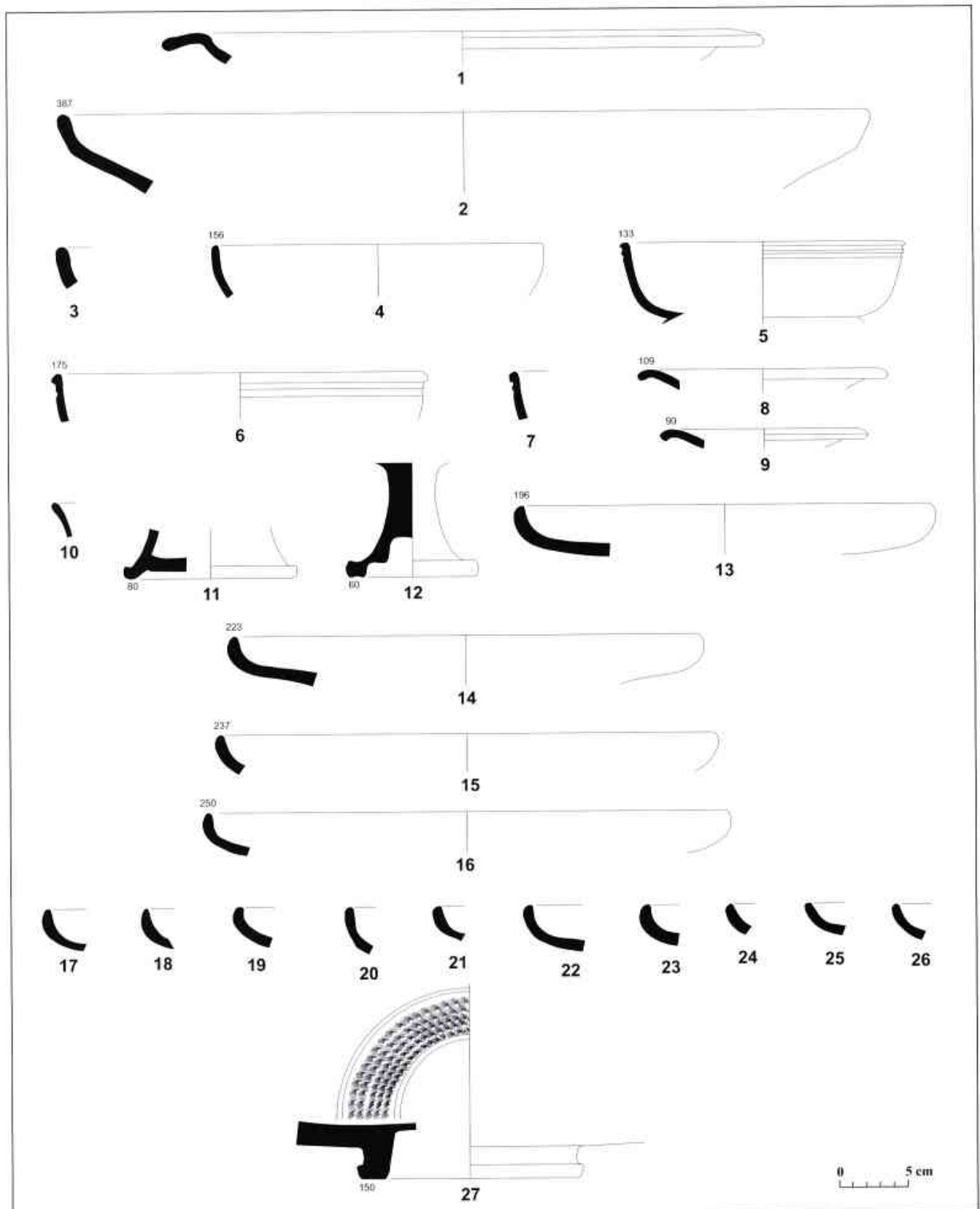
Làmina 21. Materials arqueològics de l'edificació núm. 2. Primera Fase

Làmina 22. Materials arqueològics de l'edificació núm. 2. Primera Fase

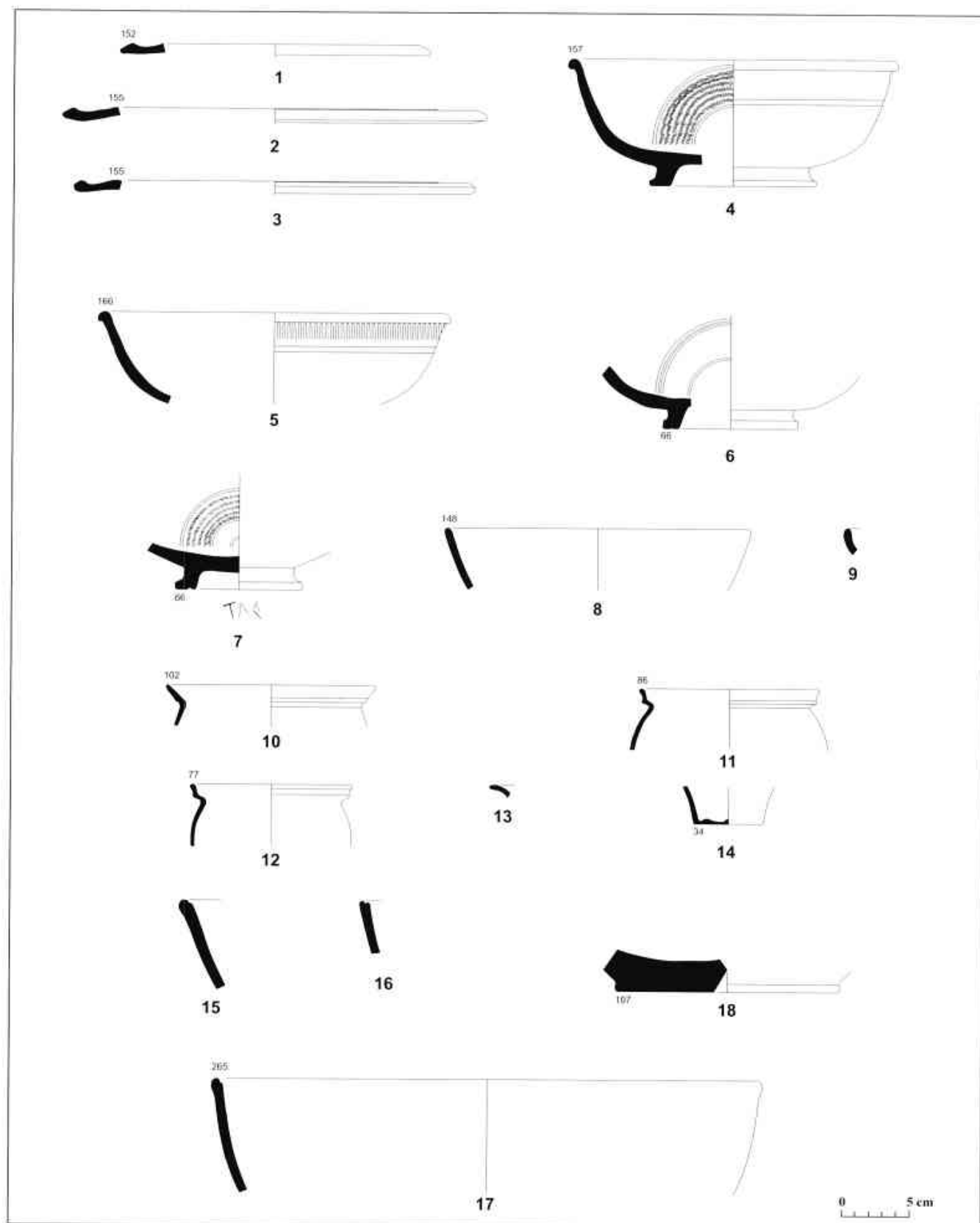

Làmina 23. Materials arqueològics de l'edificació núm. 2. Primera Fase

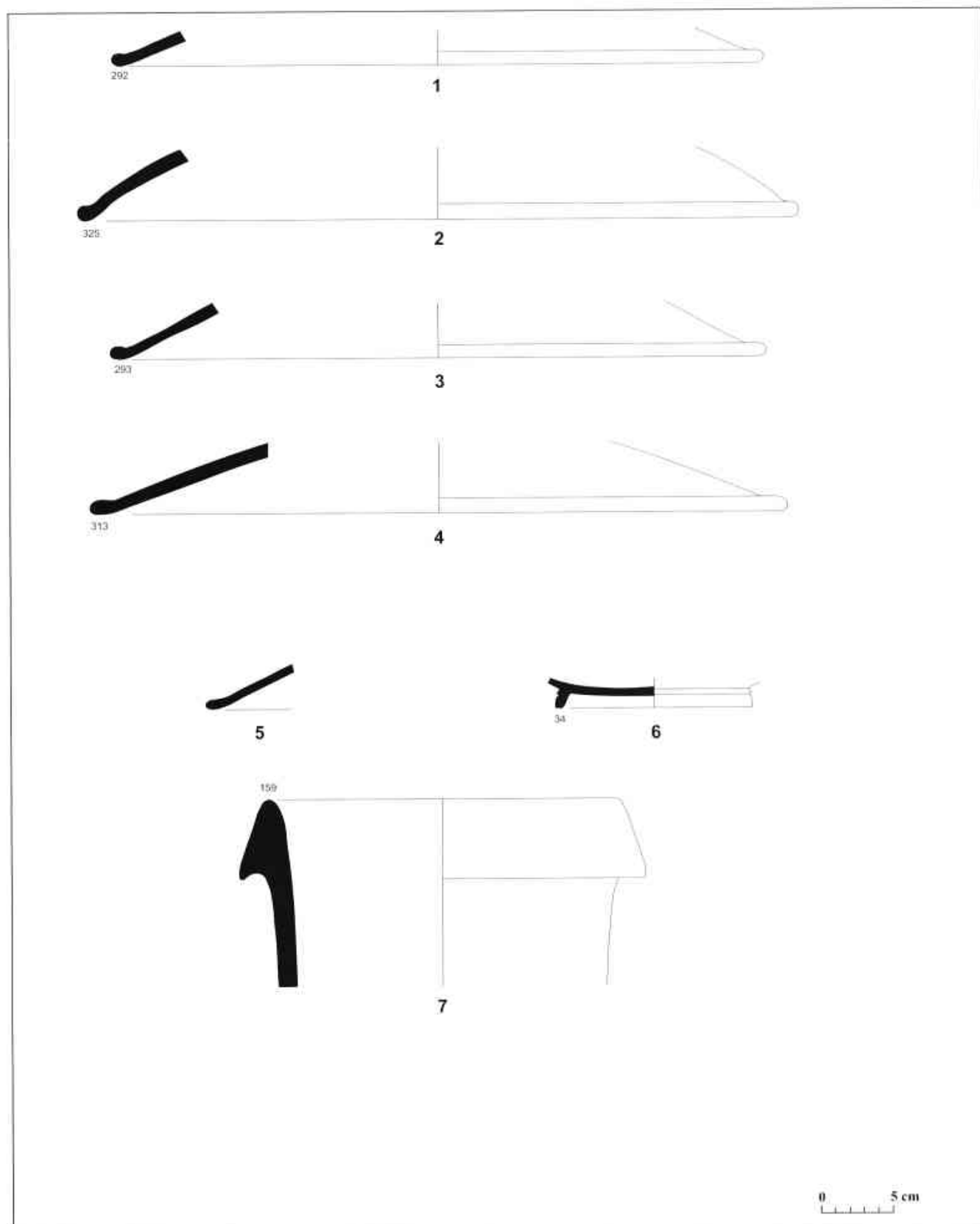

Làmina 24. Materials arqueològics de l'edificació núm. 2. Primera Fase

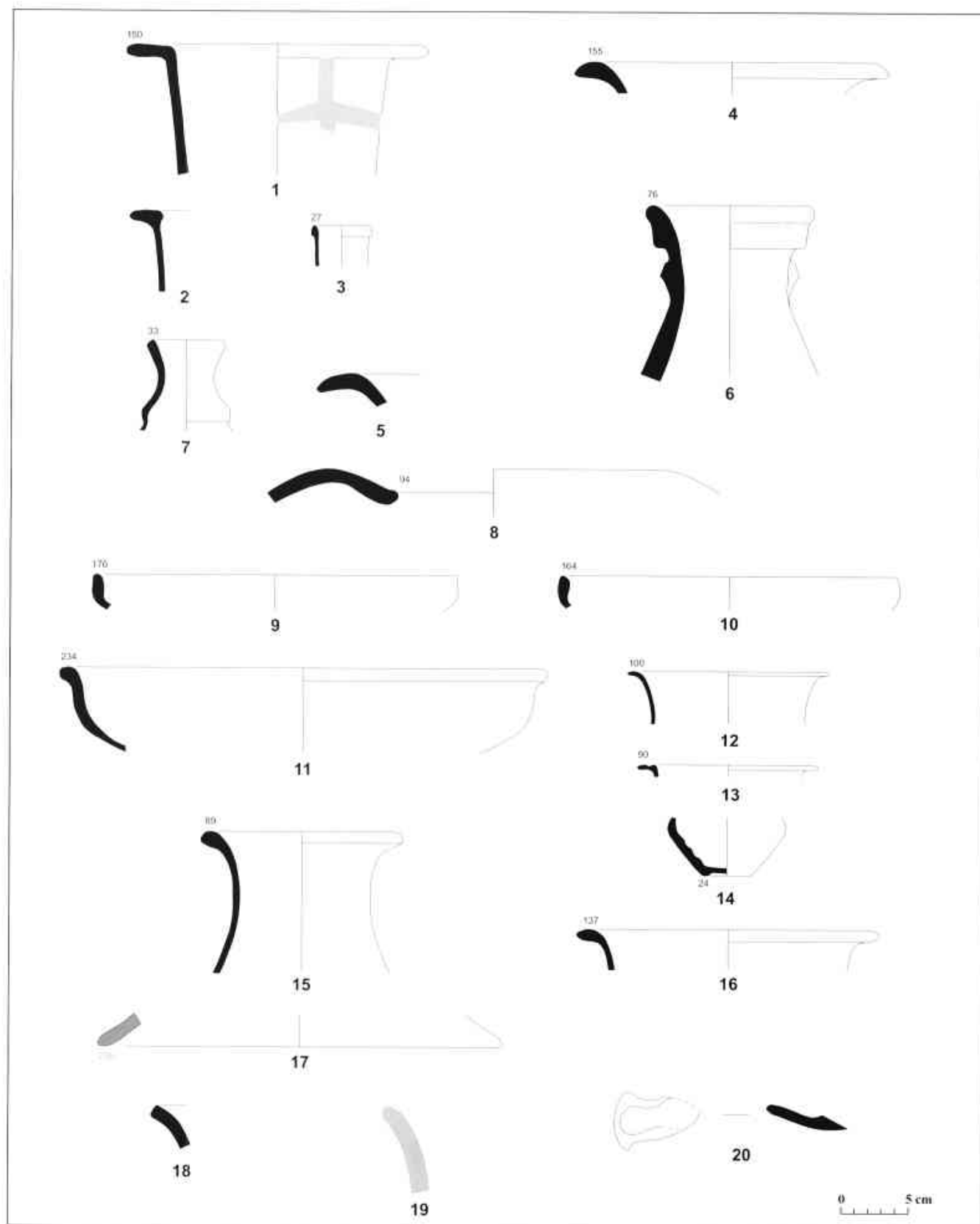

Làmina 25. Materials arqueològics de l'edificació núm. 2. Primera Fase

Làmina 26. Materials arqueològics de l'edificació nùm. 2. Primera Fase

Làmina 27. Materials arqueològics de l'edificació nùm. 2. Primera Fase

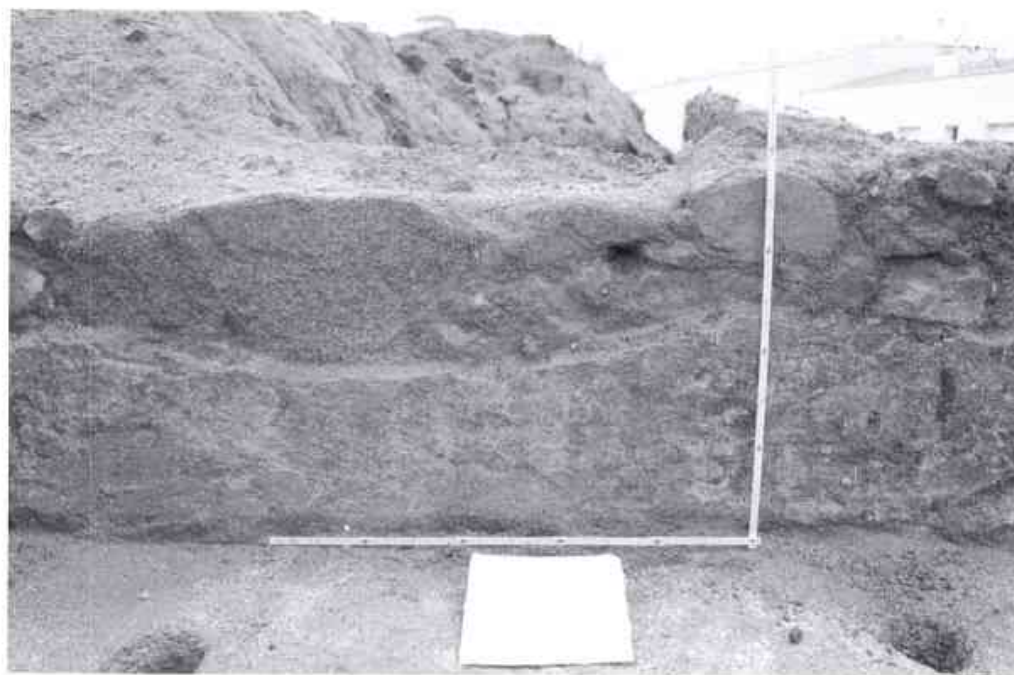
1. Edificació núm. 1: vista lateral.

2. Edificació núm. 2: vista del procés d'excavació.

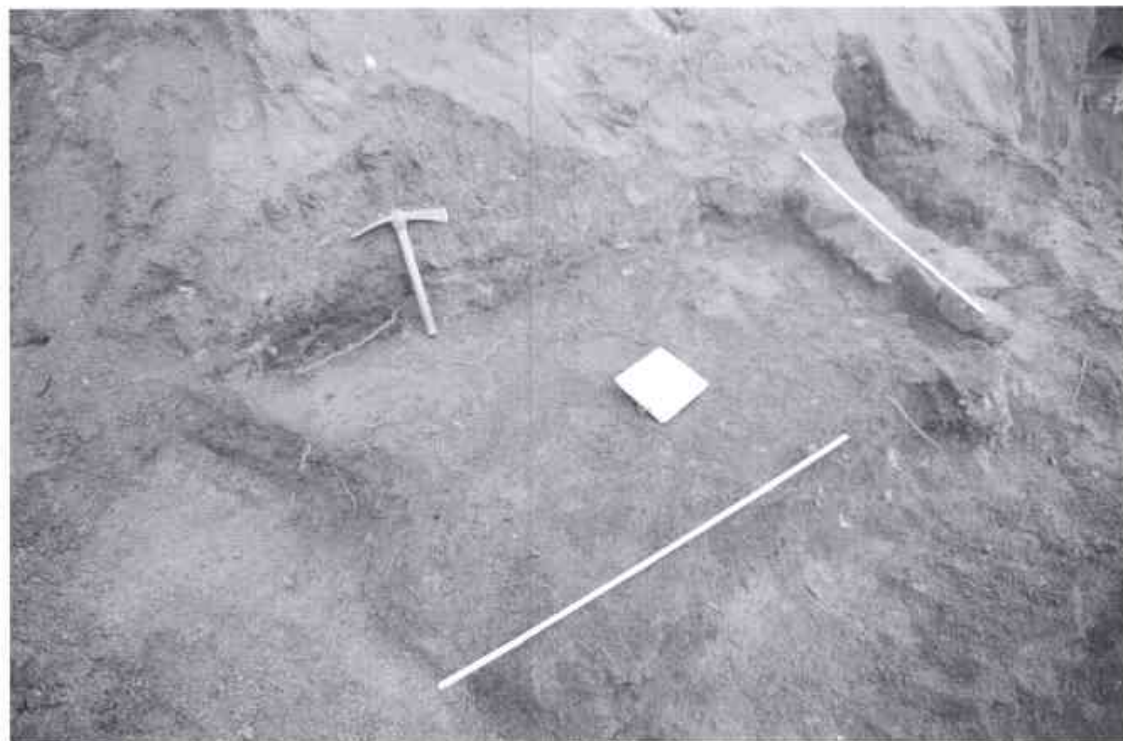
3. Edificació núm. 1: detall dels forats excavats al sòl.

4. Edificació núm. 1: detall del revestiment de calç d'un dels murs.

5. Edificació núm. 1: detall de la petita canal que voltava l'estança.

6. Edificació núm. 2: vista on s'aprecia el procés d'excavació.

7. Edificació núm. 2: detall de la llar de foc de la segona fase d'ocupació.

8. Edificació núm. 2: vista del mur.

9. Vista de l'excavació on s'aprecien la sitja núm. 2 i part de l'edificació núm. 1.

10. Vista de la sitja núm. 3.

11. Vista de la sitja n.º 4. Al fons la muntanya de Burriac.

12. Vista de la sitja n.º 6

EL JACIMENT DE L'HOSTAL (CABRERA DE MAR, MARESME)

Xabier Cela Espín

Àrea de Intervenció Arqueològica-Museu de Mataró

Dolors Zamora Moreno

Secció Arqueològica-Museu de Mataró

Victor Revilla Calvo

Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia de la Universitat de Barcelona

En 1997, el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya realitzà una excavació de urgència en el jaciment de L'Hostal (Cabrera de Mar, el Maresme, Barcelona). A pesar de que el jaciment havia sido pràcticament destruïdo durante la construcció de un edifici modern, la excavació permetí documentar parcialment estructures correspondientes a un pou, un dipòsit, un silo y un àmbit domèstic, así como abundante material ceràmic procedente de los respectivos estratos de amortizació. Estas estructures corresponden a tres fases diferentes: primer tercio del siglo II a.C., tercer cuarto del siglo II a.C. y último cuarto del siglo II a.C. Ello permite contextualizar el jacimento en el marco del poblamiento de la Vall de Cabrera de Mar durante el siglo II a.C.

In 1997, the archaeological service of the Catalan government undertook a rescue excavation in the site of L'Hostal (Cabrera de Mar, Maresme, Barcelona). Although the site had been almost destroyed, the archaeological dig partially revealed structures of a well, a deposit, an underground silo and a domestic room as well as plenty ceramic material from the layers of abandonment. These structures correspond to three different phases: first third of the 2nd c. BC, third quarter of the 2nd c. BC and last quarter of the 2nd c. BC. All this helps to put the site into a context of the 2nd c. BC within the framework of settlement in the Valley of Cabrera de Mar.

Paraules clau: Vall de Cabrera de Mar, segle II aC, *klibalos*, conjunts ceràmics, pou, dipòsit.

1. SITUACIÓ DEL JACIMENT I MOTIVACIÓ DE LA SEVA EXCAVACIÓ

El jaciment de l'Hostal estava situat al terme municipal de Cabrera de Mar (el Maresme, Barcelona), al carrer Jaume Català d'aquesta població. El solar havia estat ocupat fins a l'any 1997 per l'antic teatre modernista de la vila, enderrocat completament en construir-se un nou bloc d'habitatges i locals comercials. Les seves coordenades UTM són: x=449476,6 y=4597582,71.

L'aparició d'abundants restes ceràmiques d'època ibèrica (làmina 5), procedents de les terres extretes durant la construcció dels fonaments del nou edifici, motivà la realització d'una excavació d'urgència a càrrec del Servei d'Arqueologia, sota la direcció de l'arqueòloga Imma Subirats i Coll, durant el mes de juliol de 1997.

En el moment d'iniciar els treballs d'excavació, hom constatà la destrucció total de la sedimentació arqueològica a gairebé tot el solar, amb l'excepció d'un talús de 1m d'ample per uns 5m d'alçada on es distingia clarament tota l'estratigrafia arqueològica destruïda.

Amb l'excavació parcial del talús, es va confirmar l'existència d'un mur i d'un nivell d'ús amb les restes d'una llar de foc, així com d'una sitja, un pou i un dipòsit.

2. LES ESTRUCTURES ARQUEOLÒGIQUES

Totes les restes arqueològiques localitzades foren afectades pels arrasaments de les màquines de tal forma que, ara per ara, és impossible valorar l'extensió del jaciment. Aquesta destrucció dificulta seriosament la interpretació funcional i estratigràfica de les restes, així com una valoració global de la naturalesa del jaciment i la seva extensió. Malgrat tot, hom documentà l'existència de diferents estructures arqueològiques construïdes, associades amb abundants materials ceràmics que aporten noves dades sobre l'horitzó cronològic del segle II i inicis del segle I aC a la vall de Cabrera de Mar.

L'estructura més antiga documentada correspon a un pou circular de 0,95 m de diàmetre (UE 1037), del qual s'excavà una fondària de 3,80 m sense arribar al seu fons (làmina 3 i 4). Aquest pou, que no tenia revestiment de pedra, estava excavat al sòl natural

compost per sorres argiloses que no fallen sediments arqueològics anteriors, per la qual cosa no és possible datar el moment de la seva construcció. En canvi, si és possible datar l'amortització del pou a partir dels estrats trobats al seu interior (UE 1011 i 1019). Aquesta colmatació quedà segellada per una aglomeració de pedres (UE 1010).

Posteriorment fou construïda una nova estructura, consistent en un gran retall quadrangular de 2 m d'amplada per 2'5 m de llargada, de la qual només es pogué excavar fins a 3,5 m de profunditat (làmina 3 i 4). El retall, interpretat com un dipòsit, tallava el terreny geològic natural i seccionava el pou anteriorment descrit, la qual cosa permet establir una cronologia *postquem* per la formació de l'estructura. Els estrats d'amortització d'aquest dipòsit (UE 1014 i 1026) contenien abundants materials ceràmics.

Per sobre de l'amortització del dipòsit (UE 1038) es documentaren uns estrats d'anivellació del terreny (UE 1040 i 1008), sobre els quals s'aixecà una edificació de la qual només es conservava el fonament d'una paret (UE 1002), el seu nivell d'ús (UE 1009), i una llar amb preparació ceràmica sobre aquest nivell (UE 1021). La llar tenia uns 0,65 m d'amplada per 0,35 m de llargada conservats, i fou construïda amb una preparació de fragments d'àmfora ibèrica sobre la qual hi havia una capa d'argila cremada d'uns 9 cm de gruix (làmina 3 i 4).

Finalment, en un punt aïllat del solar, es localitzà una fossa cilíndrica arrasada, d' 1 m de diàmetre i 1,28 m de fondària, que cal interpretar com una sitja. Aquesta estava excavada al terreny natural i estava amortitzada per diferents estrats de farciment (UE 1030, 1031, 1032 i 1033) que corresponen a un mateix horitzó cronològic (làmina 3 i 4).

3. LES FASES CRONOLÒGIQUES I ELS CONJUNTS CERÀMICS

Ara per ara, amb les dades obtingudes només es poden establir tres fases que corresponen a moments d'amortització de les estructures. En el cas de l'hàbitat documentat a la tercera fase també es pot proposar una data *postquem* per la seva construcció basada en l'amortització del dipòsit.

Fase I (primer terç s. II aC)

Cal datar en aquest moment l'amortització del pou (UE 1037) pels estrats 1019 i 1011. D'aquest darrer estrat s'han recuperat uns materials ceràmics força significatius.

Entre els materials d'importació, destaca la presència de 10 peces, com a mínim, de la producció de la

Campaniana A: dos plats de la forma Lamb. 23 i un altre de la forma Lamb. 36, quatre bols de la forma Lamb. 27, una copa de la forma Lamb. 26 i dues més de la forma Morel 68. També es trobaren alguns fragments informes d'àmfores púnicoebusitana i itàlica.

Cal destacar la descoberta d'un fragment de la vora d'un *klíbalos* o petit fogó de terracota de ceràmica comuna d'importació (làmina 6,1). Aquest cremador decorat a motlle, conserva un dels tres apèndixs que devia tenir la peça, el qual està decorat amb el cap barbat d'un *silé* sense *philos*, o barret cònic. La posició inclinada del cap vers l'interior de la peça permetia sostenir un altre recipient al damunt. Aquest tipus de peces foren abundants al Mediterrani oriental; a Delos al segle II aC (SIEBERT, 1970), a Corint abans del 146 aC i a l'àgora d'Atenes entre el 159-138 aC. També s'han trobat a Roma, Pompeia i *Paestum*. A la península Ibèrica es coneixen pocs exemplars, gairebé sempre relacionats amb una finalitat sacra o votiva: un a *Tarraco*, dos més a *Emporion* procedents d'àrees forals, i un darrer exemplar a l'Hospital Real de Cartagena, a l'àrea situada entre el temple de *Asklepios* i el de *Hefaios* (PEREZ BALLESTER, 1998: 257) (DUPRE, X; 1985).

Entre els materials indígenes destaca la presència de dues geres bicòniques senceres de ceràmica grisa ibèrica, gairebé idèntiques (làmina 6, 2-3). Una d'elles té un grafit incís sobre el coll amb els signes [ ]. També es trobaren un fragment de llavi d'una altra gerra, un fragment de la vora d'un bol, un fragment de la vora d'un *kalathos*, i el peu d'un porta-llànties o canelobre també de ceràmica ibèrica oxidada (lám. 6, 4).

Així doncs, la cronologia d'amortització del pou ve determinada per l'absència de ceràmica de vernís negre dels tallers occidentals del segle III aC, i pel quadre tipològic de les formes de Campaniana A, semblant a la trobada al derelict del Grand Congloué 1. Proposem per l'amortització del pou una cronologia de primer terç del segle II aC.

Fase II (tercer quart avançat del s. II aC)

Correspon a aquest moment l'amortització del dipòsit UE 1038 amb les UE 1014 i 1026. Els dos estrats semblen formar part d'una mateixa amortització, atès que els sediments es trobaven força barrejats i algunes peces ceràmiques tenien fragments a tots dos estrats. L'estudi dels materials també semblen indicar una certa brevetat en el temps per la formació d'aquesta amortització. Respecte a la construcció, l'única dada disponible és la cronologia relativa (*postquem*) que aporta l'estrat d'amortització del pou (a partir del segon terç del segle II aC).

El conjunt de materials ceràmics de les UE 1014/

1026 està format per un mínim de 195 peces, dels quals les produccions d'importació són el 32,9% (73 peces) enfront a les produccions indígenes que arriben al 67,7% (132 peces).

La producció més abundant de la ceràmica de vernís negre és la Campaniana A, amb un mínim de 31 peces (el 80,7% del total de vernís negre). Les formes representades són quatre bols de la forma Lamb. 25 (lâm.7, 1), una copa Lamb. 34 (lâm.7, 2), 16 bols de la forma Lamb. 27 ab (lâm.7, 3-10), una copa de la forma Lamb 27B (lâm.7,11), dos bols de la forma Lamb 31 (lâm.7, 14), dos plats de la forma Lamb. 23 (lâm.7,12-13), dos de la forma Lamb. 36 (lâm.7,18), dos més de la forma Lamb. 55 (lâm. 7, 15-16), tres fons indeterminats (lâm. 7,19-21) i una llàntia (lâm. 7, 17). També es trobaren, encara que de forma minoritària, peces atribuïbles a la variant antiga dels tallers de Cales (4 peces, l'11'2% del vernís negre) que corresponen a les formes, Lamb. 27B (lâm. 7, 22), Lamb. 36, Lamb. 31b (?) i un fons indeterminat amb decoració de tres estampilles del tipus *ramo seco* voltades per dues bandes d'estries (lâm.7, 25). Es trobaren també dos fons de vasos de la producció calena de la variant mitjana (el 5'6% del vernís negre) que corresponen a la forma Lamb. 5, una amb decoració d'estries i l'altra amb decoració de cercles concèntrics (lâm. 7, 23-24). Per últim, cal assenyalar també una peça propera a la F 3420 (lâm. 7, 26) d'una producció indeterminada (el 2,8% del vernís negre).

Les àmfores d'importació són majoritàriament d'origen itàlic - dues són àmfores grecoitàliques (lâm. 8, 32 i 35), dues de transició entre les àmfores grecoitàliques i Dressel 1A (lâm. 8, 33, 36) i cinc del tipus Dressel 1A (lâm. 8, 31,34) - seguides de les d'origen púnic, bé del Mediterrani central, de les quals es trobaren dues peces -tipus Mañá C2c/T. 7.3.2.1 i C1b/T. 7.4.1.1 (lâm.8, 38-39) - o bé ebusitanes del tipus PE 17/T. 8.1.3.2 (lâm. 8, 37). També es trobà un fragment informe d'àmfora massaliota. Les àmfores ibèriques (lâm. 9, 1) són majoritàries, amb un total de 23 peces (el 60,53% del total d'àmfores).

Les ceràmiques comunes d'importació només representen el 5,1% del total del conjunt estudiat i són d'origen itàlic. Són majoritàriament ceràmiques de cuina si bé també hi ha un ungüentari.

Les ceràmiques ibèriques a torn (lâm. 9, 10, i làmina 11 del 52 a 56) representen el 47,7% del conjunt total de ceràmiques. La majoria són ceràmiques ibèriques oxidades (41 peces, més 4 peces de ceràmica ibèrica pintada), seguides de les ibèriques grises (35 peces). Les formes de ceràmica ibèrica oxidada són derivacions de les habituals en contextos de la segona meitat del segle III aC: tasses de fons umbilicat, olles de vora acanalada, bols i plats de vora reentrant, *gutti* i gerres

de dues nanses amb un petit pivot. Respecte a les ceràmiques ibèriques pintades, les formes són els *kalathoi* (lâm. 9-10, del 42 al 44), tal vegada de producció laietana, i una gerra de tipus indeterminat (lâm. 9, 41). Les ceràmiques grises són majoritàriament gerres bicòniques, bols de vora reentrant, un *skyphos*, un plat i una petita urna de vora acanalada (lâm. 11, 52 a 55)

Les ceràmiques de cuina indígenes estan representades per olles de ceràmica feta a mà (lâm. 11, 57-58; lâm. 12, 59-60) i també per una gerra de ceràmica grollera a torn (lâm.11, 56).

El material trobat en aquests estrats és prou significatiu com per indicar-nos una data d'amortització. Les produccions de vernís negre ens determinen una cronologia del tercer quart avançat de segle II aC, bàsicament per la presència de ceràmica de vernís negre dels tallers de Cales de la variant antiga i de la variant mitjana. La data d'aparició d'aquesta última se situa entre el 130-120 aC (AA.VV 2000: 405). El material amfòric també aporta dades. Mentre que les dues àmfores púniques del Mediterrà central tenen una cronologia de la primera meitat del segle II aC, l'àmfora punicoebusitana té una cronologia de 200/190-120 aC (RAMON 1995: 224). Proposem, doncs, una datació per l'amortització del dipòsit de tercer quart avançat del segle II aC.

Fase III (darrer quart del segle II aC)

Se situa en aquest moment l'amortització de la sitja UE 1036. La sedimentació interna de la sitja (UE 1030, 1031, 1032, 1033) sembla indicar una amortització ràpida d'aquesta estructura atès que no hi ha diferències importants entre els materials dels diferents estrats.

Respecte als materials trobats cal assenyalar la presència de dos fragments informes de Campaniana A, i d'un vas de la forma Lamb.8 (lâm.13,1) i de dos plats de la forma Lamb. 5 (lâm.13, 2 i 4) de la variant mitjana dels tallers de Cales. Del conjunt de materials (49 peces mínim) cal destacar el predomini de l'àmfora itàlica (el 52'9% del total d'àmfores, lâm. 13, 5-12) davant l'àmfora ibèrica (el 29'4% del total d'àmfores), així com la presència de ceràmiques ibèriques d'engalba blanca (lâm.14, 22 a 24) que representen el 21'7% d'un total de 23 peces de ceràmica indígena.

El material arqueològic no permet datar amb precisió el moment d'amortització de la sitja, si bé la presència de vaixel·la de la variant mitjana dels tallers de Cales proporciona el terme *post quem* posterior al 130-120 aC. L'amortització de la sitja cal situar-la, doncs, a partir del darrer quart del segle II aC.

Per cronologia relativa també cal associar a aquesta

fase la construcció d'un hàbitat, situat per sobre de l'amortització del dipòsit (UE 1038). Malauradament, a causa de l'escassetat de materials, no és possible precisar la cronologia de construcció de l'edifici, només es pot precisar que és posterior al tercer quart del segle II aC. Respecte al moment final d'aquest hàbitat no hi ha prou dades per establir la seva cronologia.

4. CONSIDERACIONS FINALS

La destrucció quasi total del jaciment de l'Hostal no permet esbrinar amb exactitud la seva extensió, entitat i funcionalitat. Tot i així, les dades obtingudes, sobretot les cronològiques, permeten contextualitzar el jaciment en el marc del poblament ibèric de la vall de Cabrera de Mar.

De les estructures trobades a l'Hostal, per la seva singularitat, cal destacar-ne dues: el pou i el dipòsit. Del pou en desconeixem la seva data de construcció, però sabem que fou amortitzat durant el primer terç del segle II aC. Es tracta de la primera construcció d'aquestes característiques, trobada a la vall de Cabrera de Mar, en jaciments d'època ibèrica. Aquesta estructura pot indicar la presència d'algun tipus d'activitat que podria sobrepassar l'àmbit estrictament domèstic. Cal destacar també la presència del *klibalos* trobat a l'amortització del pou, un tipus de peça molt poc habitual en els jaciments ibèrics catalans, sempre vinculat a espais sacres o votius i que, significativament, només hi ha altres exemplars a *Tarraco* i *Emporion*.

Quant al dipòsit, el qual es construí un cop s'havia amortitzat el pou, en un moment imprecis situat entre el segon i tercer quart del segle II aC, fou amortitzat en el tercer quart del segle II aC. No hi ha tampoc paral·lels d'aquests tipus de construccions en aquesta zona datables en època ibèrica tardana, a excepció del dipòsit situat a l'interior de l'*oppidum* de Burriac, amb una cronologia d'amortització de primer quart del segle I aC (MIRO *et alii* 1988), el qual, al nostre entendre, presenta una problemàtica totalment diferent. La troballa d'aquest dipòsit, amb unes mides considerables (2 m d'amplada per 2,5 m de llargada i més de 3,5 m de fondària- 17,5 m³/17.500 l de capacitat com a mínim-), sembla suggerir l'existència d'una activitat de caire artesanal o industrial relacionada possiblement amb algun tipus de líquid. La troballa esdevé interessant, perquè per primera vegada es documenta una suposada activitat supradomèstica de caire artesanal a les zones planes de la vall durant la primera meitat del segle II aC.

Per altra banda, la complexitat de l'ocupació de la vall de Cabrera en el segle II aC permet plantejar altres possibilitats. A poc més de 200 m del jaciment es situa ca l'Arnau/can Mateu/can Benet, un assentament republicà construït a la primera meitat del segle II aC i

que perdura fins a finals del primer quart del segle I aC, moment en què començà a funcionar una terrisseria que fabricava àmfores que imitaven envasos itàlics. Tot i no tenir un caràcter urbà, l'assentament sembla assumir funcions molt diverses, relacionades amb el control administratiu del territori, i també devia funcionar com a centre de població i treball (MARTÍN, 1998; GARCÍA, MARTÍN, CELA, 2001). Aquesta situació devia generar un conjunt de necessitats, l'aigua i altres recursos naturals, en primer lloc, que devien ser abastides per una sèrie de nuclis propers. En aquest sentit, l'Hostal també podria dependre i organitzar les seves activitats en relació a ca l'Arnau.

La sitja trobada a l'Hostal malauradament no es pot relacionar amb cap estructura. Només ha estat possible esbrinar la cronologia de la seva amortització, la qual cal situar-la en el darrer quart del segle II aC. Del conjunt de materials trobats als estrats d'amortització d'aquesta sitja, datats en el darrer quart del segle II aC, cal destacar la presència de ceràmica ibèrica oxidada d'engalba blanca. Aquesta producció està ben documentada sobretot en contextos datables a partir del 100 aC, com en els estrats de l'amortització de les sitges 23 i 24 del jaciment de can Bartomeu, en els de la primera fase d'amortització del dipòsit de Burriac (90-80 aC) i en els dels nivells fundacionals d'Illuro. Així doncs, aquest seria un dels contextos més antics on s'ha trobat aquesta producció en l'àrea de l'actual comarca del Maresme.

També es localitzaren les restes d'una edificació, de la qual només es conservava el tram d'un mur, una llar de foc i un nivell d'ús relacionat amb el fogar. Cal suposar, però, per la seva probable data de construcció, que per cronologia relativa se situa a l'entorn de l'últim quart del segle II aC, que es tractés d'un assentament rural dispers. Desconeixem la data del seu abandonament.

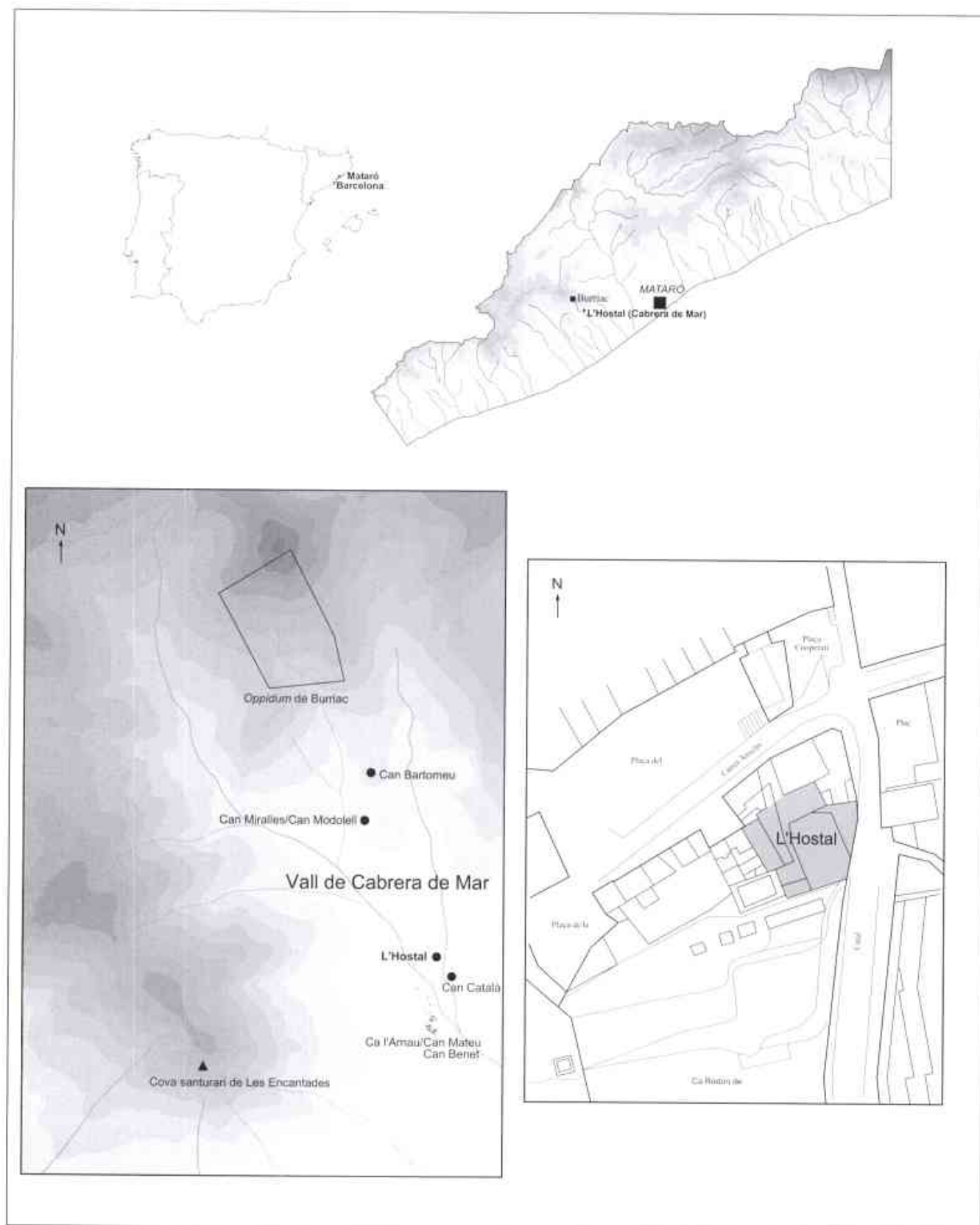
A la vall de Cabrera de Mar, a partir del tercer quart del segle II aC, comencen a construir-se a les zones planes, fèrtils i, per tant, aptes per a l'agricultura, una sèrie d'assentaments, els quals solen ser de mides petites i de tipologia i d'organització estructural senzilla. Solen ser de planta rectangular, amb murs de tàpia o tovet que descansen sobre sòcols de pedres de mida mitjana travats amb altres de més petites unides en sec o amb fang. Els paviments eren de terra batuda i les llars de foc estaven encabides dins de retalls excavats a la roca, o bé situades directament al terra amb un llit de ceràmica. Sovint tenen espais – compartimentats o no- destinats a magatzem, que poden estar a dins o a fora de l'edificació.

Pensem, en resum, que les estructures pertanyents a la fase III corresponen a un hàbitat rural, de caire agrícola, similar a altres assentaments de la vall de

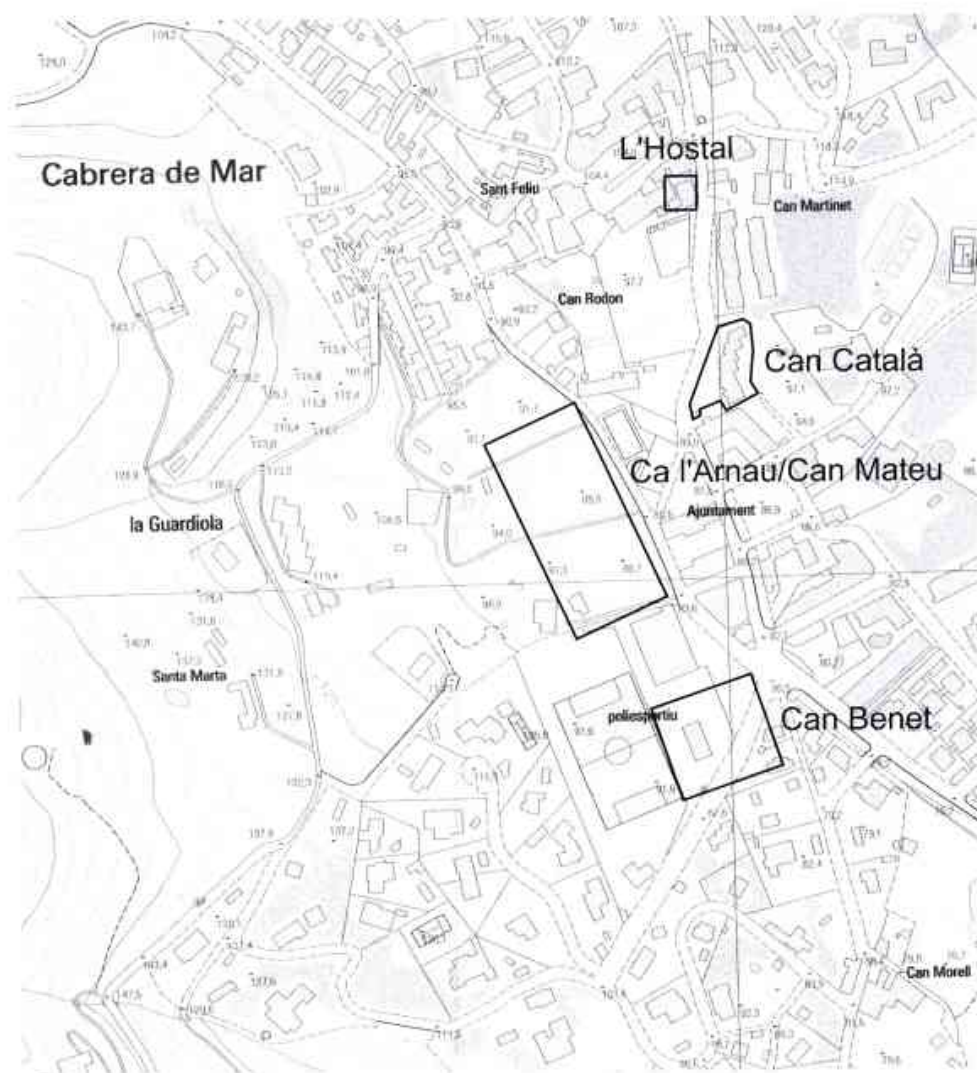
Cabrera, com can Bartomeu, can Modolell, ca l'Esteban (GARCÍA, ZAMORA, 1993) i mas Català (PÉREZ-SALA, GARCÍA, 2002). Les característiques de les estructures de les fases I i II fan més difícil establir la naturalesa de l'ocupació. La presència d'un gran dipòsit, per al qual no disposem de paral·lels per l'hàbitat dispers ibèric, suggereix, com ja s'ha esmentat, una ocupació relacionada amb la producció artesanal que sobrepassaria les necessitats d'una unitat camperola.

BIBLIOGRAFIA

- AA.VV. (2000): *La ceràmica de vernis negre dels segles II i I aC: centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica*. Taula rodona, Empúries 1998.
- CELA, X; SUBIRATS, I (inèdit): *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència realitzada a l'Hostal (Cabrera de Mar, el Maresme)*. Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1997.
- DUPRE, X. (1985): Nanses de fogó amb decoració de cap de Silè a *Fonaments* 5, p. 137-142. Barcelona.
- GARCÍA, J. ZAMORA, D. (1993): La vall de Cabrera de Mar. Un model d'ocupació del territori a la Laietania ibèrica, a *Laietania* 8, 147-178. Mataró.
- GARCIA, J; MARTIN, A; CELA, X. (2000): Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Iluro, en *Empuries* 52, 29-54. Barcelona.
- GARCÍA, J.; PUJOL, J.; CELA, X.; ZAMORA, D., (2000): Burriac. Un centre d'intercanvi i de comerç a la Laietania ibèrica. *Saguntum. Estra-3. III reunió sobre economia en el món ibèric*. 357-367. València.
- MARTÍN, A., (1999): Las termas republicanas de Cabrera de Mar (Maresme, Barcelona), *Coloquio Internacional: Termas Romanas en el Occidente del Imperio*. En prensa. Gijón.
- MIRÓ, J., PUJOL, J., GARCÍA, J. (1988): El dipòsit del sector occidental del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme), *Laietania* 4, Museu Comarcal del Maresme-Mataró.
- PEREZ BALLESTER, J. (1998): El *patas* de Carthago Nova. Sociedad y comercio tardo-helenístico. PEREZ BALLESTER, J.; PASCUAL BERLANGA G (eds): *Actas III Jornadas de arqueología subacuática*, 1997. Puertos antiguos y comercio marítimo. Valencia 1998. p 249-261.
- PEREZ-SALA, M; GARCIA, J. (2002): El jaciment arqueològic de Mas Català. Un assentament rural d'època ibèrica situat a la vall de Cabrera de Mar, a *Laietania*, 13. Mataró.
- PUJOL, J. GARCÍA, J. (1982-1983): El grup de sitges de Can Miralles-Can Modolell (Cabrera de Mar, El Maresme)», a *Laietania*, 2-3, 46-145. Museu Comarcal del Maresme-Mataró.
- SIEBERT, G. (1970): Réchauds. en Bruneau, Ph et alii *Delos XXVII. L'ilot de la Maison des Comédiens*, 267-276.

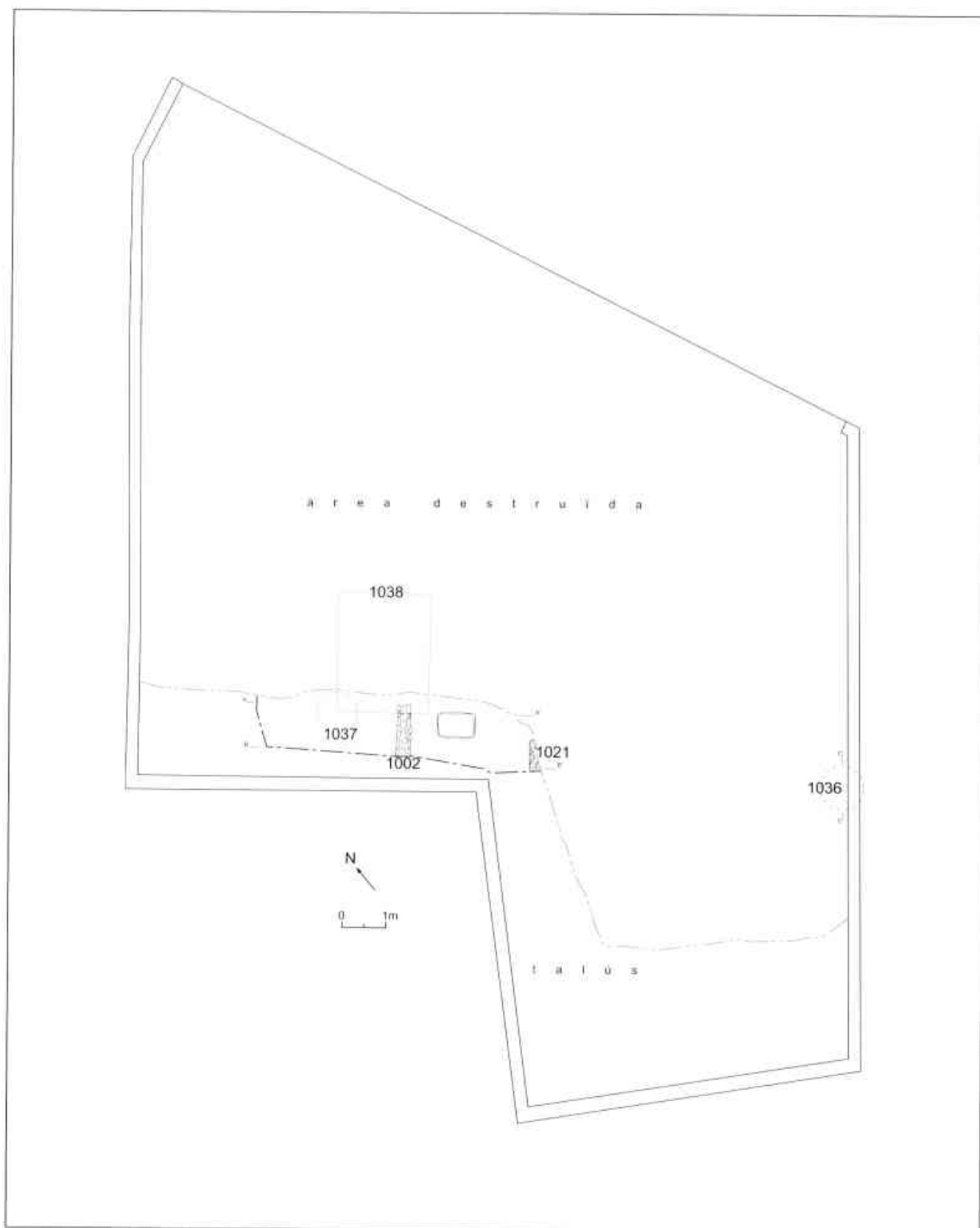

Làmina 1. Situació del jaciment de l'Hostal

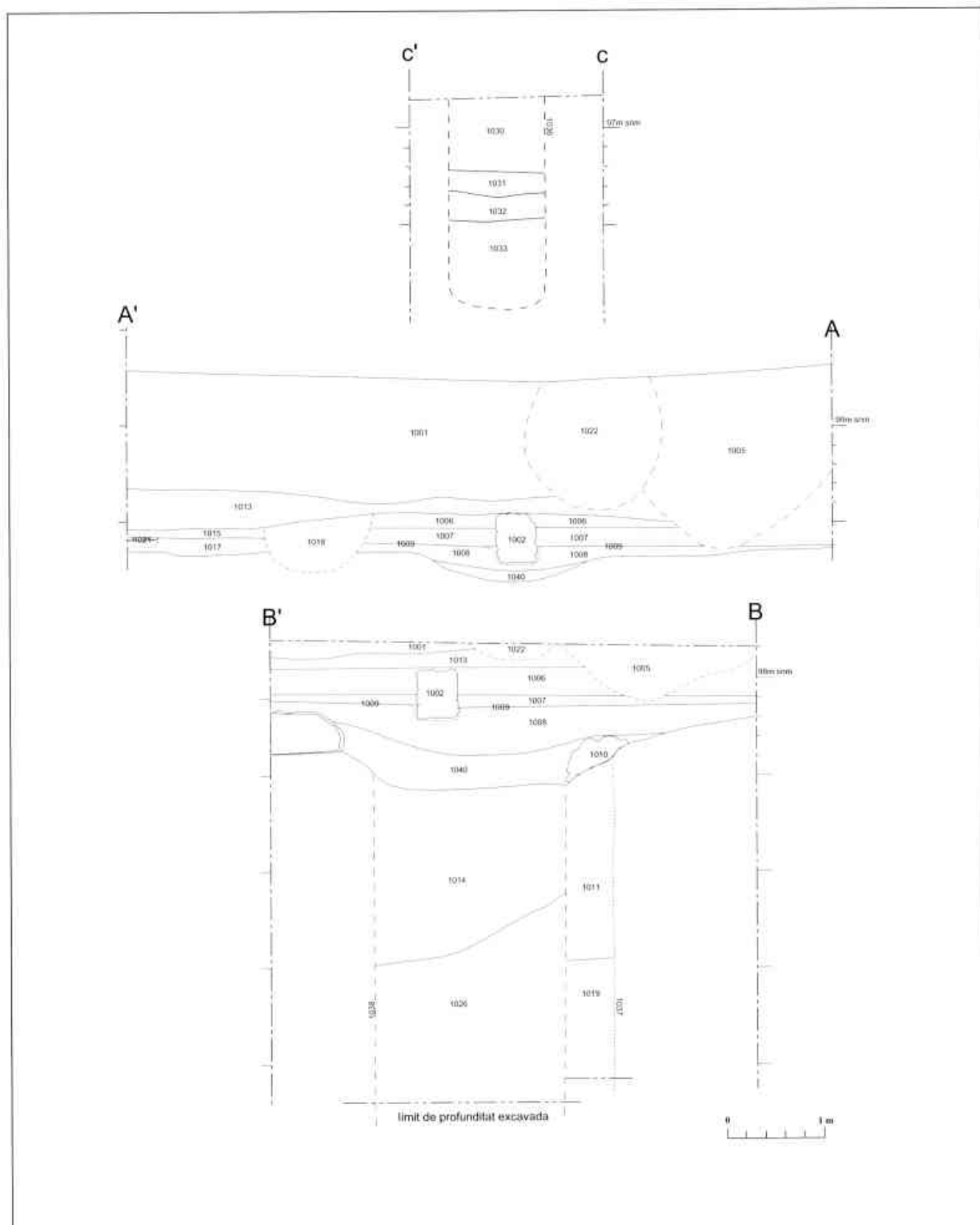

Làmina 2. Situació de l'Hostal i d'altres jaciments contemporanis situats a la població de Cabrera de Mar.

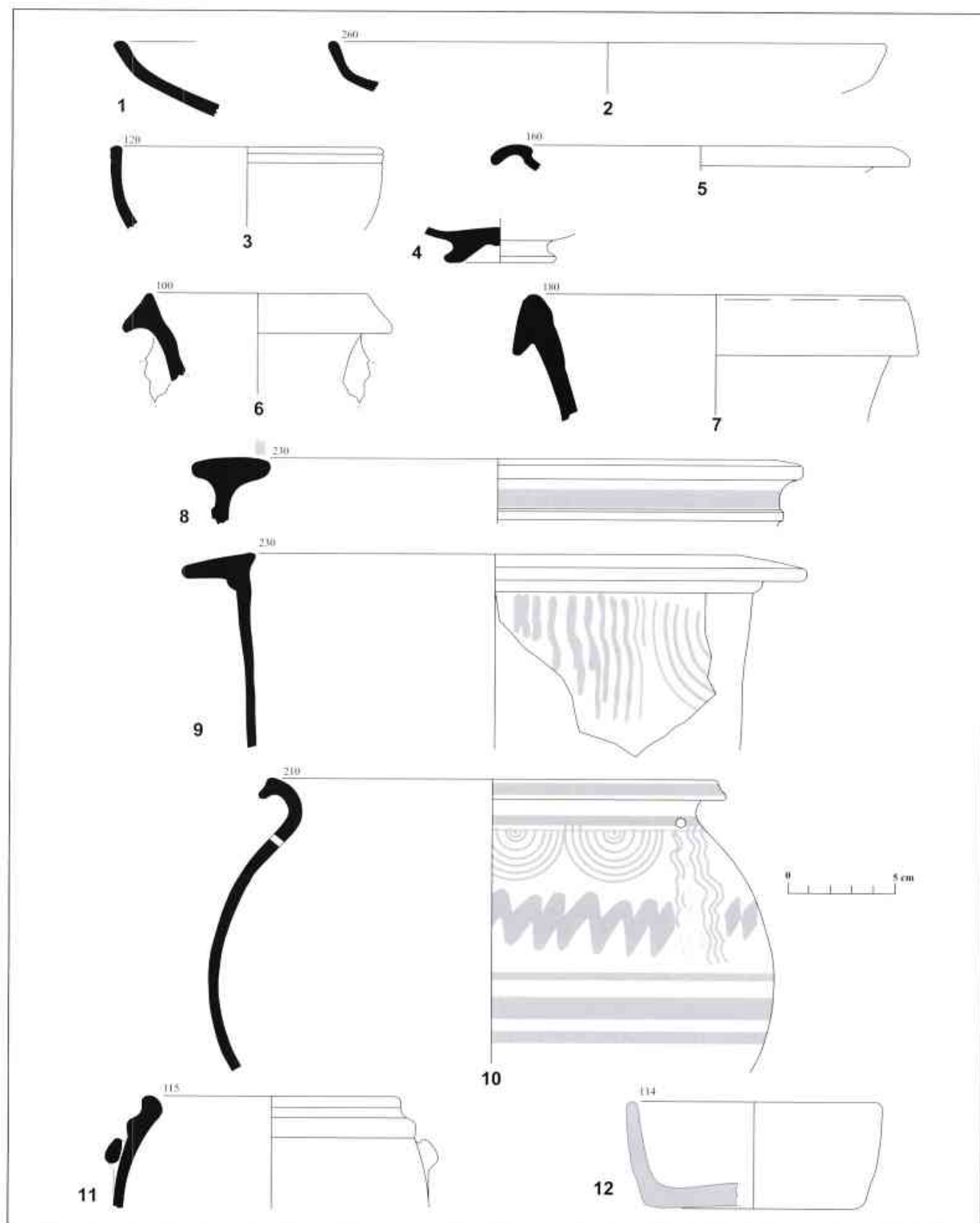

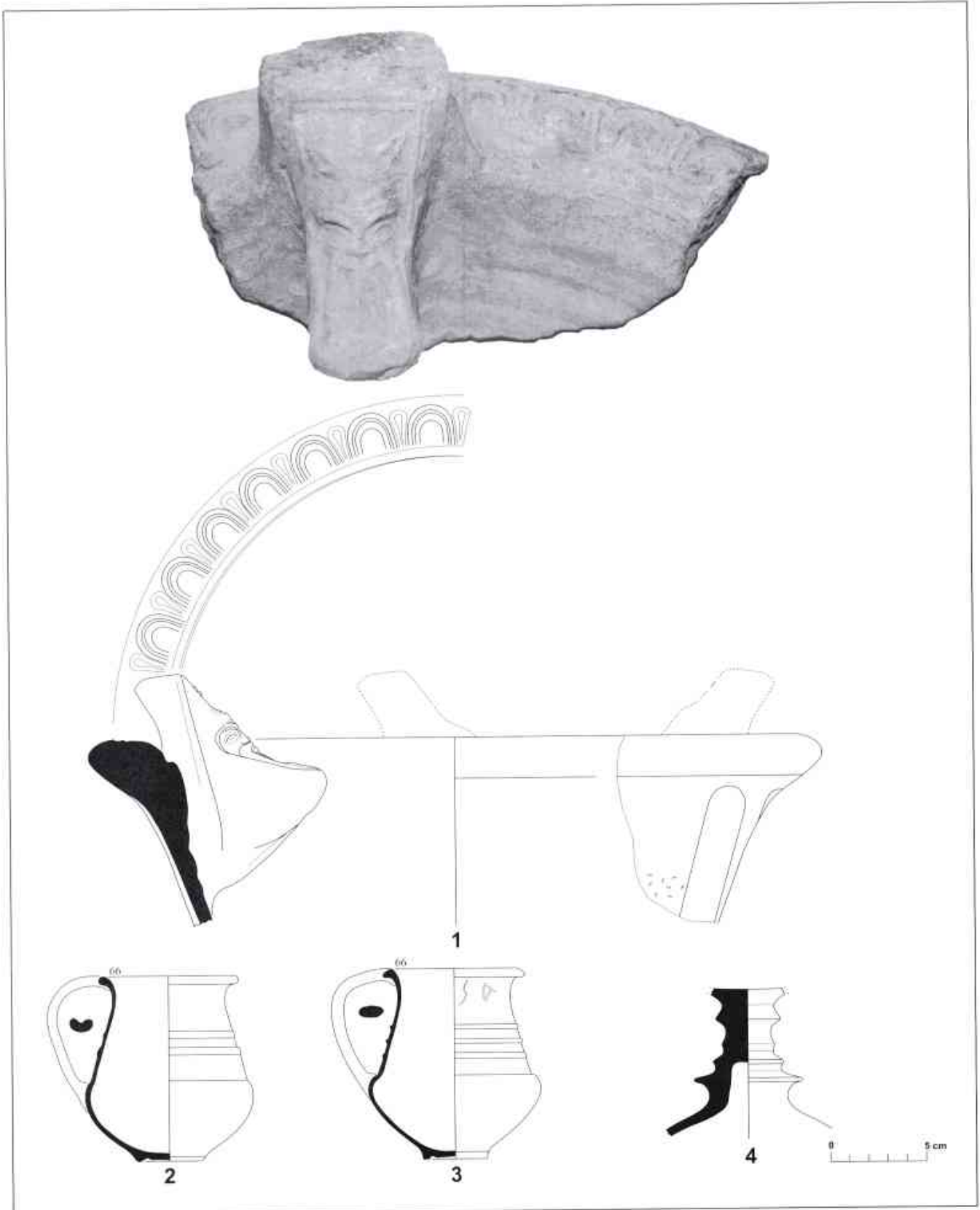
Làmina 3. Planta general de les restes arqueològiques del jaciment.

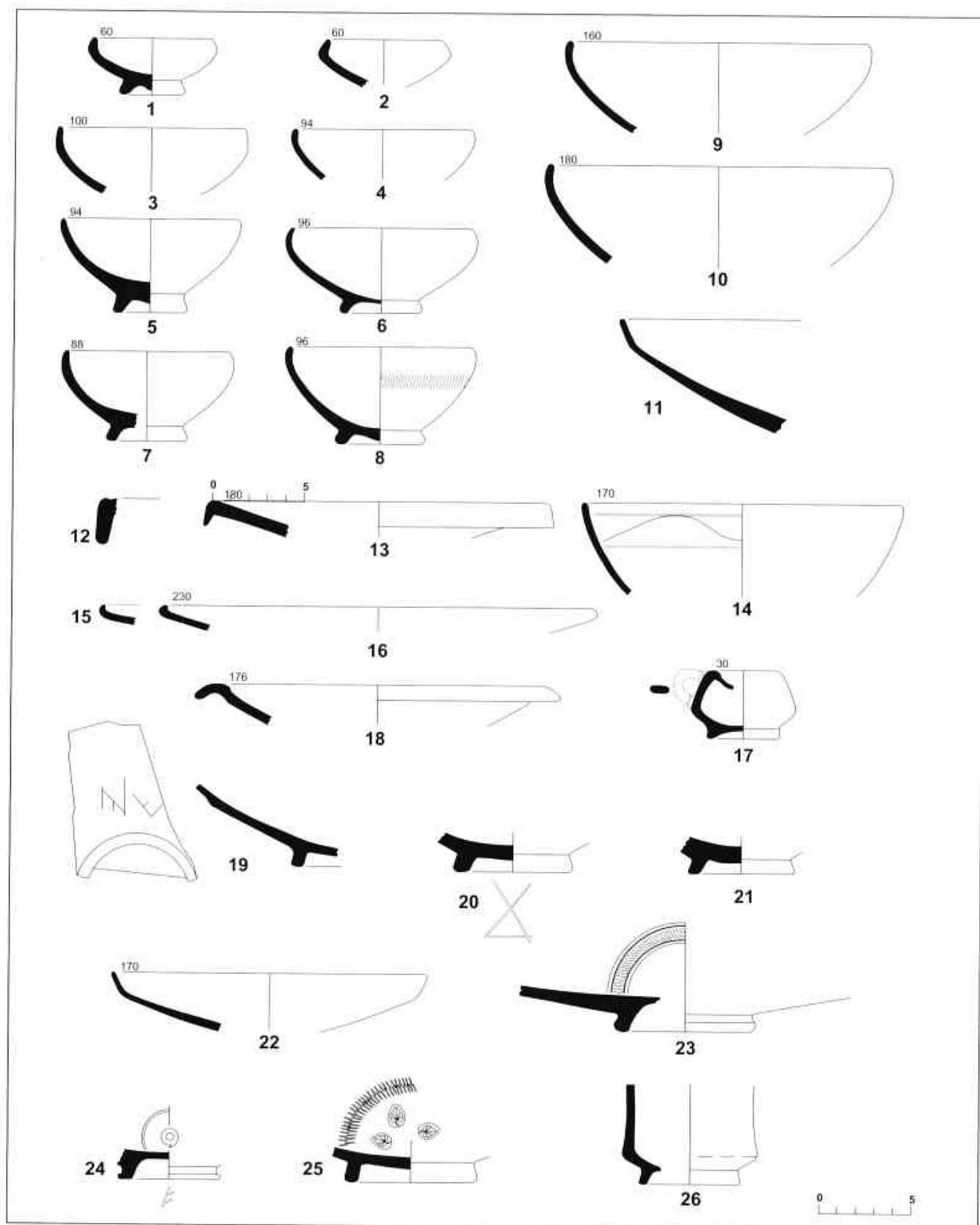
Làmina 4. Seccions estratigràfiques de la sitja UE 1036, de l'hàbitat, del dipòsit UE 1038 i el pou UE 1037.

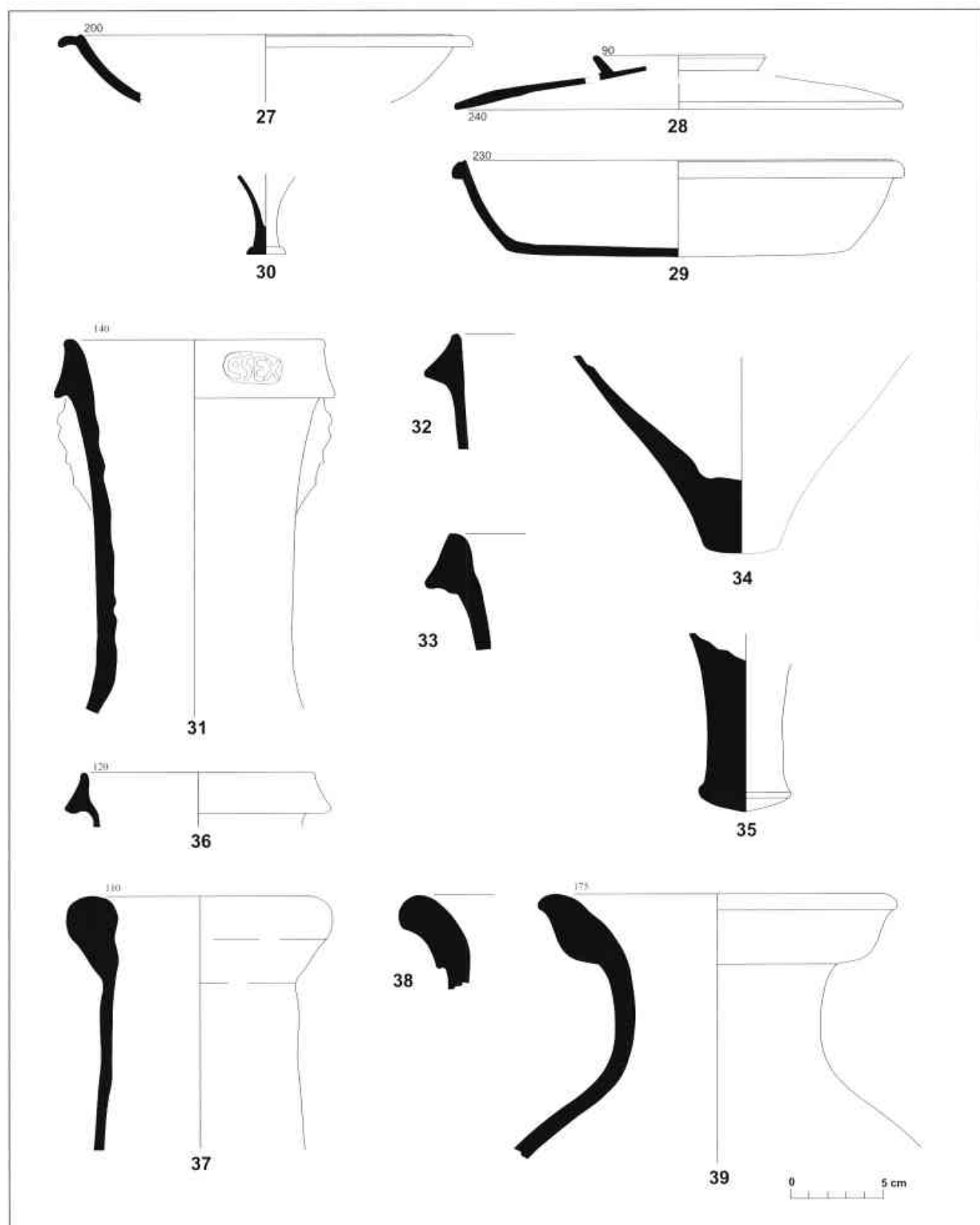
Làmina 5. Materials ceràmics de l'estrat general de destrucció (superficial).

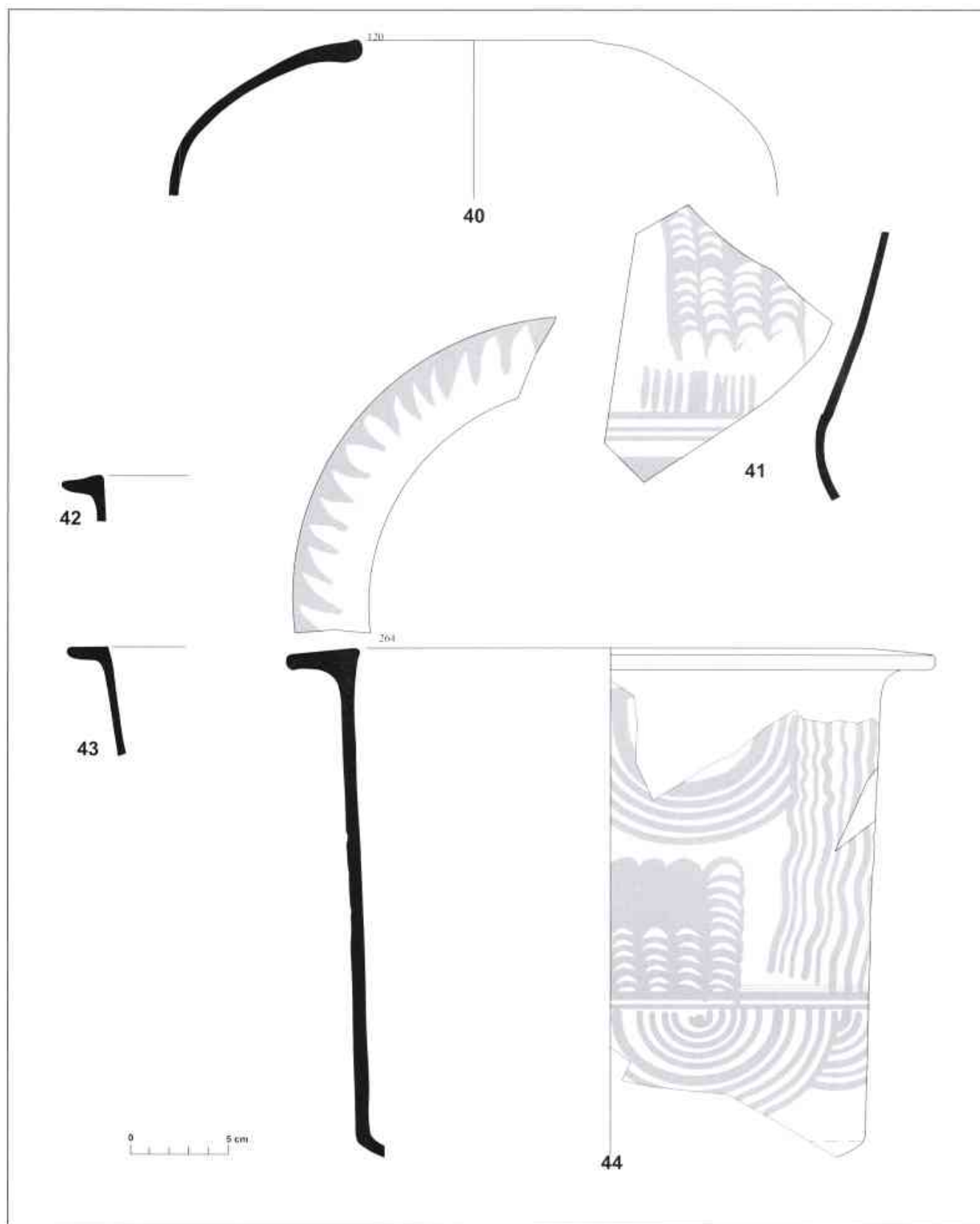
Làmina 6. Materials ceràmics del farciment del pou (UE 1011). 1 *klibanos* d'importació, 2-3 ceràmica ibèrica reduïda, 4 ceràmica ibèrica oxidada.

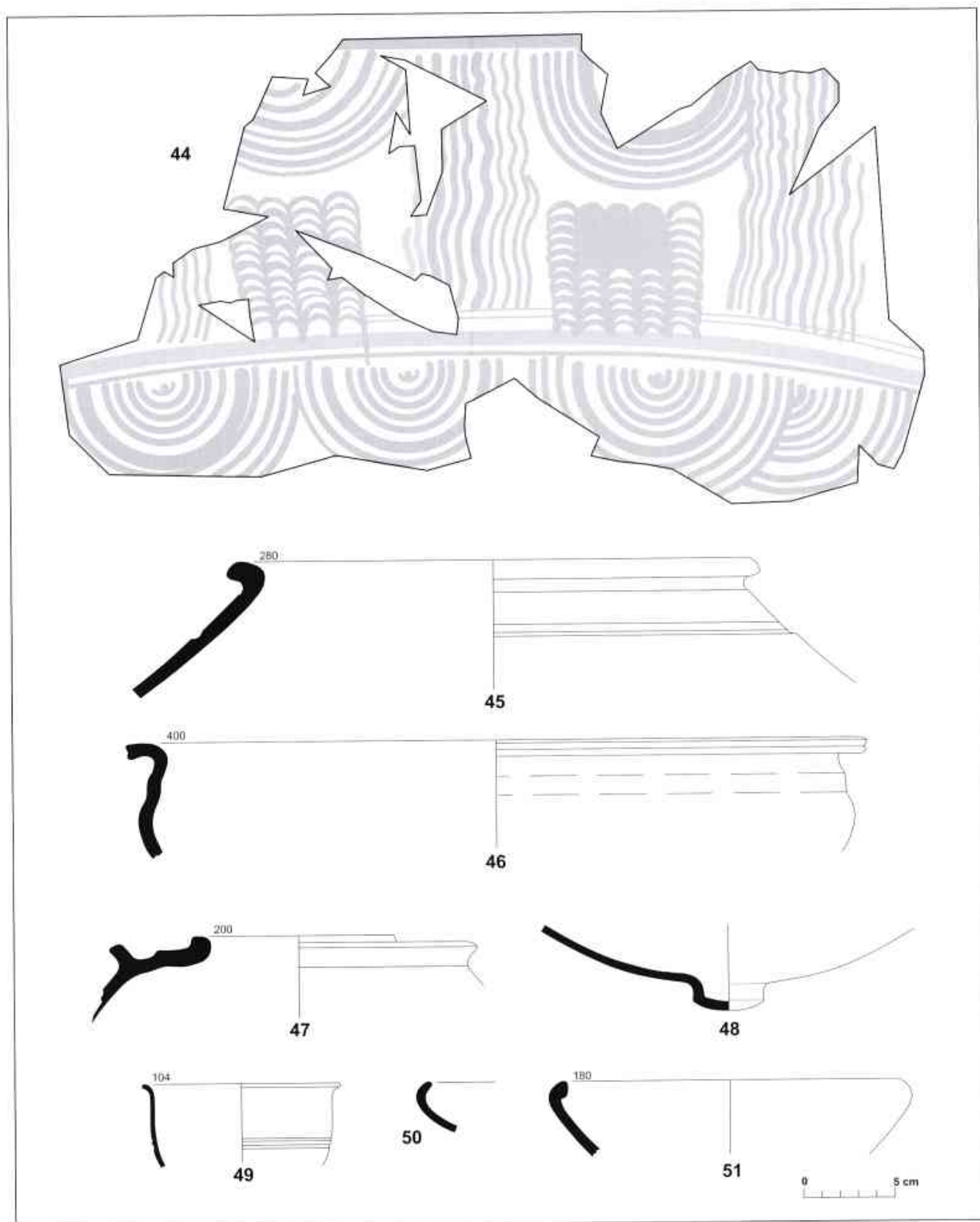
Làmina 7. Materials ceràmics del farciment del dipòsit (UE 1014 i 1026): del 1 al 21 Campanianes A, del 22 a 25 calenes antigues i mitges, 26 grup B indeterminada.

Làmina 8. Materials ceràmics del jaciment del dipòsit (UE 1014 | 1026): del 27 al 30 comunes itàliques, del 31 al 36 àmfores itàliques, del 37 al 39 àmfores púniques ebussitanes i del Mediterrani central.

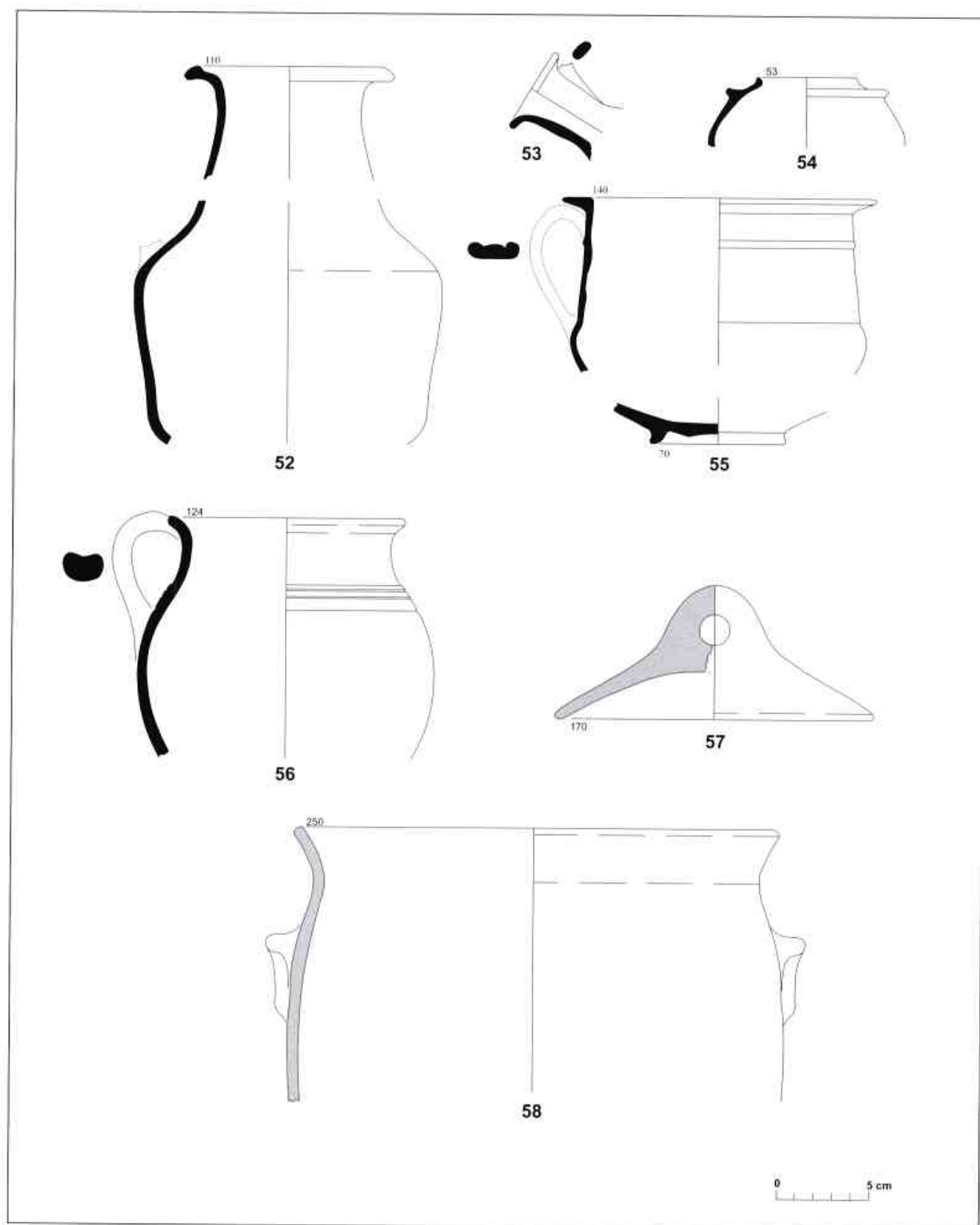

Làmina 9. Materials ceràmics del farciment del dipòsit (UE 1014 i 1026): 40 àmfora ibèrica, 41-44 ceràmica ibèrica pintada

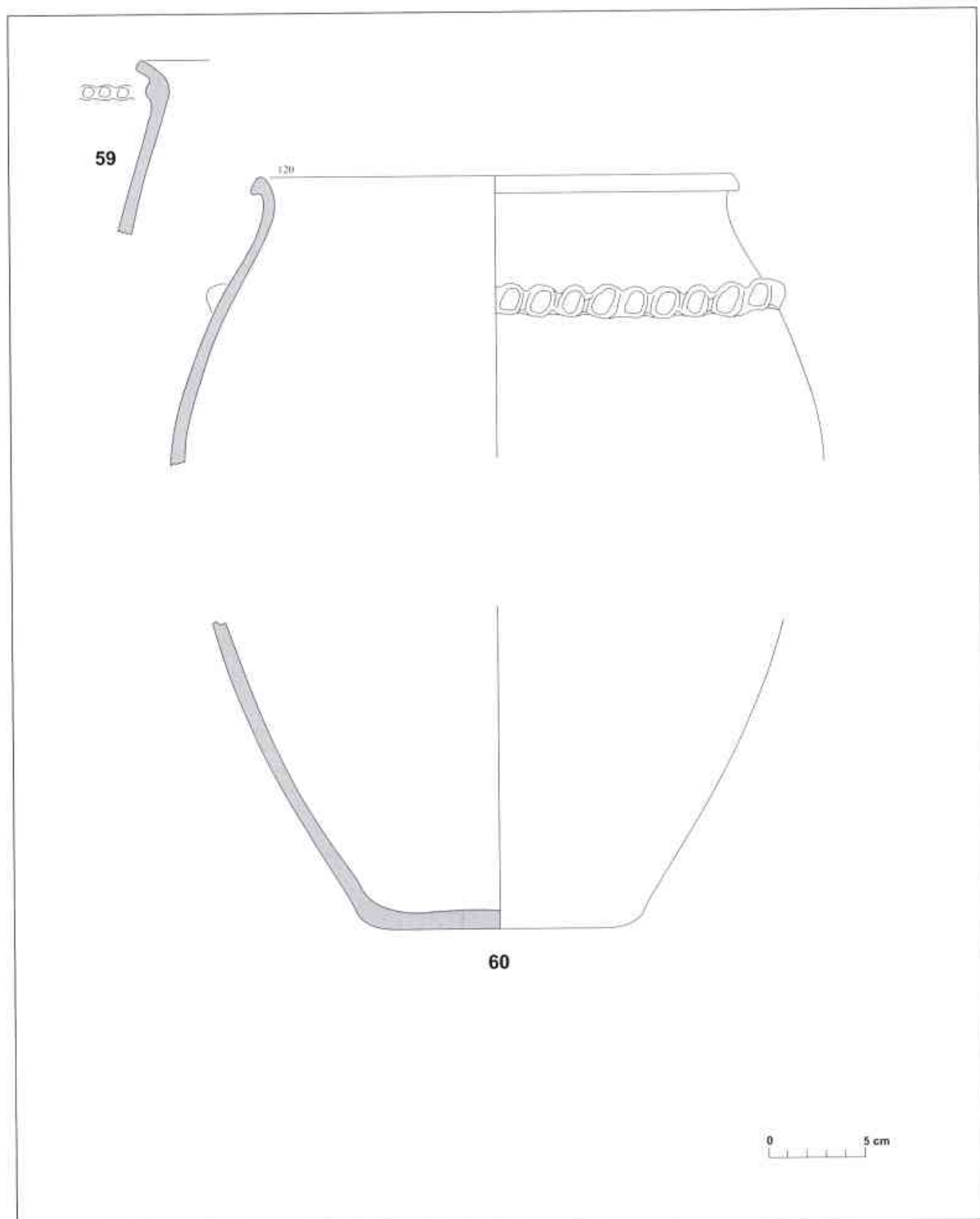

Làmina 10. Materials ceràmics del farciment del dipòsit (UE 1014 i 1026): del 45 al 48 ceràmica ibèriques oxidades, del 49 al 51 ceràmica ibèriques reduïdes.

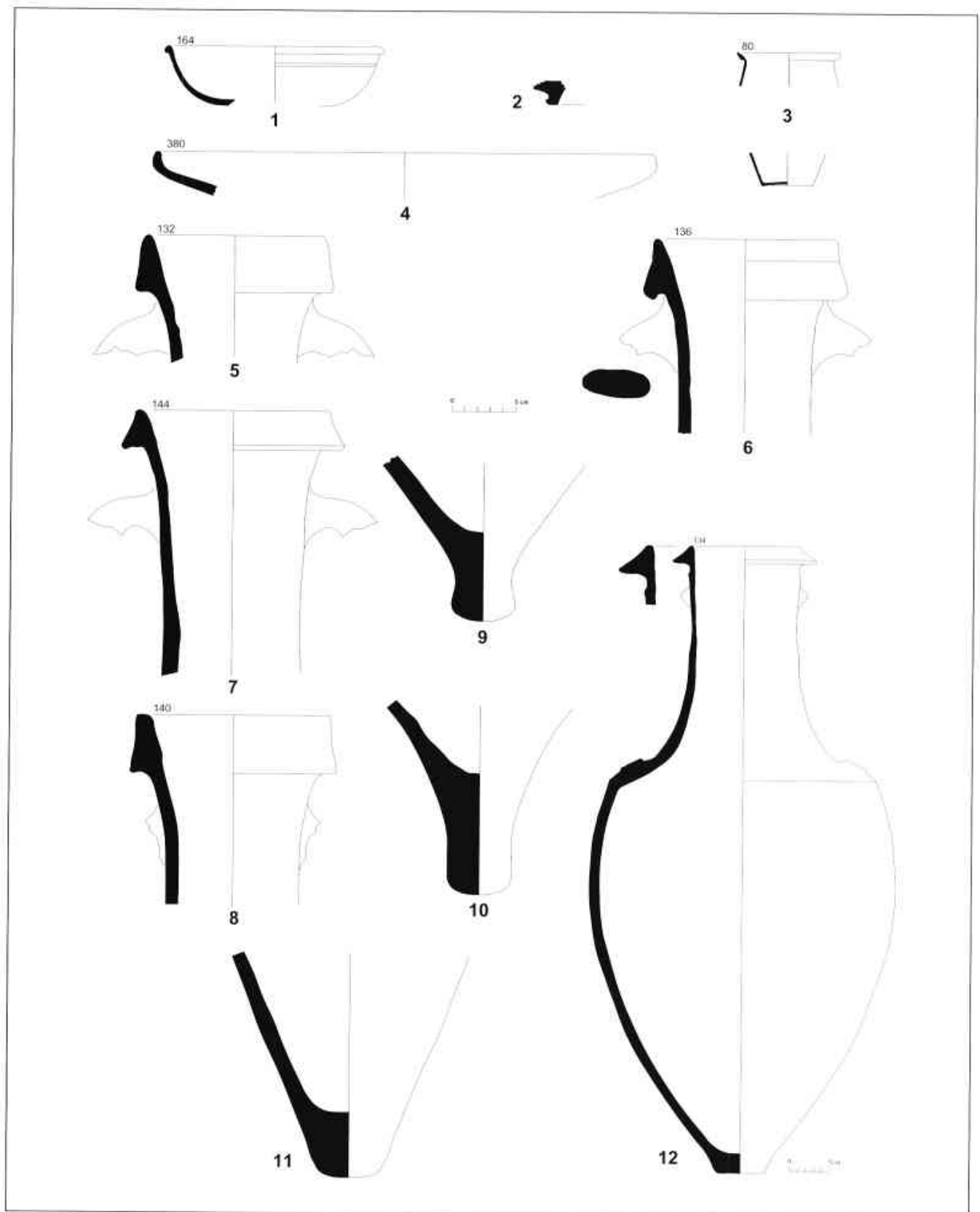

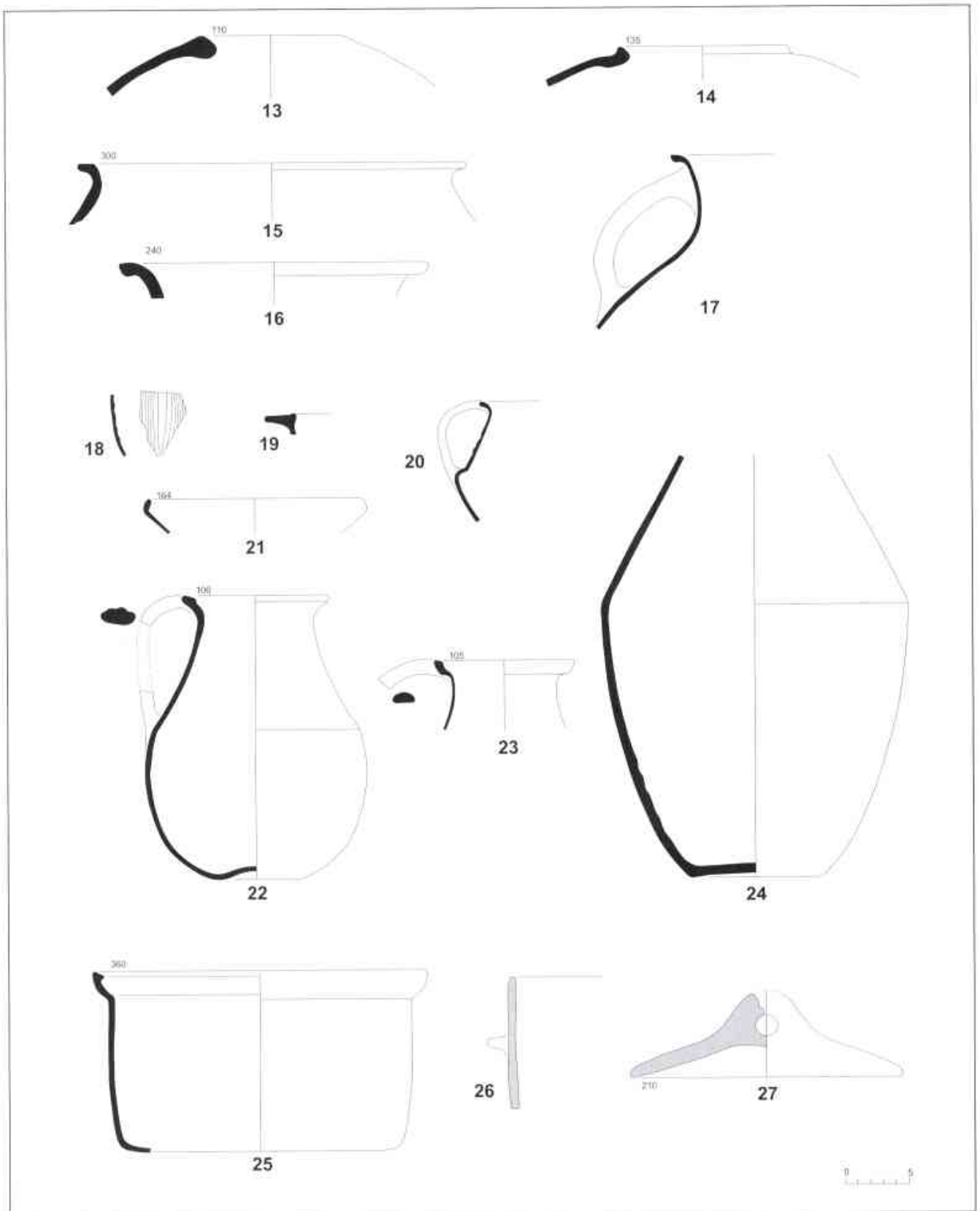
Làmina 11. Materials ceràmics del farciment del dipòsit (UE 1014 i 1026): del 52 al 55 comunes ibèriques reduïdes, 56 ceràmica ibèrica de cuina de pasta grollera, del 57 al 58 ceràmica ibèrica a mà.

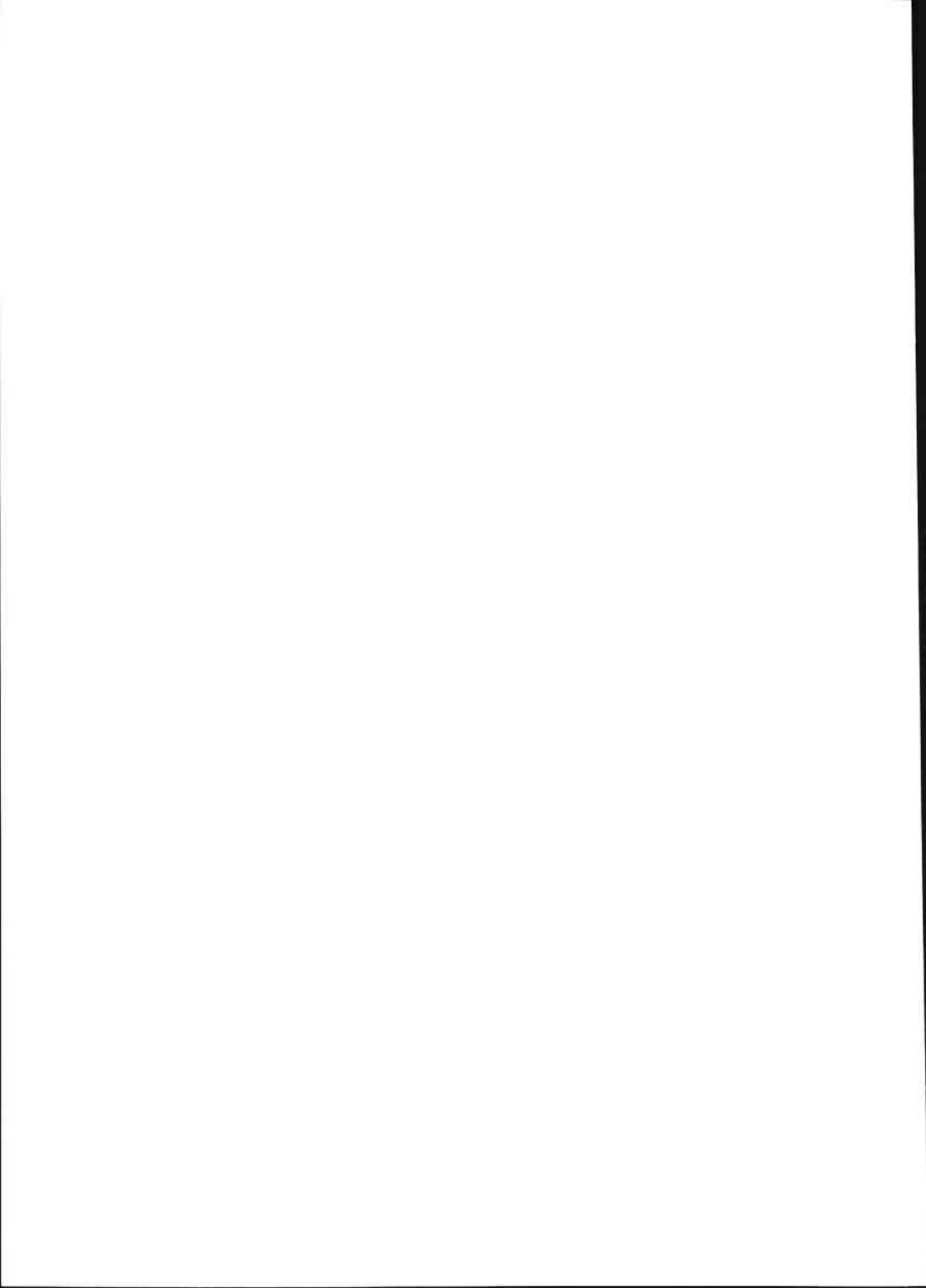
Làmina 12. Materials ceràmics del farciment del dipòsit (UE 1014 i 1026): ceràmica ibèrica a mà.

Làmina 13. Materials ceràmics del farciment de la sitja UE 1036: 1, 2 i 4 ceràmica de vernís negre de Cales, 3 parets fines itàliques, del 5 al 12 àmfores itàliques i grecoitàliques.

Làmina 14. Materials ceràmics del jaciment de la sitja UE 1036. Del 13 al 14 àmfores ibèriques, del 15 al 17 i 19 ceràmica ibèrica oxidada, del 20 al 21 i 18 ceràmica ibèrica reduïda, del 22 al 24 ceràmica ibèrica oxidada de engalba blanca, 25 ceràmica a torn de cuina de pasta grollera, del 26 al 27 ceràmica ibèrica a mà.

CAN VILÀ (PREMIÀ DE DALT, EL MARESME): UN JACIMENT IBÈRIC DE PLANA AMB PRODUCCIÓ CERÀMICA, DESPRÉS ROMANITZAT

Ramon Coll Monteagudo
Marta Prevosti Monclús
Fernando Cazorla Carrera
Jordi Montlló Bolart

Museu de l'Estampació de Premià de Mar

El yacimiento de can Vilà produjo cerámica ibérica, posiblemente destinada a abastecer al cercano oppidum ibérico de la Cadira del Bisbe, también de Premià de Dalt, al menos en los siglos II-I a.C. Posteriormente se romaniza para finalizar en el siglo II o inicios del III d.C.

Le gisement de can Vilà avait produit de la céramique ibérique, possiblement pour approvisionner de ce matière le voisin oppidum ibérique de la Cadira del Bisbe, aussi à Premià de Dalt, avec une chronologie de ss. II-I av. JC au moins. Postérieurement il est romanisé, pour finir dans le II ou III siècle ap. JC.

Paraules clau: forns de ceràmica, època ibèrica, riera de Premià, *oppidum* ibèric de la Cadira del Bisbe, romanització.

1. INTRODUCCIÓ

El jaciment que avui ens ocupa creiem que té un interès especial ja que es tracta d'un lloc reconegut de fa temps com a establiment romà (possible vil·la romana) i on s'hi han trobat materials ibèrics abundants, datables des del segle IV aC en endavant. Entre ells destaquen restes d'escombralls de forn d'àmfores ibèriques. De manera que aquest establiment rural romà pren amb això un major relleu: la seva antiguitat es remunta a l'època preromana i segurament la raó del seu origen s'ha de buscar en la indústria de producció d'àmfora i vaixel·la comuna ibèrica.

A can Vilà es dugueren a terme extraccions de terres l'any 1981, la qual cosa motivà la intervenció d'alguns membres de l'aleshores Secció d'Arqueologia de l'Associació d'Estudis Científics i Culturals de Premià de Mar (en endavant AECC), que efectuaren una recollida de material arqueològic. El 1986, una vegada iniciat l'estudi del jaciment, es va efectuar una visita per tal de copsar la seva realitat arqueològica, i es localitzaren visualment part de les escombreres en alguns talls que encara quedaven producte de les extraccions de terres i es van poder recollir alguns materials, que foren afegits al lot de 1981. L'any 1988, amb l'inici de les obres d'urbanització del sector, fou necessària una intervenció d'urgència, que consistí essencialment en alguns sondejos puntuals¹. El Sr. Pere Casasola també recollí alguns materials superficials entre 1988 i 1989. Pocs anys després, el 1993, es va haver d'intervenir novament, ja que la

col·locació d'una xarxa de canalització d'aigües va afectar un marge, en el qual s'entreveïen restes de construccions antigues, que fou indispensable documentar arqueològicament. En el present treball donem a conèixer els resultats de totes aquestes intervencions, de signe ben divers, de cara a una valoració global del jaciment.

2 ANTECEDENTS

Can Vilà es troba justament per damunt del camí del Mig, sobre el terme municipal de Premià de Mar, entre la riera de Premià i la Riereta, sota l'autopista C-32 (antiga A-19), per la qual cosa pertany territorialment a Premià de Dalt. El terreny és bàsicament pla, amb un lleuger pendent cap el mar. És a mig camí entre la muntanya i el mar, aproximadament a 1,7 km de la Serralada de Marina i a 1 km del mar. Les seves coordenades UTM són X: 446100; Y: 4594450; Z: 50 m (fig. 1 i 2).

No fa massa anys s'aixecava en aquest indret una masia que duia el nom de can Vilà (o can Vilar, segons altres grafies), que després d'abandonar-se a final dels anys seixanta s'enderrocà a mitjan de la dècada de 1970. Actualment només sobreviuen algunes restes arquitectòniques molt malmeses, prop de les quals és encara possible recollir fragments molt rodats de ceràmica romana². L'antiga masia formava part del grup III de Lluís Bonet, és a dir, de planta baixa, pis i golfes. Era visible un balcó damunt del portal rodó, i al seu costat el rellotge de sol. En paraules del mateix Lluís

Bonet, "tenia el caràcter d'una masia de molt de treball i activitat" (BONET 1983, 92).

El primer cadastre de Premià de Dalt, datat l'any 1719, a banda de confirmar l'existència del mas ja en aquella època, descriu els terrenys que posseeix: una propietat de tres quarteres i mitja de primera qualitat; quatre quarteres de blat i una de sembradura, i per a la resta, dues quarteres de sègol per una de sembradura. S'afirma que «En lo regadiu lo any que si fa blat si cull tres robas de canem». També s'esmenta l'existència de llimoners, tarongers, oli i ametlles (ANÒNIM 1719a, 76d-77e). Segons un altre document cadastral, datat igualment en 1719, s'esmenta que els terrenys propers al mas es trobaven repartits entre dos propietaris, Francesc Martí i Magí Monsalvo Vila. El primer posseïa una peça de terra amb tres quarteres de vinya de segona qualitat, de les quals no s'especifiquen les càrregues que donen (ANÒNIM 1719B, núm. 99). Aquest Francesc Martí és parent dels propietaris de can Martí, mas relativament proper a can Vilà, actualment restaurant, que no s'aixecarà fins l'any 1722³ i que per tant no podia constar en el cadastre de 1719. Magí Monsalvo Vila, l'altre propietari, tenia una mujada i 2/4 de vinya. D'aquests, 3/4 són de primera qualitat i donen 4 càrregues i mitja de vi per quartera; 3/4 són de segona, que donen dues càrregues de vi per any. Aquesta peça de terra es declara no encadastrada. La situació que dona el cadastre no admet dubtes: «Confronta a sol ixent abla Riera à mitg dia ablo Camí Real⁴ à Ponent ab un torrent à tremontana ab Franch. Martí» (ANÒNIM 1719B, núm. 673)⁵.

Segons l'inventari de béns d'Oleguer Vila, fet el dia 1 de desembre de 1723, el mas de can Vilà posseeix nombroses peces de terra distribuïdes pel poble, algunes fins i tot arrendades a altres pagesos (VIÑALS 1983, 230-240).

Una descripció acurada de la propietat de can Vilà i dels terrenys que l'envolten la tenim en un antic plànol de distribució de mines, datat del dia 21 de juny de 1879. S'hi especifica que tant els camps de conreu com el mas pertanyen a Ramon Pascual. Pot observar-se que els conreus són majoritàriament de tarongers, i no hi falten garrofers, una petita vinya i àrees de regadiu (fig. 3)⁶.

El descobriment del jaciment arqueològic de can Vilà es va produir a mitjan de la dècada de 1920, quan Premià va rebre la visita de l'infatigable arqueòleg mataroní Marià Ribas i Bertran (1902-1996), que aleshores recorria diversos punts de la comarca del Maresme a la recerca de dades. Podem afirmar sense por a errar que la veritable història de l'arqueologia premianenca comença amb aquesta visita. Allò observat ho recollia curosament en unes *Notes d'arqueologia de camp*, que serien la gènesi d'una de les seves obres més reconegudes, *El poblament*

d'Ilduro (RIBAS 1952). En les *Notes d'arqueologia de camp* trobem una entrada referida al jaciment de can Vilà:

"Nº 10. Febrer de 1928. Premià de Mar. Restes de ceràmica romana i de teules d'enterraments. Molts fragments d'àmfores. Alguns muntants de porta, un tros de canal de plom. Pedres escairades. Dolium. M'han dit que hi han trobat monedes romanes. Puc apreciar les restes d'una vil·la romana per unes parets de 0,50 m., algunes en escaire, però no es precisa la mida de les habitacions. Al menys 3 habitacions. Hi ha peces de ceràmica de 21 x 21 que semblen dels pilars d'un hipocauste. En trobo 4 de senceres i restes d'altres. Sobre Can Vilà. Un xic més amunt del cementiri [vol dir de Premià de Mar] i fins a tocar al mateix es troba ceràmica.

Per tot arreu sobre el terreny es troba un escampall de ceràmica ordinària i de tegules. Algun trosset de vidre. Trobo dos fragments de sigillata amb relleu vegetal i quatre de color taronja, un amb estries fumaf'.

És possible que aquest jaciment hagi estat també referenciat per Joaquim Folch i Torres. Efectivament, al Museu d'Arqueologia de Catalunya de Barcelona es guarda una petita caixa que conté un petit lot de material arqueològic romà de poca importància, que es troba acompanyat d'una nota manuscrita del propi Folch i Torres, on es pot llegir:

"10 Octubre. 1932.

Trobada en un marge del "Cami del Mitg" entre Premià de Dalt i Premià de Mar. Hi ha molts altres senyals i restes d'un paviment.

Trobat per Josep Comas, lampista de Premià de Dalt que donarà informació.

Folch i Torres"⁷.

A banda d'aquestes dades, sobre can Vilà s'han ocupat diversos autors, sovint en el context de treballs més o menys generalistes. En primer lloc el propi Marià Ribas (RIBAS 1952, 92, núm. 5) hi assenyala una vil·la romana de la qual diu que es veuen "uns muntants de portes i altres pedres ben treballades; una canal de plom; un *dolium* sencer i monedes". La segona menció la fa Josep Estrada (ESTRADA 1969, núm. 151) seguint Ribas. Marta Prevosti sospita que es tracta d'una gran vil·la, donada l'extensió de les troballes i la seva situació al costat mateix del camí del Mig (aproximadament, el recorregut de la Via Augusta). Li sembla «un establiment dedicat a l'agricultura de caire força funcional» per la poca ceràmica fina i materials de luxe que hi apareix. També ens dona dades molt importants del jaciment, extretes de les notes de l'arxiu de Marià Ribas, ja referenciades. Aquesta autora pensa que els darrers quatre fragments deuen ser de TS Africana A,

i dona una cronologia aproximada de segles I-II dC (PREVOSTI 1981, 116-117). De tot el material descrit per Ribas no en sabem res. El més probable és que s'hagi perdut.

Posteriorment altres autors s'han referit a can Vilà, essencialment resumint dades ja conegudes i, més modernament, aportant quelcom dels resultats de les intervencions dutes a terme entre 1981 i 1993 (essencialment IPAC 1987; COLL 1988, 243-244 i 253; COLL 1990, 5-6; COLL 1991, 12; PUJOL 1991, 25; COLL 1993a, 6-7; COLL 1993b, 10-11; COLL-CAZORLA-MONTLLÓ 1993, 163; BAYÉS-COLL 1994, 8-9; PUJOL-GARCIA 1994, 99-100; OLESTI 1995, 416-417; PREVOSTI 1995, 251; CAZORLA-COLL-JÁRREGA 1997, 186-187).

3. MATERIALS ARQUEOLÒGICS DESCONTEXTUALITZATS

3.1. Les extraccions de terres de 1981

A la part baixa dels terrenys de can Vilà (fig. 1 i 2) es van portar a terme diverses extraccions de terres l'any 1981. Alguns membres de la llavors Secció d'Arqueologia de l'AECC hi van ser presents i van procedir al rescat de la majoria de peces que presentem en aquest apartat, segurament una mostra molt minsa del que es va posar al descobert. Ignorem les possibles estructures arquitectòniques que aleshores es pogueren destruir. Una petita part del lot ha estat recollida de forma superficial pel nostre company i amic Pere Casasola, que sovint passejà per aquells indrets entre 1981 i 1989. Així, doncs, cal considerar tot aquest conjunt com a descontextualitzat, tot i que ens ofereix una primera aproximació cronocultural a la realitat arqueològica del jaciment. La relació d'aquest material es troba en l'apèndix que acompanya aquest treball.

Un dels fragments informes d'àmfora ibèrica recuperats en aquest recull presenta un grafit fet abans de coure. Aquest és perfectament clar i complet (fig. 6, núm. 23; foto 1). Es tracta d'un epígraf ja conegut a Azaila, sobre fusaiola, amb transcripció BAKA (CABRÉ 1944, 33, fig. 19, núm. 151) i també al Puig Castellar de Sant Vicenç dels Horts en dos fragments de ceràmica: el primer en un fons de pàtera forma Lamb. 5, possiblement de producció calena amb lectura dubtosa BAKA o EBA (BARBERÀ i CABALLÉ 1960, fig. 10); el segon, també en ceràmica i amb la mateixa transcripció (HÜBNER 1893, XXXVIIIb; TOVAR 1951, 292). En trobem també altres exemples en un fragment de ceràmica àtica d'Ullastret i a dos fragments de vasos campanians d'Ensérune (PANOSA 2001, 522, amb bibliografia anterior).

Recentment al poblat ibèric de la Cadira del Bisbe de Premià de Dalt s'ha pogut documentar un altre text

BAKA*] en un fragment sense forma de terrissa ibèrica (PANOSA 2001, 522). Si la nostra lectura és correcta ho considerem un fet interessant si tenim en compte la proximitat d'ambdós llocs i la relació que hi suposem (*vide infra*).

Pensem que el nostre grafit es transcriu BAKA. El fet que es trobés sobre la paret d'una àmfora ibèrica, fet abans de coure la ceràmica, fa pensar en un possible significat referent al propietari, o tal vegada al contingut. De la segona possibilitat tenim una suggerent cita de Varró (*De Lingua Latina* VII, 87) en la qual aquest autor afirma textualment: *Bacca vinum in Hispania*, la qual cosa seria una probabilitat de traducció del nostre grafit. R. Grosse (GROSSE 1959, 97) pensa en aquest significat, encara que no està d'acord amb l'etimologia varroniana de *Bacca* per *Bacchus*. Adolf Schulten (SCHULTEN 1963, 433) opina de la mateixa manera. De forma que pensem que és ben possible que el grafit sigui referent al contingut del vi de l'àmfora, solució que no deixa de tenir problemes, com per exemple en relació a la mateixa paraula BAKA sobre fusaiola del poblat d'Azaila. O tal vegada es tracta d'un mot amb diversos significats?

3.2. Materials recollits superficialment el 1988-1989

Aquest lot s'ha d'afegir al ja estudiat, corresponent a 1981 (veure apèndix), ja que presenta una gènesi molt similar. Com ja hem comentat, fou recollit pel Sr. Pere Casasola.

3.3. Materials recollits superficialment en 1993

Durant els treballs d'excavació de 1993 (veure *infra*) vam poder documentar alguns materials arqueològics en superfície per tot el jaciment, materials que han estat recollits atesa la parcialitat de totes les intervencions descrites, i que pensem poden ajudar d'alguna manera a la comprensió del jaciment. És per aquesta raó que els afegim en aquest treball, tot i ser conscients de la seva relativa vàlua (veure apèndix).

4. LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA DE 1988

Havent tingut aleshores notícies de pròximes construccions al solar de can Vilà, i atesos els precedents que acabem de veure, s'imposava una prospecció arqueològica en extensió per tal d'intentar resoldre alguns dels interrogants que se'ns plantejaven aleshores, tal com:

1. Estructura dels hàbitats ibèrics que s'intuïen en el sector.
2. Estructura del forn o forns ibèrics i tipologia dels atuells elaborats.

3. Relacions del jaciment amb el poblat ibèric de la Cadira del Bisbe, al qual s'hi arribava pujant per la riera de Premià/Riereta, que passen flanquejant l'antiga propietat de can Vilà, camí que sabem que fou utilitzat per comunicar Premià de Dalt i Premià de Mar abans de la construcció de l'actual carretera (BV-5024) l'any 1897.
4. Dades sobre la romanització de l'indret, ja que no semblava produir-se un trencament poblacional i si una possible integració dels indígenes ibers en l'estructura organitzativa de les *villae* romanes.
5. Dades sobre el moment imperial romà (s.I a II/III dC) i continuïtat o no fins el segle XVII, moment en el qual s'aixeca la masia que dona nom al lloc (can Vilà).

A tal efecte vam demanar el corresponent permís al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya perquè autoritzés una actuació a can Vilà, en règim d'excavació d'urgència. El corresponent permís administratiu fou concedit per als mesos de juny i agost de 1988 a nom d'un dels sotasignants (R. Coll), que juntament amb la resta de membres de la Secció d'Arqueologia de l'AECC, amb el suport del Museu Municipal de Premià de Mar i amb la col·laboració de la Dra. Marta Prevosti, realitzàrem els treballs d'excavació previstos. L'escassetat de mitjans en aquells moments no ens permeté desenvolupar allò previst inicialment, és a dir, una prospecció en extensió amb l'ajut d'una màquina retroexcavadora, i ens vam haver de limitar a realitzar vuit quadres de sondeig a mà en una àrea en la qual, malgrat no trobar-se inclosa pel projecte d'urbanització, si que era a on eren ben visibles les restes d'una possible escombrera de terrissa d'època ibèrica. Allà on sí que s'efectuà un seguiment de màquines fou en les anomenades zones constructives 1 i 2, on en aquells moments començaven les obres d'excavació per bastir els fonaments dels actuals xalets (fig. 2).

4.1. La zona constructiva núm. 1 (fig. 2)

La zona propera al carrer Xavier de Vilanova es trobava molt bruta, amb restes d'enderroc moderns, i gairebé no s'hi van recollir materials. Passa quelcom semblant amb la zona més propera al camí del Mig.

En la zona que dona al carrer Abat Escarré s'observà l'estratigrafia següent:

- 50 cm de sorres vermelloses i argilenques.
- Per sota, 120 cm de sorres de riera. Tot el material de la zona constructiva núm. 1 ha estat recollit en aquest nivell de sorres, molt similars als estrats inferiors dels quadres 1 i 4. A partir de 170 cm es troba un nivell d'argiles, arqueològicament estèril.

El material arqueològic recollit en aquest sector es troba referenciat en l'apèndix que hi ha al final d'aquest treball.

4.2. La zona constructiva núm. 2 (fig. 2)

A l'àrea més propera al camí del Mig no es constata material arqueològic. En la zona paral·lela al carrer Abat Escarré s'observen 40 cm de terra superficial (àrea rebaixada el 1981), i 1,50 m de fondària amb sorres de riera. Sembla el mateix context que els dos estrats inferiors dels quadres 1 i 4, només que a menor fondària atesos els rebaixos de 1981. El material recollit en aquest sector pertany a aquest estrat de sorres. La zona propera al carrer Xavier de Vilanova es trobava molt bruta amb restes d'enderroc moderns, i no s'hi recolliren materials arqueològics. A l'àrea que dona a l'actual riera de Premià s'observen 60 cm de terra superficial i 1,30 m d'argiles molt pures, de color vermell amarronat. El material evidenciat s'assembla al recuperat en el costat del carrer Abat Escarré, però és molt més escadusser. Atesa la seva presència i la constitució del sòl no descartem que aquesta fos una de les àrees d'explotació d'argiles per als forns en època ibèrica. El material recuperat en aquest sector està descrit en l'apèndix final.

4.3. Quadre 1 (fig. 2)

Per damunt dels talls on localitzàrem l'any 1986 les restes del que semblava l'escombrera ibèrica, i per tal de documentar-la estratigràficament, s'obrí un quadre que mesurava inicialment 5 per 3 metres que després, atesa la manca de personal, s'hagué de reduir a 2,5 per 3 metres. L'esmentat quadre proporcionà els següents nivells, expressats en Unitats Estratigràfiques (UE) (fig. 4):

UE-1

Nivell superficial de terres sobreposades de consistència tova i color amarronat fosc. Hi havia barrejats materials de diverses èpoques. Presentava homogeneïtat en tot el quadre i una profunditat mitjana de 34 cm. Els materials exhumats en aquest nivell han estat referenciats en l'apèndix final.

UE-2

Nivell igualment superficial, de terres sobreposades. L'únic element distintiu respecte a l'anterior és el color més clar de les terres. La profunditat mitjana és de 43 cm. Els materials arqueològics es troben igualment molt barrejats (veure apèndix).

UE-3

Constituint per una capa sorrenca, és també un nivell d'aportacions recents. La seva profunditat mitjana és de 47 cm. Els materials exhumats són heterogenis (veure apèndix).

UE-4

És el primer nivell on ja no apareix material modern (veure apèndix). Es tracta d'un estrat de sorra tova de color amarronat fosc. Presenta una profunditat mitjana de 71 cm.

UE-5

Nivell que farceix l'estrat anterior en forma de bossada. És molt negrós, ple de carbons i cendres provinents clarament de combustió. Profunditat mitjana: 26 cm. El material arqueològic és similar al de la UE-4 (veure apèndix).

UE-6

Estrat compost de sorra de riera, totalment estèril arqueològicament. Profunditat mitjana: 38 cm. No es va detectar en el quadre 4, fet al costat mateix del quadre 1 (fig. 4).

UE-7

Estrat en el qual, entre sorres de riera, es troba material exclusivament ibèric o romanorepublicà. Hi ha força fragments d'escòria de forn (veure apèndix), que fonamentalment apareixen a l'inici de l'estrat; més a baix s'exhumaven en menor quantitat. Pensem que es tracta del curs antic de la riera de Premià, que s'utilitzà com a abocador, igual que en el cas del jaciment mataroní del camí de Vista Alegre (CODEX 1995, 98 i 104). La seva profunditat mitjana és de 130 cm.

UE-8

Es considera el nivell final, compost per una sorra molt tova i fina, arqueològicament estèril, per la qual cosa el present sondeig es va finalitzar en aquesta cota.

4.4. Quadre 2 (fig. 2 i 4)

Es va decidir d'obrir un quadre de sondeig on havia estat l'era de l'antiga masia de can Vilà (fig. 2 i 3). Essent un quadre de templeig, es va considerar que les seves mesures idònies havien d'ésser de 2 per 2 metres. Es volia comprovar si existien precedents més antics de la masia. Els resultats obtinguts són els següents:

UE-1

Es tracta d'un estrat dividit en tres capes (hem preferit mantenir-lo com a unitat per tal d'evitar reiteracions innecessàries): en primer lloc rajoles de ceràmica de 20 per 20 per 3,5 cm (la pavimentació de l'era pròpiament dita, aleshores encara visible); per sota es trobava la preparació del paviment (calç, pedres i

maons, tot barrejat) i sorra en la seva base (fig. 4). Atesa la composició de la preparació del paviment, entre la qual hi havia nombrosos fragments de ceràmica vidrada -que no foren recuperats-, aquest pot datar-se *grosso modo* en el segle XVIII, sense que puguem precisar més. La profunditat mitjana global era de 24 cm. Els materials exhumats ho foren en la preparació de paviment abans esmentada (veure apèndix).

UE-2

Per sota de la base de l'anterior enllosat es detectà un altre paviment anterior, fet de calç, de 2 cm de gruix mig, amb una preparació composta de calç, sorres i fragments de ceràmica en desús, parcialment destruït per la preparació del posterior enllosat UE-1 (fig. 4). Aquesta preparació, que conté argiles caolíiques de l'indret, és molt similar a la que apareix a la UE-3 d'aquest mateix quadre. Per la presència de ceràmica, blava catalana de l'estil de la "ditada" fonamentalment (veure apèndix), ens atrevim a datar-lo en la darrera meitat del s. XVII (CASANOVAS 1983, 50), època de bastiment de la masia segons la documentació que es coneix. La seva profunditat mitjana és de 12 cm.

UE-3

Es tracta del darrer nivell del quadre, compost per una argila caolíica de color ataronjat clar, molt dura, que conté grans còdols conglomerats, i arqueològicament estèril.

4.5. Quadre 3 (fig. 2 i 4)

En un altre sector proper al quadre 1 decidírem obrir-ne un altre per tal de documentar si els nivells d'abocador ibèrics continuaven, atès que en el quadre 2 no foren constatats. Interessava també intentar exhumar alguna estructura antiga. En tractar-se igualment d'un quadre de templeig, les mesures que consideràrem idònies foren de 2 per 2 metres.

UE-1

Nivell superficial poc profund, amb elements fonamentalment moderns i heterogenis. L'escàs material arqueològic extret s'ha afegit al provinent de l'estrat UE-3 (veure *infra*), ja que es tracta del mateix nivell, separat per l'element estratigràfic UE-2. Té una profunditat mitjana de 10 cm.

UE-2

Element estratigràfic. Es tracta d'un mur format per parament de pedra granítica de mida mitjana, sense desbastar. Al damunt hi ha una capa de calç que suporta una filera de totxos rectangulars. És un mur de construcció moderna⁸.

UE-3

Nivell de terres de consistència mitjana, amb una profunditat mitja de 44 cm i barreja de material ceràmic de diferents èpoques. No presenta diferències amb la UE-1, atès que la construcció de totes aquestes estructures implicà una forta remoció del sòl. Allò recuperat està referenciat en l'apèndix.

UE-4

Element estratigràfic (mur) que parteix el quadre en dues meitats. Les pedres es troben sense desbastar i unides mitjançant morter de calç. El seu gruix mitjà és de 30 cm, mentre que la profunditat mitja és de 40 cm. Es troba cobert per la UE-3. En el lateral SE i per damunt presenta un estucat de calç. Mur de formació moderna.

UE-5

Canal de rec que va en direcció N-S per sota dels dos murs (UE-2 i UE-4), i diagonalment a aquests. La seva base és de maó, amb cobriment de calç, presentant una forma semicircular. També hi ha altres maons que cobreixen l'espai de la canal en forma còncava. L'amplada d'aquesta canal és de 40 cm, mentre que cada paret fa uns 10 cm de gruix. Així, l'ample real per al pas de l'aigua és de 20 cm, mentre que la profunditat mitjana és de 25 cm. S'ha pogut comprovar que aquesta canal portava aigua des d'una bassa que es trobava situada al NE, al costat del mas fins als terrenys que es troben al SW de l'antiga propietat, essencialment de tarongers i de regadiu durant el segle XIX (veure fig. 3).

UE-6

Estrat de farciment de la canal, de color amarronat negrós, molt tou i amb nombrosa presència de materials orgànics (cargols, glans...) i d'altres d'arrel moderna, com plàstics, papers, etc., que s'han anat afegint fins a taponar la canal en èpoques recents. Hi ha una absència total de material arqueològic. Presenta una profunditat mitjana de 24 cm.

UE-7

Element estratigràfic format per una capa de pedra granítica, posada per cobrir en part la canal UE-5.

UE-8

Estrat compost de sorra i argiles, de color amarronat fosc, tou, que presenta ja un nivell antic d'època romana, amb materials fonamentalment rodats (veure relació a l'apèndix). Profunditat mitjana: 82 cm.

UE-9

Estrat de sorres molt toves, de color amarronat fosc, que presenten materials exclusivament preimperials (veure apèndix). Entre aquests hi ha uns quants fragments procedents de rebuig de forn. Estrat similar a la UE-7 del quadre 1 i a la UE-5 del quadre 4. La seva profunditat mitjana aproximada és de 44 cm.

UE-10

Estrat sorrenc de color amarronat clar, de consistència semidura, arqueològicament estèril. Semblen restes de riera en estat de semifossilització.

4.6. Quadre 4 (fig. 2 i 4)

No totalment satisfets amb els resultats del quadre 1, decidírem obrir-ne un altre al seu costat mateix, deixant un testimoni que fou després anul·lat. Les mesures adoptades per a aquell foren 1,50 per 1,25 metres, doncs es tractava de confirmar essencialment l'existència de l'escombrera del forn -o forns- d'arrel ibèrica intuïda en el quadre 1.

UE-1

Nivell superficial, molt similar a la UE-1 del quadre 1. Profunditat mitjana aproximada: 26 cm. Els materials exhumats són diversos (veure apèndix).

UE-2

Nivell igualment molt similar a la UE-2 del quadre 1. Profunditat mitjana: 46 cm. L'escàs material exhumat es troba descrit en l'apèndix.

UE-3

Nivell idèntic a la UE-3 del quadre 1. Té una profunditat mitjana de 44 cm i presenta poc material arqueològic (veure apèndix).

UE-4

Nivell pràcticament idèntic al UE-4 del quadre 1, amb una profunditat mitja de 64 cm.

El material arqueològic és més abundant que en els estrats anteriors (veure apèndix).

UE-5

Nivell de sorres, molt similar a la UE-7 del quadre 1. S'ha d'esmentar que en aquest quadre no apareixen, com en el quadre 1, ni les equivalències de les UE-5 (un farciment) ni la UE-6 (nivell de sorra de riera estèril previ al nivell d'abocador ibèric). Com veurem tot seguit,

en aquest estrat fou evidenciat un gran volum de material de rebuig de cuita (veure apèndix), la qual cosa permet afirmar incontestablement l'existència molt propera d'un lloc de cocció de terrissa ibèrica, del qual el present estrat no és res més que l'evidència d'una escombrera. Com a formes elaborades destaquen sobretot les àmfores, seguides a molta distància per les gerres, de les que només s'han pogut documentar parets o restes molt esmicolats d'alguna forma, per la qual cosa no podem parlar de perfils ni tan sols aproximativament. La profunditat mitjana d'aquest estrat és de 158 cm.

UE-6

Nivell idèntic a la UE-8 del quadre 1, és a dir, sorres amarronades, toves, fines i estèrils pel que fa a materials arqueològics.

4.7. Quadre 5 (fig. 2 i 4)

Vam decidir de fer un sondeig en direcció nord respecte de la masia, en un turonet que hi ha damunt les restes que d'ella se'n conserven, per tal de comprovar la possible existència d'estructures antigues. Les seves mesures són 3 per 1 metres (fig. 2). L'estratigrafia documentada ha estat la següent:

UE-1

Estrat argilenc de color amarronat vermellós, de consistència dura. Es troba cobert per materials procedents de l'enrunament de la masia de can Vilà i d'escombreries que hom ha anat llençant allí modernament, i que no han estat tinguts en compte. Es tracta d'un nivell superficial. Profunditat mitjana aproximada: 38 cm. Els materials exhumats estan referenciats en l'apèndix final.

UE-2

Estrat compost de terres dures, de color amarronat vermellós, amb components de roca i argila caolínica. Es constataren també arrels d'arbre en descomposició. La profunditat mitjana constatada és de 24 cm. El material arqueològic que presentava era tot antic.

UE-3

Nivell idèntic a la UE-3 del quadre 2, és a dir, terra i nuclis d'argila caolínica, en el qual s'observa una absència total de material arqueològic.

4.8. Quadre 6 (fig. 2 i 4)

Vam decidir obrir un altre quadre de sondeig a ponent de la masia, amb els mateixos objectius que en els anteriors descrits, o sigui, localitzar els forns ibèrics i/o

estructures constructives que suposàvem hi devia haver. Aquest quadre mesura 2 per 3 metres. El resultat foren els següents:

UE-1

Nivell superficial de terra sorrenca i argiles, de consistència mitjana. La seva profunditat mitjana és de 86 cm, amb escàs material arqueològic (veure apèndix).

UE-2

Estrat argilenc, molt humit en el moment d'exhumar-se, de consistència mitjana, amb una coloració amarronada-vermellosa fosca. Pel que fa als materials, no hi ha cap diferència substancial amb l'estrat anterior*. Es tracta molt possiblement de les antigues terres de conreu de la masia de can Vilà. La profunditat mitjana testimoniada és de 58 cm. * (veure apèndix).

UE-3

Estrat format per un conglomerat d'argiles caolíniques barrejat amb sauló, de color ataronjat clar el conglomerat i gris el sauló. Es tracta del darrer estrat, format de terres verges, en el qual hi ha una absència total de materials arqueològics.

4.9. Quadre 7 (fig. 2 i 4)

Als camps situats en direcció sud-est des de la masia, prop del camí que hi havia per travessar la propietat (fig. 3), es decidí d'obrir un altre quadre de sondeig de 2 per 2 metres, ja que es tractava d'una zona encara no explorada arqueològicament. La seva cota inicial era inferior al de la resta de quadres, possiblement a causa dels rebaixos de terres de 1981.

UE-1 (fig. 4)

Es tracta d'un nivell superficial de consistència dura, molt premat, de color amarronat clar, amb components de sorres i argila. La seva profunditat mitjana és de 32 cm. El material arqueològic exhumat pertany a diverses èpoques i es troba molt barrejat (veure apèndix).

UE-2

Nivell de composició i consistència similar a l'anterior, només que amb una tonalitat amarronada més fosca. S'observa una major presència de material arqueològic ibèric i romà (veure apèndix). Profunditat mitja: 54 cm.

UE-3

Paret moderna formada de pedra granítica, maons i formigó, de 27 cm de gruix mig i 176 cm de profunditat mitjana. La seva base es troba en l'acabament de la

UE 2. No ha estat representada en el tall estratigràfic (fig. 4) per trobar-se a l'altra banda d'on es va prendre aquest.

UE-4

Estrat de color amarronat fosc, consistència mitja i amb components argilosos. Profunditat mitjana: 25 cm. Ja no hi apareix material modern (veure apèndix).

UE-5

Estrat de sorres de color amarronat-vermellós fosc, tou, de gra gruixut. Es presentà arqueològicament estèril. Profunditat mitja: 16 cm.

UE-6

Estrat compost de sorres i argila, de coloració similar a l'anterior i consistència mitjana. Presenta una profunditat mitjana de 53 cm. El material arqueològic que presenta pertany a la fase romanorepublicana o ibèric final (veure apèndix).

UE-7

Estrat molt tou, de color amarronat-vermellós fosc, en el qual s'observa la presència de sorres fines barrejades amb graves, estèril arqueològicament.

4.10. Quadre 8 (fig. 2 i 5)

Per tal de seguir explorant els camps que s'estenen al sud-est de l'antiga masia de can Vilà, decidírem obrir un quadre en direcció nord-est respecte del descrit quadre 7, amb el qual vam donar per finalitzats els sondeigs de 1988. Les seves mesures foren de 2,5 per 1 metres. Els resultats han estat els següents:

UE-1

Nivell superficial de terres de color amarronat clar, de consistència tova, amb una profunditat mitjana de 15 cm. El material arqueològic exhumat és fonamentalment modern (veure apèndix).

UE-2

Estrat de terra dura, de color amarronat, amb alguns components de sauló. Presenta una profunditat mitjana de 27 cm. Resulta evident la seva similitud amb la UE-2 del quadre 7. Els materials exhumats són més nombrosos que els de l'estrat anterior (veure apèndix):

UE-3

Estrat compost d'argila i terra fonamentalment, de color amarronat fosc, dur, que presenta uns materials

arqueològics molt barrejats, encara que al final de l'estrat sembla predominar la terrissa de tipus ibèric. La seva profunditat mitjana és de 77 cm. Els materials mobles exhumats són relativament abundants (veure apèndix).

UE-4

Estrat verge, compost de sorres i argila caolínica, de color ocre-beix i de consistència molt dura, arqueològicament estèril.

5. LA INTERVENCIÓ DE 1993

En el decurs de l'any 1993 es van continuar les obres començades el 1988 als terrenys de can Vilà. Així, i amb vista a construir noves edificacions, l'empresa VYOSA procedí a instal·lar una xarxa de canalització d'aigües, en els indrets inferiors (els que havien estat objecte d'una extracció de terres l'any 1981). Tot i que presumiblement es tractava de llocs estèrils arqueològicament parlant, vam considerar oportú d'efectuar un seguiment visual de les excavacions, i es confirmà efectivament que les àrees on es practicaven les obres de dotació d'aquestes noves infraestructures corresponen a terrenys sorrencs -el curs antic de l'actual riera de Premià es troba ben a prop, com ja hem dit-, i no es testimonia l'existència de cap resta antiga.

Pels condicionants de la xarxa de canalització fou necessària l'obertura de part dels terrenys superiors, no rebaixats l'any 1981, on nosaltres ja havíem prospectat en el 1988. Aquesta obertura tingué com a objecte la instal·lació d'un accés a una conducció, per la qual cosa es retallà el fragment d'un marge que separava els diferents nivells de terreny existents. Així, es constatà en el tall recent l'existència d'una concentració de pedres que a primera vista semblaven soltes, però que es trobaven associades a material constructiu típicament romà com *tegulae*, *imbrices* i fragments d'*opus signinum*.

Atesa la necessitat de documentar arqueològicament les restes que acabem d'esmentar, ens posarem en contacte amb el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, el qual autoritzà un permís d'intervenció a nom d'un de nosaltres (R. Coll) per als dies 16 i 23 de maig de 1993⁹. De cara a una major uniformitat d'aquest treball hem decidit de continuar la numeració dels quadres encetada amb les intervencions de 1988.

5.1. Quadre 9 (fig. 2 i 5)

Atès que la concentració de pedres es situava just en el tall i a una fondària poc remarcable, vam decidir obrir un quadre -el present quadre 9- de 4 per 2 metres, just per damunt del marge esmentat (fig. 2 i 5), deixant un testimoni entre aquest i el modern tall, que fou eliminat a

mesura que es desenvolupaven els treballs d'excavació. Els nivells arqueològics documentats han estat:

UE-1 (fig. 5)

Nivell superficial. En primer lloc fou evidenciada una aportació recent -de feia entre 3 a 5 anys-, consistent en una barreja de terres i llots, de color negrós i consistència tova. Val a dir que només apareix en un sector del quadre, amb una profunditat mitjana de 10 cm. (fig. 5). Els materials mobles evidenciats són tots ells d'època contemporània, i en destaquen per la seva quantitat els plàstics, les llaunes, etc., que no han estat recollits. Atesa la poca significació d'aquest estrat, i el fet que sigui de formació actual, hem preferit incloure'l en la UE-1, que és el nivell superficial real, tot i que en la representació del tall l'hem individualitzat per a una major comprensió (fig. 5).

El veritable nivell superficial (UE-1) apareixia directament en gairebé 2/3 parts del quadre (veure tall estratigràfic, fig. 5). Es tracta d'una barreja d'argiles i sorres, de color amarronat fosc i de consistència mitjana. La seva profunditat mitjana és de 30 cm. Presenta una sèrie de materials arqueològics, força rodats en general, que descrivim en l'apèndix.

UE-2

Per sota de la UE-1 es documenta un canvi evident de terres. La UE-2 (veure fig. 5) és formada bàsicament per sorres i quelcom d'argila, de consistència mitjana. No s'hi observa un grau de plasticitat tan alt -la proporció d'argiles contingudes era molt menor-, per la qual cosa les terres eren molt més soltes que en el nivell anterior. A una profunditat mitja de 8-10 cm a comptar des de l'inici de la UE-2 es constata un nivell de pedres soltes, probablement restes d'alguna paret, que es trobaren disperses per tota la superfície del quadre. Es tracta de pedres gairebé sense escairar, de granit del país, de mida mitjana. Algunes es documenten agrupades (veure planta del quadre 9, fig. 5), la qual cosa permet de suposar que formaven part d'una estructura arquitectònica avui desapareguda, possiblement a causa dels treballs de conreu que durant segles han estat duts a terme als terrenys de can Vilà. Atès que les pedres apareixen relativament soltes preferim no diferenciar cap element estratigràfic, i les incloem en la UE-2.

El material arqueològic exhumat abona també aquesta hipòtesi, ja que es troba majoritàriament en un estat de rodament evident. Val a dir que en el mateix estrat apareixen dos grups de material arqueològic clarament diferenciats:

1) Un primer conjunt que presenta qualitativament poques diferències amb el de l'estrat anterior, tot i el

canvi de nivell, amb material antic barrejat amb d'altre més modern (veure apèndix). A aquest lot, que apareix des de l'inici de l'estrat fins a una profunditat mitjana de 26 cm, hem optat per anomenar-lo UE-2 inicial per tal de diferenciar-lo del de la resta de l'estrat, ja que si bé no s'observa cap canvi de nivell, la presència d'aquests materials més moderns, com la ceràmica blava catalana o altres terrisses vidrades, considerem que són degudes a la remoció dels primers cm. de l'estrat a causa dels treballs agrícoles del mas a partir del segle XVII.

2) Un segon conjunt de material ibèric i romà, igualment rodat, però ja sense la presència d'elements moderns. Es constata des d'uns 26 cm de profunditat mitjana fins al final de l'estrat (fig. 5). Aquí era evident una major proporció d'elements constructius romans com són *tegulae* i *imbrices*, producte possiblement d'un enderrocament antic. Ha estat anomenat com UE-2 final. Com ja hem comentat, no hem volgut diferenciar aquestes aparentment dissemblants unitats estratigràfiques, i les hem integrat en una única UE, atès que en realitat estem parlant d'un sol nivell arqueològic, ja que estratigràficament no s'observa cap canvi des de l'inici de la UE-2 fins al final.

De tota manera, una vegada adonats d'aquest fet hem optat per separar ambdós conjunts de materials atenent-nos no a un criteri de diferenciació d'estrat -que no existeix- sinó al fet que implica una diferenciació de remocions de terres del que creiem l'abans i el després de l'aixecament la masia de can Vilà en el segle XVII, fet que amb força probabilitats tingué una incidència gens menyspreable en la configuració del terreny que estudiem. Així, tant els materials exhumats en la UE-2 inicial com en la final es troben descrits en l'apartat corresponent de l'apèndix.

UE-3

Estrat argilós amb força components caolínic, de color amarronat clar a groc i vermellós, segons les zones, de consistència molt dura i arqueològicament estèril. La seva superfície és irregular, possiblement per causes naturals. En arribar-hi, atesos els resultats obtinguts i que l'àrea superior no es veia afectada per les obres en curs, es va donar per finalitzada aquesta intervenció.

6. VALORACIÓ

Com hem vist més amunt, una primera documentació del jaciment l'any 1928 per part de Marià Ribas esmentava la troballa d'elements constructius que permetien suposar amb versemblança l'existència d'un hàbitat romà en relatiu bon estat de conservació. Ens referim sobretot a allò consignat en les seves notes de camp: (...) *Alguns muntants de porta, un tros de canal*

de plom. Pedres escairades (...) Puc apreciar les restes d'una vil·la romana per unes parets de 0,50 m., algunes en escaire, però no es precisa la mida de les habitacions. Al menys 3 habitacions. Hi ha peces de ceràmica de 21 x 21 que semblen dels pilars d'un hipocauste. En trobo 4 de senceres i restes d'altres (...)

Les heterogènies intervencions efectuades en aquest jaciment entre els anys 1981 i 1993 no han aconseguit confirmar l'existència de pràcticament res de tot això: tan sols les malmeses restes constructives del quadre 9 ens informen de la presència d'un lloc d'habitació. De tota manera, és possible que les extraccions de terres de l'any 1981 hagin pogut destruir molt més del que ara pot semblar a simple vista. Ara bé, en no haver-se efectuat un seguiment arqueològic de màquines aleshores, tot resta subjecte a suposicions.

Com es veu a partir dels inventaris de les ceràmiques de les diferents intervencions (veure *infra* annex)¹⁰, can Vilà és un jaciment amb cronologia que hauriem de remuntar al segle IV aC si fem cas d'un fragment d'àmfora púnica PE-14 (fig. 6, núm. 8) i d'un fragment de paret corresponent a una *kylix* àtica de la forma Lamb. 42b/Morel 4162 (fig. 12, núm. 125). Aquests dos elements es troben lamentablement descontextualitzats, per la qual cosa aquesta datació s'ha de prendre amb les degudes reserves. Sembla igualment arcaïtzant un fragment de vora engruixida d'urna ibèrica feta a mà, decorada amb incisions (fig. 14, núm. 176), que acostuma a trobar-se en l'ibèric antic i ple en hàbitats com la Penya del Moro de Sant Just Desvern o a la Cadira del Bisbe de Premià de Dalt. Però l'aïllament cronològic d'aquestes peces enfront de la resta del conjunt, que és clarament posterior, ens fa ser cautes a l'hora d'afirmar res categòricament. Del segle III aC, o si més no de la primera meitat de la centúria següent, podrien datar-se alguns dels abundants fragments de ceràmica ibèrica del tipus «coll de cigne» citats als inventaris (per exemple fig. 7, núm. 25 a 29, 31 i 33), com també un fragment de paret d'urna ibèrica feta a mà, que presenta un cordó decorat amb incisions en forma de zig-zaga (fig. 15, núm. 216)¹¹. De campaniana A hi ha algunes peces relativament antigues: les dues vores de la forma Lamb. 55 (fig. 6, núm. 1 i 2) i la vora de Lamb. 28a (fig. 12, núm. 126), que probablement daten de la meitat del segle II aC o poc abans. No manquen formes més modernes en la producció de la campaniana A, com la vora forma Lamb. 27 a-b (fig. 14, núm. 190), la Lamb. 31 (fig. 12, núm. 121) i la Lamb. 36 (fig. 6, núm. 5). També del segle II aC., però de la seva segona meitat en endavant, es datarien les àmfores del tipus Dr. 1A (fig. 9, núm. 80, 83 i 84), Dr. 1B i Lamb. 2 (fig. 14, núm. 197). Un fragment d'àmfora ebusitana PE-17/T. 8.1.3.2. (fig. 6, núm. 9) presenta una datació similar. La campaniana A tardana, amb les formes Lamb. 27 (fig. 6, núm. 3), Lamb. 8Bc o d'altres

(fig. 6, núm. 4), es datarien ja a partir de la primera meitat del segle I aC o poc abans. També la vaixel·la de vernís negre del taller de Gales presenta formes típiques del seu moment tardà de producció, que cal situar en el segle I aC., com són les Lamb. 3 (fig. 6, núm. 6), Lamb. 5 (fig. 6, núm. 7; fig. 12, núm. 119 i 120), i Lamb. 6 (fig. 12, núm. 128). No deixa de cridar l'atenció la presència d'una imitació de ceràmica de vernís negre amb pasta ibèrica a la UE-2 del quadre 5, tipus d'imitació que també ha estat documentada en el veí *oppidum* de la Cadira del Bisbe.

Una part de la vaixel·la ibèrica, de vegades poc concreta cronològicament, ens informa de dates igualment tardanes, amb formes com per exemple els *kalathoi* (fig. 7, núm. 36-38; fig. 13, núm. 154 i 168). També la ceràmica grisa de tipus emporità presenta pastes sovint amb els nuclis amarronats i un aspecte quelcom descuidat en general, tot plegat indicatiu de poca cura en la seva elaboració, com s'admet que succeeix en els moments finals de la producció (vg. MIRÓ-PUJOL-GARCIA 1988). En qualsevol cas, l'excessiva fragmentació de moltes de les peces ens impedeix de ser més precisos.

Resulta igualment destacable la troballa d'un grafit ibèric amb lectura BAKA a la cara externa d'una paret d'àmfora ibèrica (fig. 6, núm. 23; foto 1), amb paral·lel en el proper poblat de la Cadira del Bisbe, així com també un motiu de fulles estampillades a la vora d'una altra àmfora (fig. 12, núm. 127), que cal afegir a grafit i marques ja coneguts per als envasos d'època ibèrica (MATA-SORIA 1997, 297-374).

Que la vida de l'establiment continua en època tardorepublicana i d'August es testimonia mitjançant la presència de TS Aretina, amb formes com la Goud. 26/Conspectus 18.3.1 (fig. 9, núm. 86) o la Conspectus 12 (fig. 12, núm. 123). Fins i tot, com en altres jaciments d'aquesta època que hi ha a la comarca, trobem imitacions de la TS Aretina, en aquest cas un bol Goud. 21/Conspectus 36 (fig. 12, núm. 130).

La ceràmica fina del segle I dC segueix donant unes quantitats relativament escasses: la TS Sudgàlica es troba representada per les formes Drag. 29, Drag. 29c (fig. 12, núm. 129), per la Drag. 37, la Drag. 31 i la Drag. 45 (fig. 12, núm. 132). Formes no acabades de confirmar plenament són les Drag. 29/37, la Drag. 24-25, la Drag. 27 i la Drag. 38 o 40. Pel que fa a la TS hispànica, és gairebé inapreciable en el jaciment: una base anular de forma no identificada (fig. 9, núm. 87), un fragment reutilitzat per retallar una peça discoïdal i un fragment informe.

En entrar en el món de les importacions africanes l'abundor relativa esdevé abrumadora. Així, de la TS Africana A hi ha representades les formes Lamb. 3a-

Hayes 14 (fig. 9, núm. 89), Lamb. 4/36a-Hayes 3a, Lamb. 4/36b-Hayes 3c (fig. 9, núm. 88), Lamb. 8-Hayes 17, Lamb. 23b-Hayes 6 (fig. 9, núm. 90 i fig. 15, núm. 205) o la Lamb. 26-Hayes 9b, tot plegat datable a partir de l'època Flàvia.

La terrissa africana de cuina ens ofereix les formes més típiques de la producció, com ara la cassola Lamb. 10-Hayes 23 (fig. 10, núm. 95), que de vegades pot definir-se quelcom més formalment, amb el tipus Lamb. 10a-Hayes 23b (fig. 10, núm. 93-94). No hi manquen el plat-tapadora tipus Ostia I, 261 (fig. 10, núm. 97; fig. 15, núm. 209) i Ostia III, 332, o les cassoles tipus Ostia III, 324 i Ostia III, 267 (fig. 10, núm. 98). Una forma menys habitual és la Ostia I, 272.

Com a testimoni del baix imperi tenim un únic fragment informe de TS africana D, dada excessivament feble com per fer massa afirmacions cronològiques. Així, i pel que fa als moments finals del jaciment ens inclinem, com a conseqüència de l'estudi de materials, per la segona meitat avançada del segle II dC, o potser ja pels primers decennis del segle III dC, data que recolzen exemples com el de la vaixel·la comuna d'origen africà, de llarga perduració (sobretot ens referim als tipus Ostia I, 261, Ostia III, 267 i Lamb. 10a-Hayes 23b). Una dada que considerem significativa al respecte és la total absència de TS africana C, que com hom sap té els seus inicis pels volts del 200 dC, tot i que la seva gran difusió no començarà fins al 220-230 dC (AA.VV. 1981, 58 s.; RAYNAUD 1993, 185). També manquen en el jaciment, significativament, tipus de vaixel·la més tardans, com ara la TS *lucente*, per la qual cosa un únic fragment de TSA D ha de considerar-se poc representatiu. Així, creiem que una data entorn del 200-220 dC és la que convé per a la fi del jaciment com a tal si tenim en compte els arguments exposats. Naturalment, can Vilà no és l'únic jaciment que finalitza en aquesta època, potser a causa de l'anomenada "crisi del segle III": en tenim un exemple ben proper en el cas de Les Pèrgoles, també a Premià de Dalt (COLL *et alii* en premsa). Per contra, altres jaciments de la zona perviuen, potser amb una concentració de la propietat i de les persones, efectuant profundes reformes, cas de Santa Anna-Can Nolla (COLL-JÁRREGA 1996-97, 1069-1080).

Amb tot, i com es pot observar en l'anàlisi dels diferents inventaris (*vide infra*), s'ha de dir que hi ha un gran nombre d'estrats modificats pels processos post-deposicionals. Són escassos aquells que romanen inalterats, és a dir, datables amb una certa fiabilitat. Estrictament podem considerar pertanyents a l'ibèric final (s. II-I aC) la UE-7 del quadre 1 -malgrat la intrusió d'un únic fragment de ceràmica romana africana-, la seva homòloga UE-5 del quadre 4, i la UE-9 del quadre 3, amb materials poc definitoris com per establir una cronologia més afinada (veure apèndix).

Els estrats que presenten materials d'arrel exclusivament romana són quelcom més nombrosos, però tampoc ens permeten aportar cronologies ben definides. Així, la UE-8 del quadre 3, la UE-2 del quadre 5 i les UE-4 i 6 del quadre 7 poden datar-se en el segle I dC, preferentment cap a la seva meitat (veure apèndix). La UE-4 del quadre 1, la seva equivalent UE-4 del quadre 4 i la UE-2 final del quadre 9 presenten materials posteriors, datables de manera imprecisa entre la segona meitat del segle I dC i la fi de l'establiment, en la segona meitat del segle II o a inicis del segle III dC (veure apèndix). Pel que fa a la UE-5 del quadre 1, les restes mobles són encara més indefinides (veure apèndix).

Sobre la raó de l'origen d'aquest establiment, en època ibèrica, segurament la instal·lació del taller de producció d'àmfora i vaixel·la ibèrica¹² va resultar de prou pes per motivar-lo. No hi ha cap dubte que les condicions del lloc de cara a la fabricació de ceràmica són bones: hi ha argiles per fer ceràmica i probablement abundància d'aigua atesa la seva proximitat tant a la riera de Premià com a la Riereta. Com a clients d'aquesta producció, el Maresme té una densitat d'hàbitats ibèrics prou elevada per no haver-los d'anar a buscar-los fora. Però pensem que el poblat, tan proper, de la Cadira del Bisbe, al qual s'arriba simplement seguint la riera de Premià amunt i que es troba a 2 km escassos, devia ser el seu consumidor més important.

De fet els forns no s'han pas trobat, sols s'ha identificat una mínima part del dipòsit de desferres ceràmiques (fonamentalment en els quadres 1 i 4). Però creiem que són una prova prou clara de la seva existència (fotos 2, 3 i 4). Un cop més cal dir que són futures intervencions arqueològiques les que haurien de treure a la llum els forns, dins dels seus estrats arqueològics i per tant acompanyats de mostres de les peces que s'hi produïen. Això permetria esbrinar també amb més claredat aspectes tan fonamentals com la taula de les formes que s'elaboraven, brindaria la possibilitat de fer anàlisis de pastes per identificar les peces d'altres jaciments que procedeixin d'aquest taller. Un altre aspecte cabdal a aclarir és la cronologia exacta d'aquesta indústria, que actualment, amb els elements estrictament arqueològics a la mà -trobada de dos fragments de campaniana A en la UE-5 del quadre 4 i amb les boques d'àmfora ibèrica passades de cuita gairebé sense llavi- se'ns fa difícil situar abans del segle II aC, per bé que existeixen elements més antics en el jaciment que cal no menystenir però que no podem atribuir amb claredat a la fase de producció ceràmica.

Si s'arriben a poder trobar algun dia els forns productors de ceràmica, hi haurà el segon exemple d'aquest tipus instal·lació al Maresme. El primer el tenim

en els forns de la riera de Santa Cecília o de Sant Simó de Mataró (BONAMUSA 1973, 32-35; SAMM 1977, 91-92; RIBAS 1985, 281-285; PONS 1986, 185-199), que segons aquesta darrera autora daten d'entre la segona meitat del segle III aC i la primera meitat del segle II aC, i produïen principalment àmfora ibèrica. Amb tot, s'ha de dir que hi altres indicis d'elaboració de ceràmica ibèrica a la comarca: en la UE-1007 del camí de Vista Alegre (Mataró) es documentaren l'any 1991 rebutjos d'àmfora ibèrica, datables en el segle III aC, presents en un abocador. Fan pensar en uns forns propers, potser els mateixos de la riera de Sant Simó; o potser d'altres si tenim en compte la relativa distància que separa uns i altres (CODEX 1995, 95-117). També a les sitges del jaciment de can Jordi (Sant Vicenç de Montalt) trobem indicis de producció d'àmfora ibèrica, amb una cronologia entre els segles III-I aC (ARQUEOCIÈNCIA 1995a, 143-162). I cal esmentar que a l'Horta Fassina (Arenys de Mar), fa anys, s'havien documentat toveres de forn, dues d'elles vitrificades, tot plegat datable entre els segles II-I aC (ARQUEOCIÈNCIA 1995b, 171).

A Bigues, més al nord de Caldes de Montbui, a la comarca del Vallès, es troben els forns de ceràmica ibèrica més propers als del Maresme (HERNÁNDEZ YLLÁN 1978; HERNÁNDEZ YLLÁN 1983a; HERNÁNDEZ YLLÁN 1983b; HERNÁNDEZ YLLÁN 1984; CUQUET i FERRANDIS 1983), curiosament en una zona on després, en època romana, també hi haurà, com al Maresme, forns d'àmfores romanes (Pascual 1 i Dressel 2-4 fonamentalment). És possible que això signifiqui que, en època tardoibèrica, ja comença a notar-se la incidència romana en l'explotació dels recursos de la Laietània. De fet, encara avui, quan un hom s'assenta sobre uns territoris agrícoles amb ànim d'explotar-los, el que sol fer és seguir conreant aproximadament el mateix que ja estava experimentat que s'hi cultivava bé. En tot cas es pot intensificar o millorar la tècnica de cultiu, però més rarament es canvia el producte.

El contingut tan debatut de les àmfores ibèriques en aquesta zona, si més no en part, podria ser el vi, i les àmfores Laietana 1 i Pascual 1 no representarien més que un canvi d'envàs dins d'un desenvolupament econòmic ja plenament romà de l'explotació vinícola. Com a motiu del canvi d'envàs podem apuntar diverses hipòtesis que no s'exclouen entre elles: un canvi de moda o d'influència comercial; un canvi de mans dels propietaris de les explotacions, etc. El fet que tant els forns de Bigues com els de la riera de Sant Simó, com els de can Vilà, no mostrin una continuïtat de producció amfòrica en el segle I aC pensem que pot ser significatiu de la segona hipòtesi. En tot cas fa pensar que es va produir un canvi important en l'estructura de l'explotació del país. Canvi, de tota manera, que no va ser pas tan radical com per fer abandonar l'hàbitat de can Vilà. De fet, cap a

les darreries del segle II aC o inicis del I aC s'ha vist prou bé que es produeix l'esplet d'hàbitats rurals romans al Maresme (PREVOSTI 1981; OLESTI 1995). De la mateixa època daten la fundació de *Baetulo* i *Iluro*, aquesta darrera com a més tard podria ser de la meitat del segle I aC, encara que hi ha elements per pensar en la primera meitat del segle I aC (GARCÍA-MARTÍN-CELA 2000, 29-54).

Durant el segle II i I aC són abandonats la majoria dels poblats ibèrics de la zona. Tot el sistema d'explotació del camp, doncs, canvia car s'instaura el sistema de la vil·la, és a dir, el sistema romà d'explotació agrícola, que sens dubte anorrea l'antic sistema agrari ibèric. De forma que sembla que hi ha prou elements que evidencien un canvi. La romanització, en diríem en termes generals. Però intentant explicar més a fons el procés pensem que aquest prou podria ser degut a l'arribada i instal·lació en el nostre país d'elements ètnics itàlics. Dins d'aquest context cal situar la fi del funcionament del taller ceràmic de can Vilà, encara que el lloc seguis habitat al menys dos segles més.

D'altra banda sembla que cada dia va quedant més clar que en època ibèrica hem de pensar també en la presència d'hàbitats dispersos, de plana, fora dels poblats, assentats en una explotació d'argila per fer ceràmica o sobre uns camps de conreu, o en algun altre enclau bo per al comerç o l'explotació d'altres recursos. Can Vilà ve a augmentar la llista dels que coneixem al Maresme (vegeu principalment PREVOSTI-SANMARTÍ-SANTACANA 1987, 85-96; PUJOL-GARCÍA 1994, 89-127). Com ja hem dit més amunt, pensem que molt probablement aquest establiment s'ha d'incloure dins del grup dels que s'instal·len fora dels poblats per endegar una explotació de recursos no primordialment agrícoles. En la majoria d'aquests casos que coneixem, el lloc no és abandonat en època romana, ans al contrari: en època romana solen adquirir un aspecte molt més sòlid i, a voltes, acomodat. Aquest és també el cas de can Vilà, que perdura en època romana, encara que no sabem en quines condicions, ja que les intervencions efectuades fins ara no ens forneixen d'elements per esbrinar-ho amb seguretat, encara que tot sembla indicar que presenta més traces d'establiment rural romà que no pas d'una vil·la¹³. Tanmateix el que és cert, doncs, és que el canvi a què fèiem al·lusió més amunt, que situem entre les darreries del segle II aC i la meitat del segle I aC, no sembla pas haver fet desaparèixer el poblament dispers d'arrel ibèrica. No podem saber, per ara, els detalls d'aquest canvi: si realment van venir elements ètnics foranis, encara que tot sembla creure que sí; quina nova estructura de propietat i explotació de la terra es va implantar, encara que tot fa pensar que més aviat va tractar-se de propietats mitjanes-baixes; i com es van integrar els indígenes dins la nova situació, que sens dubte és la incògnita més difícil de resoldre.

Així, doncs, les deduccions que podem extreure dels treballs realitzats hauran d'ésser necessàriament parcials i sempre subjectes a futurs canvis atès que no s'ha excavat en extensió tota la superfície dels terrenys que pertanyeren a l'antiga masia de can Vilà, com ja hem comentat. Sintetitzant, les nostres conclusions són aquestes:

1. Existència d'algunes evidències de poblament preibèric a la zona (no necessàriament en la propietat de can Vilà *stricto sensu*), com demostren les troballes superficials d'una destal de pedra polimentada (fig. 15, núm. 216)¹⁴ i d'una ascla de sílex.
2. No s'ha aconseguit documentar cap tipus d'habitatge ibèric, encara que la constatació, en els nivells ibèrics, de molts fragments de tovot amb empremtes de canya ens fa pensar en llocs d'habitació pobres, potser sense sòcols de pedra, tal i com s'ha documentat en altres jaciments. Els elements constructius romans, com les *tegulae*, els *imbrices* o els fragments d'*opus signinum* evidencien l'existència de construccions romanes, en èpoques indeterminades (segles II aC-II dC), que hem testimoniat, ja molt malmeses, sobretot durant l'excavació del quadre 9 (fig. 5). El fet de trobar fragments d'*opus signinum* que presenten ceràmica ibèrica com un dels seus components (quadres 7 i 9) fa pensar en la seva relativa antiguitat. En aquest sentit, ja J. de C. Serra Ràfols va cridar l'atenció sobre aquests elements que presenten alguns establiments romans, com el relativament proper de cal Ros de les Cabres del Masnou (SERRA RÀFOLS 1962, 255-260).
3. El forn o forns ibèrics no han estat localitzats, per la qual cosa resta indocumentada el que considerem una part molt important del jaciment. Malgrat tot, les escombreres dels quadres 1 i 4 demostren incontestablement que aquesta producció de terrisses de què parlem existí com a mínim en els segles II-I aC, essent l'àmfora ibèrica l'atuell millor testimoniat (fotos 2, 3 i 4), seguit de l'urna (fig. 8, núm. 66) i la gerra. Crida igualment l'atenció el fet de trobar alguns fragments de terrissa ibèrica feta a mà clarament passats de cuita, com en la UE-5 del quadre 1, que potser hem de posar en relació amb la resta de produccions ceràmiques. Aquestes desferres foren abocades a la riera, com s'ha fet tradicionalment a la comarca amb altres tipus de deixalles per part dels pagesos.
4. Molt probablement can Vilà en època ibèrica abastí de ceràmiques fetes a torn al proper poblament ibèric de la Cadira del Bisbe: la riera de Premià i la Riereta, que flanquegen el jaciment, s'uneixen un xic més amunt i condueixen justament al peu de dit poblament,

amb la qual cosa es converteixen en una via de comunicació de primer ordre, documentada fins a les darreries del s. XIX, i que encara s'utilitza (COLL 1991, 12). Manquen però les comprovacions que ens donarien les anàlisis fisicoquímiques comparades de les pastes ceràmiques de l'escombrera de can Vilà amb les procedents del poblament ibèric de la Cadira del Bisbe, per la qual cosa aquesta possibilitat no és segura del tot, encara que la considerem com a molt factible.

5. La romanització de can Vilà es produeix d'una manera gradual i lenta, aparentment sense trencaments cronològics¹⁵, la qual cosa ens indica aquí una integració de la indígena ibèrica en les estructures socioeconòmiques del món romà.
6. La vida del jaciment abasta des del segle II aC com a mínim -amb escassos elements més arcaics, que podem pujar fins el segle IV aC- fins a les acaballes del segle II dC o inicis del III dC. Des d'aleshores fins el segle XVII, època d'aixecament de la masia de can Vilà, la zona sembla romandre inhabitada. Probablement, però, si que fou conreada durant l'edat mitjana: els documents medievals referits a la zona i algunes ceràmiques trobades en l'excavació (les anomenades grises postromanes en els inventaris) podrien abonar aquesta hipòtesi.

7. APENDIX. RELACIÓ DE MATERIALS ARQUEOLÒGICS

7.1. Materials arqueològics descontextualitzats

7.1.1. Materials recuperats durant les extraccions de terres de l'any 1981

- Campaniana A: 2 fragments de pàteres forma Lamb. 55 (fig. 6, núms. 1 i 2); 1 fragment de llavi de pàtera de la forma Lamb. 36 (fig. 6, núm. 5); 1 fragment de vora de la forma Lamb. 31; 1 fragment de peu molt rodut amb restes de roseta de 6, 7 o 8 pètals, i 2 fragments informes.
- Campaniana A tardana: 1 fragment de fons de bol forma Lamb. 27 (fig. 6, núm. 3); 1 fragment de fons indeterminat (fig. 6, núm. 4), i 3 fragments informes.
- Taller de Cales: 1 fragment de vora de pàtera forma Lamb. 5 (fig. 6, núm. 7), 1 fragment de vora de *pyxis* forma Lamb. 3 (fig. 6, núm. 6); 1 fragment de vora indeterminada, i 3 fragments sense forma.
- Àmfora púnica ebusitana: 1 fragment de vora del tipus PE-14/T. 8.1.1.1. (fig. 6, núm. 8); 1 fragment de vora del tipus PE-17/T. 8.1.3.2. (fig. 6, núm. 9), i 17 fragments informes.
- Àmfora púnica centremediterrània: 1 fragment sense forma.
- Àmfora ibèrica: 30 fragments de vora i paret (fig. 6, núms. 10-18), dels quals dos presenten cocció excessiva (fig. 6, núms. 10 i 18); 19 fragments de nansa i paret, de les quals sis es troben passats de cuita (fig. 6, núm. 19 i 20); 16 fragments de nanses; 5 fragments de pivot, dels quals tres es troben passats de cuita (fig. 6, núms. 21 i 22); 401 fragments sense forma atribuïbles a aquest envàs, dels quals n'hi ha un que presenta un grafit ibèric fet *ante coctura* -que estudiem a part (veure *infra*, fig. 6, núm. 23, i foto 1)- i tres que presenten gruixos excepcionals (1,60,

- 1,25 i 1,20 cm. respectivament)¹⁶, així com 98 fragments amb deformitats i/o excés de cuita.
- Ceràmica ibèrica comuna: 12 fragments d'urnes del tipus "coll de cigne" (fig. 7, núms. 24-29, 31 i 33); 32 fragments de gerres (fig. 7, núms. 30, 34, 35 i 44-52; fig. 8, núms. 54-56); 7 fragments de vores exvasades, possiblement d'urnes (fig. 7, núm. 32); 5 fragments de *kalathoi* (fig. 7, núms. 36-38); 3 fragments de bols (fig. 7, núms. 39, 40 i 42); 3 fragments de plats (fig. 7, núm. 41); 1 fragment de morter, molt similar al tipus Vegas 7, núm. 14 (fig. 7, núm. 43); 1 fragment de broc vessador (fig. 8, núm. 53); 5 bases de plats o bols (fig. 8, núms. 57-59); 4 bases planes, potser d'olles (fig. 8, núm. 60), i 212 fragments sense forma, dels quals 29 es troben deformats i/o passats de cuita.
  - Ceràmica ibèrica comuna grisa: fragment de bol (fig. 8, núm. 65); 4 fragments de nanses, dels quals una d'elles es troba passada de cuita i lleugerament deformada (fig. 8, núm. 66); fragment de base de gerreta (fig. 8, núm. 67); 3 fragments de bases, de les quals una pertany a una pàtera (fig. 8, núm. 68), i 17 fragments sense forma.
  - Ceràmica grisa de tipus emporità: 4 fragments de gerretes bicòniques (fig. 8, núms. 61-64), i 2 fragments sense forma.
  - Ceràmica ibèrica a mà: 4 fragments de vores d'urnes (fig. 8, núms. 69-72); 4 fragments de paret amb cordó digitat (fig. 8, núm. 73); 1 fragment de paret i suspensió horitzontal (fig. 8, núm. 74); 1 fragment de paret i arrencament de nansa horitzontal de secció circular (fig. 8, núm. 75); 5 fragments de bases planes (fig. 8, núms. 76-77), i 84 fragments sense forma, dels quals tres presenten pentinat múltiple (fig. 8, núm. 78) mentre que en un darrer s'observen impressions en forma de mitja lluna directament damunt de la paret (fig. 8, núm. 79).
  - Àmfora romana itàlica: 1 fragment de vora forma Dr. 1 (fig. 9, núm. 80); 1 fragment de pivot (fig. 9, núm. 81), i 10 fragments informes, pertanyents al tipus DB (NOLLA 1978, 201-231); 1 fragment de vora proper al tipus Lamb. 2 (fig. 9, núm. 82); 3 frag. de vores del tipus Dr. 1A (fig. 9, núms. 83 i 84); 1 frag. de vora del tipus Dr. 1B; 3 fragments de nanses del tipus Dr. 1, i 76 fragments sense forma.
  - Àmfora romana bètica: petit fragment de vora (del tipus Dr. 7-11?).
  - Àmfora romana laietàna: 1 fragment de pivot, potser del tipus Dr. 2-4 (fig. 9, núm. 85).
  - Ceràmica comuna romana itàlica: fragment de morter del tipus Emporiae 36, 2 (fig. 9, núm. 92).
  - TS aretina: 1 fragment de vora de pàtera forma Goud. 26/Conspectus 18.3.1 (fig. 9, núm. 86).
  - TS hispànica: 1 fragment de base anular, de forma indeterminada (fig. 9, núm. 87), i 1 fragment retallat en forma de disc o tapadoret, molt rodats.
  - TS africana A: 1 fragment de patereta forma Lamb. 4/36b-Hayes 3C (fig. 9, núm. 88); 4 fragments de bol Lamb. 3A-Hayes 14 (fig. 9, núm. 89); 1 fragment de bol Lamb. 2C-Hayes 9B; 2 frag. de pàtera Lamb. 23B-Hayes 6 (fig. 9, núm. 90); 1 fragment de bol Lamb. 8-Hayes 17, degradat; 3 petits fragments de vores, no determinades; 6 fragments de fons anulars (fig. 9, núm. 91), i 13 fragments sense forma. Hem d'aclarir que aquestes ceràmiques africanes són tan degradades i rodades que en alguns casos han perdut totalment el vernís. En el seu aspecte general semblen més africana A2 que no pas africana A1.
  - TS africana D: petita vora molt rodada, potser Lamb. 35 o 38.
  - Ceràmica comuna romana africana: 2 fragments de cassola del tipus Lamb. 10A-Hayes 23B (fig. 10, núms. 93-94); 1 fragment de base Lamb. 10-Hayes 23 (fig. 10, núm. 95); 27 fragments de plat-tapadora del tipus Ostia I, 261 (fig. 10, núm. 97); 7 fragments de cassola del tipus Ostia III, 267 (fig. 10, núm. 98) així com 8 fragments de fons estriats pertanyents a la mateixa forma; 2 fragments de base anular, indeterminats (fig. 10, núm. 96); 1 fragment de nanseta; 26 fragments de fons estriats, indeterminats, i 31 fragments sense forma.
  - Ceràmica comuna romana local: 1 fragment de morter, assimilable al tipus 7, 9 de M. Vegas (VEGAS 1973; fig. 10, núm. 99); 1 fragment de vora de gerra del tipus Vegas 38; 2 fragments de gerra del tipus Vegas 40 o 41; 3 fragments de gerra assimilables al tipus Vegas 44; 2 fragments de vores, indeterminades; 7 fragments de nanses pertanyents a sengles gerres (fig. 10, núms. 100-103); 5 fragments de bases de recipients del tipus Vegas 48 (fig. 10, núms. 104-105; fig. 11, núm. 106); 6 fragments de bases planes, anulars o pseudo-anulars (fig. 11, núms. 107-111), i 178 fragments sense forma.
  - *Unguentaria*: 1 fragment de base del tipus Cuadrado B-IV (CUADRADO 1977-78, pàg. 394) (fig. 11, núm. 112), i 1 fragment assimilable a la mateixa forma (fig. 11, núm. 113).
  - Ceràmica de parets fines: 1 fragment de coll i cos; potser forma Mayet VIII, XX, XXI o LI, i 3 petits fragments de vora, no identificats.
  - Llànïa: 2 fragments molt rodats, indeterminats.
  - *Dolia*: 1 fragment de vora (fig. 11, núm. 114); 1 fragment de base (fig. 11, núm. 115), i 17 fragments sense forma.
  - Material constructiu: 87 fragments de *tégulae* i 7 fragments d'*imbrices*.
  - Altres materials: 1 fitxa feta retallant una paret d'àmfora romana (fig. 11, núm. 116); 1 fitxa feta retallant una paret de ceràmica comuna romana local, amb forat central (fig. 11, núm. 117); 3 fitxes (o opèrculs?) retallant parets de sengles *dolia*; 13 peces discoidals o fitxes, retallades majoritàriament d'àmfora ibèrica excepte una, retallada d'un recipient ibèric fet a mà.
  - Ceràmica postromana¹⁷: fragment de bol, de color gris plom (fig. 11, núm. 118).
- ### 7.1.2. Materials recollits superficialment en 1988-1989
- Campaniana A: 1 fragment de bol Lamb. 31 (fig. 12, núm. 121).
  - Taller de Cales: 2 fragments de pàtera del tipus Lamb. 5 (fig. 12, núms. 119-120).
  - Àmfora ibèrica: 2 frag. de vora i paret; 1 fragment de nansa; 1 fragment de pivot, passat de cuita i deformat, i 2 frag. informes.
  - Ceràmica ibèrica comuna: 2 fragments de vora d'urna del tipus "coll de cigne" (fig. 12, núm. 122); 1 fragment de tapadora; 1 fragment de broc inferior pertanyent a una gran tenalla, i 13 fragments sense forma.
  - Ceràmica ibèrica a mà: 1 fragment informe.
  - TS aretina: 1 fragment de fons i paret de pàtera del tipus Conspectus 12 (fig. 12, núm. 123).
  - TS sud-gàl·lica: 1 fragment de paret de bol de la forma Drag. 29, amb decoració de sanefes florals i oves, i un fragment de paret decorat també amb sanefes florals.
  - TS africana A: 1 fragment de vora i paret de bol de la forma Lamb. 3A, i 3 fragments sense forma.
  - Ceràmica comuna romana africana: 1 fragment de vora i paret de cassola del tipus Ostia III, 324 (fig. 12, núm. 123 bis), i 1 fragment de fons estriat d'una cassola Lamb. 10-Hayes 23.
  - Ceràmica comuna romana local: 1 fragment de nansa de gran gerra.
  - Ceràmica romana de cuina: 1 frag. sense forma.
  - Ceràmica de parets fines: 1 fragment de fons, indeterminable, de procedència bètica.
  - Àmfora romana itàlica: 4 fragments sense forma. Tres d'ells són del tipus DB.
  - Ceràmica post-romana de tonalitat grisa: 1 fragment de tapadora amb graó i 3 fragments sense forma.
  - Ceràmica blava catalana: 1 fragment de fons i paret de bol; 1 fragment de fons i paret de bol, que presenta en la paret externa, pintat en color moradis, el nom C. VILA (fig. 12, núm. 124)¹⁸.
  - Ceràmica de la Cartuja: 1 fragment de vora i paret pertanyent a un plat de sopa, decorat amb una imatge de la Torre del Oro de Sevilla i motius vegetals.
  - Ceràmica vidrada indeterminada: 1 fragment de vora i paret de gibrell, que presenta un vidrat groc en el fons i motius vegetals amarronats.
  - Altres materials: 1 fragment de canal d'aigua en ceràmica, de cronologia moderna; 1 fragment de calç; 1 ascla de sílex, i 3 peces discoidals o fitxes, fetes a partir de terrissa ibèrica.
- ### 7.1.3. Materials recollits superficialment el 1993
- Ceràmica ibèrica comuna: 1 vora exvasada vertical i paret de

gerra; 1 nansa de gran gerra, de secció circular; 1 fons umbilicat de bol, i 1 fragment sense forma.

- Ceràmica ibèrica feta a mà: 1 fragment de paret d'urna, amb un cordó decorat amb ziga-zagues (fig. 15, núm. 216), i 1 fragment sense forma.
- Àmfora ibèrica: 1 fragment de vora i paret.
- TS sud-gàl·lica: 1 fragment de vora i paret de bol, forma Drag. 37, amb una motllura llisa sota la vora; 1 fragment de vora de bol, possiblement forma Drag. 27; 1 fragment de vora, forma Drag. 38 o 40, i 1 fragment de paret carenada de pàtera, forma Drag. 18/31.
- TS africana A: 1 fragment de vora de pàtera de la forma Lamb. 4/36 A amb decoració de fulles, i 2 fragments sense forma.
- Ceràmica comuna romana africana: 2 fragments de vores de cassoles, tipus Ostia III, 332, i 1 fragment de vora, assimilable al tipus Ostia I, 272.
- Àmfora romana laietana: 1 fragment de nansa i paret de la forma Dr. 2-4 (fig. 15, núm. 217).
- Metall: 1 fragment de plom, anepigrafi, de cronologia indeterminada.
- Vidre: 1 fragment de vidre transparent, incolor, de cronologia indeterminada.
- Indústria lítica: Part superior d'una destrai polimentada per abrasió, feta a partir d'una pedra sorrenca que presenta unes tonalitats oscil·lants entre el rosa salmó i el beix, segons les zones. Es troba trencada per la part inferior, mancant-li per tant la part corresponent al tall, així com també per la part superior, de la qual han saltat petits resquils en ambdues cares (fig. 15, núm. 214).

7.1.4-Material arqueològic de la zona constructiva núm. 1

- Ceràmica àtica de vernís negre: 1 fragment de paret de *kylix*, forma Lamb. 42b/Morel 4162 (fig. 12, núm. 125).
- Campaniana A: 1 petit fragment de vora pertanyent probablement a una pàtera de la forma Lamb. 28a (fig. 12, núm. 126).
- Àmfora púnica ebusitana: 11 fragments sense forma.
- Àmfora púnica centremediterrània: 3 fragments sense forma.
- Ceràmica grisa del tipus emporità: 1 fragment de vora entrant de plat o bol, i 12 fragments informes.
- Ceràmica oxidant del tipus emporità: 1 fragment de vora de gerreta bicònica, i 1 fragment de carena de gerreta bicònica.
- Ceràmica ibèrica comuna: 7 fragments de vores de grans tenalles; 3 fragments de vores entrants de plats; 6 fragments de nanses de grans vasos; 4 fragments de fons anulars; 1 fragment de fons umbilicat de bol; 1 fragment de fons pla, i 651 fragments sense forma, dels quals un d'ells presenta forat de reparació.
- Ceràmica comuna ibèrica grisa: 4 fragments sense forma.
- Ceràmica ibèrica a mà: 4 fragments de tapadora; 3 fragments de vora d'urna, una d'elles exvasada; 1 fragment de cordó digitat i paret; 3 fragments de fons plans, i 66 fragments sense forma.
- Àmfora ibèrica: 17 fragments de vora i paret. N'hem representat un d'ells, que presenta una decoració estampillada consistent en petites fulles (fig. 12, núm. 127); 5 fragments de paret i arrencament de nansa; 5 fragments de nansa, i 2 fragments de pivot.
- Àmfora romana itàlica: 1 fragment sense forma.
- Àmfora romana bètica: 1 fragment sense forma.
- Material constructiu: 7 fragments de tovot, un d'ells amb restes de foc, i 1 fragment de sostre o paret, que presenta dues empremtes vegetals, d'un gruix oscil·lant entre 0,71 i 0,88 cm.
- Malacologia: 5 fragments de petxina del tipus *Glycimeris glycimeris*.
- Osteologia: 5 fragments d'ossos, molt astellats, no identificats.
- Altres materials: 1 fitxa en ceràmica púnica centremediterrània i un fragment; 5 fitxes en terrissa ibèrica, senceres, i 2 fragments; 1 fitxa en ceràmica ibèrica a mà; 1 fitxa en pedra sorrenca, i 2 fragments d'escòria ceràmica, un d'ells recremat.

7.1.5. Material arqueològic de la zona constructiva núm. 2

- Taller de Cales: 1 fragment de vora sense llavi i paret de pàtera

de la forma Lamb. 6 (fig. 12, núm. 128).

- Àmfora púnica ebusitana: 3 fragments sense forma.
- Àmfora púnica centremediterrània: 1 fragment sense forma.
- Ceràmica oxidant de tipus emporità: 1 fragment de vora de gerreta bicònica.
- Ceràmica grisa de tipus emporità: 1 fragment de vora entrant de plat o bol; 1 fragment de fons de gerreta bitroncocònica, i 5 fragments informes.
- Ceràmica ibèrica comuna: 1 fragment de vora de gran gerra; 1 fragment de nansa de gran gerra, i 61 fragments sense forma.
- Ceràmica ibèrica a mà: 7 fragments sense forma.
- Àmfora itàlica: 6 fragments sense forma.
- Malacologia: 1 fragment de petxina del tipus *Glycimeris glycimeris*.
- Numismàtica: 1 moneda de 10 cts. de 1870, molt degradada.
- Altres materials: 2 fitxes en ceràmica ibèrica al torn.

7.2. Materials amb context arqueològic

7.2.1. Quadre 1

UE-1

- Ceràmica ibèrica comuna: 5 fragments informes.
- Ceràmica postromana grisa: 1 fragment sense forma.
- Ceràmica blava catalana: 1 fragment de vora de plat.
- Ceràmica vidrada moderna: 1 fragment de vora de plat; 1 fragment de fons; 4 fragments de vora paret de cassola.
- Vidre modern: 1 fragment, transparent i incolor.
- Altres materials: 4 fragments d'escòries de ferro, moderns, i 7 fragments de teules, moderns.

UE-2

- Àmfora ibèrica: 1 fragment de pivot rodat.
- Ceràmica ibèrica comuna: 19 fragments informes.
- TS sud-gàl·lica: 1 fragment de vora de bol, forma Drag. 29C (fig. 12, núm. 129).
- Ceràmica comuna romana africana: 1 fragment de vora i paret de cassola del tipus Ostia III, 267.
- Ceràmica comuna romana local: 7 fragments informes.
- Àmfora romana africana: 1 fragment informe.
- Àmfora romana bètica: 1 fragment informe.
- Àmfora romana laietana: 2 fragments informes.
- *Dolia*: 1 fragment de paret.
- Material constructiu: 3 fragments de *tegulae* planes.
- Ceràmica postromana: 1 fragment informe de ceràmica grisa.
- Ceràmica blava catalana: 3 fragments de plats.
- Ceràmica vidrada moderna: 23 fragments de cassoles.
- Ceràmica comuna moderna: 1 broc de càntir gris, i 3 fragments informes.
- Malacologia: 2 fragments de petxina del tipus *Glycimeris glycimeris*.
- Osteologia: 3 fragments d'ossos de gallinàcia.
- Altres materials: 1 fragment de canal de rec moderna, i 1 fragment de ferro, modern.

UE-3

- Ceràmica ibèrica comuna: 22 fragments informes.
- Ceràmica ibèrica feta a mà: 3 fragments informes.
- Àmfora ibèrica: 2 fragments de vores.
- TS sud-gàl·lica: 1 fragment informe.
- TS arelina d'imitació: 1 fragment de vora i paret de bol. Forma Goud. 21/Conspectus 36. Color ataronjat clar. El vernís es troba molt perdut, és ataronjat clar i mat (fig. 12, núm. 130).
- Ceràmica comuna romana local: 3 fragments informes.
- Àmfora romana africana: 1 fragment informe.
- Àmfora romana local: 3 fragments informes.
- Ceràmica postromana grisa: 1 vora de gibrell (fig. 12, núm. 131).
- Material constructiu: 3 fragments de *tegulae* i 2 fragments d'*imbrices*.

- Ceràmica blava catalana: 2 fragments de fons de bol.
- Vidre: 1 fragment de vora i 1 fragment informe, ambdós de cronologia moderna.
- Osteologia: 2 petits fragments, inclassificables.
- Altres materials: 1 fragment de pedra de pissarra.

UE-4

- Campaniana A tardana: 1 fragment de paret de bol de la forma Lamb. 8Bc i 1 fragment informe.
- Àmfora púnica ebusitana: 2 fragments de paret.
- Ceràmica ibèrica comuna: 3 fragments de vores de grans gerres; 2 fons anulars; 1 fons pla, i 163 fragments informes, dels quals 5 es troben passats de cuita.
- Ceràmica grisa de tipus emporità: 1 fons anular, de plat o bol.
- Ceràmica ibèrica feta a mà: 1 fragment informe.
- TS sud-gàl·lica: 1 fragment de vora de bol, forma Drag. 45 (fig. 12, núm.132).
- Ceràmica comuna romana local: 1 fragment de vora de gerra; 1 fragment de tapadora, i 22 fragments informes.
- Ceràmica comuna romana africana: 2 fragments de plat-tapadora del tipus Ostia III, 332.
- Àmfora romana itàlica: 3 fragments informes.
- Àmfora romana africana: arrencament de nansa i paret, de forma indeterminable.
- Àmfora romana laietana: 17 fragments informes.
- *Dolia*: 1 fragment de paret.
- Material constructiu: 17 fragments de tovots; 19 fragments de *tegulae* planes i 6 fragments d'*imbrices*.
- Malacologia: 1 fragment de petxina del tipus *Glycimeris glycimeris*, i 3 cargols de terra (*Helix aspersa*).
- Osteologia: 1 petit fragment d'os, indeterminable.
- Altres materials: 1 opèrcul fet a partir de *tegula*; 3 carbonets; 9 fragments d'escòria de ceràmica, i 2 escòries de ferro.

UE-5

- Ceràmica ibèrica comuna: 1 fragment de vora de gerreta; 1 fragment de vora de pàtera o bol (fig. 12, núm. 133); 1 fragment de fons de pàtera (fig. 12, núm. 134), i 31 fragments informes, un dels quals es troba passat de cuita.
- Ceràmica grisa de tipus emporità: 1 fragment de vora de gerra bicònica de petit mida i 1 fragment de fons de gerreta bicònica.
- Ceràmica ibèrica feta a mà: 1 fragment de vora exvasada d'urna (fig. 12, núm. 135) i 8 fragments informes, quatre dels quals es troben passats de cuita.
- Ceràmica comuna romana local: 18 fragments informes.
- Material constructiu: 3 fragments de *tegulae* planes.
- Malacologia: 1 fragment de petxina del tipus *Glycimeris glycimeris* i 14 cargols terrestres del tipus *Helix aspersa*.
- Altres materials: 10 fragments de carbó de combustió.

UE-7

- Àmfora púnica ebusitana: 5 fragments informes.
- Àmfora púnica centremediterrània: 4 fragments informes.
- Ceràmica comuna ibèrica: 1 vora de bol o pàtera (fig. 12, núm. 136); 1 vora de gerra (fig. 12, núm. 137); 1 vora d'urna (fig. 12, núm.138); 1 fragment de peu anular possiblement de bol (fig. 12, núm. 141), i 139 fragments informes.
- Ceràmica comuna ibèrica grisa: 1 vora de gerra (fig. 12, núm. 139) i 1 vora probablement de bol (fig. 12, núm. 140).
- Àmfora ibèrica: 3 fragments de vora, dels que n'hem representat dos (fig. 12, núms. 142 i 143), i 2 fragments de pivot.
- Ceràmica comuna ibèrica a mà: 1 fragment de vora de tapadora (fig. 12, núm. 144); 1 fragment de fons pla (fig. 12, núm. 145), i 22 fragments informes.
- Rebutjos de cuita i restes de forn: es tracta fonamentalment d'un gran fragment d'escòria de paret de forn, en el qual podem observar un fragment de pivot d'àmfora ibèrica adherit, recremat i deformat (foto 3), així com fragments informes en el mateix nucli d'argila, absolutament vidrats per les altes temperatures sofertes.

A més hi ha 2 fragments d'escòria similars a l'anteriorment descrit, on s'observa un fragment de paret de vas no determinat, 2 fragments de terrissa ibèrica informes, recremats, i 1 fragment de paret de forn recremada.

- Ceràmica comuna romana africana: 1 fragment informe, que considerem intrusiu en aquest estrat si ens atenim a la resta de materials documentats tant en aquest nivell com en el seu homòleg del quadre 4 (UE-5, *vide infra*).
- Fauna: ullal sencer i el fragment d'un altre, pertanyents al gènere *Sus*; 3 peces dentàries d'ovicàpid, i una peça dentària del gènere *Bos*.
- Malacologia: 1 petxina del tipus *Glycimeris glycimeris* i un fragment de closca de cargol (*Helix aspersa*?)
- Altres materials: 1 fragment de peça discoïdal o fitxa.

7.2.2-Quadre 2

UE-1

- Ceràmica blava catalana: 1 fragment informe, molt rodat.
- Altres materials: 2 fragments d'escòria metàl·lica i un fragment de rajola.

UE-2

- Ceràmica blava catalana: 1 fragment de vora i paret de plat de l'estil de la "ditada" (fig. 12, núm. 146), i 2 fragments de fons umbilcats de plats (fig. 12, núm. 147; fig. 13, núm. 148).
- Ceràmica vidrada moderna: 5 fragments de paret d'olla, amb el vidrat de color amarronat.
- Ceràmica comuna moderna: 1 fragment de vora de plat; 1 fragment de fons de cassola; 1 fragment de paret de gran vas, indeterminat, i 4 fragments sense forma en ceràmica grisa, de pasta grollera.
- Materials constructius moderns: 2 fragments de teula; 2 fragments de maó pla, i 7 fragments de paviment de calç, que presenten un gruix mig: de 1,6 cm.

7.2.3. Quadre 3

UE-3

- Ceràmica ibèrica comuna: 1 frag. de vora de petita gerra i 16 fragments informes, entre els que destaca un que es troba passat de cuita i que presenta un gruix de 1,15 cm.
- TS sud-gàl·lica: 1 fragment de vora, amb decoració a rodeta sota la mateixa. Forma no identificada (potser Drag. 24-25?).
- Ceràmica comuna romana local: 1 frag. de vora, molt rodat.
- Fauna: 10 frag. d'ossos, molt astellats, no identificats.
- Malacologia: 2 frag. de closca de cargol terrestre (*Helix aspersa*).
- Ceràmica blava catalana: 1 fragment informe.
- Ceràmica vidrada moderna: 26 fragments, essencialment amb una cronologia de s. XVIII-XIX.
- Ceràmica comuna moderna: 8 fragments de plats i 12 fragments informes, dels quals quatre són de color gris
- Altres materials: peça discoïdal ibèrica o fitxa; 9 frag. de maó de cronologia moderna; 2 frag. de morter de calç, i 6 frag. de ferro, molt erosionats.

UE-8

- Taller de Cales: 1 fragment informe.
- Àmfora púnica ebusitana: 2 fragments informes
- Àmfora púnica centremediterrània: 2 fragments informes, amb engalba blanca externa
- Ceràmica ibèrica feta a mà: 2 fragments de vores de tapadores (fig. 13, núms. 149 i 150), i 4 fragments informes.
- TS sud-gàl·lica: 1 fragment de paret que presenta una decoració espigada geometritzada a la part superior. Per sota d'aquest tema trobem una flor de lotus. Potser forma assimilable a la Drag. 29/37. A aquesta peça cal afegir 2 fragments informes.
- TS sud-gal·lica marmorata: 1 fragment de vora de la forma Drag.

24-25 (fig. 13, núm. 151).

- Ceràmica romana de cuina: 2 fragments informes de pasta grollera.
- Àmfora romana bètica: 1 fragment de vora de la forma Dressel 7/11 (fig. 13, núm. 152).
- Ceràmica romana local: 1 fragment de vora de gran gibrell o morter (fig. 13, núm. 153).
- *Dolia*: 1 fragment de vora i 2 frag. de paret.
- Material constructiu: 19 fragments de *tegulae* planes.
- Fauna: 2 petits ossos, indeterminats.

UE-9

- Taller de Cales: 1 fragment informe.
- Ceràmica comuna d'origen centremediterrani: 2 frag. informes.
- Ceràmica comuna ibèrica: 32 fragments informes, dels quals dos es troben passats de cuita.
- Ceràmica grisa de tipus emporità: 1 fragment informe
- Ceràmica ibèrica feta a mà: 1 fragment informe.
- Malacologia: 2 fragments de petxina del tipus *Glycimeris glycimeris* i 1 fragment de cargol de terra (*Helix aspersa*).

7.2.4. Quadre 4

UE-1

- Ceràmica comuna ibèrica: 2 fragments informes, un dels quals es troba passat de cuita.
- Ceràmica ibèrica feta a mà: 1 fragment informe.
- Ceràmica grisa postromana: 1 fragment informe.
- Material constructiu: 2 fragments de *tegulae* planes.
- Ceràmica vidrada moderna: 1 vora de cassola; 1 vora de bol, i 1 fragment informe
- Ceràmica comuna moderna: 1 fragment informe.
- Altres materials: 1 fragment de mànec de cobert metàl·lic, d'alpaca.

UE-2

- Ceràmica comuna ibèrica: 4 fragments informes.
- Ceràmica vidrada moderna: 1 fragment de vora de cassola i 2 frag. informes.

UE-3

- Àmfora púnica centremediterrània: 1 fragment informe, amb engalba externa.
- Ceràmica comuna ibèrica: 15 fragments informes.
- Àmfora itàlica: 1 fragment informe del tipus DB.
- Ceràmica blava catalana: 1 fragment de paret de bol.
- Ceràmica vidrada moderna: 2 fragments informes.
- Ceràmica comuna moderna: 1 fragment de nansa de càntir i 2 frag. informes.
- Material constructiu: 3 fragments de teules, modernes.

UE-4

- Àmfora púnica ebusitana: 1 fragment informe
- Ceràmica ibèrica comuna: 1 petit fragment de vora de *kalathos* sense decoració (fig. 13, núm. 154); 1 fragment de nansa trilobulada (fig. 13, núm. 155); 1 fragment de vora de tapadora (fig. 13, núm. 156), i 38 fragments informes, dels quals dos estan passats de cuita.
- Ceràmica ibèrica grisa: 1 fragment informe
- Ceràmica grisa de tipus emporità: 1 fragment de vora de gerreta i 1 fragment de nansa.
- Ceràmica ibèrica feta a mà: 5 fragments informes, dels quals dos es troben passats de cuita.
- TS sudgàl·lica: 1 fragment informe
- Ceràmica comuna romana local: 4 fragments informes
- Ceràmica romana de cuina: 3 fragments informes
- Àmfora romana itàlica: 2 fragments de nanses, de forma inde-

terminada, una de les quals presenta una ditada, i 3 fragments de paret.

- Àmfora romana bètica: 2 fragments informes
  - Àmfora romana laietàna: 15 fragments informes
  - Àmfora romana indeterminada: 1 fragment informe
  - *Dolia*: 1 fragment de vora i 2 fragments de paret.
  - Material constructiu: 2 fragments de *tegulae* amb llavi; 11 fragments de *tegulae* planes, i 1 fragment d'*imbrex*
  - Malacologia: 1 fragment de petxina del tipus *Glycimeris glycimeris* i 1 cargol vinyal (*Otala punctata*).
- #### UE-5
- Campaniana A: 2 petits fragments informes.
  - Ceràmica comuna romana itàlica: 1 fragment informe, molt petit, amb desgriquant d'olivina.
  - Àmfora púnica centremediterrània: 2 fragments informes.
  - Àmfora indeterminada (púnica?): 1 fragment informe, amb pasta de full.
  - Àmfora romana itàlica: 1 fragment de carena (potser greco-itàlica o del tipus Lamb. 2?) (fig. 14, núm. 182), i 6 fragments informes del tipus DB.
  - Ceràmica comuna ibèrica: 1 fragment de vora de *kalathos* (fig. 13, núm. 168); 1 fragment de vora exvasada d'urna (fig. 13, núm. 169); 1 fragment de vora de gerra (o petita pàtera?) (fig. 14, núm. 170); 1 fragment de vora i paret de gerra (fig. 14, núm. 171); 1 fragment de vora de pàtera o bol (fig. 14, núm. 172); 1 fons anular de pàtera o bol (fig. 14, núm. 173); 1 fragment de fons umbilical de bol (fig. 14, núm. 174); 1 fragment de fons umbilical de gerra; 1 fragment de fons umbilical de gerra passat de cuita; 1 fragment de vora de gerra; 1 fragment de vora de parets molt primes; 1 fragment de paret carenada; 2 fragments de carenes de vasos, de parets molt primes; 1 fragment de paret amb un bocellet; 6 fragments de paret passats de cuita, sembla que pertanyents a sengles gerres; 4 fragments de vas (gerra, urna?) passats de cuita; 195 fragments informes recremats; 4 fragments de paret de vas sense coure; 5 fragments amb incisions horitzontals com a decoració; 1 fragment informe amb engalba grisa en la paret externa; 1 fragment informe amb una agulla de pi impresa abans de coure; 3 fragments informes de parets molt primes, i 341 fragments informes.
  - Ceràmica comuna ibèrica grisa: 1 fragment de vora entrant de pàtera o bol (fig. 14, núm. 175); 1 fragment de fons anular de pàtera o bol; 5 fragments informes amb una línia incisa com a decoració; 1 fragment amb engalba negra en la paret externa, i 2 fragments informes.
  - Ceràmica grisa de tipus emporità: 1 fragment de vora exvasada, possiblement de gerreta bicònica; 1 fragment de fons pla; 1 fragment de base de gerreta bicònica; 3 fragments informes amb engalba negra, i 3 fragments informes.
  - Ceràmica feta a mà: 1 fragment de vora d'urna decorada amb incisions obliqües (fig. 14, núm. 176); 1 fragment de vora de vaset (fig. 14, núm. 178); 1 fragment de paret d'urna amb cordó decorat amb incisions obliqües (fig. 14, núm. 177); 1 fragment de paret de vas amb tetó (fig. 14, núm. 179); 1 fragment de base d'urna lleugerament umbilicada (fig. 14, núm. 180); 1 fragment de tapadora (fig. 14, núm. 181), i 26 fragments informes, dels quals quatre es troben clarament passats de cuita.
  - Ceràmica de cuina feta a torn lent: 1 fragment de vora exvasada (fig. 14, núm. 183); 4 fragments de parets amb canaletes paral·leles incises com a decoració (fig. 14, núms. 184, 185, 186 i 187), i 11 fragments informes.
  - Restes de forn: 19 fragments de parets, vidrats, de color verd en la superfície, i negre en l'interior, amb pastes grolleres que contenen força desgriquant de quars i presència de restes vegetals; 6 fragments de parets amb ceràmica encara adherida pertanyent a peces grans (àmfores?) (foto 4), i unes altres més primes (vaixel·la comuna?) .
  - Àmfora ibèrica: 3 fragments de vores, (fig. 13, núms. 157, 158 i 159); 6 fragments de vores deformades i passades de cuita (fig. 13, núms. 160, 161, 162 i 163; foto 2); 3 fragments de nansa, de les quals n'hem representat dos (fig. 13, núms. 164 i 165); 3

fragments de nansa recremats, dels que n'hem representat dos (fig. 13, núms. 166 i 167), i 1 arrencament de nansa recremat.

- Material constructiu: 9 fragments de maons, en els que s'observen restes vegetals, i 1 fragment de totxo que no sembla d'elaboració local.
- Metall: 1 fragment d'escòria de ferro i 1 petit fragment de bronze, indeterminable.
- Fauna: 1 fragment de molar d'herbivor de mida mitjana, i 2 petits fragments d'ossos, indeterminats.
- Malacologia: 2 petxines del tipus *Glycimeris glycimeris*.
- Altres materials: 1 fragment de pedra recremada.

7.2.5. Quadre 5

UE-1

- Ceràmica ibèrica comuna: 2 fragments informes.
- Àmfora itàlica: 1 fragment informe.
- Àmfora romana laietana: 1 arrencament de nansa i paret de la forma Pascual 1 i 2 fragments informes.
- Ceràmica blava catalana: 1 fragment informe.
- Ceràmica vidrada moderna: 4 fragments informes.

UE-2

- Ceràmica de vernís negre d'imitació: 1 fragment informe. Presenta una pasta de tipus sandvitx, típica ibèrica. El vernís de la paret externa és negre, fi, adherent, semibrillant; en la paret interna només es conserva en una part. És com el de la paret externa, però més mat. L'altra part està clarament reservada, sense vernís¹¹.
- Ceràmica comuna ibèrica: 1 fragment de vora entrant, possiblement de bol, i 13 fragments informes.
- Ceràmica comuna ibèrica grisa: 1 fragment informe.
- TS Sud-gàl·lica: 1 fragment informe.
- Ceràmica comuna romana itàlica: 1 fragment informe.
- Ceràmica comuna romana de producció local: 1 fragment de tapadora (fig. 14, núm. 188); 1 fons de peu anular umbilicat, possiblement de gerra o urna (fig. 14, núm. 189), i 2 fragments informes.
- Ceràmica romana de cuina: 2 fragments informes.
- Àmfora romana laietana: 1 fragment de nansa de la forma Pascual 1 i 8 fragments informes.
- *Dolia*: 2 fragments de paret.
- Llanta: 1 fragment de nansa, de forma no identificada.
- Material constructiu: 5 fragments de *tegulae* amb llavi; 25 fragments de *tegulae* planes, i 5 fragments d'*imbrices*.

7.2.6. Quadre 6

UE-1

- Ceràmica comuna ibèrica: 15 fragments informes.
- Ceràmica ibèrica feta a mà: 1 fragment de tapadora de petita mida.
- Ceràmica comuna romana de producció local: 2 fragments informes.
- Àmfora romana itàlica: 3 fragments informes.
- *Dolia*: 1 fragment de paret.
- Ceràmica postromana: 7 fragments informes, de color gris.
- Ceràmica blava catalana: 3 fragments informes.
- Ceràmica vidrada moderna: 5 fragments de vores; 3 fragments de nanses; 24 fragments de fons d'olles; 13 fragments de parets d'olles, i 33 fragments informes.
- Ceràmica comuna moderna: 4 fragments sense forma.
- Material constructiu: 1 fragment de *tegula* amb llavi; 11 fragments de *tegulae* planes, i 11 fragments d'*imbrices*.
- Numismàtica: 3 monedes de coure de 5 cèntims. Emissió de 1870.
- Metall: 9 fragments de ferros, de cronologia moderna.
- Vidre: 1 fragment informe, transparent i incolor.
- Osteologia: 1 petit fragment d'os, indeterminat.

- Malacologia: 1 fragment de petxina del tipus *Glycimeris glycimeris*.

UE-2

- Àmfora púnica ebusitana: 1 fragment informe.
- Ceràmica comuna ibèrica: 8 fragments informes.
- Àmfora ibèrica: 1 fragment de vora.
- Àmfora romana itàlica: 1 fragment informe.
- Àmfora romana laietana: 1 fragment de nansa de la forma Pascual 1 i 2 fragments informes.
- *Dolia*: 4 fragments de paret.
- Ceràmica postromana: 8 fragments sense forma, de color gris.
- Ceràmica blava catalana: 1 fragment informe.
- Ceràmica vidrada moderna: 1 fragment de nansa.
- Ceràmica comuna moderna: 2 fragments de paret de gerra i 16 fragments sense forma.
- Materials constructius: 2 fragments de *tegulae* amb llavi; 10 fragments d'*imbrices*; 3 fragments de morter de calç, moderns, i 48 fragments de materials constructius de diverses èpoques, fonamentalment moderns.
- Malacologia: 1 fragment de petxina del tipus *Glycimeris glycimeris*.
- Altres materials: 4 fragments d'escòries metàl·liques de cronologia moderna.

7.2.7. Quadre 7

UE-1

- Ceràmica ibèrica: 11 fragments sense forma.
- Ceràmica grisa de tipus emporita: 1 fragment de vora de gerreta bitroncocònica.
- Àmfora ibèrica: 1 fragment de vora.
- Ceràmica comuna romana de producció local: 1 fragment informe.
- Àmfora romana itàlica: 1 fragment informe.
- Àmfora romana bètica: 1 fragment informe.
- Àmfora romana laietana: 2 fragments informes.
- Ceràmica blava catalana: 1 fragment de vora de plat o bol i 2 fragments sense forma.
- Ceràmica vidrada moderna: 6 fragments sense forma.
- Material constructiu: 4 elements indeterminats, de cronologia moderna.
- Malacologia: 1 exemplar de *Glycimeris glycimeris*, amb forat per penjar fet expressament al costat del nàrtex.

UE-2

- Ceràmica ibèrica comuna: 38 fragments informes.
- Ceràmica ibèrica grisa: 1 fragment de nansa.
- Ceràmica ibèrica feta a mà: 4 fragments informes.
- Ceràmica comuna romana itàlica: 1 fragment informe.
- Ceràmica comuna romana local: 4 fragments informes.
- Ceràmica romana de cuina: 1 fragment informe.
- Àmfora romana itàlica: 4 fragments informes.
- Àmfora romana laietana: 1 fragment informe.
- Àmfora romana indeterminada: 3 fragments informes.
- Material constructiu: 1 fragment de *tegula* amb vora; 3 fragments de *tegulae* planes, i 1 fragment d'*imbrices*.
- Ceràmica vidrada moderna: 4 fragments informes.
- Malacologia: 1 fragment de llavi de petxina del tipus *Glycimeris glycimeris*.
- Altres materials: 1 fragment d'opèrcul fet a partir de retallar una paret d'àmfora romana local, i 1 fragment de carbó.

UE-4

- Àmfora púnica ebusitana: 2 fragments informes, un d'ells amb les típiques acanaladures horitzontals paral·leles.

- Ceràmica ibèrica comuna: 1 fragment de vora de tapadora i 50 fragments informes, dels quals dos es troben passats de cuïta
- Ceràmica ibèrica feta a mà: 2 fragments informes.
- Àmfora ibèrica: 1 fragment de nansa.
- TS sud-gàl·lica: 1 petit fragment informe.
- Ceràmica comuna romana africana: 1 fragment de petita vora de forma indeterminable.
- Àmfora romana itàlica: 2 fragments de nansa del tipus Dr. 1, i 10 fragments informes.
- Àmfora romana bètica: 8 fragments de paret.
- Àmfora romana laietana: 1 fragment de nansa del tipus Pascual 1 i 18 fragments informes.
- *Dolia*: 3 fragments de paret.
- Material constructiu: 2 fragments de *tegulae* amb llavi; 31 fragments de «*tegulae*» planes; 11 fragments de tovot; 4 fragments d'*imbrices*, dos d'ells absolutament crusos, i 2 fragments d'*opus signinum* amb ceràmica ibèrica com a component.

UE-6

- Campaniana A: 1 fragment de vora i paret de bol de la forma Lamb. 27 a-b (fig. 14, núm. 190).
- Taller de Cales: 2 fragments informes plans, de pàteres, dels quals un d'ells presenta la pasta grisa.
- Àmfora púnica ebusitana: 2 fragments informes.
- Àmfora púnica centremediterrània: 1 fragment informe, amb engalba en la paret externa.
- Ceràmica ibèrica comuna: 1 fragment de vora de bol (fig. 14, núm. 191); 1 fragment de vora de tapadora (fig. 14, núm. 193); 1 fragment de vora exvasada de gerra; 1 fragment de paret (d'urna?) amb cordó, de secció quadrada; 1 fragment de fons de bol umbilicat (fig. 14, núm. 194); 148 fragments informes, dels quals 10 es troben recremats i/o deformats, clars rebutjos de cuïta, i 2 fragments de paret de forn que contenen ceràmica ibèrica adherida, vidrada a causa de les altíssimes temperatures de cocció.
- Ceràmica ibèrica comuna grisa: 1 fragment de vora de bol (fig. 14, núm. 192), i 1 fragment de vora de tapadora.
- Ceràmica grisa de tipus emporità: 1 fragment de fons de gerreta bitroncocònica i 1 fragment informe.
- Ceràmica ibèrica feta a mà: 1 fragment de fons pla (fig. 14, núm. 198), i 10 fragments informes.
- Àmfora ibèrica 2 fragments de vora (fig. 14, núms. 195 i 196), i 1 fragment de nansa.
- Ceràmica comuna romana local: 5 fragments informes.
- Ceràmica romana de cuïna: 2 fragments informes.
- Àmfora romana itàlica: 1 fragment de pivot, potser forma Dr. 1; 1 fragment de vora i coll del tipus DB, proper al tipus Lamb. 2 (fig. 14, núm. 197); 1 fragment de coll, espalla i arrencament de nansa de la forma Dr. 1, i 19 fragments informes.
- Àmfora romana laietana: 9 fragments informes.
- Àmfora romana indeterminada: 3 fragments informes.
- *Dolia*: 2 fragments de paret.
- Material constructiu: 4 fragments de *tegulae* planes; 1 fragment d'*imbrex*, i 10 fragments de tovots.
- Malacologia: 1 fragment de cargol marí, no identificat.
- Altres materials: 1 peça discoïdal o fitxa (fig. 14, núm. 199), i 2 fragments pertanyents a un possible ponderal, fet a partir d'una *tegula* retallada (fig. 15, núm. 200).

7.2.8. Quadre 8

UE-1

- Ceràmica comuna moderna: 1 fragment de broc de càntir, de tonalitat grisa, i 5 fragments informes.
- Material constructiu: 2 fragments de teules, modernes.

UE-2

- Ceràmica comuna ibèrica a torn: 2 fragments informes.

- Ceràmica comuna romana africana: 1 fragment informe.
- Ceràmica comuna romana local: 1 fragment informe.
- Ceràmica romana de cuïna: 1 fragment informe.
- Àmfora romana itàlica: 1 fragment informe.
- Material constructiu: 4 fragments de *tegulae* planes i 1 fragment d'*imbrex*.
- Ceràmica blava catalana: 2 fragments informes.
- Ceràmica vidrada moderna: 8 fragments informes.
- Ceràmica comuna moderna: 1 fragment sense forma.
- Osteologia: 2 petits fragments d'ossos, indeterminats.
- Metall: 1 fragment de clau de forja en ferro.

UE-3

- Campaniana A tardana: 1 fragment informe.
- Àmfora púnica ebusitana: 4 fragments informes.
- Ceràmica ibèrica comuna: 1 fragment de tapadora (fig. 15, núm. 203); 2 fragments de vores de gerres; 1 fragment de paret carenada de gerra, i 66 fragments informes, dels quals 8 es troben passats de cuïta i/o deformats.
- Ceràmica ibèrica feta a mà: 1 fragment de vora d'olla amb restes de contacte directe amb el foc (fig. 15, núm. 201) i 1 fragment de vora de tapadora (fig. 15, núm. 202).
- TS sud-gàl·lica: 2 fragments informes.
- TS hispànica: 1 fragment informe.
- Ceràmica comuna romana africana: 1 petit fragment de vora de forma indeterminada i 1 fragment informe.
- Ceràmica comuna romana local: 1 fragment de vora de gerra (fig. 15, núm. 204), i 12 fragments informes.
- Ceràmica comuna romana de cuïna: 1 fragment informe.
- Àmfora romana itàlica: 3 fragments informes.
- Àmfora romana laietana: 9 fragments informes.
- Àmfora romana indeterminada: 1 fragment informe.
- Llàntia: 1 fragment, de forma indeterminada.
- Material constructiu: 5 fragments d'*opus signinum*; 7 fragments d'*opus caementicium*; 43 fragments de *tegulae* planes, i 8 fragments de tovot.
- Ceràmica vidrada moderna: 1 fragment sense forma.
- Malacologia: 2 fragments de petxina del tipus *Glycimeris glycimeris*; 1 fragment de petxina del tipus *Acanthocardia tuberculata*, i 1 fragment de petxina del tipus tel·línid.
- Metall: 1 fragment amorf de ferro, possiblement de cronologia moderna.
- Altres materials: 1 palet de riera en quars.

7.2.9. Quadre 9

UE-1

- Ceràmica ibèrica comuna: 1 fragment de fons de vas, molt rodat; 1 fragment de petita vora de bol imitant una forma campaniana (potser Lamb. 27 ?), que presenta en ambdues superfícies una engalba vermellosa, força desgastada per l'erosió, i 9 fragments informes.
- TS sud-gàl·lica: 2 fragments informes.
- TS africana A: 1 fragment de vora molt rodada, sense vernís, forma Lamb. 23/Hayes 6 (fig. 15, núm. 205), i 1 fragment sense forma.
- Àmfora romana itàlica: 1 fragment informe. Tipus DB.
- Àmfora romana laietana: 4 fragments sense forma. Un d'ells presenta adherida una capa d'*opus signinum*, essent doncs material reutilitzat.
- Ceràmica blava catalana: 7 fragments sense forma, amb la clàssica decoració de cercles concèntrics blavosos sobre fons blanquinós.
- Ceràmica vidrada moderna: 4 fragments de vores de cassoles; 1 fragment de vora de vas indeterminat; 2 fragments de vores i nanses de vas (gerres?); 1 fragment de nansa de gerra; 2 fragments de carenes de plats; 2 fragments de fons anulars de gerres, i 14 fragments sense forma.
- Ceràmica comuna moderna: 1 fragment de vora de cassola i 12 fragments sense forma.

- Ceràmica comuna moderna grisa: 2 fragments de nanses; 2 fragments de fons plans, i 4 fragments sense forma.
- Materials constructius: 2 fragments d'*opus signinum*, fet amb terrissa ibèrica; 1 fragment de *tegula* amb vora; 5 fragments de teules, modernes; 23 fragments de rajols, moderns, i 1 fragment de maó, actual.
- Metall: 2 fragments de claus de forja en ferro, un amb cabota i l'altre sense, i 1 bala del calibre 22.
- Osteologia: 6 fragments d'os, no identificables atès l seva mida petita.
- Malacologia: 1 fragment de vora de conquilla de musclo (*Mytilus edulis*), 1 una closca de cargol bover (*Helix aspersa*).
- Altres materials: 1 fragment d'escòria, de material indeterminable, i 1 còdol de riera, ben arrodonit.

UE-2 inicial

- Ceràmica ibèrica comuna: 1 fragment de fons umbilicat de gerra, possiblement de cronologia tardana i 20 fragments sense forma, dels quals 3 es troben deformats i passats de cuita.
- Ceràmica ibèrica feta a mà: 2 fragments informes, sense cap tipus de decoració.
- TS sud-gàl·lica: 1 fragment sense forma.
- TS africana A: 2 fragments informes.
- Ceràmica comuna romana local: 1 fragment de vora de pàtera, molt malmès; 1 fragment de carena de gerra amb arrencament de nansa, i 6 fragments informes.
- Ceràmica comuna romana de cuina: 1 fragment de vora exvasada d'olla de la forma Vegas 1 (fig. 15, núm. 206), i 6 fragments sense forma.
- Àmfora romana itàlica: 1 fragment informe. Tipus DB.
- Àmfora (romana ?) africana: 3 fragments sense forma.
- Àmfora romana bètica: 2 fragments informes.
- Àmfora romana laietana: 1 fragment de nansa de la forma Pascual 1 (fig. 15, núm. 207), i 7 fragments sense forma.
- *Dolia*: 1 fragment de paret.
- Ceràmica postromana grisa: 1 fragment de nansa, amb acanaladura central longitudinal externa i pinçament en un dels sectors, i 8 fragments sense forma.
- Ceràmica blava catalana: 1 fragment de vora de plat; 3 fragments de carnes de plats, i 5 fragments sense forma.
- Ceràmica vidrada moderna: 2 fragments de vora de cassola; 1 fragment de vora de plata; 1 fragment de vora de bol; 1 fragment d'arrencament de nansa i paret de gran vas, i 15 fragments sense forma.
- Ceràmica comuna moderna: 13 fragments sense forma.
- Material constructiu: 17 fragments de *tegulae* amb vora, alguns dels quals presenten adherit en les seves parets restes *opus caementicium*; 71 fragments de *tegulae* planes en les que, com en el cas anterior, s'observen rastres d'*opus caementicium* adherit; 20 fragments d'*imbrices*; 1 fragment de paviment d'*opus signinum*, essent la ceràmica esmicolada de producció romana local; 1 fragment de *rudus* d'*opus signinum*, i 2 fragments d'*opus caementicium*.
- Metall: 1 fragment de gran clau de forja en ferro amb cabota (fig. 15, núm. 208).
- Fauna: 1 dent d'ovicaprí i 1 fragment d'os, no identificat.
- Malacologia: 2 fragments de closca de cargol vinyal (*Helix marmorata*); 1 fragment de closca de cargol bover (*Helix aspersa*), i 2 closques de cargolina allargada (família de les cònides).
- Altres materials: 1 fragment d'escòria ceràmica, d'època indeterminada.

UE-2 final

- Ceràmica comuna ibèrica al torn: 52 fragments sense forma.
- Ceràmica ibèrica feta a mà: 2 fragments sense forma. Un d'ells es troba espatulat en la seva cara externa.
- Àmfora ibèrica: 1 fragment de vora, molt malmesa, i 2 fragments de paret, passats de cuita.
- TS sud-gàl·lica: 1 fragment de fons de bol, probablement forma

Drag. 29 o 37, i 1 fragment de paret de vas, amb decoració de sanefes florals.

- Ceràmica comuna romana africana: 1 fragment de plat-lapadora de la forma Ostia I, 261 (fig. 15, núm. 209), i 1 fragment sense forma.
- Ceràmica comuna romana local: 1 fragment de vora d'olleta de forma no determinada amb seguret (potser imitació del tipus africà Ostia I, 267?) (fig. 15, núm. 210); 1 petit fragment de vora (de gibrell?); 1 fragment de fons pla d'olla de la forma Vegas 1, i 15 fragments sense forma.
- Ceràmica comuna romana de cuina: 1 fragment de vora d'olla, de color gris (fig. 15, núm. 211).
- Àmfora romana itàlica: 4 fragments informes de parets. Tipus DB. Totes elles presenten engalba externa.
- Àmfora (romana ?) africana: 1 fragment informe.
- Àmfora romana bètica: 9 fragments sense forma. Com a característica principal, cal destacar el gruix de les seves parets (formes Dr. 19 o 20?).
- Àmfora romana laietana: 2 fragments de vora del tipus Pascual 1 (fig. 15, núms. 212 i 213); 1 fragment de paret i arrencament de nansa del tipus Pascual 1, i 40 fragments sense forma.
- *Dolia*: 2 fragments de vora, molt rodats, en un dels quals, en la cara interna i just sota la vora, s'observa una incisió feta abans de coure en forma d'«V»; 1 fragment de fons, i 2 fragments de paret.
- Material constructiu: 23 fragments de *tegulae* amb llavi, alguns dels quals presenten adherit *opus caementicium* o *signinum*; 70 fragments de *tegulae* planes; 16 fragments d'*imbrices*; 1 fragment d'*opus signinum*, fet amb ceràmica ibèrica i romana, i 1 fragment d'*opus caementicium*.
- Malacologia: 1 petxina d'ostra (*Ostrea edulis*); 5 fragments de closca de cargol bover (*Helix aspersa*); 6 fragments de closca de cargol vinyal (*Helix marmorata*); 1 petitíssim fragment de llavi de petxina, del tipus *Pectunculus*; 2 cargolines allargades (família de les cònides); 2 cargolines petites (*Achatina tulva*), i 2 cargolets del tipus «lletia» (*Theba pisana*).
- Fauna: 1 fragment de peça dentaria d'èquid.
- Vidre: 1 fragment pla, transparent, amb taques amarronades.

NOTES

¹ Ateses les circumstàncies d'aleshores, trobant-nos molt limitats a causa de la manca de mitjans i de personal, no es pogué dur a terme el que hagués estat ideal: una intervenció en extensió, que potser hagués resolt gran part de la problemàtica que plantejava -i que encara planteja- el jaciment (*vide infra*).

² Pocs anys després de l'enderroc del mas no era infreqüent trobar material ibèric i romà entre les restes de les tàpies que formaven les parets de la casa.

³ Segons consta en el dintell d'una de les seves finestres.

⁴ Que no és l'actual camí Rai (N-II), sinó el camí del Mig. En el cadastre de 1862 s'especifica que el Camí del Mig era "...llamado antiguamente Camí Real del mitg" (ANÒNIM 1862).

⁵ Els dos documents cadastrals de l'any 1719 [1728] que hem referenciat es troben en molt mal estat de conservació. Sembla que la diferència de títols -que es corresponen amb dues enquadernacions- és deguda a què en realitat es tracta de dos documents, probablement un originari del mateix any 1719 i l'altre de 1728, que no seria més que una posada al dia del primer (cf. VINALS 1983, 75-78).

⁶ Aquest plànol es troba actualment dipositat a l'arxiu Pujol-Vilà-Puig de Premià de Dalt. No volem deixar d'agrair al Sr. Valerià Pujol i Vilà les atencions que ha tingut amb nosaltres, en permetre'ns la seva consulta i facilitar-nos antigues dades toponímiques.

⁷ Atesa l'extensió descrita per Marià Ribas (des del cementiri de

Premià de Mar fins més amunt de can Vilà) potser seria adequat parlar de més d'un jaciment. De tota manera, i atesa la parquetat de la nota de Folch i Torres, també podria tractar-se de ca l'Escoda-Can Colomer, vil·la romana situada igualment en el camí del Mig, entre Premià de Dalt i Premià de Mar.

⁸ Que no ha estat representat en el tall estratigràfic (fig. 4), ja que es trobava a l'altre costat d'on aquest es va documentar.

⁹ Volem que quedi constància del nostre agraïment a les persones que aleshores participaren a les tasques de recerca, especialment a Joan Calvis, Maria del Carme Carmona, Sílvia Casas, Pere Casasola i Salvador Sánchez.

¹⁰ Tenint en compte les circumstàncies de les actuacions arqueològiques realitzades en el jaciment cal no subestimar la més que probable influència del factor atzar en la constatació dels elements que valorem. Seria molt diferent si s'hagués pogut realitzar una intervenció en extensió.

¹¹ Peces fetes a mà amb decoració semblant a l'exemplar de can Vilà es daten en el segle II aC a Vaunage (PY 1972, 102, fig. 14.1) i entre els segles III-I aC a Sant Feliu de Llo (CAMPMAJÓ 1976, 85, fig. 5, 10).

¹² De la qual s'han constatat tan sols atuells com les gerres i les urnes amb seguretat, però cal no descartar altres formes, que posteriors treballs de recerca podrien documentar.

¹³ En aquest sentit cal confrontar les restes evidenciades per Marià Ribas en la dècada de 1920 (*vide supra*) amb allò documentat per nosaltres.

¹⁴ Sempre i quan aquest element no hagi estat aportat i utilitzat en èpoques més recents com a "pedra del llamp", és a dir, per a protegir-se de les tempestes elèctriques, com és sabut que ha fet la nostra pagesia tradicionalment.

¹⁵ Malgrat la manca d'elements com ara les imitacions locals d'àmfores del tipus Dr. 1, o la inexistència d'altres atuells, com ara l'àmfora Laietana 1-Tarraconesa 1. Com hem dit més amunt, l'atzar ha jugat un rol considerable en la investigació d'aquest jaciment, per la qual cosa tot resta obert a noves troballes i interpretacions.

¹⁶ L'excessiva fragmentació d'aquestes peces no permet majors precisions. Amb tot, no seria descartable la seva pertinença a possibles imitacions d'envasos amfòrics itàlics, fet ben documentat en la nostra arqueologia.

¹⁷ Considerem com a ceràmica postromana aquells tipus de terrissa comuna indeterminats, que poden ser adscrits amb preferència entre l'Edat Mitjana i el segle XIX. Majoritàriament es tracta de peces cuites en forn reductor, de pasta no excessivament grollera i superfícies llises.

¹⁸ Desconeixem la relació entre el nom del mas (Can Vilà) i el nom pintat en aquest vas (C. Vila). Potser es tracta d'una marca de propietat d'algun dels seus habitants.

¹⁹ Imitacions de ceràmica de vernís negre amb pasta ibèrica han estat igualment detectades -en molt poca quantitat- al poblat ibèric de la Cadira del Bisbe durant l'execució del nostre projecte de recerca *El poblament ibèric al Maresme. L'oppidum de la Cadira del Bisbe (Premià de Dalt). Desenvolupament urbanístic i seqüència cronològica* (1998-2000).

BIBLIOGRAFIA

AA.VV. 1981:

AA.VV.: *Atlante delle forme ceramiche I. Ceramica fine romana del bacino mediterraneo (medio e tardo impero)*. Roma, 1981.

ANÒNIM 1719A:

Anònim: *Catastro de las Serras del terme de Premià*. Inèdit. Arxiu Municipal de Premià de Dalt.

ANÒNIM 1719B:

Anònim: *Catastro o inventari. El lloch de S. Pera de Premià. Format en lo any 1719*. Inèdit. Arxiu Municipal de Premià de Dalt.

ANÒNIM 1862:

Anònim: *Cuaderno de liquidaciones ó amillaramientos [...] y aprobada por la Administración principal de Hacienda publica [...] en 22 de agosto del año actual*. Inèdit. Arxiu Municipal de Premià de Dalt.

ARQUEOCIÈNCIA 1995a:

Arqueociència, SCP: Can Jordi, a M. Prevosti (coord.): *Autopistas i Arqueologia. Memòria de les excavacions en la prolongació de l'autopista A-19*, pàg. 143-162. Barcelona, 1995.

ARQUEOCIÈNCIA 1995b:

Arqueociència, SCP: Can Fassina, a M. Prevosti (coord.): *Autopistas i Arqueologia. Memòria de les excavacions en la prolongació de l'autopista A-19*, pàg. 163-172. Barcelona, 1995.

BARBERÀ I CABALLÉ 1960:

J. Barberà i M. Caballé: *Prospecciones en el poblado ibérico de Puig Castellar en Sant Vicens dels Horts (Barcelona)*, *Zephyrus*, XI, pàg. 210-214. Salamanca 1960.

BAYÉS-COLL 1994:

F. Bayés i R. Coll: *Una destrala prehistòrica trobada a Can Vilà (Premià de Dalt)*. *L'Opinió*, 61, pàg. 8-9. Premià de Dalt, 1994.

BONAMUSA 1973:

J. Bonamusa: *Foms de ceràmica ibero-romana a la Riera de Sant Simó (Mataró)*. *Memòria d'activitats de la SAMM*, 5, pàg. 32-35. Inèdit. Mataró, 1973.

BONET 1983:

Ll. Bonet i Gari: *Les masies del Maresme. Estudi de les masies, elements defensius, ermites i molins*. Ed. Montblanc-C.E.C. Barcelona, 1983.

CABRÉ 1944:

J. Cabré: *Corpus Vasorum Hispaniarum. Azaila*. Madrid, 1944.

CAMPMAJÓ 1976:

P. Campmajó: *Le site de Lió. Cypselà*, I, pàg. 83-90. Girona, 1976.

CASANOVAS 1983:

Ma. A. Casanovas: *La ceràmica catalana*. Barcelona, 1983.

CAZORLA-COLL-JÀRREGA 1997:

F. Cazorla, R. Coll i R. Jàrrega: *Els darrers jaciments arqueològics descoberts a Premià. Una aportació a l'inventari arqueològic de Premià de Dalt i Premià de Mar (El Maresme)*. *XIII Sessió d'Estudis Mataronins*, pàg. 177-202. Museu-Arxiu de Santa Maria. Mataró, 1997.

CODEX 1995:

Codex, SCCL: Camí de Vista Alegre, a M. Prevosti (coord.): *Autopistas i Arqueologia. Memòria de les excavacions en la prolongació de l'autopista A-19*, pàg. 95-117. Barcelona, 1995.

COLL 1988:

R. Coll: *El poblament ibèric de la Cadira del Bisbe (Premià de Dalt, el Maresme): història de la investigació i estat de la qüestió*. AECC. Premià de Mar, 1988.

COLL 1990:

R. Coll: *Premià en l'antiguitat. Quaderns*, 6. Museu Municipal. Premià de Mar, 1990.

COLL 1991:

R. Coll: La riera de Premià: una via de comunicació històrica. *L'Opinió*, 48, pàg. 12. Premià de Dalt, 1991.

COLL 1993a:

R. Coll: Les darreres intervencions arqueològiques a Premià de Dalt (III). El jaciment de Can Vilà. *L'Opinió*, 57, pàg. 6-7. Premià de Dalt, 1993.

COLL 1993b:

R. Coll: Les darreres intervencions arqueològiques a Premià de Dalt (IV). Campanya d'urgència a Can Vilà. *L'Opinió*, 58, pàg. 10-11. Premià de Dalt, 1993.

COLL-CAZORLA-MONTLLÓ 1993:

R. Coll, F. Cazorla i J. Montlló: Can Vilà, Premià de Dalt. *Època romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989. Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya*, 1, pàg. 163. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1993.

COLL-JÀRREGA 1996-97:

R. Coll i R. Jàrrega: L'anell signatori de la necròpoli paleocristiana de Santa Anna (Premià de Dalt, el Maresme). Dades i problemàtica d'un jaciment poc conegut. *D'August a Carlemany. Congrés d'Arqueologia Romana en homenatge al Dr. Pere de Palol. Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXVI. Girona, 1996-97, pàg. 1069-1080.

COLL *et alii* en premsa:

R. Coll, F. Cazorla, M. Prevosti i J. Montlló: La vil·la romana de Les Pèrgoles (Premià de Dalt, el Maresme). *Terceres Jornades d'Arqueologia de Cabrera de Mar i del Maresme. Illuro*, 3. Cabrera de Mar.

CUADRADO 1977-78:

E. Cuadrado: Ungüentarios cerámicos en el mundo ibérico. Aportación cronológica. *Archivo Español de Arqueología*, 50-51. Madrid, 1977-78, pàg. 389-404.

CUQUET i FERRANDIS 1983

F. Cuquet i R. Ferrandis: Bigues i Riells. Descobriments d'importants restes arqueològiques. *Plaça Gran*, 3, pàg. 3. Bigues i Riells, 1983.

ESTRADA 1969:

J. Estrada: *Vías y poblamiento romano en el área metropolitana de Barcelona*. Comisión de Urbanismo de Barcelona, publ. núm. 27. Barcelona, 1969.

GARCÍA-MARTÍN-CELA 2000:

J. García, A. Martín i X. Cela: Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Iluro (Hispania Tarraconensis). *Empúries*, 52, pàg. 29-54. Barcelona, 2000.

GROSSE 1959:

R. Grosse: *Fontes Hispaniae Antiquae*, vol. VIII. Barcelona, 1959.

HERNÁNDEZ YLLÁN 1978:

M. Hernández Yllán: Nuevos yacimientos ibéricos en el Vallés Oriental (Bigues, Riells del Fai). *Información Arqueológica*, 36-37, pàg. 176-179. Barcelona 1978.

HERNÁNDEZ YLLÁN 1983a:

M. Hernández Yllán: *Yacimiento ibérico Can Badell. Bigues-Riells del Fay. Vallés Oriental*. Barcelona, 1983.

HERNÁNDEZ YLLÁN 1983b:

M. Hernández Yllán: *Un homo ibérico. Can Badell. Bigues-Riells del Fay. Vallés Oriental*. Barcelona, 1983.

HERNÁNDEZ YLLÁN 1984:

M. Hernández Yllán: *Los silos nos. 4 y 5 de Can Badell. Bigues-Riells del Fay. Vallés Oriental*. Barcelona, 1984.

HÜBNER 1893:

E. Hübner: *Monumenta Linguae Ibericae*. Berlin, 1893.

IPAC 1987:

F. Burjachs, J.A. Cerdà, R. Coll, J.Ma. Defaus, A. Martín, P. Pradesaba i A. Rigo: *Carta Arqueològica de la comarca del Maresme*. Inèdita. Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1987.

MATA-SORIA 1997:

C. Mata i L. Soria: Marcas y epígrafes sobre contenedores de época ibérica. *Archivo de Prehistoria Levantina*, XXII, pàg. 297-374. València, 1997.

MIRÓ-PUJOL-GARCIA 1988:

J. Miró, J. Pujol i J. Garcia: El dipòsit del sector occidental del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar. El Maresme). Una aportació al coneixement de l'època ibèrica tardana al Maresme (s. I a.C.). *Laietania*, 4. Mataró, 1988.

NOLLA 1978

J.Ma. Nolla: Una producció característica: las ánforas DB. *Cypselæ*, II, pàg. 201-231. Girona, 1978.

OLESTI 1995:

O. Olesti: *El territori del Maresme en època republicana (s. III-I a.C.). Estudi d'Arqueomorfologia i Història*. Mataró, 1995.

PANOSA 2001:

I. Panosa: Novedades de epigrafía ibérica en Cataluña y algunos aspectos metodológicos. *Religión, lengua y cultura prerromanas de Hispania* (separata), pàg. 511-540. Salamanca, 2001.

PONS 1986:

E. Pons: Acerca de unos hornos ibéricos en la Riera de Sant Simó (Mataró). *Laietania*, 2-3, pàg. 185-199. Mataró, 1982-83.

PREVOSTI 1981:

M. Prevosti: *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*. 2 vols. Mataró, 1981.

PREVOSTI 1995:

M. Prevosti (coord.): *Autopistas i Arqueologia. Memòria de les excavacions en la prolongació de l'autopista A-19*. Barcelona, 1995.

PREVOSTI-SANMARTÍ-SANTACANA 1987:

M. Prevosti, J. Sanmartí i J. Santacana: Algunes hipòtesis sobre els objectius i estratègies de la colonització romana a la costa central de Catalunya. *Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior. Homenatge a Josep Estrada i Garriga*, pàg. 85-96. Granollers, 1987.

PUJOL 1991:

J. Pujol: Assaig d'interpretació de l'època ibèrica al Maresme. *Laietania*, 6, pàg. 19-33. Mataró, 1991.

PUJOL-GARCIA 1994:

J. Pujol i J. Garcia: El poblament ibèric dispers al Maresme central: l'exemple de Can Bada (Mataró), i el procés de romanització des de l'inici de la colonització agrícola fins al naixement d'Iluro. *Laietania*, 9, pàg. 87-129. Mataró, 1994.

PY 1972:

M. Py: Les fouilles de Vaunage et les influences grecques en Gaule méridionale (commerces et urbanisation). *Rivista di Studi Liguri. Hommage à Fernand Benoit*. Vol. II, pàg. 57-106. Bordighera, 1972.

RAYNAUD 1993:

C. Raynaud: Céramique africaine Claire C. *Dicocer. Dictionnaire des céramiques antiques (VII ème s. av. n. è.-VIIème s. de n. è.) en Méditerranée nord-occidentale (Provence, Languedoc, Ampurdan)*. *Lattara*, 6, pàg. 185-189. Lattes, 1993.

RIBAS 1952:

M. Ribas: *El poblament d'Iluro. Estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Iluro*. I.E.C. Barcelona, 1952.

RIBAS 1985:

M. Ribas: Un taller d'àmfores a Mataró. *Pyrenae*, 19-20, pàg. 281-285. Barcelona, 1985.

SAMM 1977:

Secció Arqueològica del Museu de Mataró: *Carta dels Vestigis arqueològics del terme municipal de Mataró*. Mataró, 1977.

SCHULTEN 1963:

A. Schulten: *Geografía y etnografía antiguas de la Península Ibérica*. Vol. II. Madrid, 1963.

SERRA-RÀFOLS 1962:

J. de C. Serra Ràfols: Estratos ibéricos debajo de villas romanas de la costa catalana. VII CNA. Saragossa, 1962, pàg. 255-260.

TOVAR 1951:

A. Tovar: Léxico de las inscripciones ibéricas. *Estudios dedicados a Don Ramón Menéndez Pidal*, vol. II. Madrid, 1951.

VEGAS 1973:

M. Vegas: *La ceràmica comùn romana del Mediterràneo occidental*. Publicaciones Eventuales, 22. Institut de Prehistòria i Arqueologia, Barcelona, 1973.

VIÑALS 1983:

J. Viñals: *Premià a començaments del segle XVIII: un assaig d'història econòmica local*. Mataró, 1983.

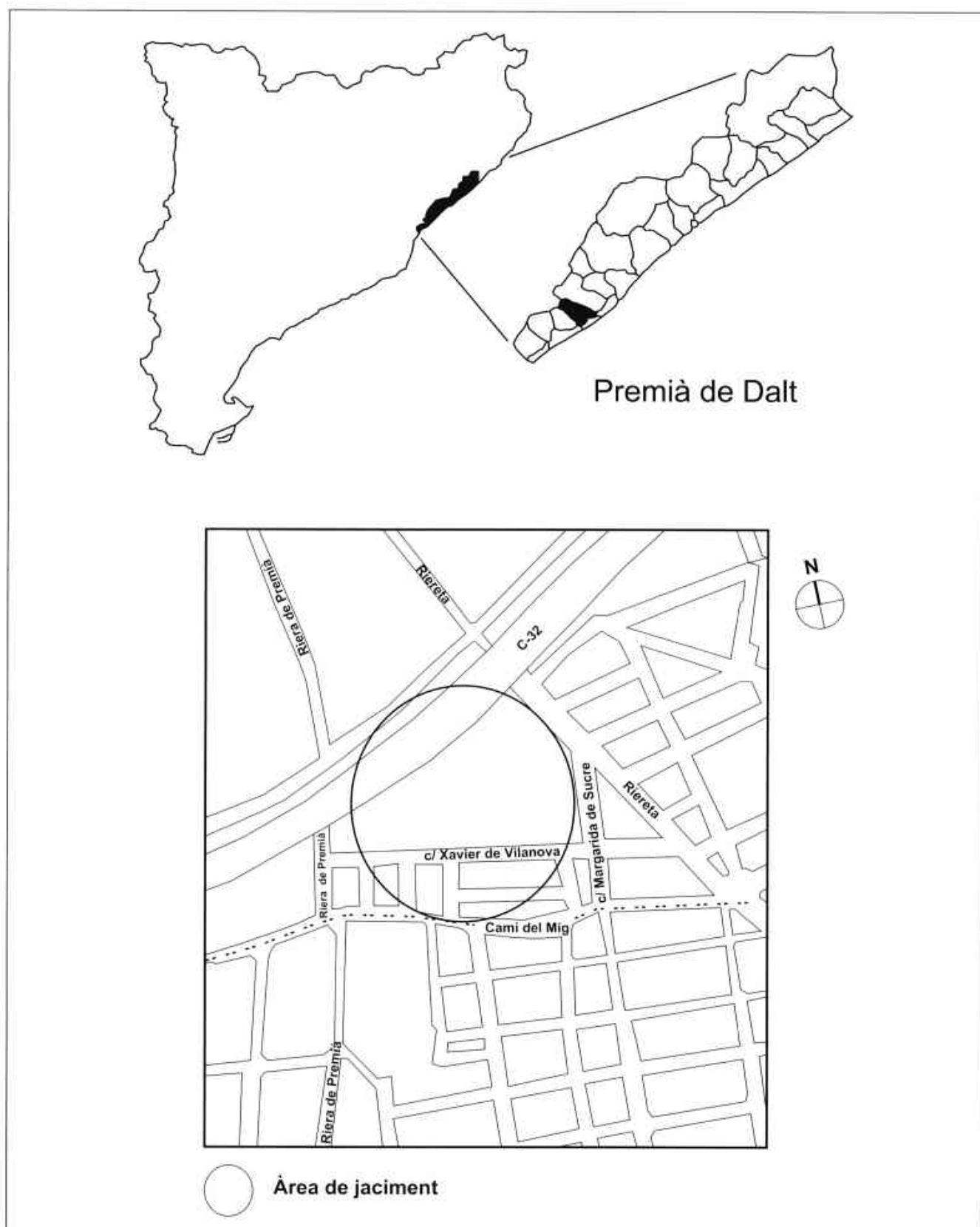

Figura 1.

Can Vilà (Premià de Dalt) Intervencions de 1988 i 1993

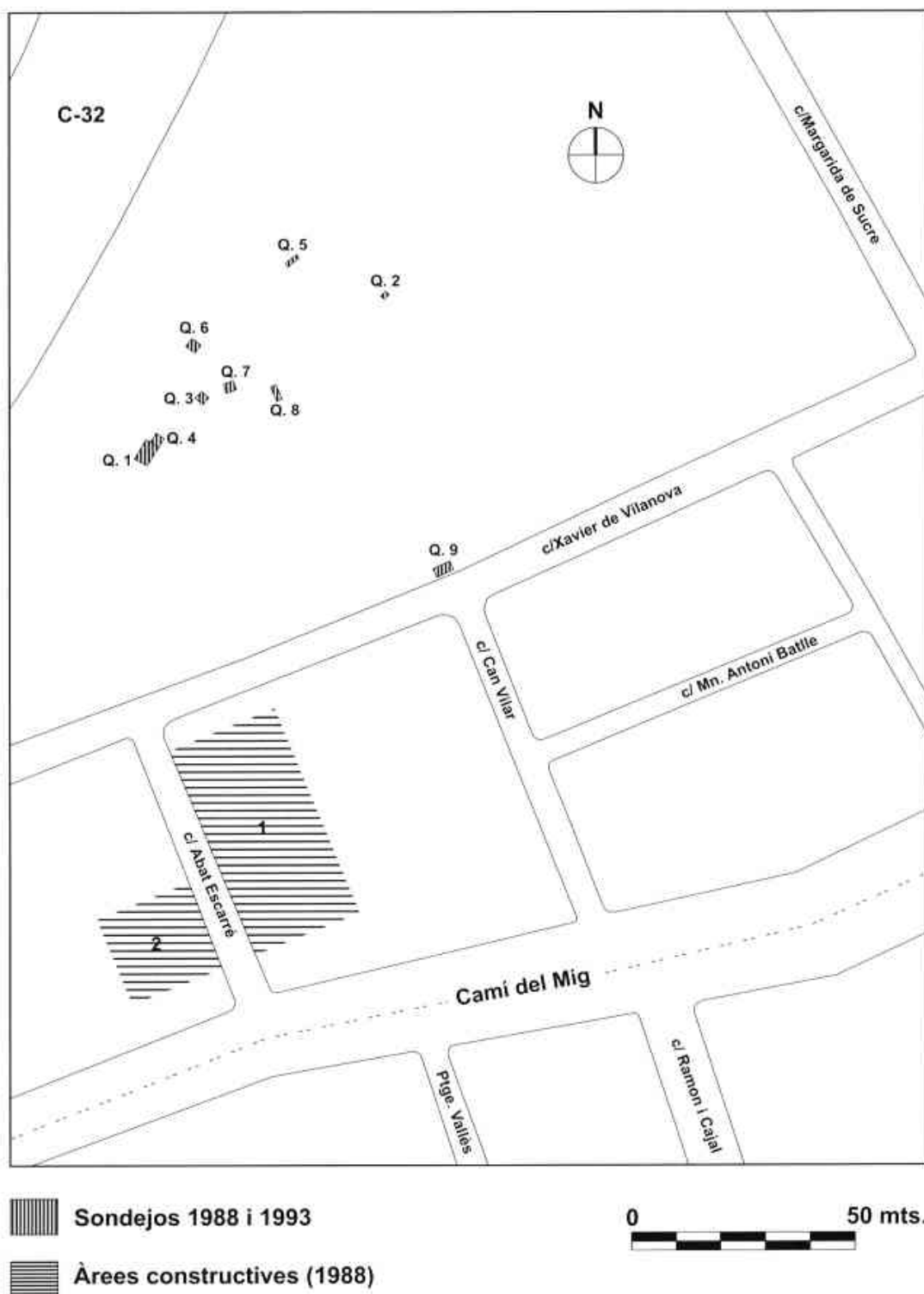

Figura 2.

La propietat de Can Vilà segons un plànol de l'any 1879 (retocat)

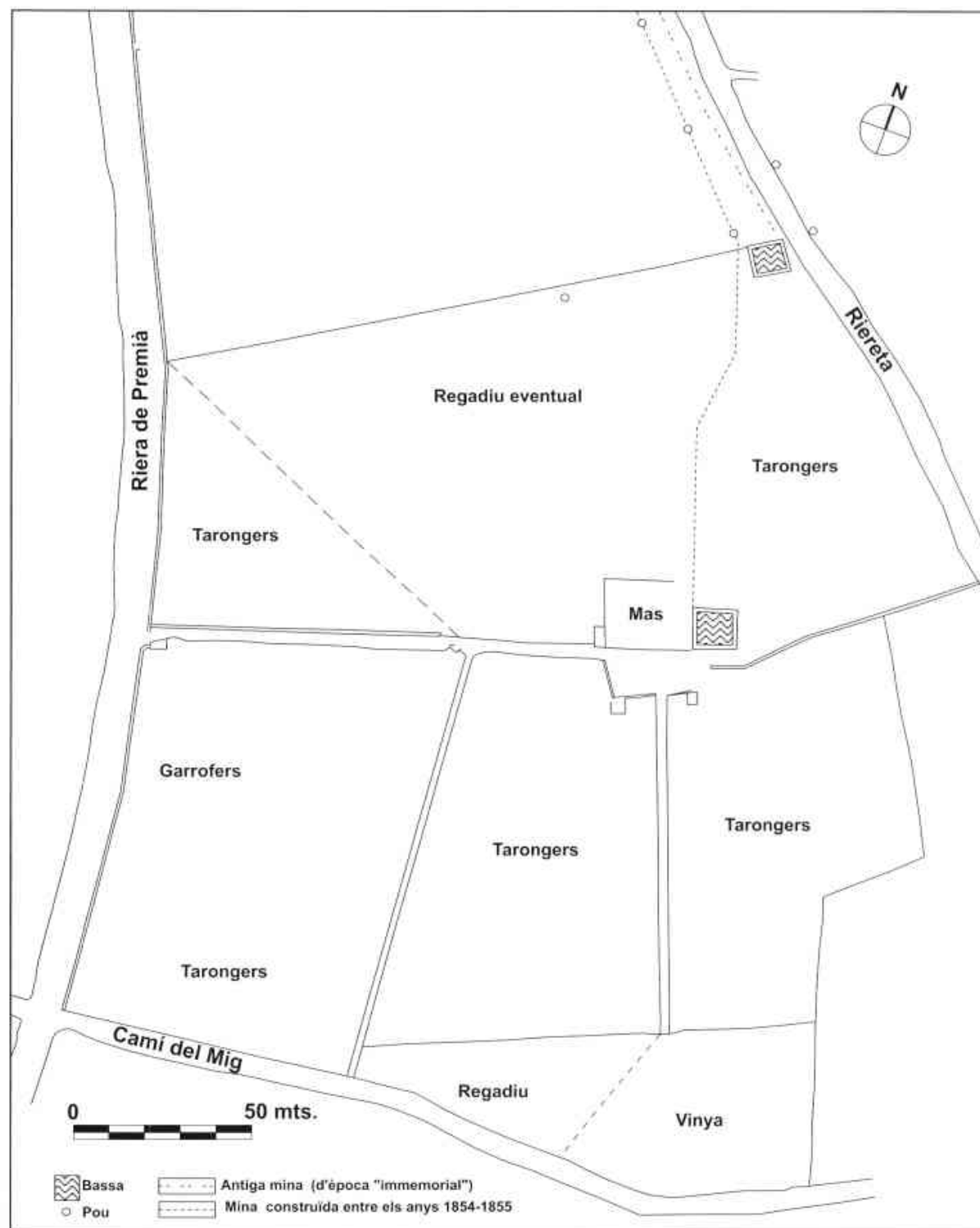

Figura 3.

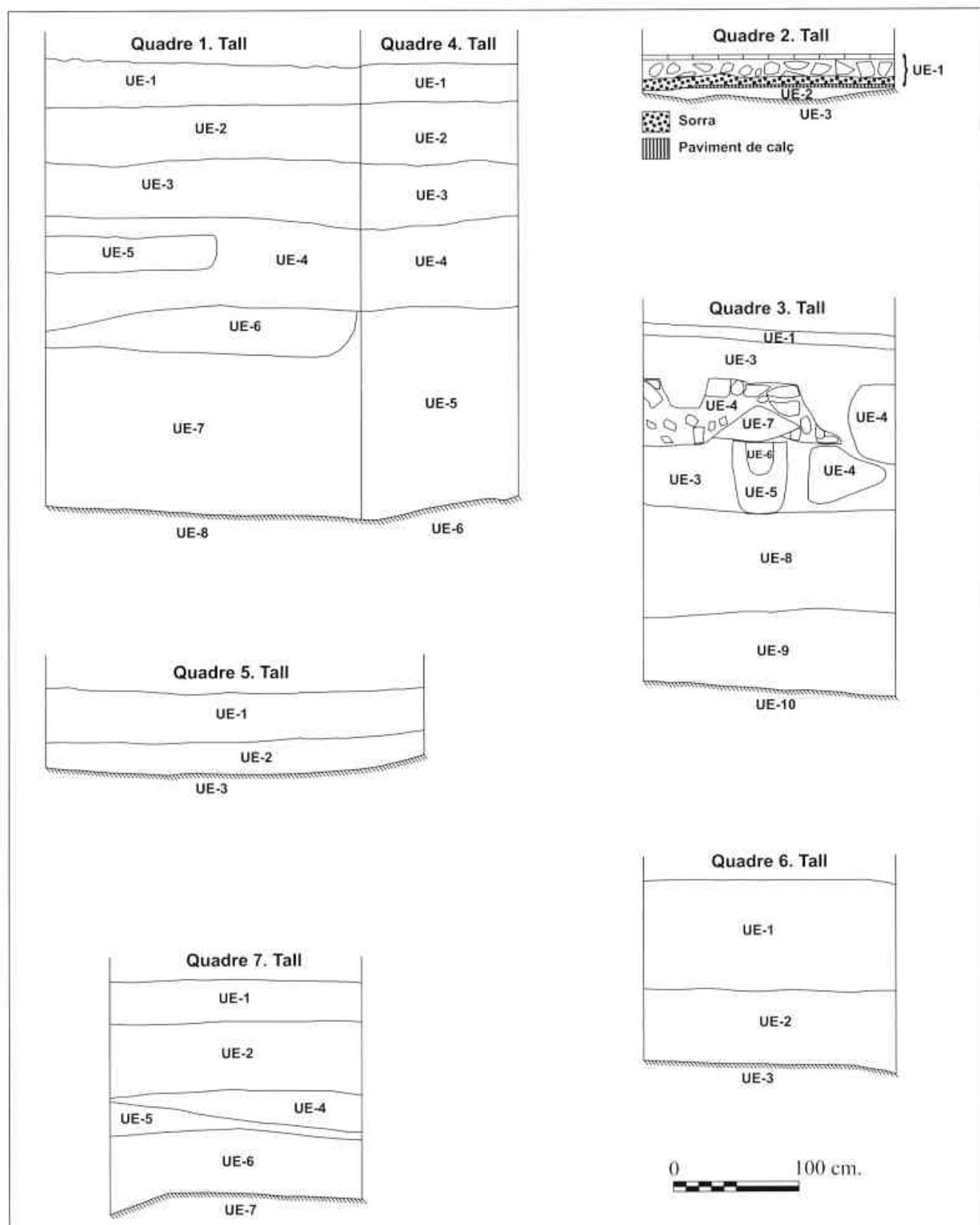

Figura 4.

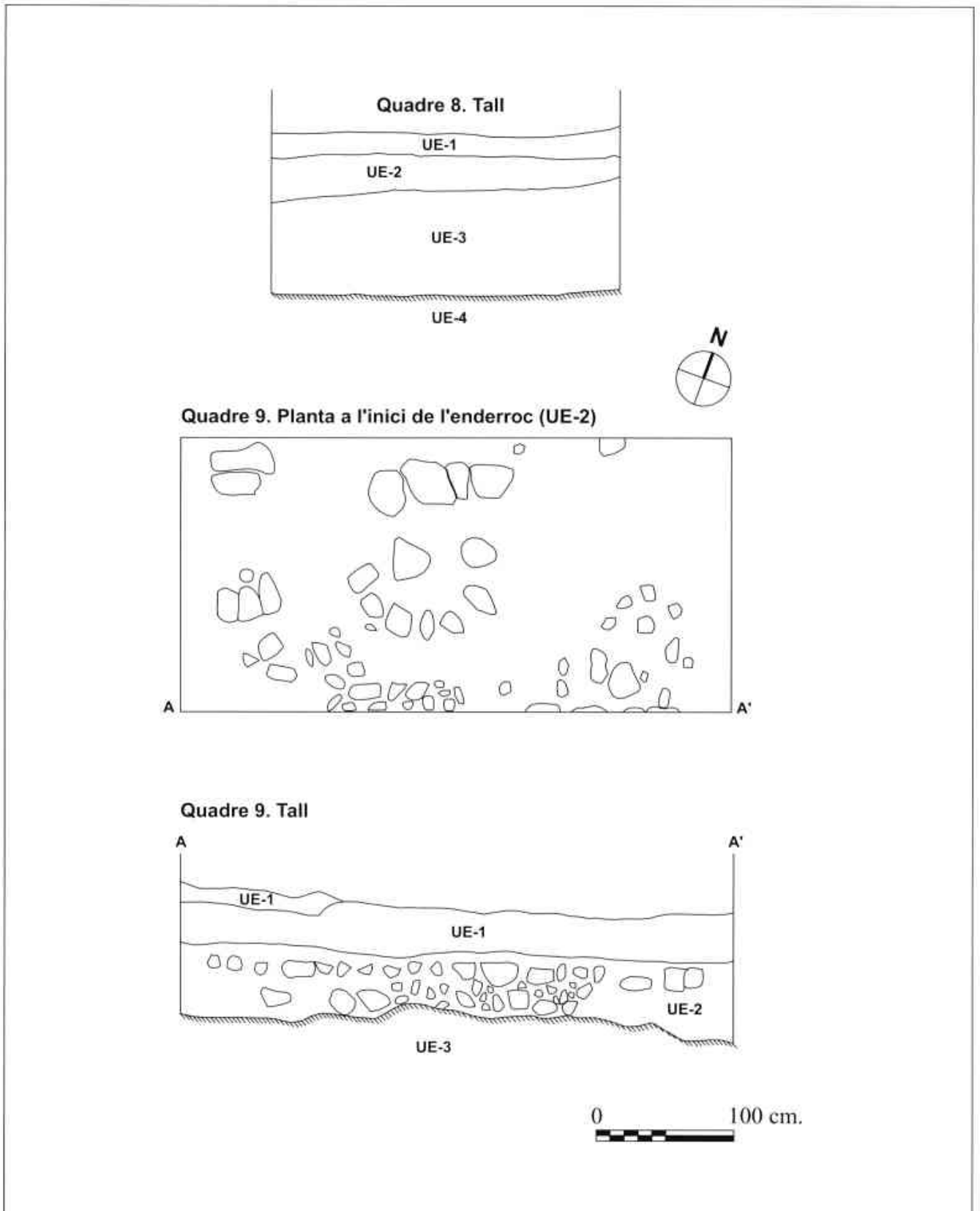

Figura 5.

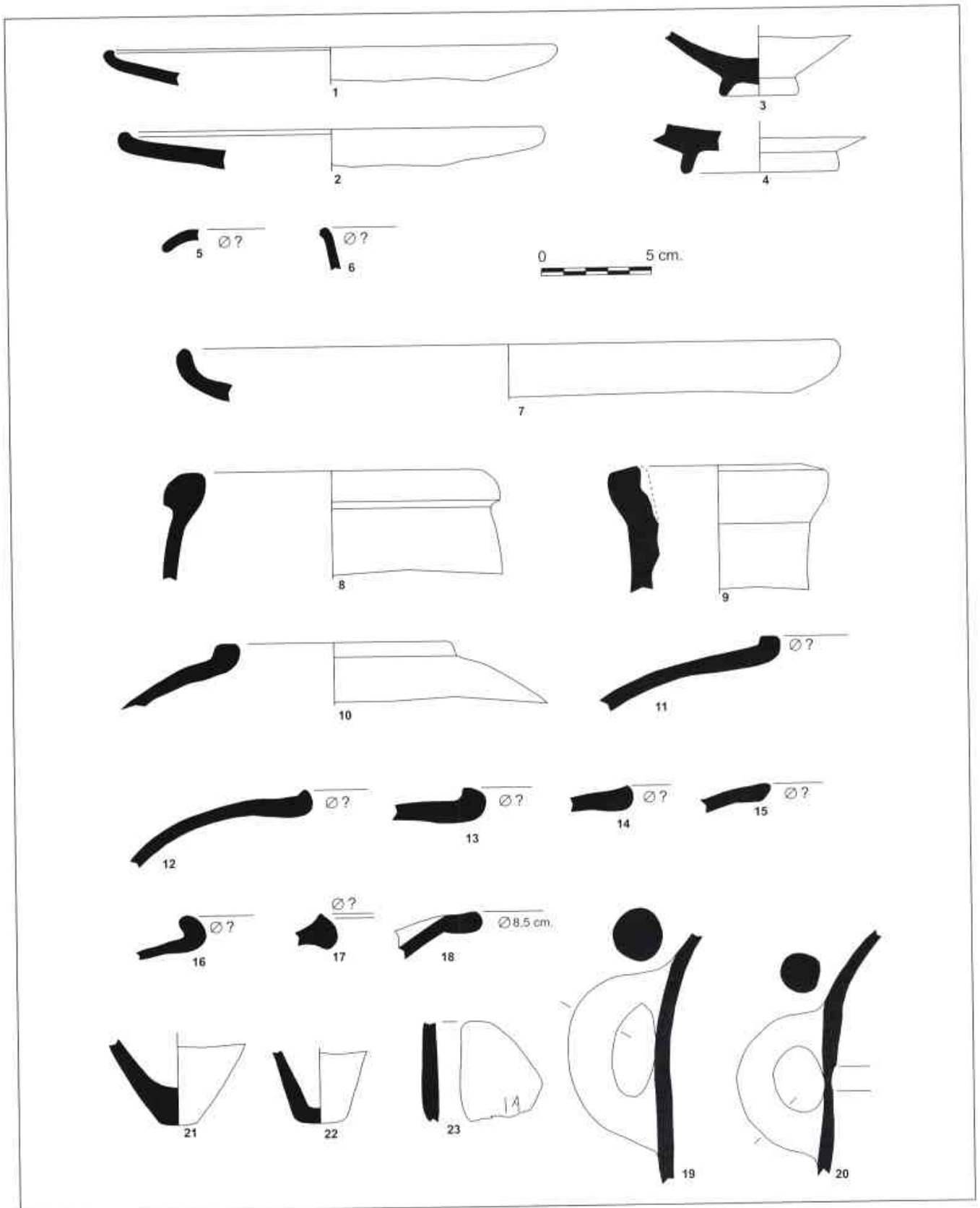

Figura 6.

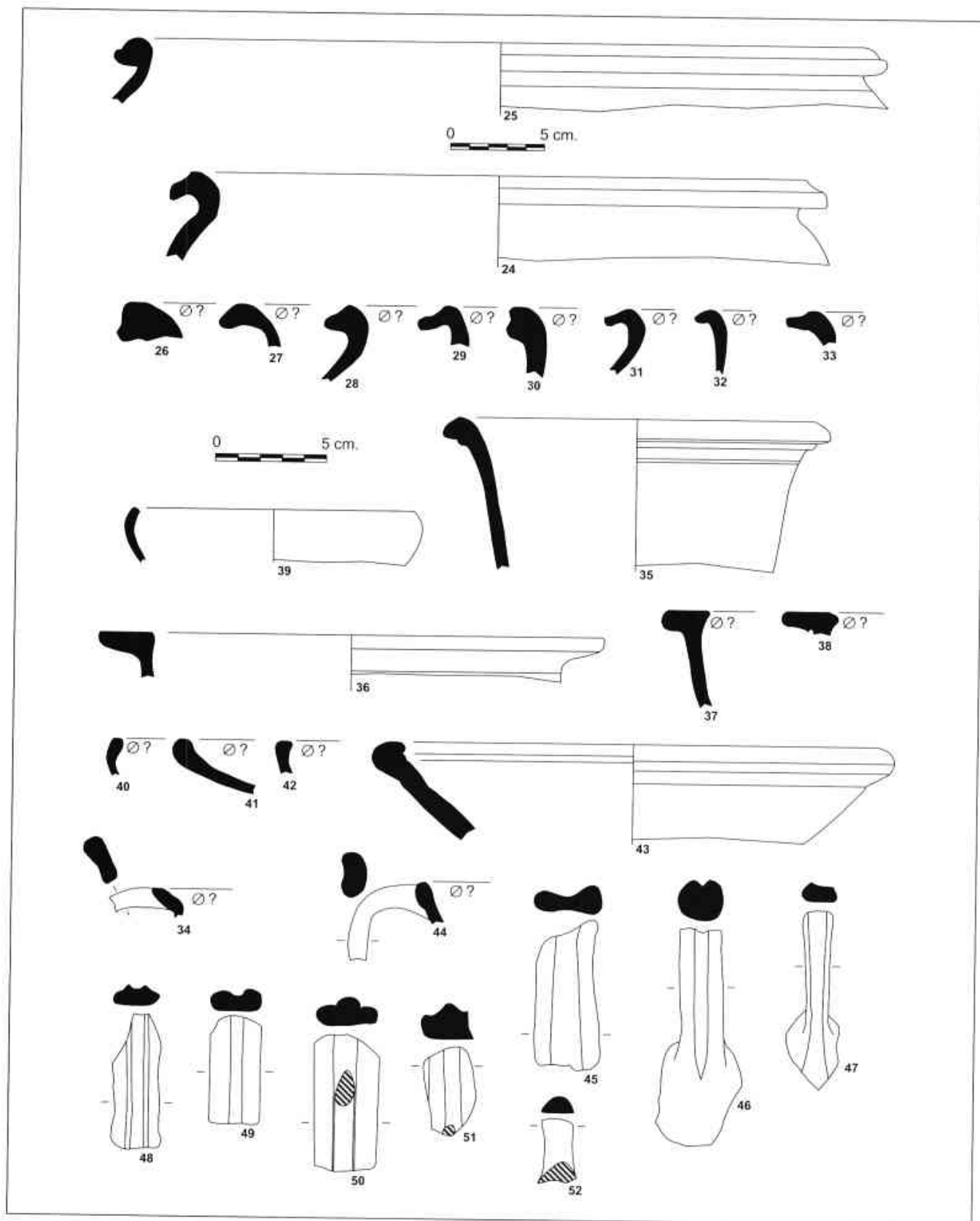

Figura 7.

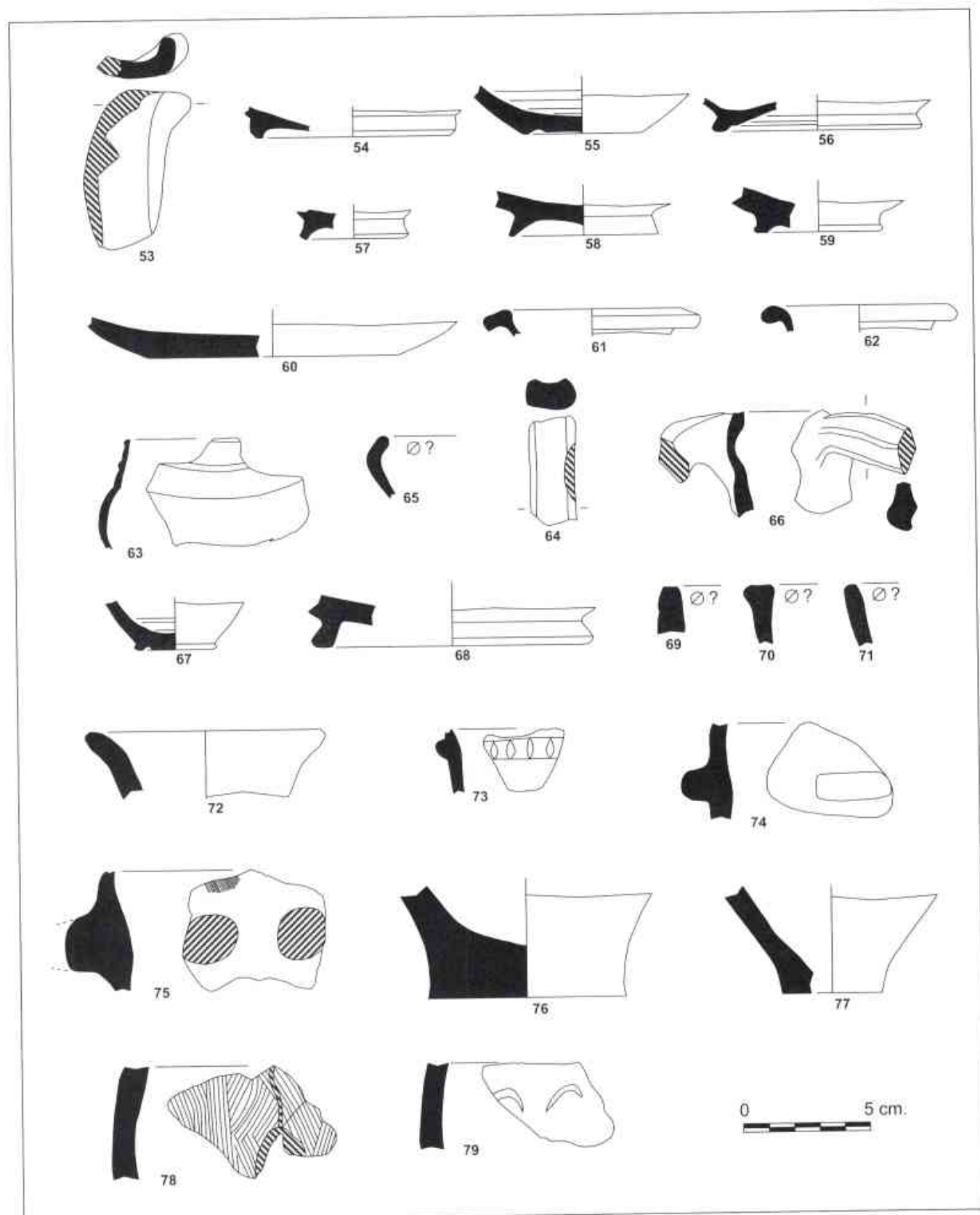

Figura 8.

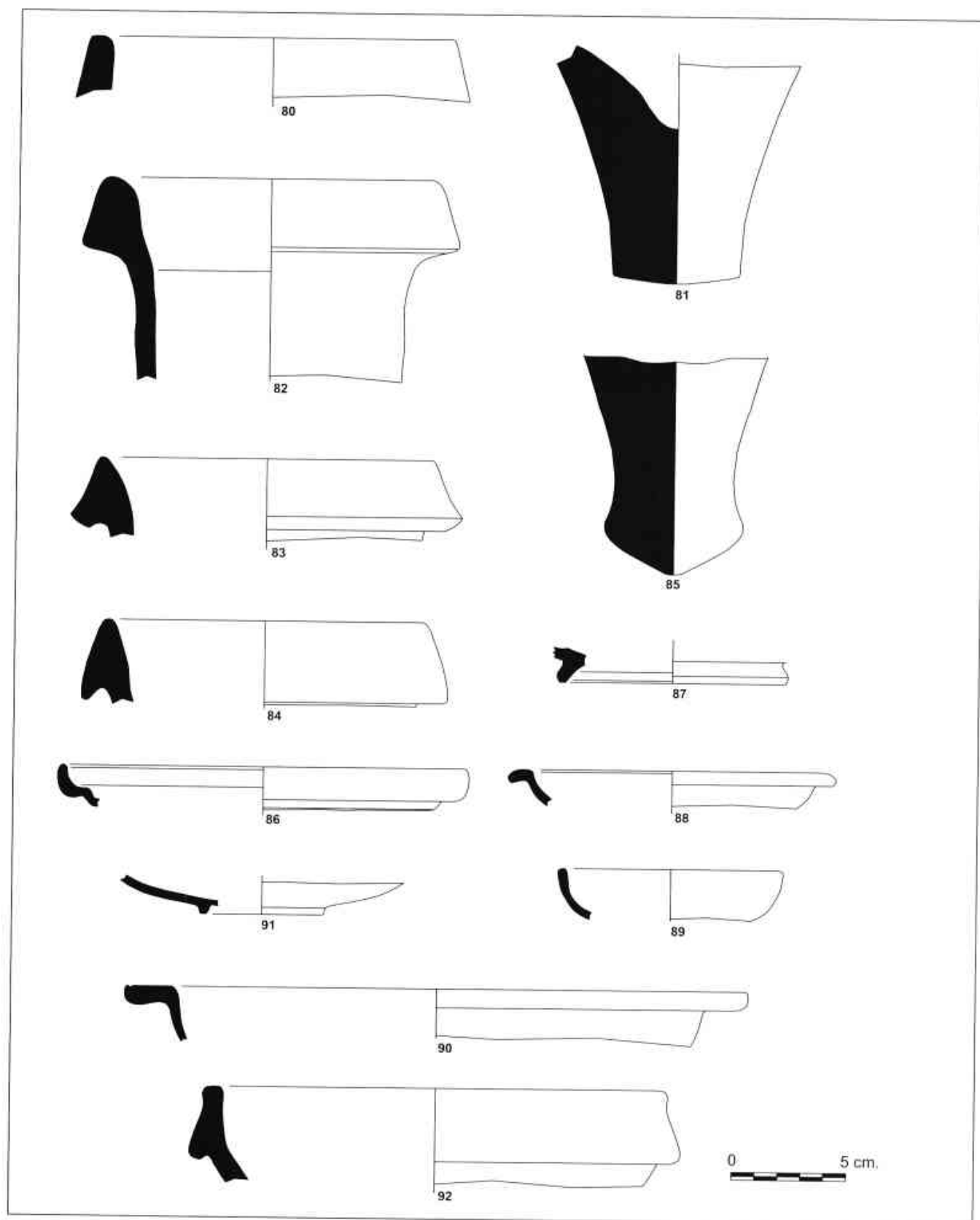

Figura 9.

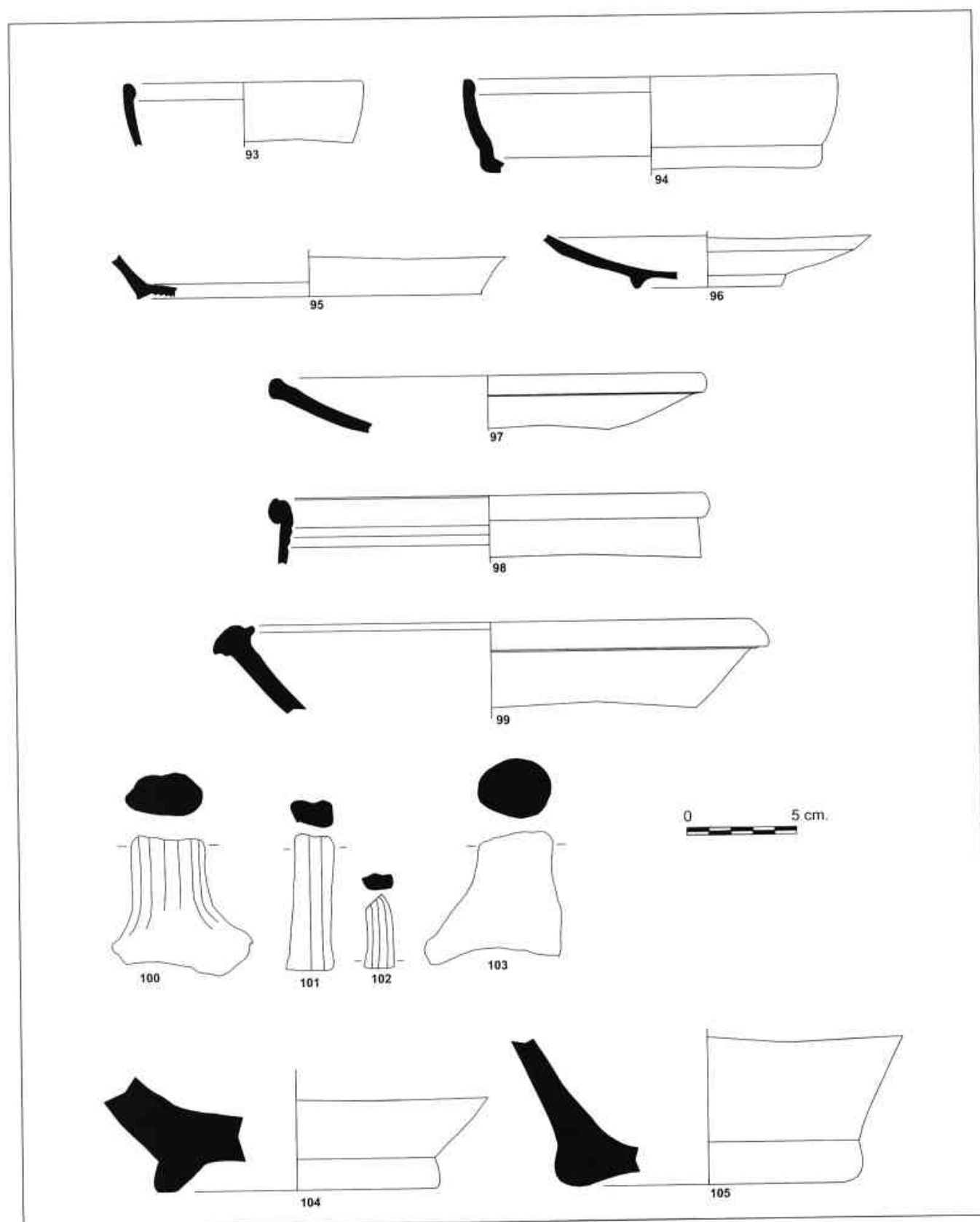

Figura 10.

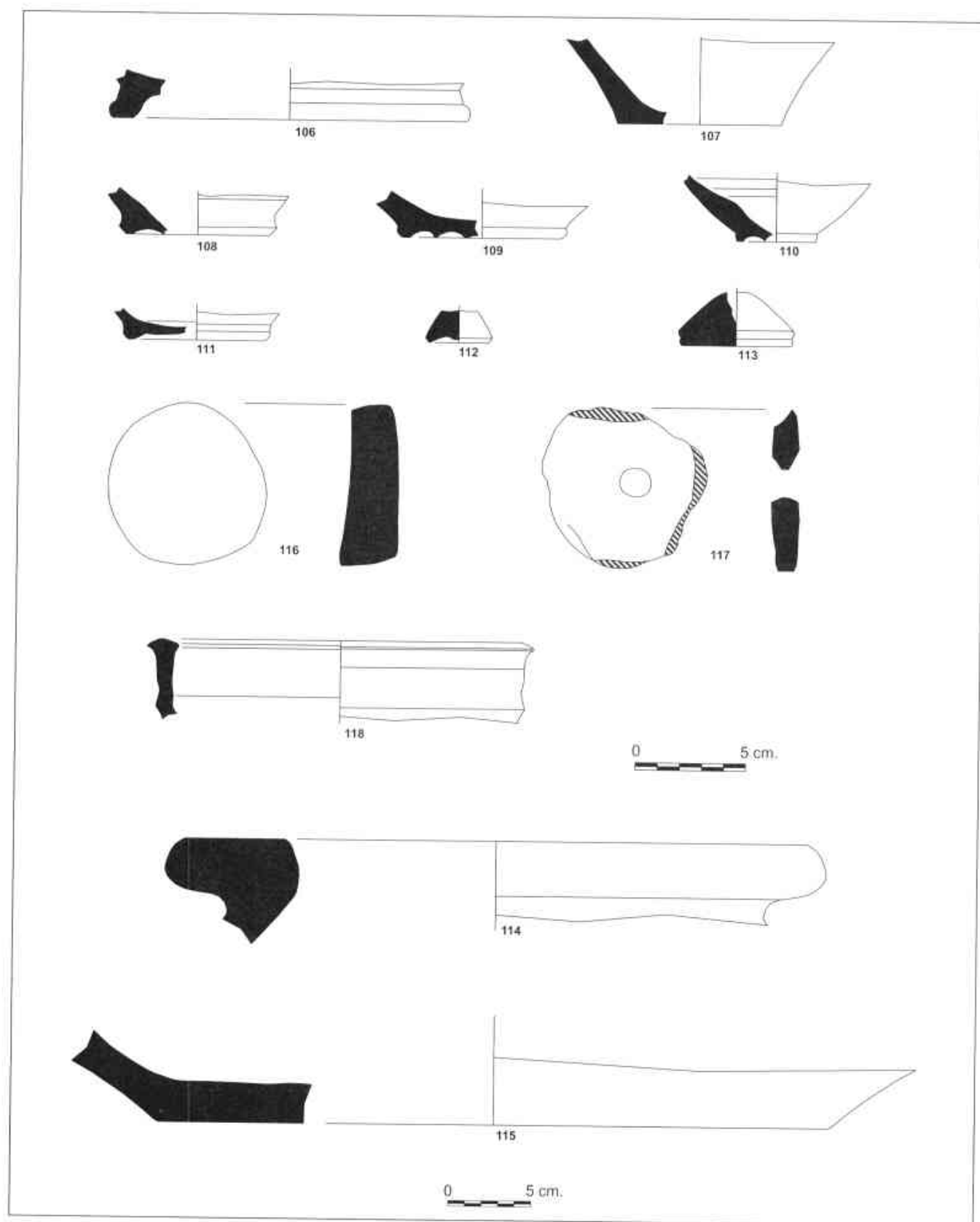

Figura 11.

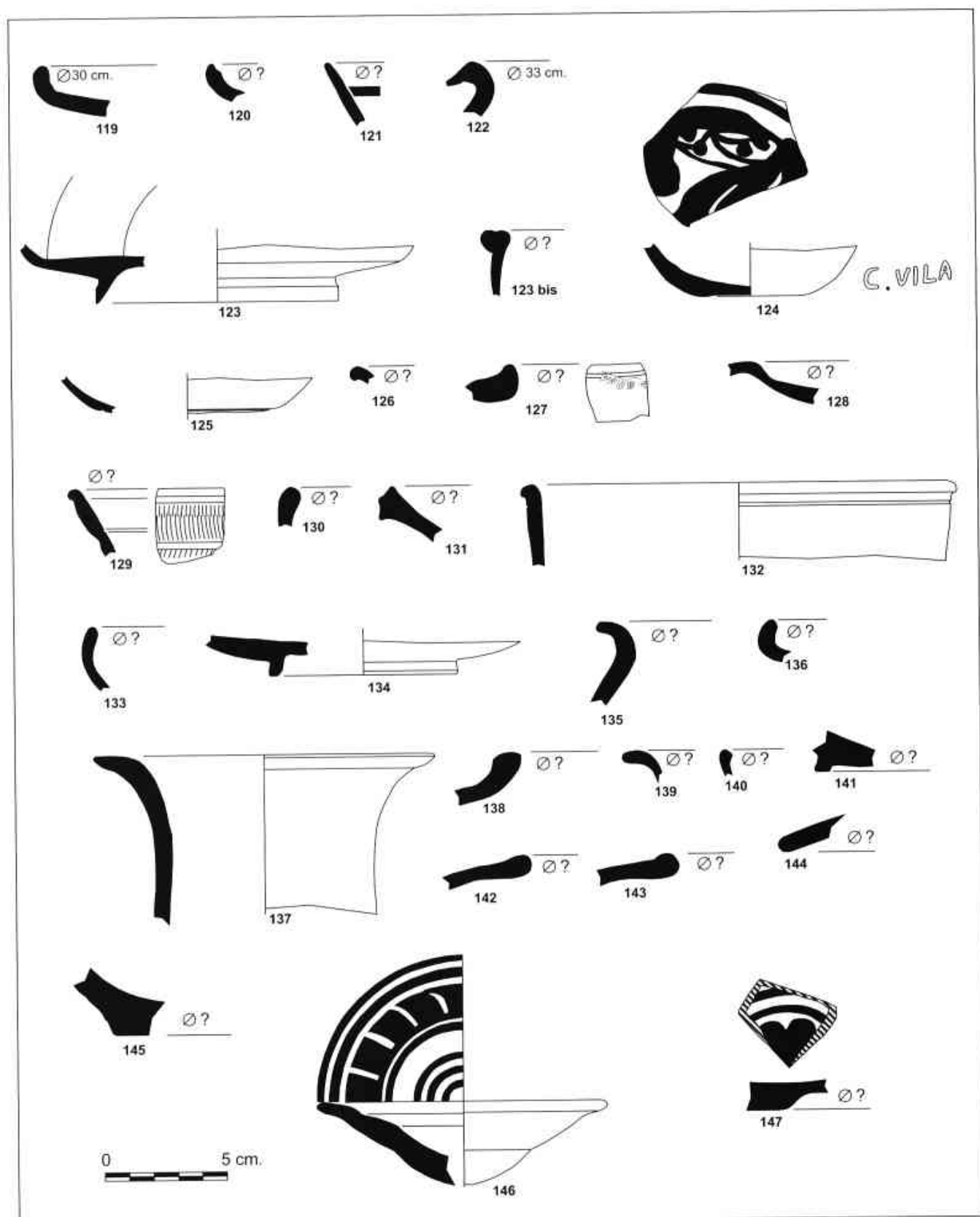

Figura 12.

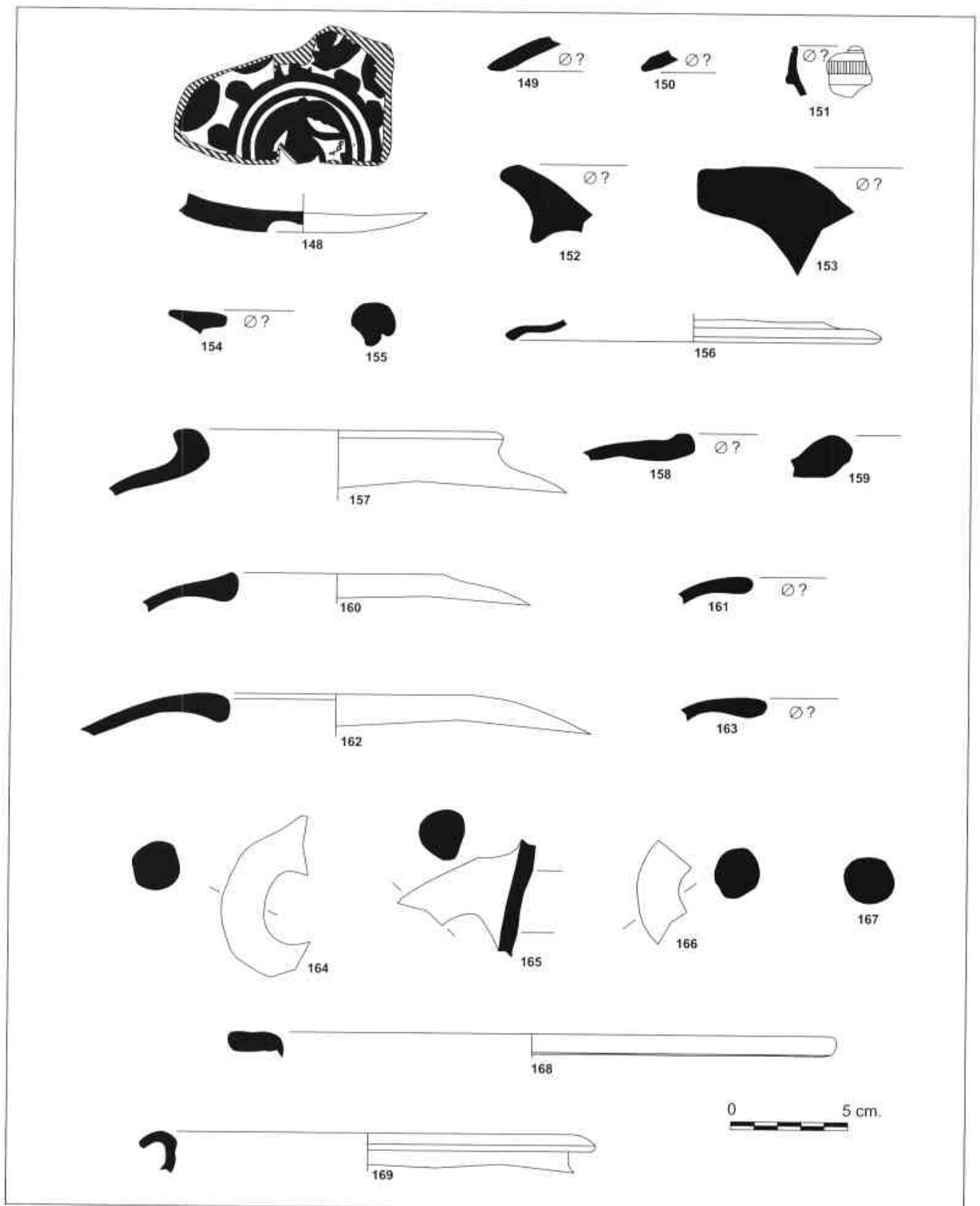

Figura 13.

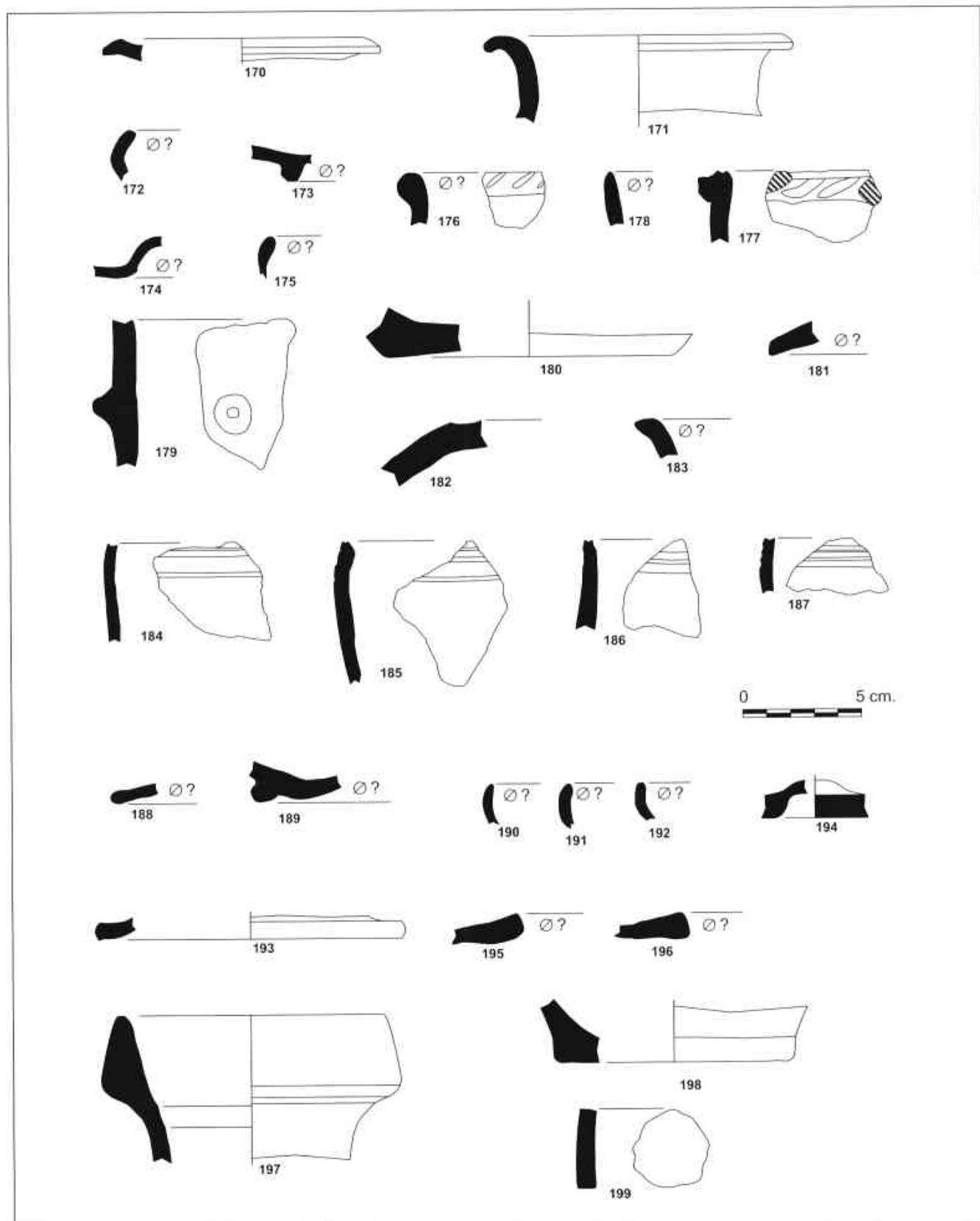

Figura 14.

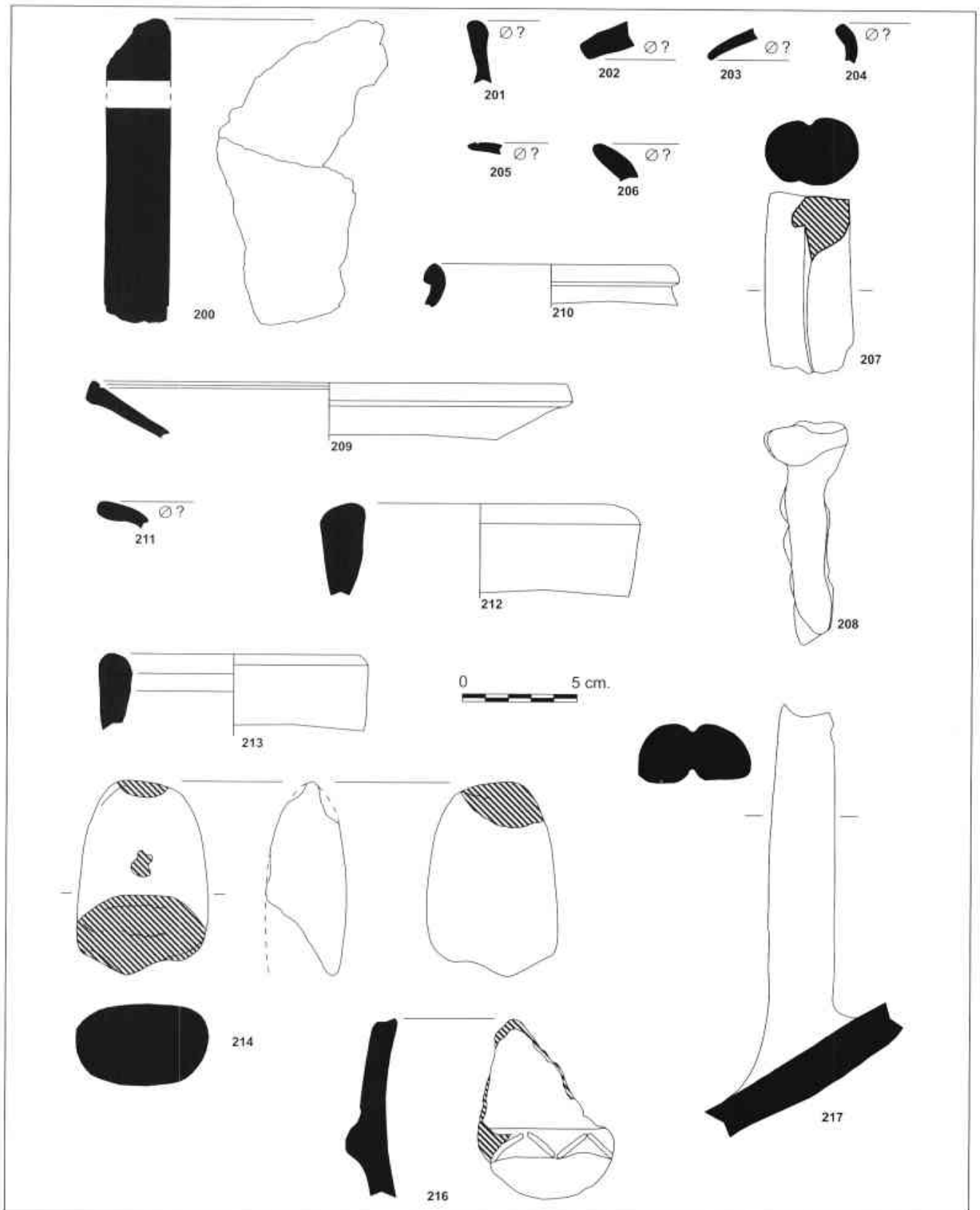

Figura 15.

LA VIL·LA ROMANA DEL SANT CRIST (EL MARESME): INTERPRETACIÓ I ESTUDI DELS MATERIALS RECUPERATS EN EL CURS DE LA SEVA DESTRUCCIÓ

Joan Francesc Clariana i Roig

Secció Arqueològica-Museu de Mataró

Dibuixos: Robert Lleonart, Marià Ribas i de l'autor.

La construcción de la Autopista A-19 (actualmente C-31), en el año 1968, llevó consigo todo un rosario de destrucciones en yacimientos arqueológicos de la comarca del Maresme. Entre ellos destacó, por su magnitud, la acaecida en el término municipal de Cabrils, a la altura del vecindario del Sant Crist. Los trabajos de explanación y rebaje de los terrenos pusieron en evidencia todo un conjunto de estructuras que habían pertenecido a una importante villa romana al pie de la Via Augusta. En el presente artículo se analiza el modelo arquitectónico de la villa y, al mismo tiempo, se estudia y divulga el interesante conjunto de materiales arqueológicos que fueron recogidos de los montones de tierra que se iban formando a medida que las excavadoras destruían el yacimiento; destacan entre ellos la Terra Sigillata Sudgálica, cerámicas de paredes finas y otros de época imperial romana.

Building the A-19 motorway in 1968 (presently known as C-31) carried with it a chain of destruction of archaeological sites in El Maresme County. Among them, the destruction carried out in the municipality of Cabrils, close to the Sant Crist neighbourhood, was one of the worst. The levelling and lowering of the land revealed a series of structures that once belonged to an important Roman villa at the foot of the Via Augusta. In this paper the urban layout of the villa is analysed as well as the significant archaeological material (particularly South Gaulish sigillata, thin-walled pottery and other Roman material) picked up amongst earth piles that were being created at the same time as diggers destroyed the site.

Paraules clau: Època romana, vil·la, forn, necròpolis, epigrafia, ceràmica, vidre, metall.

Fa relativament pocs anys, les destruccions arqueològiques a la comarca del Maresme, a l'igual que arreu de Catalunya eren un fet malauradament massa freqüent, l'exemple de la vil·la romana del Sant Crist de Cabrils va ésser un dels molts casos desgraciats que en aquells difícils anys de la dictadura franquista es varen donar; en el present article s'estudien i divulguen les troballes que, de forma abnegada, Marià Ribas i el seu Grup de Col·laboradors varen aconseguir recollir i enregistrar.

Les restes dels vestigis arquitectònics de la vil·la estaven situats al sud del municipi de Cabrils, al veïnat del Sant Crist (nom sobrevingut de la capella preromànica dedicada a sant Cristòfor que hi ha entre les masies de ca l'Amat, can Vives i can Carbonell), just davant la masia de can Carbonell, entre aquesta i el camí del Mig, antiga Via Augusta (1).

Coordenades (2):
Latitud nord: 41° 30' 54"
Longitud est (meridià de Madrid): 6° 04' 23"
Longitud est (meridià de Greenwich): 2° 23' 09"

Des de feia anys ja es tenien notícies de troballes de restes arqueològiques en aquest indret, destacant

sobretot les d'època romana (RIBAS 1976); fins i tot hom pot veure actualment com a la mateixa capella preromànica de Sant Cristòfor s'hi veuen elements reaprofitats provinents d'aquest jaciment arqueològic, així a la seva façana oest, per a la construcció de la finestra geminada situada damunt la porta s'utilitzà una columneta de marbre blanc romana i, a la base de l'angle sud-oest veiem com es reaprofità un carreu en el qual s'hi aprecien els forats fets originàriament a la pedrera per aixecar-la amb ganxos, així mateix a la resta de murs s'utilitzaren fragments de tègules i de paviment de *signinum* encara visibles (PREVOSTI 1982, p. 38-40). Precisament, el fet de l'existència, en aquest lloc, de l'advocació d'aquesta capella preromànica dedicada a sant Cristòfor, coneixent així mateix altres casos en què l'advocació a aquest sant fou emprada per substituir un culte pagà anterior, els *Dii Viales* (MALUQUER DE MOTES *et alii* 1986, p. 13), i el fet de la proximitat del Camí del Mig o antiga Via Augusta, ens pot aportar dades sobre la possibilitat que aquí també s'hagués donat l'existència d'un lloc de culte d'aquestes característiques.

La descoberta i destrucció de les restes arqueològiques es produí l'any 1968 motivada pels rebaixos de terres per a la construcció de l'aleshores

Autopista A-19 (actualment C-31), en el punt quilomètric Km-94; però, deixem que sigui Marià Ribas mateix qui amb el seu patètic escrit ens mostri la gravetat dels fets que varen succeir:

«Una de les tantes destruccions la vàrem presenciar el gener del 1968, veient com les màquines excavadores entraven en el veïnat del Sant Crist del terme municipal de Cabrils, per trasvalsar les seves terres i donar pas a les obres de l'Autopista de Barcelona a Mataró. Coincidí el fet enfront de can Carbonell, amb l'aparició de les restes d'una extensa vil·la romana i enterraments varis, descoberts per les màquines que anaven rebaixant el terreny per capes. No ens autoritzaren d'intervenir per salvar res per por que la nostra presència produís alteracions a la marxa de l'obra, però ens fou totalment impossible d'anotar-les totes. Amb el picot gratàrem la terra premsada per tal de rescatar uns escassos materials i descobrir el que encara restava dels paviments i de les habitacions a fi d'observar les característiques de l'obra. Es tractava d'una sòlida construcció de parets de bona maçoneria en la qual s'intercalava la pedra picada i l'obra de rajoleria» (RIBAS 1976, p. 9).

Com podem veure del relat, les restes de la vil·la foren totalment arrasades i, el més lamentable, fou el fet que prohibiren gairebé l'entrada dels arqueòlegs a l'obra per raons òbvies.

Sobre els vestigis localitzats, Ribas ens informa que hi havia més restes. Així varen trobar-se altres elements com dues necròpolis i un forn, separats de la vil·la:

«A més de la vil·la romana que acabem de referir i amb el mateix procediment, es destruï un conjunt de sepultures de tègules, que estaven disposades i agrupades formant una petita necròpolis de caràcter familiar: en vàrem veure sis de senceres i moltes altres que ja havien estat destruïdes del tot. Estaven situades a 17 m. de distància de la vil·la en direcció nord.

A un centenar de metres, cap a l'oest i prop de la carretera de Vilassar de Mar a Cabrils, un altre conjunt, d'un parell de dotzenes aproximadament de sepultures, també de tègules, fou arrasat pels tractors per a donar pas a l'obra de l'autopista.

Una última destrucció d'aquest sector, fou la d'un forn per a coure ceràmica, que estava situat a 22 m. de distància de la vil·la, en direcció al nord-est. Aquest forna era d'origen

romà i havia estat engrandit i reformat, de forma rectangular, de 4,20 m. d'amplada per una profunditat que no es podia determinar a causa d'haver començat ja la destrucció. Estava format per dos cossos coberts amb voltes de mig punt, i tot ell era construït amb obra mixta de maçoneria i de rajoleria. A poca distància es descobriren els escombralls amb la corresponent escampadissa i trinxadissa de tot el material. Abundaven els trossos d'àmfores, molts dels quals amb l'estampilla del terrisser formada per les lletres PTE en relleu a dintre d'un quadre refós, ...» (RIBAS 1976, p. 10).

La troballa de diverses marques amb el segell «PTE», de les quals en el Museu de Mataró tan sols es conserva un exemplar amb les lletres «LPTE» (fent nexa la «L» i la «P»), ens obre l'interrogant de si es podria haver trobat aquí el taller d'àmfores d'aquest fabricant de gran difusió, del qual Ricard Pascual considera que tindria el seu taller prop de Caldes de Montbui, al Vallès (3).

LA VIL·LA ROMANA

Per les constants arquitectòniques que presenta aquesta vil·la, així com els materials trobats, la podríem classificar com de confort alt-moderat, la presència de paviments d'*opus sectile* i algun fragment de calç amb tesselles així ho indiquen; a més, hi tindrien lloc activitats de tipus agrícola-industrial i, molt possiblement, durant el segle I dC com a mínim, estaria dedicada a l'activitat bàsica de la Laietania com fou la d'elaboració i exportació de vins, fet que ens ve recolzat per l'existència del forn i els abocadors esmentats per Ribas.

La planta de la vil·la presenta un seguit de detalls que cal destacar, com són: l'H-4 on suposadament hi hauria un impluvi (4); l'H-14 amb basaments de columnes (que podrien haver sostingut un *frontis* triangular) donant cap a l'exterior pel costat de llevant i mirant a la muntanya de Montcabrer; l'H-15 possiblement seria l'estança principal de la casa o *oecus*-triclinar amb un petit absis o capçalera en forma d'exedra que no sabem si tindria una funció de larari o fornícula per una estàtua o algun altre element ornamental; l'H-17 pavimentada amb *opus sectile* a base de lloses de pissarra separades per vetes de marbre blanc (detall idèntic al paviment *opus sectile* que es troba a l'estança contigua a la piscina de la vil·la romana de Torre Llauder de Mataró) i, el centre, pavimentat amb rajols bipedals de disposició diagonal, així com l'H-18 pavimentada íntegrament de rajols bipedals; l'H-19, es tractaria d'una estança caldejada o hipocaust, conservava restes de les *pilae* de rajols; així mateix, cal destacar que Prevosti 1981-A ha apuntat la possibilitat que, les estances H-16, 17, 18 i 19, constituïssin un petit *balneum* (p. 161).

A continuació descrivim, a partir de les dades que disposem, cada una de les estances conegudes que integraven aquesta vil·la (5):

H-1, mesures aproximades: 2 x 4 m. Planta dibuixada de forma trapezial motivada per la paret nord que discorre en diagonal, pavimentada amb *opus signinum* construït damunt un llit de *rudus* o grava.

H-2, mesures aproximades: 5,5 x 5 m. També de planta trapezial pel mateix motiu que l'anterior; l'accés possiblement seria per l'H-5, presentava paviment de *signinum*.

H-3, mesures aproximades: 7 x 7 m. De planta trapezial, pavimentada de *signinum*; pel costat est no es va poder delimitar a causa de la destrucció.

H-4, mesures aproximades: 11,5 x 11 m. De planta trapezial com les anteriors, tenia accés a les H-8, 9 i 10 i 5. La construcció central podem suposar motivadament que es tractaria de l'*impluvium* o receptacle de recollida de les aigües de les pluges des de les pendents de la teulada i que, al mateix temps, serviria per donar llum a l'atri que s'hi desenvoluparia a l'entorn; el paviment seria d'*opus signinum*. De la mateixa, Marià Ribas ens diu: «Deuria estar tota pavimentada, al centre tenia una construcció rectangular emmarcada amb pedres desiguals retocades, algunes de les quals eren ben escairades, semblaven aprofitades d'alguna obra anterior» (RIBAS 1976, p. 9).

H-5, mesures aproximades: 8,5 x 7,5 m. Pavimentada d'*opus signinum*, tenia accés a la H-4 i, potser, a les H-2, 11 i 12.

H-6, mesures aproximades: 6,6 x 7,5 m. Pavimentada amb *opus signinum*, tindria accés des de la H-14.

H-7, mesures aproximades: 4 x 7,5 (?) m. Pavimentada amb *opus signinum*. Sols es va poder copsar en la meitat sud. D'accés indeterminat. Pel fet de trobar-se adjunta a l'accés (H-14), potser principal, de la vil·la, podem suposar que la seva funció podria haver estat la d'una cel·la ostiària.

H-8, possiblement era un pati rústic o exterior. Paral·lel a la paret de les H-4 i 6, i a sis metres de la mateixa, s'hi va copsar un desguàs que discorria en direcció nord-oest a sud-est, construït a base de peces de terra cuita i arrebossat interiorment amb *signinum*.

H-9, mesures aproximades: 5 x 6 m. Tenia l'accés per la H-8 i, possiblement, un altre accés per l'H-4. El mur del costat sud havia estat totalment arrasat.

H-10, mesures aproximades: 5,75 x 5,75 m. Amb accés per l'H-4.

H-11, mesures aproximades: 4,50 x 5,75 (?) m. Possiblement tindria a l'H-5. Al costat sud tindria una paret, de la qual no en va quedar res.

H-12, mesures aproximades: 3,50 x 7,75 m. Tenia part del paviment d'*opus signinum* que s'alçava lleugerament a la meitat de l'estança, sense cap senyal d'haver tingut una paret divisòria. L'accés a la mateixa es de difícil precisió.

H-13, mesures aproximades: 3,75 x 7,75 m. Molt arrasada, es pogué copsar part del paviment d' *opus signinum* en l'extrem sud. Tindria accés per l'H-14.

H-14, mesures aproximades: 8,50 x 7,75 m. Possiblement era una estança compartimentada en la qual hi hauria un espai que donaria a l'exterior i estaria ornamentat amb un pòrtic compost per quatre columnes. De la mateixa, Ribas ens descriu que: «... presentant la particularitat d'estar oberta d'un costat, on encara hi havia les restes d'una mena de galeria amb quatre columnes de pedra de granit; de dues en quedava el tambor de baix, trossejat, sense motllura de base, al damunt d'un gros dau de la mateixa pedra; de les altres dues tan sols hi havia els fonaments. Seguia en la mateixa línia un marc de pedres retocades que entrava a l'habitació, fent com un graó de poca alçaria» (RIBAS 1976, p. 9). A partir d'aquestes indicacions podem suposar motivadament que podria tractar-se d'una entrada noble d'accés a la *pars urbana* de la vil·la.

H-15, mesures aproximades: 12,50 x 7,25 m. Per les descripcions que ens dona Marià Ribas, podria haver estat l'estança principal de la casa, la qual podríem definir aproximadament com un *oecus*-triclinal. Tindria accés al pati exterior que hem vist abans (H-8). Al mur del costat est, s'hi va observar una construcció de tipus absidial, que podria haver estat una exedra o una fornícula de 1'6 m. de radi; el paviment d'aquesta venia emmarcat per una alineació de petits carreus, formant un graó que elevava aquest espai del resta de l'estança; hi ha la possibilitat també que, aquest espai, estigués destinat a un larari o una estàtua d'una deïtat.

H-16, mesures aproximades: 10,50 x 7,25 m. Els murs conservaven restes de pintura mural blanca i vermella (PREVOSTI 1981-A, p. 161), sense que es pogués determinar la decoració. S'hi accedia pel passadís (H-22). No sabem, si tindria accés per l'H-11, ja que no es va copsar la paret divisòria. Aprofitant el racó exterior que feia l'absis, hi havia un petit compartiment pavimentat amb *signinum* i amb un envà fet de rajols de terra cuita de 7 cm de gruix. Així mateix, a l'igual que a l'absis de Torre Llauder, aquest també presentava un mur perpendicular, de 1,5 m de longitud, que actuava de contrafort. Prevosti considera la possibilitat que podria haver tingut una funció d'apoditeri

de les estances termals adjuntes (PREVOSTI 1981-A, p. 161).

H-17, mesures aproximades: 3,50 x 5,50 m. Pavimentada amb *opus sectile*, a base de lloses de pissarra amb vetes o línies de separació de marbre blanc, formant un marc de dues filades i, la quadrícula central amb rajols de terra cuita o bipedals de disposició diagonal. El mur del costat sud de l'estança estava totalment arrasat.

H-18, mesures aproximades: 3,75 x 5,50 m. Pavimentada amb rajols bipedals. Les parets, amb una alçada de tres pams, conservaven restes de pintura de tons vermell, verd, ocre, negre i blau clar, segons Ribas «es deduien motius de caràcter vegetal al damunt d'un estuc perfectament allisat quelcom semi-brillant» (RIBAS 1988, p. 219). El mur del costat sud també estava totalment arrasat.

H-19, mesures aproximades: 5,40 x ? m. Pavimentada amb *opus signinum*, amb afegits de restes d'altres paviments. Solament es conservava el mur de l'angle nord-oest.

H-20, sols restava l'angle nord-est, la resta havia estat totalment arrasat. En aquest espai s'hi conservava la resta d'un petit compartiment d'un metre d'ample i amb paviment de *signinum*, ens recorda el dipòsit estret i rectangular de la vil·la romana de Vilauba (Girona), el qual formava part d'un complex pel premsat del raïm per a la producció de vi (CASTANYER, TREMOLEDA 1999, p. 153, fig. 143 i p. 155, fig. 145).

H-21, mesures aproximades: 5,50 x 3 m. Pavimentada amb *signinum*, mancava el mur del costat sud.

H-22, Era el final d'un passadís d'uns dos metres d'ample, sols es pogué copsar en una longitud de tres metres, la resta havia estat destruïda.

La pared nord, de 1,25 m d'amplada, que tallava la vil·la en diagonal, per les indicacions de les quals disposem possiblement hauria estat construït a l'Alta Edat Mitjana.

Prop de les restes d'aquesta vil·la, anys abans, Marià Ribas havia documentat un segon conjunt de restes romanes (PREVOSTI 1981-A, p. 154-157; GARCÍA ENTERO 2001, p. 62-63) corresponents molt possiblement, en part, a unes estances termals, entre les quals destaquen: dues amb paviment de *signinum*, una d'elles amb hipocauste del qual es conservava les *suspensurae* o *pilae* fetes amb rajols quadrats i amb paviment també de rajols, una quarta que, un cop excavada, va donar com a resultat la presència d'uns nivells anteriors amb unes estructures muràries, i també destaca una altra estança amb un petit dipòsit

impermeabilitzat amb *signinum* que ens recorda l'existent en les *latrinae* de la vil·la romana de Torre Llauder.

ELS MATERIALS

Potser la peça més destacada d'entre tot el conjunt de material trobat és el fragment de placa de marbre de la varietat *giallo antico*, provinent de les pedreres de Chemtou, al nord d'Àfrica, amb les lletres «M·M/...» i puntuació triangular. Els autors del *Corpus* epigràfic maresmenc (FABRÉ, MAYER, RODÀ 1983, p. 90-96) consideren que, el fragment, correspondria a la mateixa peça que fou trobada anys més tard a les excavacions del jaciment romà de can Modolell (Cabrera de Mar) i amb la qual es completaria la inscripció amb les lletres: ".../·F·CELER·II·VIR·I/.../STIPE", interpretant la mateixa en el sentit:

**M(arcus)·M[...VS...M(arci ?), F(ilius) ...VS·ET· ...
...VS ?]·F(ilius)·CELER·II·VIR(i)
·E[X] i en el lateral, STIPE.**

Fent referència a una donació, mitjançant una capta, d'un monument, d'una estàtua o d'una taula (?), que el duumvir aquí referenciat s'encarregaria de dur a terme. La datació hom la situa en l'època d'August. Coneixem així mateix un personatge, en l'epigrafia de *Tarraco*, amb el nom *M. Memmius Celer* (CIL II 4143 i FABRE, MAYER, RODÀ 1983, p. 96). No sabem, amb una certesa del cent per cent, si realment aquest fragment pertanyia a la mateixa peça que la de can Modolell, en aquest cas seria un fragment arrancat i transportat fins aquest indret de Cabriels on possiblement es conservaria com un objecte sagrat, o si realment es tractés d'un fragment d'una segona peça de característiques molt semblants a la de can Modolell. El fet que ambdós jaciments hagin donat peces incompletes que poden formar part d'una mateixa, fa que el dilema, ara per ara, no es pugui resoldre.

Pel que fa a la resta de materials trobats, els que tenen una cronologia més precisa i fiable són les ceràmiques de luxe, en aquest jaciment s'ha trobat des de Campaniana A i B, Sigil·lata Itàlica/Aretina, Sud-gàl·lica, Hispànica, Africana "A", "C" i "A/C", i "Lucente".

La ceràmica de vernís negre la podem considerar com a residual, la migrada presència de dos fragments, l'un pertanyent a la forma Lamboglia 28 de la Campaniana A i l'altra de la Lamboglia 1 de la Campaniana B, ens diuen poc respecte a la data de fundació del jaciment que, més aviat, aquesta es pot intentar esbrinar a partir de la Sigil·lata Itàlica/Aretina, la Sud-gàl·lica i la ceràmica de parets fines.

Els fragments d'Itàlica/Aretina també són escassos, la presència de tan sols tres fragments pertanyents al moment clàssic/tardà, més un d'imitació, ens pot por-

tar a intuir, junt amb els fragments trobats de ceràmica de parets fines, que la fundació de la vil·la podria haver tingut lloc en un moment avançat de l'època d'August, preferiblement vers principis del segle I dC.

Però de tot el conjunt d'objectes recollits, el que ens crida sobre manera l'atenció és la gran quantitat de Sigil·lata Sud-gàl·lica, tant pel que fa a la presència de peces decorades com de llises. La forma decorada que predomina sobre les altres és la Drag. 29, seguida de lluny per les Drag. 30 i 37. El conjunt de peces decorades es pot paral·lelitzar amb la del lot trobat en el jaciment de La Nautique (França), amb algunes peces del jaciment submarí de Culip IV i amb les de la caixa d'Atkinson, provinent de Pompeia. Té un evident factor comú amb aquests tres indrets com és la cronologia similar, que en el cas del Sant Crist, podem situar entre els anys 50 i 70 dC. Fins i tot, aquí, es repeteix un fet ja observat a Culip IV com és el cas que hem pogut localitzar una peça que té gairebé els mateixos punxons i disposició decorativa que la publicada per Knorr conservada al Museu de Crefeld i provinent del Limes germànic, si bé la identitat no és al 100%, la similitud és molt alta. Les marques de terrissaire també hi són presents, tenim tres exemples provinents dels tallers de La Graufesenque: *Gallicanus*, *Salvetus* i *Niger* (?). Les formes llises són una mostra de les peces usuales que se solien comercialitzar en aquest moment, si bé tres d'elles tenen una freqüència relativament baixa en els nostres jaciments, són les formes: Drag. 22/23, Ritt. 5 i Ritt. 9, la resta són relativament abundants: les pàteres de les formes Drag. 15/17 i 18, i les copes de les formes Drag. 24/25, 27 i 33. Resulta curiosa la presència de la poc freqüent varietat *marmorata* (6), un intent de comercialització que es donà a La Graufesenque a l'època Clàudia i que, aquí, tenim representades amb les formes Drag. 29, 15/17, 35 i la marca de *Salvetus* (7) abans esmentada. Finalment remarcar que també són interessants els grafitis que apareixen en aquestes peces, les inscripcions ".../graeci" i ".../CARI/...", que ens vénen a indicar la seva pertinença a *Graecus* i a *Carus*, respectivament i que, a la vegada, ens poden demostrar la presència de persones amb una certa cultura, si més no, la bona traça cal·ligràfica del primer grafit així ens ho fa pensar.

La sigil·lata de producció hispànica sols és present amb una sola mostra, un fons de copa amb restes de marca de terrissaire.

Per altra banda, les sigil·lates de producció africana, les veiem en les varietats "A", "C" i "A/C", si bé amb una proporció molt més reduïda si ho comparem amb el gran lot de Sud-gàl·lica. Les formes que trobem en la varietat "A" són les Lamboglia 2-B, 3, 4/36, 10-A, 10-B; mentre que en la "A/C" i en la "C", trobem únicament la pàtera o safata de la forma Lamboglia 40.

La varietat "Lucente", pròpia del segle III, la trobem en un fragment de bol de la forma Lamboglia 1/3 i un fragment de coll d'olpe.

Les *lucernae* sols són presents els fragments situables entre els segles I i II, destacant les peces pròpiament de la segona meitat del I dC una de les quals porta la decoració de la deessa Fortuna i un fragment amb la decoració del disc representant un escorpi.

La ceràmica de parets fines (8) és present en les diferents produccions que es comercialitzaren amplament des d'August fins a la meitat del segle I dC, així trobem produccions itàliques com són les formes Mayet XII o XIV, XV i la XXIV, aquesta darrera amb les característiques incisions verticals; hi ha també una mostra, dintre del que cap, força representativa de les prou conegudes produccions bètiques, amb la forma XXXVI coneguda com de clofolla d'ou, les formes Mayet XXXVII o XXXVIII amb la decoració de granets de sorra, imitacions d'aquestes, així com la XL, la XLII, amb decoració de peduncles de pinya; apartat especial mereixen les produccions locals com és la forma Puerta IX -López Mullor LIV amb decoració de línies ondulades fetes amb la pinta, la Mayet XVIII i, finalment, una forma propera a la Mayet XLIII de producció indeterminada.

Pertanyents al món de les ceràmiques comunes trobem diversos fragments corresponents a un morter itàlic, amb abocador, corresponent a la forma Cap Dramont D 2, fase 3, amb segell dins cartella rectangular amb les lletres ".../QVIE", datable a l'entorn del 79 dC. Corresponent al terrissaire *Quietus*, esclau de *St. Marcius Celer* (AGUAROD 1991, p. 170). Es coneixen paral·lels d'aquesta marca tant a Pompèia com a *Segobriga* (SÁNCHEZ 1990, p. 123).

Quant a ceràmiques comunes pròpiament dites, trobem la presència de diversos exemplars (sis) de vores d'olles corresponents a la forma M. Vegas 1, molt similar a les monoansades M. Vegas 44 que també hi són presents amb dos exemplars, així com la forma M. Vegas 3; veiem també una vora d'olpe, un fragment de fons d'ungüentari, un embut de la forma M. Vegas 19, una tapadora de perfil sencer M. Vegas 17 i, finalment, un fragment de nansa d'atuell, de paret gruixuda, en forma de corda, així com tres *pondus* o pesos de teler.

Dins les produccions de ceràmiques comunes de fabricació africana veiem els característics plats/tapadores de la "vora fumada", forma Ostia I, 261, dels quals se'n recolliren quatre fragments d'exemplars, també veiem una vora d'olla de la forma Hayes 131 i una altra de la forma Ostia II, 303.

Els fragments de peces de vidre trobats corresponen

a formes ja conegudes dins la taula morfològica del vidre romà, així tenim la Isings 3 amb costelles externes, un fragment de coll d'ampolla de la forma Isings 50 o 51, una vora de vas fet a motlle amb concavitats oblongues que correspon a una forma propera a la Isings 32 i 33, un petit vaset de vora exvasada, un fons de forma tancada (ungüentari o ampolla), un fragment vas de parets quasi verticals proper a la Isings 106, un fragment amb decoració reticulada fet a motlle, així com tres fons de vas amb peu i diversos fragments amorfs. Tots ells, vidres de qualitat mitjana propis de la *facies mobiliar* d'una vil·la romana datable entre els segles I i III dC.

D'entre els objectes de metall, trobem els de bronze, destacant un fragment de l'arc d'una fíbula del tipus Lerat A.1.1, de la meitat del segle I dC, un clau de secció quadrada i cabota circular, una arandel·la i altres fragments un dels quals pot pertànyer a una moneda. De ferro, veiem un pic sencer amb fulla de tall per un sol costat, diversos claus i una curiosa ferradura, aquest darrer objecte com a molt pot correspondre a l'època medieval. Prevosti, a més, ens fa esment al fet que d'entre el material hi havia restes de fundició de plom, bronze i ferro, la qual cosa li fa suposar l'existència en la vil·la d'una petita indústria dedicada a aquesta activitat (PREVOSTI 1981-A, p. 163).

La troballa d'un fragment de sílex no ens ha d'estranyar, aquest material es va fer servir durant tota l'edat mitjana i també en època moderna, coneixem com, fins fa poc, a les masies, per batre el blat s'empraven rastells de fusta amb esquirles de sílex clavades a la planxa inferior.

Finalment, Prevosti també ens informa de la troballa de fauna i malacologia, com eren les restes de senglar, diferents ossos, petxines, cargols de mar i ostres (PREVOSTI 1981-A, p. 163), així com d'altres materials propis de la tipologia de jaciment que ens ocupa com són les restes de tègules, *imbrex*, *dolium* i, fins i tot, un fragment de pedra de molí volcànica.

DESCRIPCIÓ ANALÍTICA DELS MATERIALS CONSERVATS

Marbre:

1.- Cantell de marbre africà de Chemtou, varietat *giallo antico*, amb les lletres «M.M./...» i puntuació triangular.

Ceràmica de Vernís Negre:

2.- Fragment de vora de ceràmica de vernís negre, Campaniana «A» moderna, corresponent a la forma Lambòglia 28 (nùm. inventari: 1.096).

3.- Fragment de peu d'un bol de ceràmica de vernís negre, Campaniana «B», forma Lambòglia 1 (nùm. inventari: 1.097).

Terra Sigil·lata Itàlica/Aretina:

4 i 5.- Dos fragments de vores de copes corresponent a la forma Ritt. 5, o també Goudineau 27 (nùm. inventari: 1.079 i 1.080).

6.- Fragment de carenat d'una pàtera de la forma Drag. 15/17 o Goudineau 28 (nùm. inventari: 1.078)

Imitació a la Sigil·lata Itàlica / Aretina:

7.- Fragment de pàtera amb vora horitzontal (nùm. inventari: 1.077).

Terra Sigil·lata Sud-gal·lica:

8.- Fragment de vora (diàmetre: 25 cm), de la forma Drag. 29, amb decoració de rodeta en la cara externa. La decoració a motlle presenta al primer fris una decoració de mètopes, alternant-se una amb escena zoomorfa i l'altra amb decoració farcida d'imbricacions. El fris inferior presenta una decoració de llengüetes verticals paral·leles (nùm. inventari: 1.008). L'escena zoomorfa també la trobem a Prevosti 1981-A, vol. II, fig. 41, nùm. 8, corresponent a un fragment de Drag. 29 amb una escena semblant dins metopa i la resta amb decoració imbricada, provinent de la riera de Teià. Presenta vuit punxons amb els paral·lels següents:

(a): Gos en cursa vers la dreta: Oswald 1936-1937: 1.968; Hermet 1934., vol. I, p. 166 «*Style de Canrugatus-Vegenus*»; vol. II, Pl. 103, nùm. 41, 44, 49 i 53; Remesal 1979, fig. 36, nùm. 179 (estil de Masclus).

(b): Conill vers la dreta: Knorr 1912, Taf. XXI, n° 5, 9; Oswald 1936-1937: 2.048, Pl. LXXIX.

(c): Conill (?) en cursa vers la dreta: Oswald 1936-1937: 2.079, Pl. LXXX.

(d): Roseta: semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 15, nùms. 4, 5 i 6: «*Éléments végétaux: Rosaces*».

(e): Fulla de la qual es compon la imbricació.

(f): Hermet 1934, vol. II, Pl. 16, nùm. 4: «*Éléments Géométriques: Godrons*» (semblant).

(g): Perleta: produïdes mitjançant un punxó discoïdal (9).

(h): Línia ondulada: produïda amb punxó discoïdal.

9.- Fragments amorfs, corresponent a la zona del carenat de la forma Drag. 29, el fris superior decorat amb mètopes on s'alternen una escena zoomorfa en la qual s'hi copsen dos ocells enfrontats vers una àliga (escena semblant a la que veiem a Mary 1967, p. 87, tafel 10, nùm. 1), amb separacions de quatre línies ondulades i mètopes amb farciment d'imbricacions. El fris inferior és una garlanda vegetal estilitzada que, fent ondulacions, en la zona alta amb motius florals fent el sinixtro-gir i, al dessota, l'espai es divideix amb una roseta dins un cercle que presenta a continuació amb un gos en cursa vers la dreta (nùm. inventari: 1.003). Presenta un total de tretze punxons més el nexa d'unió del motiu vegetal, amb els paral·lels següents:

(a): Ocell vers la dreta: Oswald 1936-1937: 2.231, Pl. LXXXV.

(b): Ocell vers l'esquerra: Oswald 1936-1937: 2.271, Pl. LXXXV.

(c): Àliga: Oswald 1936-1937: 2.177-A, Pl. LXXXIII.

(d): Gos en cursa vers la dreta: Oswald 1936-1937: 1.926-a, 1.931, Pl. LXXVII (amb certes semblances, difícil de precisar); Mary 1967, p. 88, tafel 10, nùm. 5.

(e): Element bifoliat: Hermet 1934, vol. I, p. 12; vol. II, Pl. 13, nùm. 43, grup B: «*Éléments végétaux: éléments bifoliés*».

(f): Fulla cordiforme: Hermet 1934, vol. I, p. 12; vol. II, Pl. 10, nùm. 31, grup D: «*Éléments végétaux: Feuilles variées*».

(g): Imbricació: Nieto, Puig 2001: Eg.29a.

(h): Roseta inscrita dins un cercle: Prevosti 1981-A, vol. II, Lám. XVII, nùm. 3, de la riera de Teià, on apareix el punxó sense el cercle; Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 15, nùm. 49 «*Éléments végétaux: Rosaces*» (semblant, però sense el cercle exterior).

(i): Línia ondulada amb rosetes als extrems: Hermet 1934, vol. I, p. 12; vol. II, Pl. 13, nùm. 49, grup B: «*Éléments végétaux: éléments bifoliés*».

(j) i (k): Rosetes de mida petita: Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 15, nùm. 3, 4 i 5: «*Éléments végétaux: Rosaces*» (semblants).

(l): Element d'unió del motiu vegetal.

(m): Perleta: conformava la sanefa de divisió de frisos i la zona alta del primer fris, s'obtenia amb un punxó discoïdal.

10.- Fragments de vora, de la forma Drag. 29, decorat amb la característica rodeta al dessota la vora i l'espai fet a motlle consta de dos frisos. En el superior s'hi cospa una decoració vegetal

estilitzada que discorre per tot el vas de forma arissada-ondulada i amb volutes, rematades per una roseta, fent el sinixtro-gir, al dessota hi veiem conills en cursa alternant-se vers esquerra i dreta. Del fris inferior sols es conserva un fragment de la decoració vegetal estilitzada a base de *dicyltras* i una fulla palmada (?) inidentificable (nùm. inventari: 1.014). Compon la decoració un total de sis punxons, dels quals coneixem, entre altres, els paral·lels següents:

(a): Conill en cursa vers l'esquerra: Oswald 1936-1937: 2.111, Pl. LXXXI.

(b): Conill en cursa vers la dreta: Oswald 1936-1937: 2.045, Pl. LXXIX.

(c): Fulla de *dicyltra*: Hermet 1934, vol. I, p. 12; vol. II, Pl. 12, nùm. 3, «*Éléments végétaux: dicyltras*» (semblant); Fiches, Guy, Poncin 1979: p. 196, fig. 7, nùm. 11, signat «OF MODES».

(d): Fulla palmada (?).

(e): Roseta: Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 15, nùm. 8, «*Éléments végétaux: Rosaces*».

(f): Perleta: feta amb punxó discoïdal.

11.- Fragment de vora (diàmetre: 17 cm), de la forma Drag. 29, amb decoració de rodeta a la cara externa. El primer fris presenta alternativament rosetes de quatre pètals, separades per alineacions de tortillons verticals. Del fris inferior sols es cospa una petita roseta i un fragment de tortillon (nùm. inventari: 1.010). S'observen un total de quatre punxons, amb els paral·lels següents:

(a): Roseta de quatre pètals: semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 15, nùm. 99, «*Éléments végétaux: Croix et éléments cruciformes*».

(b): Tortillon: Hermet 1934, vol. I, p. 14; vol. II, Pl. 16, nùm. 35, «*Éléments Géométriques: tortillons*».

(c): Roseta: Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 15, nùm. 14, «*Éléments végétaux: Rosaces*».

(d): Perleta: aconseguida mitjançant un punxó discoïdal.

12.- Fragment carenat del qual sols es cospa part del fris superior d'una peça de la forma Drag. 29, i un fragment del fris inferior. El superior està decorat amb una garlanda de fistons units per un *iugum* format pels punxons "d" i "a". A l'interior del fistó hi ha una decoració vegetal estilitzada formada per una voluta vers l'esquerra. Presenta un petit forat fet amb broca producte d'una reparació antiga (nùm. inventari: 1.011). Presenta un total de vuit punxons, amb els paral·lels següents:

(a): Ram de tres cascalls o *pavots*. Sol el trobem a Knorr 1912, Taf. V, nùm. 18.-; Hermet 1934, vol. I, p. 12; vol. II, Pl. 13, semblant a la nùm. 26, «*Éléments végétaux: Pavots*»; vol. II, Pl. 35, nùms. 20, 22, 34, 39, 40 i 47; Lamboglia 1979, p. 28, fig. 7, nùm. 2; Mary 1967, p. 61, tafel 3, nùm. 5; Mary 1967, p. 87, tafel 10, nùm. 1; Mary 1967, p. 90, tafel 10, nùm. 12; Fiches, Guy, Poncin 1979, p. 195, fig. 6, nùm. 9, amb signatura «OF...IMI» (OF PRIMI); p. 201, fig. 12, nùm. 2 i 7; p. 202, fig. 13, nùm. 1 i 12; p. 204, fig. 15, nùm. 1; p. 205, fig. 16, nùm. 16 (punxons de Sabinus); Remesal 1979, fig. 37, nùm. 305.

(b): *Dicyltra*: Hermet 1934, vol. I, p. 12; vol. II, Pl. 12, per la mida seria semblant a la nùm. 38.

(c): Element vegetal de mida petita, compost de tres fulles.

(d): Element d'unió del *iugum*.

(e): Roseta: Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 15, nùm. 4, «*Éléments végétaux: Rosaces*».

(f): Voluta vers l'esquerra: Hermet 1934, vol. I, p. 16; vol. II, pl. 17, nùm. 19-a, «*Éléments géométriques: volutes*».

(g): Semi-cercle: Hermet 1934, vol. I, p. 51; vol. II, pl. 31, nùm. 1, G:A, «*Théorie Générale des Festons: A) Demi-cercles des Festons*».

(h): Línia ondulada: aconseguida mitjançant un punxó discoïdal.

13.- Fragment de vora (diàmetre: 14 cm), de la forma Drag. 29, amb decoració de rodeta a la cara externa i el primer fris a base de semicercles o fistons reomplert amb una voluta en sinixtro-gir acabada amb una roseta, separats els semicercles amb una línia ondulada (nùm. inventari: 1.021). Presenta sis punxons amb els paral·lels següents:

(a) i (b): Rosetes: Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, pl. 15, nùm. 31 «*Éléments végétaux: Rosaces*» (semblants)

(c): Voluta: Hermet 1934, vol. I, p. 16; vol. II, Pl. 17, nùm. 18-a,

«*Éléments Géométriques: Volutes*».

(d): Fistó: Hermet 1934, vol. I, p. 51; vol. II, pl. 31, nùm. 1 «*Théorie Générale des Festons: A) Demi-cercles des Festons*».

(e): Perleta: s'obtenia amb un punxó discoïdal.

(f): Línia ondulada: també s'obtenia amb un punxó discoïdal.

14.- Fragment de vora (diàmetre: 14 cm), de la forma Drag. 29, amb decoració de rodeta a la cara externa i el primer fris a base d'una sanefa contínua de fulles palmades; el fris inferior la decoració és també d'una sanefa contínua d'estrigils (nùm. inventari: 1.031). La decoració consta de tres punxons:

(a) Fulla palmada.

(b) Estrigil: Prevosti 1981-B, Lám, II, nùm. 49, de can Butinyà.; Hermet 1934, vol. I, p. 14; vol. II, pl. 16, nùm. 19, «*Éléments géométriques: Strigiles*».

(c): Línia ondulada: s'obtenia amb un punxó discoïdal.

15.- Fragment de vora (diàmetre 17 cm), de la forma Drag. 29, amb decoració de rodeta a la cara externa. El primer fris presenta una decoració vegetal arissada en sinixtro-gir; el fris inferior presenta una decoració d'elements en paral·lel on s'alternen un element arbrat i una línia ondulada amb una *dicyltra* a l'extrem (nùm. inventari: 1.004). Presenta un total de cinc punxons, més el nexxe d'unió de la garlanda del primer fris, amb els paral·lels següents:

(a): Element arbrat: Hermet 1934, vol. I, p. 12; vol. II, Pl. 10, nùm. 35, grup D: «*Éléments végétaux: Feuilles variées*».

(b): *Dicyltra*: Hermet 1934, vol. I, p. 12; vol. II, Pl. 12, nùm. 36, «*Éléments végétaux: dicyltras*».

(c): Fulla vegetal estilitzada en forma de ram.

(d): Roseta: Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 15, nùm. 5 i 6 «*Éléments végétaux: Rosaces*» (semblant).

(e): Nexxe d'unió acabat amb un element bifoliat.

(f): Línia ondulada: en la divisió de frisos, s'obtenia amb un punxó discoïdal.

16.- Fragment corresponent al fris inferior de la forma Drag. 29, on cospa l'acabament de la decoració a base de llengüetes verticals (nùm. inventari: 1.037).

17.- Fragments (dos) corresponents al fris inferior d'una peça de la forma Drag. 29, on cospa l'inici de la decoració a base de llengüetes verticals (nùm. inventari: 1.040).

18.- Fragment carenat pertanyent al fris inferior de la forma Drag. 29, decorat amb un motiu vegetal estilitzat a base de fulles cordiformes dentades (nùm. inventari: 1.020). Paral·lels:

(a): Fulla cordiforme dentada: Hermet 1934, vol. I, p. 11; vol. II, pl. 8, nùm. 46 «*Éléments végétaux: Pennatiséquées*»; Mary 1967, p. 71, tafel 6, nùm. 1.

(b): Perleta: s'obtenia amb un punxó discoïdal.

19.- Fragment carenat i fris inferior de la forma Drag. 29, *marmorata*, amb decoració on s'alternen tortillons agrupats en paral·lel i un motiu vegetal estilitzat; del fris superior sols es veu un fragment de reomplert d'imbricacions (nùm. inventari: 1.072). Trobem sis punxons:

(a): Fulla dentada.

(b): *Dicyltra*.

(c): *Tortillon*: semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 14; vol. II, Pl. 16, nùm. 29 «*Éléments géométriques: Tortillons*».

(d): Imbricació.

(e): Roseta.

(f): Perleta: d'un punxó discoïdal.

20.- Fragment de vora (diàmetre 22 cm), de la forma Drag. 29, amb decoració de rodeta a la cara externa, sols es cospa part del fris superior on es veuen motius vegetals estilitzats conformant una decoració arissada (nùm. inventari: 1.015). Veiem quatre punxons, més el nexxe d'unió, amb els paral·lels:

(a): Glia: semblants a Hermet 1934, vol. I, p. 12; vol. II, Pl. 13, nùms. del 15 al 20, grup A, «*Éléments végétaux: glands*».

(b): Roseta: Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 15, nùm. 23, «*Éléments végétaux: Rosaces*».

(c): Cercles concèntrics: Hermet 1934, vol. I, p. 16; vol. II, pl. 17, núm. 6, «*Éléments géométriques: Perles et Oeillets*».

(d): Nexa d'unió de la decoració vegetal.

(e): Perleta: conformava la sanefa de la zona alta del fris, prové d'un punxó discoïdal.

21.- Fragment de vora, de la forma Drag. 29, amb decoració de rodets a la cara externa, es cospa una petita fracció del fris representant una sanefa de semicercles o fisons i l'espai es reompleix per una *mystica* (núm. inventari: 1.016). Paral·lels als punxons:

(a): Fulla cordiforme de la *mystica*: semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 12; Vol. II, Pl. 9, núm. 17, grup A. Amb més detall de la *mystica*: Hermet 1934; vol. I, p. 12; Vol. II, Pl. 11, *mystica*, semblant a la de la dreta, grup: «*Fleurs*».

(b): Fístó: decorat en forma de corda (?).

22.- Fragment amorf corresponent al fris inferior d'una forma Drag. 29, decorat amb motius vegetals estilitzats i amb un petit ocell vers la dreta (núm. inventari: 1.018). S'observen tres punxons amb els paral·lels:

(a): Petit ocell picotejant vers la dreta: Oswald 1936-1937: 2.244, Pl. LXXXV.

(b): Fulla palmada: Knorr 1912, Taf. IV, núm. IV; Prevosti 1981-A, vol. II, fig. 41, núm. 9, de la Riera de Teià; Lutz 1974, p. 26, en vas de forma Drag. 30, d'època Claudi-Neró; Oswald 1936-1937: 2.103, Pl. LXXX.

(c): Nexa d'unió: semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 16; vol. II, Pl. 17, núm. 59, «*Éléments Géométriques: Nodules et Gaines*».

23.- Fragment carenat, corresponent al fris inferior d'una forma Drag. 29, la decoració seria de disposició ondulada, reompleix els espais inferiors amb imbricacions i al damunt una decoració vegetal (núm. inventari: 1.019). Trobem quatre punxons, amb els paral·lels:

(a): Fulla palmada: Lutz 1974, p. 41, en vas de forma Drag. 30, d'època Claudi-Neró, de la col·lecció Hermet; Hermet 1934, vol. I, p. 11; vol. II, Pl. 7, núm. 5 «*Éléments végétaux: Pectens*»; Mary 1967, p. 72 i 74, tafel 6, núm. 10, 19; p. 96, tafel 12, núm. 4; Fiches, Guy, Poncin 1979, p. 196, fig. 7, núms. 1, 2 i 3 (el núm. 1 amb signatura externa «ON»).

(b): Imbricació: Nieto, Puig 2001: Eg.11a.

(c): Nexa d'unió: Lutz 1974, p. 26, en vas de forma Drag. 30, d'època Claudi-Neró.

24.- Fragment carenat, de la forma Drag. 29, en el qual es cospa fragmentàriament la decoració metopada del primer fris, on s'alternarien requadres amb farciment d'imbricacions, separats per cinc línies ondulades de disposició vertical i un gos vers l'esquerra (núm. inventari: 1023). S'hi cospen quatre punxons:

(a): Gos vers la dreta: Oswald 1936-1937: 1.614, Pl. LXVII; Hermet 1934, vol. I, p. 164 «*Style de Germanus*», vol. II, pl. 99, G^o A, núm. 20, pl. 101, núm. 28; Remesal 1979, fig. 36, núm. 302 (estil de Maclius).

(b): Imbricació: Nieto, Puig 2001: Eg.12a.

(c): Perleta.

(d): Línia ondulada.

25.- Fragment carenat, de la forma Drag. 29, en el qual es pot copsar part de la decoració del fris inferior. La mateixa es redistribueix a partir d'una ordenació de l'espai a partir d'una línia ondulada que recorre tot el fris, amb motius vegetals estilitzats, en la zona alta, fent el sinistrogir, rematat amb fulles palmades i *tortillons*, a l'espai restant s'hi cospa un petit ocell vers la dreta. En la zona inferior, l'espai es divideix en dos compartiments separats per una línia ondulada amb rosetes als extrems, que es van alternant l'espai superior per una llebre vers l'esquerra i un petit amoret (del qual sols es cospen les cames) vers la dreta, al dessota hi ha dues sanefes de motius imbricats (núm. inventari: 1.012). Veiem en total de nou punxons, més el nus d'unió del motiu vegetal, amb paral·lels als mateixos:

(a): Amuret: Oswald 1936-1937: Pl. XXI: amurets, idèntic a 402-a i 403. Pl. XII: gladiadors, figura de posició semblant a la núm. 203 i 203, encara que aquest darrer sembla de mida una mica més gran.

Pl. XIV: arquers, semblant posició a les núm. 267 i 268. Pl. XXIII, posició de cames semblant a la núm. 455.

(b): Llebre: Oswald 1936-1937: semblant a 2.103 sense incisions representant el pelatge, Pl. LXXX.

(c): Petit ocell: Oswald 1936-1937: 2.244, Pl. LXXXV.

(d): Fulla palmada: Prevosti 1981-A, vol. II, fig. 41, núm. 9, de la riera de Teià; Lutz 1974, p. 26, en vas de forma Drag. 30, d'època Claudi-Neró; Hermet 1934, semblants a vol. II, pl. 7, núm. 20 i 21 «*Éléments végétaux: vannets*».

(e): *Tortillon*: semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 14; vol. II, Pl. 16, núm. 37 «*Éléments géométriques: Tortillons*».

(f): Imbricació: Nieto, Puig 2001: Eg.13a

(g): Roseta: semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 15, núm. 2 i 5, «*Éléments végétaux: Rosaces*».

(h): Nus d'unió del motiu vegetal: Hermet 1934, vol. I, p. 16; vol. II, Pl. 17, núm. 58 «*Éléments géométriques: Nodules et Gaines*».

(i): Línia de perletes en la línia divisòria de frisos.

(j): Línia ondulada.

26.- Fragment carenat, de la forma Drag. 29, del qual es conserva sols part del fris inferior decorat amb motiu vegetals estilitzats a base de fulles de cep i *tortillon*, que cobreixen una figura d'una esfinx mirant vers l'esquerra, omplint els espais hi ha un petit ocell vers la dreta i una petita roseta (núm. inventari: 1.013). Apareixen un total de sis punxons, amb els paral·lels següents:

(a): Esfinx: Oswald 1936-1937: semblant a 880 i 881, Pl. XLII.

(b): Petit ocell: Oswald 1936-1937: semblant a 2.244, Pl. LXXXV.

(c): Fulla de cep: semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 11; vol. II, Pl. 8, núm. 12 «*Éléments végétaux: Feuilles de vigne*»; Prevosti 1981-A, Lám. X, núm. 9, 10, Cal Pexo.

(d): *Tortillon*: semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 14; vol. II, Pl. 16, núm. 37 «*Éléments géométriques: Tortillons*».

(e): Roseta: Prevosti 1981-B, Lám. XI, núm. 8. Can Teixidor; semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 15, núm. 6 i 7, «*Éléments végétaux: Rosaces*».

(f): Perleta: d'un punxó discoïdal, en l'espai de separació del fris superior.

27.- Fons, amb peu (diàmetre: 6'2 cm.), de la forma Drag. 29, amb restes de grafit amb lletres llatines i majúscules: «.../CARI/...», com indicació de pertinença a *Carus* (o *Karus*), nom freqüent a la Citerior (Fabre, Mayer, Rodà 2002, pp. 145-146, Lám. LIII: V.43). La decoració es compon d'una garlanda vegetal estilitzada que envoltava la peça, de la mateixa es cospen dues fulles cordiformes amb una flor enmig (núm. inventari: 1.002). Veiem tres punxons més el nexa d'unió de la decoració vegetal, amb els paral·lels:

(a): Fulla cordiforme: Prevosti 1981-A, vol. II, fig. 99, núm. 6, de can Sans; Clariana 1980, p. 425; Hermet 1934, vol. I, p. 12; vol. II, Pl. 9, núm. 28, grup A: «*Éléments végétaux: Feuilles cordiformes*»; Mary 1967, p. 89, tafel 10, núm. 10.

(b): Flor.

(c): Roseta: semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 15, núm. 2 «*Éléments végétaux: Rosaces*».

(d): Nus d'unió: Hermet 1934, vol. I, p. 16; vol. II, Pl. 17, núm. 59, «*Éléments Géométriques: Nodules et Gaines*».

28.- Fragment de fons amb peu (diàmetre peu: 9 cm.), de la forma Drag. 29, s'hi cospa part del fris inferior decorat amb una garlanda vegetal estilitzada a base de grans fisons amb un *iugum* d'unió (Knorr 1912, Taf. IV, núm. 10; Hermet 1934, vol. I, p. 51; vol. II, pl. 31, núm. 36, G:A, «*Théorie Générale des Festons: A) Demi-cercles des Festons*»; vol. I, p. 42; vol. II, Pl. 30, «*Théorie Générale des Rinceaux, c= Direction des Rinceaux. núm 8. Affrontés*»). La peça presenta dos forats fets amb broca, possiblement pel fet que hauria estat restaurada a l'antiguitat (núm. inventari: 1.009). Presenta cinc punxons, més el nexa d'unió del *iugum*:

(a): Fulla llancejada: semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 12; vol. II, Pl. 13, núms. del 1 al 14, grup A, «*Éléments végétaux: Feuilles lancéolées*».

(b): Fulla palmada: Hermet 1934, vol. I, p. 11; vol. II, Pl. 6, núm. 29 «*Éléments végétaux: Feuilles palmées*»; Mary 1967, p. 66, tafel, 4, núm. 12.

(c): Flor: pot tractar-se d'un element vegetal semblant a la «*fleur mirabilis*» d'Hermet, Hermet 1934, vol. I, p. 12; vol. II, Pl. 12, núm. 57, «*Éléments végétaux: fleur mirabilis*».

(d): Fulla obliqua.

(e): Nus d'unió: semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 16; vol. II, Pl. 17, núm. 60, «*Éléments Géométriques: Nodules et Gaines*».

(f): Roseta: Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 15, núm. 4 «*Éléments végétaux: Rosaces*».

29.- Fragment carenat de la forma Drag. 29 en el qual s'aprecia restes de la decoració del primer fris amb decoració vegetal (núm. inventari: 1.022). Apareixen dos punxons:

(a): Fulla vegetal: Hermet 1934, vol. I, p. 12; vol. II, pl. 12, núm. 72 «*Éléments végétaux: Penicillums*».

(b): Perleta: d'un punxó discoïdal.

30.- Fragment amorf corresponent al fris inferior de la forma Drag. 29, amb decoració metopada de la que es copsa la part alta de l'element de separació a base de sis línies ondulades, en els angles superiors s'hi aprecien petites rosetes de les quals parteix una voluta (núm. inventari: 1.039). Es veuen quatre punxons:

(a): Roseta: Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 15, núm. 5, «*Éléments végétaux: Rosaces*».

(b): Voluta: Hermet 1934, vol. I, p. 16; vol. II, Pl. 17, núm. 20-a, «*Éléments Géométriques: Volutes*».

(c): Línia ondulada: d'un punxó discoïdal.

(d): Perleta: també d'un punxó discoïdal.

31.- Fragment proper a la vora, de la forma Drag. 29, amb decoració de rodets, s'aprecien restes de decoració vegetal estilitzada en el primer fris (núm. inventari: 1.030).

32.- Fragment carenat corresponent a la forma Drag. 29, s'hi aprecia restes de decoració vegetal estilitzada on s'hi copsa un cercle que tanca un motiu vegetal trifoliat (núm. inventari: 1.033). Veiem tres punxons:

(a): Motiu fragmentat de tres fulles en forma de llança: Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, pl. 14, núm. 6, «*Éléments végétaux: Feuilles trifoliées*».

(b): Cercle o semicercle.

(c): Perleta: d'un punxó discoïdal.

33.- Fragment amorf possiblement de la forma Drag. 29, s'hi observa la decoració d'un fris continu de fistons separats per un element vertical, el semicercle tanca la figura d'un ocell vers l'esquerra (núm. inventari: 1.050). Hi ha tres punxons:

(a): Ocell: Oswald 1936-1937: 2.259-B.

(b): Fistol: Hermet 1934, vol. I, p. 51; vol. II, pl. 31, núm. 3 «*Théorie Générale des Festons: A) Demi-cercles des Festons*».

(c): Element de separació entre fistons.

34.- Fragment corresponent al fris superior d'una forma Drag. 29 decorat amb fulles palmades en paral·lel (núm. inventari: 1.035). Veiem dos punxons:

(a): Fulla palmada: Hermet 1934, vol. I, p. 12; vol. II, pl. 12, amb certa semblança amb la núm. 76 «*Éléments végétaux: Penicillums*».

(b): Perleta.

35.- Fragment corresponent al fris superior de la forma Drag. 29, amb decoració d'imbricacions (núm. inventari: 1.038).

36.- Fragment amorf corresponent al fris inferior d'una forma Drag. 29, amb decoració de motius vegetals (núm. inventari: 1.041).

37.- Fragment de vora (diàmetre: 22 cm) de la forma Drag. 29, amb decoració de rodets, s'hi observa l'inici de la decoració del primer fris (núm. inventari: 1.036).

38.- Fragments de vores amb decoració de rodets a l'exterior, forma Drag. 29. (núm. inventari: 1.034, diàmetre: 21 cm); 39.- (núm. inventari: 1.044, diàmetre: 25 cm); 40.- (núm. inventari: 1.047, diàmetre: 19 cm); 41.- (núm. inventari: 1.045); 42.- (núm. inventari:

1.042, diàmetre: 21 cm); 43.- (núm. inventari: 1.048, diàmetre: 25 cm); 44.- (núm. inventari: 1.046); 45.- (núm. inventari: 1.028, diàmetre: 17 cm); 46.- (núm. inventari: 1.043, diàmetre: 13 cm).

47.- Fragment amorf, de la forma Drag. 37, amb la característica sanefa d'oves i al dessota un motiu vegetal estilitzat que es desenvolupa de forma arrissada en sinixtro-gir (núm. inventari: 1.017). Trobem set punxons, amb els paral·lels:

(a): Fulla trifida.

(b): Ova de tres solcs amb palet vertical de separació acabat per una roseta: Dannell *et alii* 1998, KK.

(c): Voluta: semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 16; vol. II, Pl. 17, núm. 19-a, «*Éléments Géométriques: Volutes*».

(d): Voluta: Hermet 1934, vol. I, p. 16; vol. II, Pl. 17, núm. 20-a, «*Éléments Géométriques: Volutes*».

(e): Roseta: semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 15, núm. 31, «*Éléments végétaux: Rosaces*».

(f): Nexa d'unió.

(g): Línia ondulada: d'un punxó discoïdal.

48.- Fragment proper a la vora de la forma Drag. 37 (núm. inventari: 1.025), decorat amb oves de dos solcs i amb element de separació amb una roseta a l'extrem, al damunt presenta una línia ondulada (Dannell *et alii* 1998: KK).

49.- Fragment proper a la vora de la forma Drag. 37 (núm. inventari: 1.024), decorat amb oves de dos solcs i amb element de separació amb una roseta a l'extrem (Dannell *et alii* 1998: FDb).

50.- Fragment de bol hemisfèric de la forma Drag. 37, decorat amb mètopes que es distribueixen simètricament, alternant-se creus de Sant Andreu i una mètopa dividida en dos registres, el de sobre amb un personatge del qual sols es conserva els peus i un amoret alat vers l'esquerra, al dessota dos ocells cap esquerra i a dreta amb el cap girat enrera, al dessota dels ocells i enmig d'ells s'hi copsa un punxó en forma de petita roseta. Emmarcant l'espai de les mètopes, al damunt porta la característica sanefa d'oves alternades per un palet amb acabament trifid, al dessota una sanefa de fulles obliques vers l'esquerra (núm. inventari: 1.005). Composa la decoració un total dotze punxons, més la creu de Sant Andreu, que trobem en els paral·lels següents:

(a): Amoret alat vers l'esquerra: Oswald 1936-1937: 435, Pl. XXII.

(b): Peus de figura vers la dreta: Oswald 1936-1937: els dos peus que s'aprecien poden correspondre al núm. 966-a (ferrer amb anclusa) o 978-a, Pl. XLVII.

(c): Ocell vers l'esquerra i amb el cap girat: Oswald 1936-1937: 2.293, Pl. LXXXVI.

(d): Ocell vers la dreta i amb el cap girat: Oswald 1936-1937: 2.255, Pl. LXXXV; Hermet 1934, vol. I, p. 286 «*Vases sigillés de la fabrique du Rozier (Lozère)*»; vol. II, Pl. 126, núm. 11.

(e): Fulla trifoliada: semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 14, núm. 45: «*Éléments végétaux: Feuilles trifoliées*».

(f): Fulla trifoliada: semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 14, núm. 70: «*Éléments végétaux: Feuilles trifoliées*».

(g): Fulla caliciforme.

(h): Fulla cordiforme: Hermet 1934, vol. I, p. 12; vol. II, Pl. 9, núm. 2, grup A: «*Éléments végétaux: Feuilles cordiformes*».

(i): Fulla obliqua: Knorr 1912, Taf. XX, núm. 2; Prevosti 1981-B, Lám. XI, núm. 18, de Cal Pexo; Hermet 1934, vol. I, p. 286 «*Vases sigillés de la fabrique du Rozier (Lozère)*»; vol. II, Pl. 126, núm. 9, 10 i 11; Nieto, Puig 2001: Ea.18a.

(j): Ova: Dannell *et alii* 1998: SX.

(k): Roseta: Knorr 1912, Taf. II, núm. 9 i 10; Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 15, núm. 4: «*Éléments végétaux: Rosaces*».

(l): Composició de la creu de Sant Andreu, amb els punxons e, f, g, h i k.

(ll): Línia ondulada que s'obtenia mitjançant un punxó discoïdal.

51.- Fragment amorf, hemisfèric, correspon a la forma Drag. 37, decorat amb un fris continu a partir d'una garlanda vegetal estilitzada, en la zona alta de l'ondulació s'hi copsa, fent el sinixtro-gir, dues fulles cordiformes i al mig una trifoliada, en l'espai al dessota apareix

una griu vers l'esquerra, reomplint els espais s'hi copsen petits ocells i un conill. Emmarcant el fris per dalt i baix una sanefa d'elements obliquus (núm. inventari: 1.006). Aquesta peça té un paral·lel, no exacte al cent per cent, al Museu de Crefeld (Knorr 1919, lám. 90.D). S'hi copsen un total de nou punxons, dels quals es localitzen els paral·lels següents:

(a): Griu vers l'esquerra: Oswald 1936-1937: 878, Pl. XLII; Knorr 1919, lám. 90.D; Prevosti 1981-A, vol. II, fig. 99, núm. 6, de can Sans; Clariana 1980, p. 425.

(b): Conill vers l'esquerra: Oswald 1936-1937: 2.097, Pl. LXXX; Knorr 1919, lám. 90.D.

(c): Petit ocell picotejant vers la dreta: Knorr 1912, Taf. XXI, nº 1, 2, 3, 5, 10; Oswald 1936-1937, 2244, Pl. LXXXV.

(d): Cames d'un petit ocell (?): Oswald 1936-1937: 2.244, Pl. LXXXV (podrien representar les cames d'un ocell semblant al de l'exemple).

(e): Línia cordiforme: Knorr 1919, lám. 90.D; Hermet 1934, vol. I, p. 11; vol. II, pl. 8, núm. 38: «*Éléments végétaux: Feuilles cordiformes*».

(f): Fulla trifoliada: Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 14, núm. 23: «*Éléments végétaux: Feuilles trifoliées*».

(g): Fulla obliqua: Hermet 1934, vol. I, p. 12; vol. II, Pl. 13, núm. 48: «*Éléments végétaux: éléments bifoliés*»; Nieto, Puig 2001: Ea.5a.

(h): Perleta: Hermet 1934, vol. I, p. 16; vol. II, pl. 17, núm. 10: «*Éléments géométriques: Perles et Oeilletons*».

(i): Línia ondulada: procedent d'un punxó discoïdal.

52.- Fragments (dos) de vora (diàmetre: 24 cm), pertanyents a una peça de la forma hemisfèrica Drag. 37, amb decoració de la característica sanefa d'oves sota la vora i una segona sanefa d'elements bifoliats (núm. inventari: 1.029, A-B). S'observen tres punxons, amb els paral·lels:

(a): Ova d'un solc amb element de separació vertical amb acabament de roseta: Dannell *et alii* 1998: SV.

(b): Element bifoliat: Hermet 1934, vol. I, p. 12; vol. II, pl. 13, núm. 50, grup B, «*Éléments végétaux: éléments bifoliés*»; Mary 1967, pp. 118-119, tafel 18, núm. 2.

(c): Línia ondulada: s'obtenia amb un punxó discoïdal.

53.- Fragment de vora (diàmetre: 14 cm), de la forma Drag. 37, amb decoració d'una sanefa d'oves i al seu dessota restes de la decoració vegetal estilitzada del vas (núm. inventari: 1.027). S'observen quatre punxons amb els paral·lels:

(a): Fulla trifoliada: Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 14, núm. 28 «*Éléments végétaux: Feuilles trifoliées*».

(b): Tortillon: semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 14; vol. II, Pl. 16, núm. 29 «*Éléments géométriques: Tortillons*».

(c): Ova simple i palet vertical de separació acabat amb una roseta: Dannell *et alii* 1998: JA.

(d): Línia ondulada: s'obtenia amb un punxó discoïdal.

54.- Fragment de vora (diàmetre: 17 cm), de la forma Drag. 37 (núm. inventari: 1.026).

55.- Fragment de vora (diàmetre: 15'20 cm), de la forma Drag. 30, decorat amb mètopes en les quals semblen alternar-se la creu de sant Andreu fora de cercle amb una altra inscrita dins de cercle (núm. inventari: 1.007). Els punxons, amb un total de vuit, més la reconstrucció ideal del motiu dins cercle, ofereixen pocs paral·lels:

(a): Element de tres fulles.

(b): *Diclytra*.

(c): *Tortillon*: semblant a Hermet 1934, vol. I, p. 14; vol. II, Pl. 16, núm. 34 «*Éléments géométriques: Tortillons*».

(d): Ova de tres solcs i palet vertical de separació acabat amb una roseta: Dannell *et alii* 1998: CF.

(e): Reconstrucció ideal del motiu dins cercle.

(f): Roseta: semblant a la d'Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 15, núm. 5 i 6, «*Éléments végétaux: Rosaces*».

(g): Fulla trifoliada: dins cercle amb creu de Sant Andreu (e), Hermet 1934, vol. I, p. 13; vol. II, Pl. 14, núm. 6: «*Éléments végétaux: Feuilles trifoliées*».

(h): Roseta central de la creu de Sant Andreu.

(i): Perleta: procedent d'un punxó discoïdal.

56.- (núm. inventari: 1.049, diàmetre: 26 cm); 57.- (núm. inventari: 1.051, diàmetre: 20 cm). Fragments de vores de bols de la forma Drag. 30.

58.- (núm. inventari: 1.053); 59.- (núm. inventari: 1.054); 60.- (núm. inventari: 1.056); 61.- (núm. inventari: 1.055). Fragments de vores de pàteres de la forma Drag. 15/17.

62.- Fragment de paret pròxim a la vora d'una pàtera de *marmorata*, forma Drag. 15/17 (núm. inventari: 1.075).

63.- Fragment de vora de copa de la forma Drag. 24/25, amb decoració de rodeta a la cara externa de la vora (núm. inventari: 1.064).

64.- Perfil complet d'una copa de la forma Drag. 24/25 (núm. inventari: 1.065), amb decoració de rodeta a la cara externa de la vora i marca de terrisser dins cartel·la oblonga: «OF. NG» (?). Podria tractar-se de Of. Niger (?).

65.- Fragments de vores de pàteres de la forma Drag. 18. (núm. inventari: 1.058); 66 - (núm. inventari: 1.057); 67 - (núm. inventari: 1.059); 68 - (núm. inventari: 1.060); 69 - (núm. inventari: 1.061).

70.- Frag. de fons de pàtera, amb peu, de la forma Drag. 18 (núm. inventari: 1.063), amb marca de terrisser dins cartel·la oblonga: «.../LICA.MA», interpretable com *Gallicanus sua manu fecit*, i grafit: «GRAECI...», indicant la seva pertinença a *Graecus* (Clariana 1994, pp. 150-152; Fabre, Mayer, Rodà 2002, p. 136).

71.- Fragment de fons de pàtera, amb peu, de la forma Drag. 18 (núm. inventari: 1.062).

72.- Fragment de vora de copa de la forma Ritt. 8 (núm. inventari: 1.069).

73.- Fragment de vora de copa de la forma Ritt. 9 (núm. inventari: 1.070).

74.- Fragment de vora de copa de la forma Drag. 33 (núm. inventari: 1.068).

75.- Fragment de fons de pàtera de la forma Drag. 22/23 (núm. inventari: 1.052).

76.- Fragments de vores de copes de la forma Drag. 27. (núm. inventari: 1.066) i 77.- (núm. inventari: 1.067).

78.- Fragment de vora de pàtera forma Drag. 35, *marmorata* (núm. inventari: 1.073).

79.- Fragment de fons de pàtera de *marmorata* (núm. inventari: 1.076).

80.- Fragment de fons de pàtera de *marmorata*, amb marca de terrisser: «.../ALVET/...» corresponent a *Salvetus* de La Graufesenque (núm. inventari: 1.074).

81.- Fragment de nansa corresponent a una forma tancada (núm. inventari: 1.071).

Terra Sigil·lata Hispànica:

82.- Fragment de peu de copa amb marca de terrisser il·legible (núm. inventari: 1.081).

Sigil·lata Africana «A»:

83.- Fragment de vora de bol de la forma Lamboglia 2-B (núm. inventari: 1.084).

84.- Fragment de vora de bol de la forma Lamboglia 3 (núm. inventari: 1.090).

85.- Fragment de vora de copa la forma Lamboglia 4/36 (núm. inventari: 1.089).

86.- Fragment de vora de cassola de la forma Lamboglia 10-A (núm. inventari: 1.083).

87.- Fragment de vora de cassola de la forma Lamboglia 10-A (núm. inventari: 1.087).

88.- Fragment de vora de cassola, a la cara externa presenta una divisió en bandes vernisades de vermell i de negre, forma Lamboglia 10-A (núm. inventari: 1.086).

89.- Fragment de vora de cassola, amb l'exterior fumat, forma Lamboglia 10-B (núm. inventari: 1.088).

90.- Fragments de cassola, de perfil complet, forma Lamboglia 10-B, amb decoració de cercles concèntrics a la cara interna (núm. inventari: 1.082).

Sigil·lata Africana «A/C»:

91.- Fragment de vora de forma Lamboglia 40 (núm. inventari: 1.085).

Sigil·lata Africana «C»:

Fragments de vores de safates de la forma Lamboglia 40. 92 (núm. inventari: 1.092), 93 (núm. inventari: 1.093), 94 (núm. inventari: 1.094), 95 (núm. inventari: 1.095).

Sigil·lata «Lucente»:

96.- Fragment amorf, carenat, amb decoració de rodeta, forma Lamboglia 1/3. Vernís de la cara externa de color vermellós i amb un franja color sèpia, el vernís de la cara interna color sèpia; argila rosada-taronja (núm. inventari: 1.091).

97.- Fragment de vora d'olpe, vernís color vermell-taronja amb taques; argila ocre (núm. inventari: 1.032).

Ceràmica de parets fines:

98.- Fragments amorfs, amb decoració de rodeta, corresponents a una peça propera a les formes Mayet XLIII i Marabini (1973, pl. 15, núm. 157, però sense decoració de rodeta). Sense vernís; argila color ocre-taronja (núm. inventari: 1.100 i 1.102-A-B-C).

99.- Fragment amorf amb decoració de rodeta. Sense vernís; argila color ocre amb diminutes partícules de mica (núm. inventari: 1.101).

100.- Fragment amorf d'una gerreta globular de producció local, possiblement de la forma Mayet XVIII, amb decoració d'escates de pinya fetes a la barbotina. Presenta un lleuger vernís de tonalitat mate i color ocre; argila rosa-pàlid (núm. inventari: 1.121).

101.- Fragments corresponents a un vas de producció catalana, forma Puerta IX / López Muller LIV, pasta ben depurada de color gris clar, amb decoració d'una banda d'incisions ondulades fetes amb pinta (núm. inventari: 1.124, 1125 A-B). Es coneixen diversos paral·lels, entre ells, a Torre Liauder (M. Ribas 1972, p. 157, fig. 28.2; Prevosti-Iluro 1981, vol. II, fig. 49.3), a Can Modolell, al Roser de Calella, *Baetulo* (Puerta 1989, p. 155, fig. 61, núm. 307), *Barcino*, *Tarraco*, Darró, Cunit, La Paeria de Lleida, Raimat, Vil·la dels Antigons, *Emporiae*, Nîmes (López Muller 1989, pp. 210-211), Vilauba (Castanyer, Tremoleda 1999, lám. 12, núm. 13) i, fins hi tot, s'exportaren al nord d'Àfrica (Ortisi 1999, p. 463).

102.- Fragment de vora de vas, imitació de les produccions bètiques, forma Mayet XXXVII. A l'exterior vernissat de color sèpia-marró i, a l'interior, vernís vermellós-taronja; argila rosada (núm. inventari: 1.105).

103.- Fragment de vora amb decoració de granets de sorra en la cara externa (10), forma Mayet XXXVII. Vernís de tonalitat mate,

color sèpia amb taques més clares; argila ocre (núm. inventari: 1.107).

104.- Fragment de vora de amb decoració de granets de sorra en la cara externa (10), forma Mayet XXXVII. Vernís de tonalitat mate, color sèpia; argila gris-ocre. (núm. inventari: 1.108).

105.- Fragment amorf amb decoració de dues línies de perles, de fabricació bètica, forma Mayet XL. Vernís color carabassa, brillant, amb taques fosques; argila color ocre (núm. inventari: 1.114).

106.- Fragment amorf, de fabricació bètica, forma Mayet XL. Vernís color carabassa, brillant; argila color ocre-taronja (núm. inventari: 1.110).

107.- Fragment amorf, lleugerament rodat, amb decoració de rodeta, de fabricació bètica, forma Mayet XXXVIII. Vernís color carabassa i argila ocre (núm. inventari: 1.106).

108.- Fragment de vora, de producció bètica, possiblement forma Mayet XXXVIII (?), amb decoració de perletes en relleu, vernís color carabassa, brillant; argila ocre (núm. inventari: 1.112).

109.- Fragment amorf, de producció bètica, amb decoració de punt quadrats simètrics, pot correspondre a les formes Mayet XXXVII o XXXVIII. Vernís color carabassa, brillant; argila ocre (núm. inventari: 1.113).

110.- Fragment amorf, de producció bètica, amb decoració d'un peduncle de pinya. Vernís totalment perdut en la cara externa, en la interna és color carabassa, brillant; argila ocre (núm. inventari: 1.119).

111.- Fragment amorf, de producció itàlica, corresponent a la forma Mayet XXIV, amb decoració de dues línies incises lleugerament inclinades. Argila, amb excés de cocció, color marró clar, sense engalba (núm. inventari: 1.103).

112.- Fragment de vora, de producció bètica, amb decoració de granets de sorra en la cara externa, forma Mayet XXXVII. Vernís lleugerament brillant, color ocre-marró; argila ocre (núm. inventari: 1.109).

113.- Fragment de vora de vas de parets quasi verticals, pot correspondre a les formes Mayet XII o XIVA (?). Vernís de tonalitat mate i color ocre; argila ocre (núm. inventari: 1.111).

114.- Fragment de vora d'imitació local, forma Mayet XVIII; pasta color marró, sense vernís (núm. inventari: 1.104).

115.- Fragment amb decoració d'alineacions de perles petites i grans, de perfil quasi complet, corresponent a la forma Mayet XXXVII, de fabricació bètica, vernís de color carabassa i tonalitat brillant, argila color ocre pàlid (núm. inventari: 1.123).

116.- Fragment amorf d'una gerreta globular, possiblement forma Mayet XVIII (?), amb decoració d'escates de pinya fetes a la barbotina. Sense vernís; argila color crem (núm. inventari: 1.122).

117.- Fragments amorfs, propers al fons, de producció bètica, amb decoració de pinya, forma Mayet XLII. Vernís carabassa brillant; argila ocre (núm. inventari: 1.115).

118.- Fragment amorf, proper al fons, corresponent a un vas de producció bètica, amb decoració de pinya, forma Mayet XLII. Vernís carabassa brillant; argila ocre (núm. inventari: 1.116).

119.- Fragment amorf, proper a la vora, corresponent a un vas de parets fines de producció bètica, amb decoració de pinya, forma Mayet XLII. Vernís carabassa brillant; argila ocre (núm. inventari: 1.117).

120.- Base d'un vas de parets fines de producció bètica, forma

Mayet XLII. Vernís carabassa-marró, brillant; argila ocre (núm. inventari: 1.128).

121.- Base d'un vas de parets fines, amb peu, pot correspondre a la forma Mayet XL. Amb un lleuger vernís mate, de color ocre; argila amb cocció de «sandwich», amb ànima de color gris perla i cares externes ocre (núm. inventari: 1.129).

122.- Base d'un vas de parets fines de producció bètica, forma Mayet XLII. Vernís, de tonalitat mate, carabassa; argila rosada (núm. inventari: 1.127).

123.- Base d'un vas de parets fines, sense vernís, possiblement de producció itàlica, forma Mayet XV(?). S'aprecien lleugers espatulats verticals en la cara externa. Argila excessivament cuita, color marró (núm. inventari: 1.126).

124.- Fragment de vora exvasada de ceràmica de parets fines de producció bètica, forma Mayet XL o XLII, vernís color carabassa, brillant; argila color rosada-ocre (núm. inventari: 1.118).

s/n.- Fragment de fons d'un vaset del tipus de «clofolla d'ou», de fabricació gaditana, forma Mayet XXXIV.

Lucernae:

125.- Disc corresponent a una llàntia de volutes, amb la representació de la deessa Fortuna (núm. inventari: 1.098). Vernís color carabassa-sèpia, argila ocre. Paral·lels a Bailey 1980 (fig. 23, p. 29, Q-945, 946, 947, 1.063 i 1.064).

126.- Fragment corresponent al centre del disc amb un fragment de decoració en la qual s'hi copsa la meitat longitudinal dreta d'un escorpi, d'una llàntia de volutes, vernís color carabassa, tonalitat semi-brillant, argila color ocre (núm. inventari: 1.099). Paral·lels a Bailey 1980 (fig. 97, p. 84, Q-1.315), on es troba documentat en relació amb les marques de terrissaire: COPPIRES, CCLOSVC, NOVIVS, LMADIEC, GABINIA, i a Nieto *et alii* 1989 (pp. 113-114, fig. 62), amb marca OPPI.

Ceràmiques comunes:

127.- Fragments corresponents a un morter itàlic, forma Cap Dramont D 2, fase 3, amb abocador i marca de terrisser amb les lletres «.../QUIE».

128.- Fragment de fons de gerra, argila rogenca (núm. inventari: 1.120).

129.- Fragment de vora de gerra monoansada, forma M. Vegas 44, argila grisenca, amb partícules de quars (núm. inventari: 1.130).

130.- Fragment de vora d'olla de cuina, forma M. Vegas 1, en la cara interna de la paret presenta marques d'espatulat, argila color gris-clar, amb quars i mica en la seva composició (núm. inventari: 1.133).

131.- Fragment de vora d'olla de cuina, forma M. Vegas 1, argila color marró-clar amb quars i mica visibles a cop d'ull, l'exterior de la vora presenta la superfície ennegrida o fumada (núm. inventari: 1.135 bis).

132.- Fragment de vora de gerra monoansada, forma M. Vegas 44, argila color vermellós, amb partícules de quars (núm. inventari: 1.135).

133.- Fragment de vora d'olla de cuina, forma M. Vegas 1, argila color gris-plom amb presència de quars i mica (núm. inventari: 1.132).

134.- Fragment de vora d'olla de cuina, forma M. Vegas 1, argila color marró-vermellós, amb presència de quars i mica (núm. inventari: 1.131).

135.- Fragment de vora d'olla, forma M. Vegas 3, argila color taronja, amb partícules de quars i mica (núm. inventari: 1.136).

136.- Fragment de vora d'olla monoansada de ceràmica de cuina, forma M. Vegas 1, argila color gris, s'observen marques de torn i d'espatulats (núm. inventari: 1.146).

137.- Fragment de vora d'olla monoansada de ceràmica de cuina, forma M. Vegas 1, argila color marró amb l'exterior enfosquit per excés de cocció (núm. inventari: 1.147).

138.- Fragment de nansa imitant a una corda, corresponent a un atuell de mida mitjana, argila rogenca amb partícules de quars en la seva composició (núm. inventari: 1.148).

139.- Fragment de vora d'olpe, argila vermellosa amb quars (núm. inventari: 1.144).

140.- Fragment de fons d'ungüentari, argila color ocre amb un lleuger excés de cocció, vernissat a l'interior de color negre-marró (núm. inventari: 1.145).

141.- Fragment de vora d'embut (?), forma M. Vegas 19, argila color ocre, amb presència de partícules de quars (núm. inventari: 1.143).

142.- Tapadora d'ús comú, de perfil complet, forma M. Vegas 17, argila de cocció poc consistent, color marró, amb partícules de quars (núm. inventari: 1.142).

143.- Fragment de vora de gerra, forma similar a l'Hayes 131, argila color marró amb partícules de quars (núm. inventari: 1.134).

144.- Fragment vora de tapadora, forma Ostia I, 261, de fabricació africana (núm. inventari: 1.138).

145.- Fragment de vora de plat/tapadora, forma Ostia I, 261, de fabricació africana (núm. inventari: 1.140).

146.- Fragment vora de plat/tapadora, forma Ostia I, 261, de fabricació africana (núm. inventari: 1.139).

147.- Fragment de plat/tapadora de vora fumada, forma Ostia I, 261, de fabricació africana (núm. inventari: 1.141).

148.- Fragment de vora de cassola africana, forma Ostia II, 303, argila taronja clar i exterior lleugerament fumat (núm. inventari: 1.137).

Àmfora:

149.- Pivots amb marca de terrisser, amb lletres impreses: «LPTE». Les dues primeres lletres, la «L» i la «P», formant nexé. Es tracta d'una peça amb excés de cocció (núm. inventari: 1.001).

150.- Pivots amb restes de la marca de terrisser, amb lletres impreses: «.../VO» (núm. inventari: 1.000).

Vidre:

151.- Fragment de vora de bol de vidre, forma Isings 3, vidre translúcid de color verd-clar.

152.- Fragment de vora de vas de vidre treballat a motlle amb decoració de concavitats verticals disposades en paral·lel, pròxim a les formes 32 i 33 d'Isings. Vidre transparent, de tonalitat blanquinosa.

153.- Fragment de coll d'ampolla, pot correspondre a les formes Isings 50 o 51. Vidre semitransparent, color verd-clar.

154.- Fons d'ampolleta o ungüentari de vidre transparent color àmbar.

155.- Fragment de vora de vaset de vidre del qual es conserva gairebé complet tot el perfil. Vidre blanquinós, semitransparent.

156.- Fragment de vora de copa de vidre, amb vora plegada sobre si mateixa. Vidre semitransparent, color verd-clar.

157.- Fragment amorf de vidre fet a motlle decorat amb un reticulat de petites concavitats ovalades. Vidre transparent, blanquinós quasi incolor.

158.- Fragment de vora de vas de parets quasi verticals, pròxim a la forma Isings 106. Vidre semitransparent, color verd-clar.

s/n.- Quatre fragments de fons, amb peu, de vasos o ampolles de vidre color verd clar.

s/n.- Quaranta-cinc fragments amorfs.

Silex:

159.- Fragment d'esquirra de sílex, color ocre-marró (núm. inventari: 1.152).

Bronze:

160.- Clau de secció quadrada i cabota circular (núm. inventari: 1.151).

161.- Fragment de fibula (li manca la molla i l'aguilla), estat de conservació deficient pel fet de trobar-se molt oxidada, correspon al model A, grup 1.1 de perfil arrodonit, de la classificació de Lerat, datable de la primera meitat del segle I dC (núm. inventari: 1.149).

162.- Rodella de 3 mm d'ample i 0,8 mm de gruix (núm. inventari: 1.150).

s/n.- Tres fragments d'aplic.

s/n.- Un fragment circular, possiblement correspon a una moneda.

Ferro:

163.- Pic de ferro sencer, amb fulla per un sol costat.

164 a 169.- Sis claus de ferro.

170.- Ferradura de cavall, possiblement d'època medieval.

Altres materials:

s/n.- Tres de pesos de teler, *pondus*, de terrissa.

CONCLUSIONS

A tall de conclusions creiem oportú ressenyar primerament que la vil·la destruïda, hauria estat, molt possiblement, un establiment dels de primer ordre en la consolidació del model agrari romà al Maresme. La seva situació privilegiada així ens ho fa pensar, l'emplaçament del lloc no pot ser més suggerent, a l'inici d'un suau turó al peu del qual transcorria la Via Augusta (actualment Camí del Mig), i que per tant, des d'aquí, es dominava visualment tota la plana agrícola de Vilassar de Mar.

La morfologia arquitectònica de la planta de la *pars urbana* ens dóna a entendre que estem davant un model de vil·la marítima (LAFON 2001, p. 473, fig. 217), com ho serien també els casos de can Modolell (Cabrera de Mar), Torre Llauder (Mataró), cal Ros de les Cabres (El Masnou) i la vil·la de la Gran Via - Horta Farrerons (Premià de Mar); essent el cas del Maresme el de concentració més alta de la Península d'aquest

tipus d'establiment, comparables, quant al luxe, amb les del camp de l'entorn de la capital *Tarraco*.

Pel que fa al programa decoratiu, si bé, en el cas del Sant Crist, no sabem ni quantes, ni quines haurien estat les estances pavimentades amb *opus tessellatum*, en canvi, pel testimoni de Marià Ribas, sabem que hi hauria, com a mínim, una o més estances d'aquest luxós tipus de paviment. Tampoc sabem si alguna de les estances pavimentada amb *signinum* presentaria, a més, decoració de tesselles. Veiem, però, suposadament associats a la zona termal, un paviment d'*opus sectile* de lloses de pissarra amb vetes de marbre blanc i centre de rajols ceràmics i, els murs, amb pintures policromes.

Hem vist com podria haver estat una de les entrades, potser la principal, amb un porticat de quatre columnes; també com l'espai es distribuïria prop de l'atri amb un possible impluvi, amb estances que podrien haver tingut la funció d'*oecus*, *triclinium*, *cubicula*, *fauces*, etc., elements tots ells clàssics a les vil·les i *domus* romanes.

La cronologia fundacional de la mateixa pensem que s'ha de posar en relació amb el pas de la Via Augusta per la comarca del Maresme que, segons el miliari trobat a can Vilalta (Vilassar de Mar), estaria datada a partir dels anys 9-8 aC, la troballa de Sigil·lata Itàlica/Aretina i parets fines (itàliques i locals) així ens ho corrobora.

El moment àlgid tindria lloc en els segles I i II dC. L'important lot de Sigil·lata decorada d'origen sud-gàl·lic que hem vist, la presència de parets fines de fabricació bètica, de *lucernae* i vidres, són una mostra de la intensitat del trànsit comercial de la meitat del segle I dC.

Un altre element, no menys important, és la possibilitat de l'existència d'un santuari o lloc de culte dedicat als *Dii Viales*, ho veiem en el fet que des de l'Alta Edat Mitjana i fins a l'actualitat ens ha arribat la prou coneguda capella preromànica sota l'advocació de Sant Cristófor, ocupant, aquesta darrera, un espai pròxim a una de les necròpolis.

El segon grup d'estances, que havia estat excavat per Marià Ribas anys abans de la gran destrucció del 1968, podien haver correspost a un espai de banys; no obstant això, però, no es pot descartar la possibilitat que fossin les dependències del *villicus* com està documentat en altres indrets o, fins i tot, podria tractar-se d'una divisió d'espais adaptats segons les necessitats estacionals (LAFON 2001, p. 460, fig. 193).

Ribas ens parla també de l'existència de dos indrets, propers a les restes, dedicats a enterraments o necròpolis, essent aquest el motiu pel qual donà a entendre que la vil·la hauria perviscut fins al Baix Imperi. No obstant això, per la tipologia dels enterraments

descrits, amb tègules, fent la característica coberta triangular o "caputxina", pensem que perfectament poden datar-se en el moment àlgid de la vil·la durant l'Alt Imperi; la tipologia funerària, més aviat, estaria en relació a la classe social baixa dels subjectes inhumats; la manca de dades sobre possibles elements d'aixovars així ens ho indicaria.

Les activitats industrials de la vil·la les podem apreciar a partir de les descripcions de M. Ribas i de M. Prevosti, així per un costat tindriem com a activitat bàsica, el cultiu de la vinya i la fabricació i exportació d'àmfores. De totes maneres hem de posar un interrogant a la possibilitat que, aquí, hi hagués el taller que fabricaria àmfores amb la marca LPTE, ja que solament ens ha arribat un exemple de pivot amb aquesta marca, malgrat que Ribas ens parli de diversos exemplars. L'únic aspecte que hi ha a favor de la seva teoria és el fet que, el pivot en qüestió, és defectuós per excés de coccio. Així mateix, segons Ribas, el forn hauria estat actiu fins a l'Alta Edat Mitjana, sense que tampoc, d'això darrer, ens hagi arribat cap mostra de materials. Altres activitats a la vil·la podrien haver estat les de fundició de plom, bronze i treball del ferro.

D'entre els materials recollits durant els rebaixos i destrucció, destaca en sobremanera la Sigil·lata sud-gàl·lica i parets fines que ens mostra una qualitat i quantitat extraordinària quant a exemplars. Coneixent també el fet que, conjuntament, es trobaren restes d'ossos d'animals i malacologia, ens dóna entendre que, molt possiblement, el conjunt de materials podria provenir d'un abocador de deixalles o escombraries datable des de la meitat del segle I dC fins al segle II.

Els altres materials, especialment les Sigil·lates africanes i "lucente" ens demostra que l'existència de la vil·la arribaria fins al segle III dC no havent-se localitzat entre el material recollit cap mostra que ens indiqui una cronologia tardana o baix imperial, fet que ens porta a suposar que, les dependències de l'establiment, serien abandonades en el moment de la crisi del segle III, detall aquest que suposa un altre element de paral·lelisme amb el proper jaciment de can Modolell, amb l'excepció que aquí no coneixem amb certesa les possibilitats d'una reocupació tardana (11), tanmateix els materials recollits no ens aporten cap indicatiu.

No tenim gairebé dades sobre la *pars rustica* de la vil·la, a part de l'espai H-20 que podria tenir un paral·lel amb altres destinats a l'elaboració del vi, tenim el forn abans esmentat, així mateix hi ha altres objectes que ens parlen de l'existència d'aquesta zona de la vil·la (12), encara que no s'hagi pogut identificar físicament en extensió, així veiem la presència de fragments de dòlia, el fragment de pedra de molí volcànica, els pe-

sos de teler per a l'activitat del teixit i una de les eines del camp com podria ser el pic de ferro sencer.

No creiem que la destrucció feta per l'obra de l'Autopista arribés a arrasar al cent per cent la totalitat dels vestigis que podien haver-hi d'aquesta vil·la; si bé la destrucció va ser molt important ja que, pel que sembla, va afectar a tota la *pars urbana*, és molt possible que encara quedin a l'indret algunes restes de la mateixa encara no exhumades, per la qual cosa seria molt interessant que en un futur s'hi pogués actuar novament; sols així s'aconseguirà treure l'entrellat de l'evolució crono històrica i estratigràfica de la mateixa.

Finalment és necessari recordar l'absurd de qualsevol destrucció arqueològica, no sols per la pèrdua de coneixements i patrimoni que se suposa, sinó pel fet que els béns patrimonials són sempre irrepetibles. Massa sovint a El Maresme, hem tingut que lamentar les destruccions arqueològiques; en un curt espai de temps, es van produir les destrosses de can Xammar, Torre Llauder, la vil·la del Sant Crist i, anys més tard, a Mataró, els fets es tornaren a repetir amb el fonament de la muralla d'Iluro al carrer Palau. Una constant que sembla s'ha anat repetint en cada destrucció és el fet que els responsables han estat aquells ens i institucions que precisament haurien d'haver vetllat més per la preservació i salvament del patrimoni arqueològic i monumental, l'exemple que varen donar va ser nefast; la prepotència, l'especulació, els guanys econòmics a curt termini, el malentès pas del progrés i la manca de respecte pels vestigis arqueològics estan en la raó de fons de tota aquesta barbàrie. Esperem que fets com aquest no tornin a passar mai més.

NOTES

Aprofito per fer constar el meu agraïment a Marianna Pérez-Sala per la traducció del resum a l'anglès.

(1) Ribas 1934, p. 73; Ribas 1960, *passim*; Ribas 1964, p. 150; Bonamusa 1971, p. 29; Bonamusa 1977, p. 1 i 2; Bonamusa 1979, p. 126 i s.; Leonart 1972, *passim*; Leonart 1977, p. 3 i 4; Clariana 1973, *passim*; Clariana 1978, p. 167-170; SAMM 1977, p. 86 - 89, fitxes 80, 81 i 82.

(2) Coordenades extretes segons el «Mapa Comarcal: Vallès - Maresme», Granollers, Ed. Alpina 1972, Escala 1 : 100.000.

(3) André Tchernia: «Les Amphores Vinaïres de Tarraconaise et leur exportation au debut de l'Empire» a *Archivo Español de Arqueología*, vol. 44, any 1971, núm. 123-124, p. 74-75, fig. 23: *Inscription peinte, «graffito» et estampille sur une amphore de carthage (d'après Delattre): «Tituli picti» = Laur / III // LH, marca: LPIE, «graffito»: C.*; de A. Delattre: «Un second mur à amphores découvert à Carthage», a *Bulletin de la Commission Archéologique de Sousse*, 1r sem. 1900, 33-48, núm.: 32 i 33 (dues marques LPIE).

El «tituli picti» de Cartago, on s'hi llegeix «Laur(o)», representa una indicació geogràfica molt important, relacionat amb l'antiga LAVRO de la veïna comarca del Vallès, hom la suposa entre Caldes de Montbui i Granollers, més o menys per l'actual Llerona, segons

deduïm de L. Villaronga: «Sistematización del numerario ibérico (II). Grupo Centro Catalán», dins *Acta Numismática*, IV, ed. Sección Numismática del Círculo Filatélico y Numismático, Barcelona 1974, p. 24. L. Villaronga: «El hallazgo de Balsareny», *Numario Hispánico X*, núm. 19-20, any 1961. J. Estrada i L. Villaronga: «La 'Lauro' monetat i el hallazgo de Cànoves (Barcelona)», *Ampurias* núm. XXVIII, 1967, p. 135-194. L. Villaronga: *Numismática antigua de Hispania. Iniciación a su estudio*, Barcelona 1979, Ed. CYMYS, p. 89, 211 749 i s. M.M. Llorens i P.P. Ripollés: *Les encunyacions ibèriques de Lauro*, col. *Estudios de Granollers i del Vallès Oriental*, 7, Ajuntament de Granollers 1998, p. 21-45. La qual no s'ha de confondre amb la Lauro de València: J. Mangas: *Hispania Romana*, 2ª Parte, Vol. I de «Historia de España» dirigida per M. Tuñón de Lara, Ed. Labor, 2a ed. juliol 1980, Barcelona, p. 327: «En todo el área de la costa mediterránea y el sur peninsular había plantaciones de viñedos. Las regiones que producían vinos de mejor calidad eran: el valle del Guadalquivir, en el que ya se diferenciaba el vino de Jerez; la comarca de Lauro (Valencia), la comarca de los lacetanos (Barcelona), otra comarca de Tarragona y algunas comarcas de Baleares».

Ricard Pascual considera la possibilitat que el taller d'àmfores de la marca LPTE o PTE es trobés en un lloc pròxim a Caldes de Montbui: «Las Anforas de la Layetania», a *Méthodes Classiques et Méthodes Formelles dans l'Étude des Amphores (Actes du Colloque de Rome, 27-29 Mai 1974)*, de la «Collection de l'École Française de Rome», núm. 32, Roma 1977, p. 54, núm. 31 «PT...» de Can Tintorer (El Papiol); p. 55, núm. 36, a, b i c. «PTE»; p. 56, núm. 40 «QTE». Fa esment també al derelict de l'Estret de Bonifaci en el qual apareixen aquestes marques en àmfores de la forma Dressel 2-3 (W. Bebkö: «Les épaves antiques du sud de la Corse», dins *Corsica*, 1-3, 1971, p. 2-3, lám. VIII, núm. 36 a 40) i un pivot trobat a Ostia amb aquesta marca (André Tchernia i Fausto Zevi: «Amphores Vinaires de Campanie et de Tarraconaise à Ostie», dins *Recherches sur les Amphores Romaines*, Roma 1972, p. 64, figs. 5-10), p. 60, núm. 66, l'exemplar del Museu de Badalona; p. 64, núm. 117, dins l'apartat de Torre Llauder apareix referenciada la marca trobada en la vil·la del Sant Crist (Lám. fig. 6, núm. 10; fig. 9, núm. 10, 11, 12, 13, 14, 16; fig. 11, núm. 15; fig. 13, núm. 9; fig. 15, núm. 22).

També es coneix una marca en pivot, trobada a la vessant est del turó d'Onofre Arnau (Mataró), amb les lletres «.../TE» (inèdita), Museu de Mataró, materials de Mata, donació Sr. Fàbregas. Veure també Jordi Miró 1988.

Veure també M.H. Callender: *Roman Amphorae*, University of Durham Publications/ London/ Oxford University Press/ New York - Toronto/ Reprinted 1970: p. 227, núm. 1.462: «Q.I.E» Roma (CIL XV, núm. 2.926: «Q.I.E. ...»; núm. 2.927, a i b «Q.I.F» i «Q.I.F», retro). La marca «QIE», o fragmentada «QIF», a vegades mal impresa o mal interpretada, pot tractar-se de la marca «QTE».

(4) Encara que García Entero 2001, p. 64, consideri la possibilitat que es tractés de la piscina d'unes termes.

(5) Arxiu de Marià Ribas, veure: «Apunts d'Arqueologia de Marià Ribas i Bertran», 2a llibreta. Vil·la romana del Sant Crist de Cabriels, gener 1968, p. 94 i s.

(6) G. Martín, p. 93: «La ceràmica llamada «marmorata» parece fué un intento de algunos talleres de La Graufesenque de introducir un tipo cerámico amarillenta, jaspeada de rojo, la cual duró muy poco. Sin embargo, aunque en pequeña cantidad, existen algunos ejemplares procedentes de Arezzo de forma Riitt. 5 (según Oswald-Pryce), y también encontramos una pequeña producción en los talleres renanos. En España, a pesar de la corta duración de esta cerámica, es bastante abundante y por sus formas y pasta creemos procede toda de talleres sudgálicos».

(7) Sobre la problemàtica del terrisser *Salvetus*, veure: AA.VV.1976, *A propos ...* p. 42 (38). comentari de M. Labrousse: «Je rapelle que les marques SALVE, SALVETVS, on été longtemps considérées comme provenant du seul atelier de Montans; or

aujourd'hui, on en trouve des centaines à La Graufesenque. S'agit-il de deux homonymes? Il semble que SALVE simple, dans un cartouche en queue d'aronde appartienne au potier de Montans et le poinçon SALVETV à celui de La Graufesenque».

(8) Aprofito per fer constar el meu agraïment a la Dra. Carme Puerta pel seu ajut en la classificació de la ceràmica de parets fines.

(9) Punxó discoïdal o rodeta: Bemont, C. 1974: «Le décor des vases sigillés», *Dossiers*, 6, pàg. 69: «molette du Musée de Rouen», d'après G. Chenet et G. Gaudron: «La ceramique sigillée d'Argonne des Ile et Ille siècles», supplement a *Galia*, Paris 1955, CNRS. També a Hermet 1934, vol. II, en l'apartat de punxons originals se'n dona referència a un de discoïdal.

(10) Altres centres productors de ceràmiques de parets fines amb granet de sorra els trobem també a la zona de la Gàl·lia, distingint-se de la producció bètica per la manca de brillantor metàl·lica: Brentchaloff, D. 1981: «La zone industrielle des potiers de Fréjus», *Histoire et archéologie (Dossiers)*, 57, oct. 1981: «Pauvadou II»: «cruchons de pâte grise à bec pincé, tasses à paroi fine sablée», p. 42.

(11) L'única dada que tenim sobre aquesta possibilitat ens la proporciona Marià Ribas (1975, p. 130), el qual ens informa com, en les obres de restauració de la capella de Sant Cristòfor, s'hi localitzaren alguns fragments de Sigil·lata africana D, formes 1, 24 i 55, suposadament de la taula de Lamboglia; dada que, per ella sola, és insuficient ja que ve a demostrar la supervivència de la capella com a lloc de culte però no de la vil·la romana com a tal.

(12) Marià Ribas (1976, p. 10), respecte als materials, ens explica com: «Materials. - En tot el terreny remogut presenciarem un immens escampall de ceràmica. Abundava la comú de totes les formes i tipus que són usuals a les vil·les romanes, també els pesos de teler, àmfores, «dolia», tègula, rajoles de diverses mides, bipedals, etc.»

BIBLIOGRAFIA

AA. VV. 1976: *A propos des céramiques de Conimbriga*. Table ronde tenue à Conimbriga (Portugal) les 25-26-27 Mars 1975 (extrait de *Conimbriga*, XIV, 1975). Publications du Centre Pierre Paris. Paris.

AGUAROD, C. 1991: *Ceràmica romana importada de cocina en la Tarraconense*. Institución Fernando El Católico. Zaragoza.

Amics de l'Art Romànic del Museu Municipal de Mataró 1980: *Iniciació a l'art romànic de la comarca*. Col·lecció: Maresme Romànic, I. Mataró.

BAILEY, D.M. 1980: *A Catalogue of the Lamps in the British Museum*. London.

BÉMONT, C. 1974: «Le décor des vases sigillés». *Dossiers*, 6. Fontaine-les-Dijon.

BONAMUSA, J. 1971: «Recuperació de peces de marbre pertanyents a un sepulcre romà dreçat en la Via Augusta». *Memòria d'Activitats 1971*. Secció Arqueològica, Museu de Mataró.

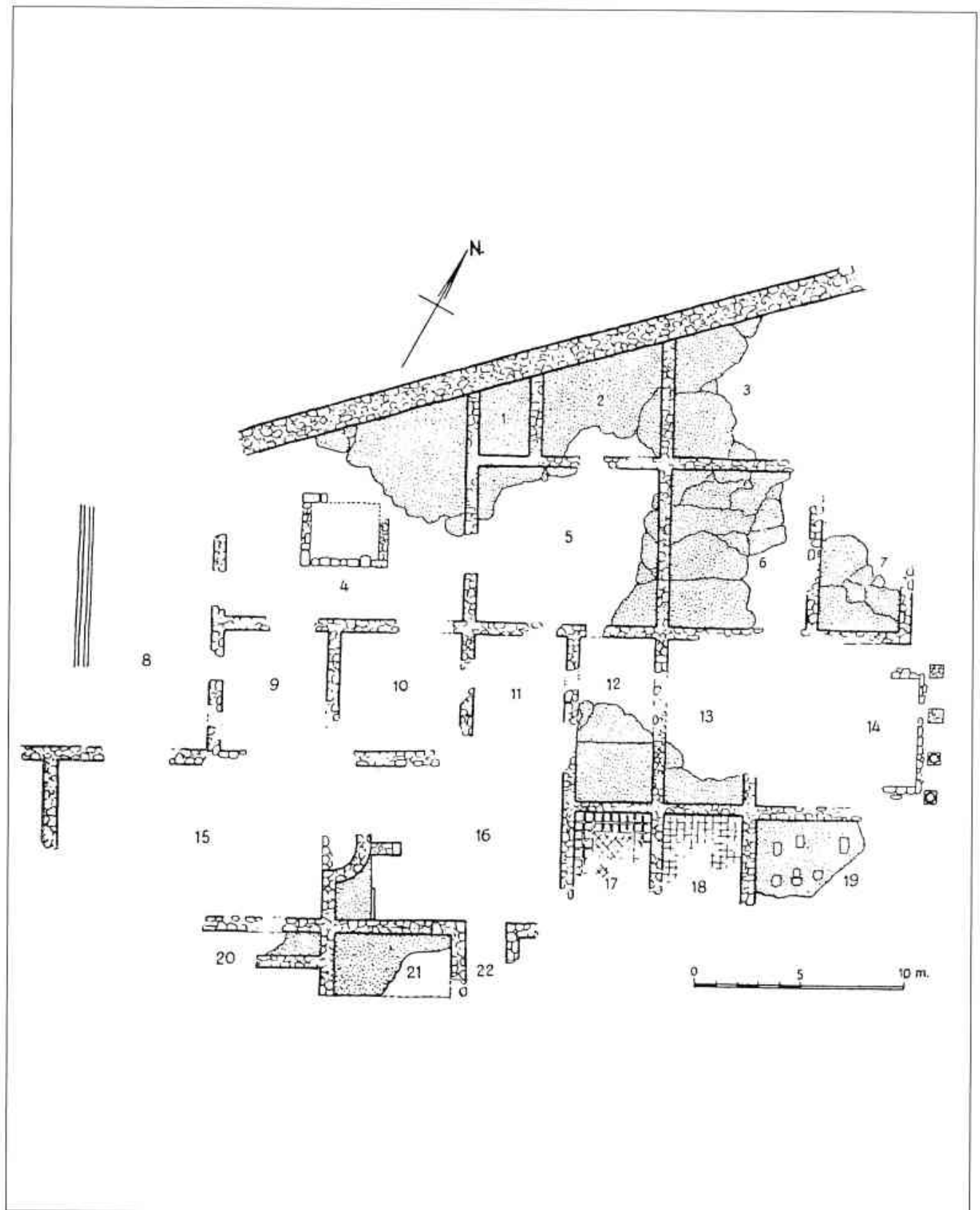
BONAMUSA, J. 1977: «Restes d'un sepulcre romà al Camí del Mig (Mataró)». *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Mataró i El Maresme*, 1. Mataró, Museu Municipal.

BONAMUSA, J.; CLARIANA, J.F.; GARÍ, I.; JUHÉ, E. 2001: «Aportacions a l'estudi del Criptopòrtic de Can Modolell (Cabrera de Mar)». *XVII Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró, p. 165-200.

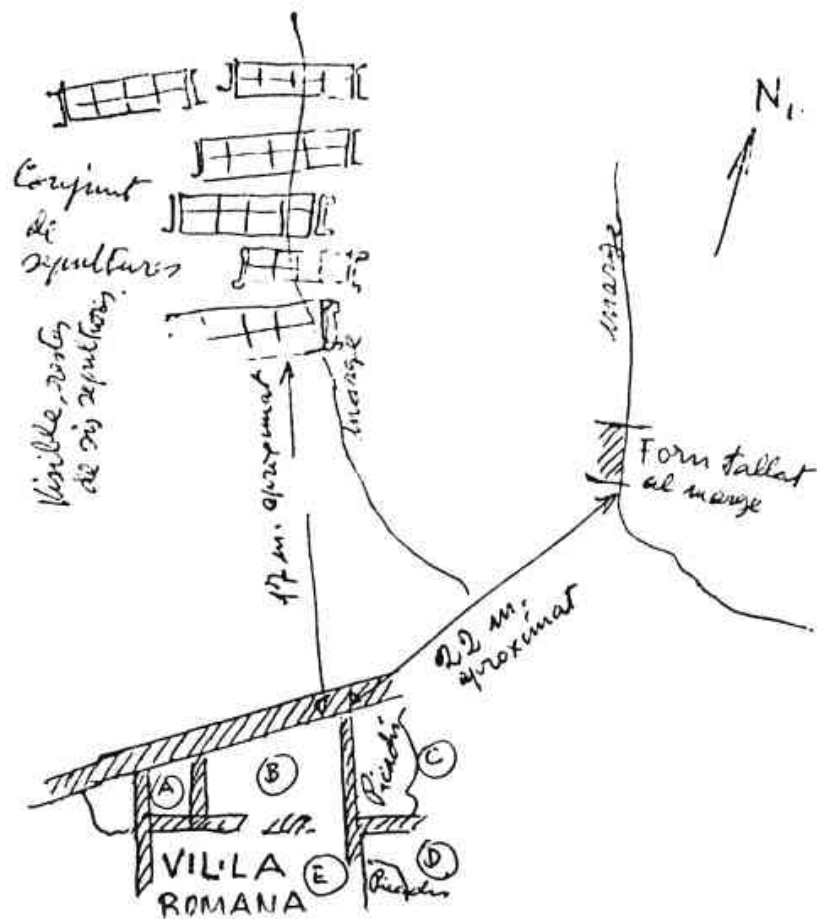
BOSCH, M. 1998: «La gorgona de Mataró. Un altar funerari monumental a la Via Augusta dins el territori d'Iluro». *Laietania*, 11, p. 127-141.

- BRENTCHALOFF, D. 1981: «La zone industrielle des potiers de Fréjus». *Histoire et archéologie (dossiers)*, núm. 57, oct. p. 42. Fontaine-les-Dijon.
- CASTANYER P.; TREMOLEDA, J. 1999: *La vil·la romana de Vilauba*. Girona.
- CLARIANA, J.F. 1973: «Noves troballes de restes romanes en el Camí del Mig (Mataró)». *Memòria d'Activitats 1973*. Secció Arqueològica, Museu de Mataró.
- CLARIANA, J.F. 1978: «Noves troballes de restes romanes en el Camí del Mig (Mataró)». *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Mataró i El Maresme*, 5-6. Mataró, Museu Municipal, p. 167 - 170.
- CLARIANA J.F. 1980: "La col·lecció de Terra Sigillata del Museu de Mataró (II)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme*, 11-12. Museu Municipal de Mataró, Secció Arqueològica, p. 422-425.
- CLARIANA, J.F. 1994: «Dos plats de sigil·lata sud-gàl·lica amb inscripcions, procedents de la vil·la romana de Torre Liauder (Mataró) i del Sant Crist (Cabrls)». *Anuari de Filologia, Studia Graeca et Latina*, vol. XVII, Secció D, núm. 5. Barcelona (Universitat de Barcelona. Facultat de Filologia), p. 149 - 153.
- CLARIANA, J.F. 2000: "Elements decoratius de viridaria procedents d'Iluro i la seva àrea rural". *XVI Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró, p. 59-74.
- DANELL, G.; DICKINSON, B.; VERNHET, A. 1998. "Ovolos on Dragendorff form 30 from the collections of Frédéric Hermet and Dieudonné Rey". *Form and Fabric. Studies in Rome's material past in honour of B.R. Hartley*. Oxford, p. 69-109.
- FABRE, G.; MAYER, M.; RODÀ, I. 1983: *Inscripcions romanes de Mataró i la seva àrea*. (Epigrafia Romana del Maresme), Mataró
- FABRE, G.; MAYER, M.; RODÀ, I. 1984: *Inscriptions Romaines de Catalogne, I, Barcelona (sauf Barcelone)*. Centre Pierre Paris - UAB, Paris.
- FABRE, G.; MAYER, M.; RODÀ, I. 2002: *Inscriptions romaines de Catalogne. V, suppléments aux volumes I-IV et instrumentum inscriptum*. Centre Pierre Paris - UAB, Paris.
- FERRER i CLARIANA, LI. 1963: «La capella pre-romànica de Sant Cristòfor de Cabrls». *Monuments històrico-artístics i bells paratges del Maresme - I*. Mataró, Obra de Sant Francesc II.
- GARCÍA ENTERO, V. 2001: *Los balnea de las villae hispanorromanas. Provincia Tarraconense*. Madrid. Monografías de Arquitectura Romana, 5.
- GRAUPERA, J. 2001: *L'arquitectura religiosa preromànica i romànica en el Baix Maresme*. Argentona.
- Grup de Recerca d'Arqueologia Soterrania del Museu de Mataró (Secció Arqueològica) 1981: «L'enigma de Sant Cristòfor de Cabrls». Comunicat presentat al Simposium d'Arqueologia Soterrania de Beziers (França).
- HAYES J.W. 1972: *Late roman pottery*. Londres.
- HERMET, F. 1934: *La Graufesenque* (Condatomago). París.
- ISINGS, C. 1957: *Roman Glass from dated finds*. Archaeologia Traiectina II. Djakarta.
- KNORR, R. 1905: *Die Verzierten Terra Sigillata=Gefässe von Cannstatt und Köngen=Grinario*. Stuttgart.
- KNORR, R. 1912: *Südgallische Terra-Sigillata-Gefässe von Rottweil*. Stuttgart.
- KNORR, R. 1919: *Topfer und Fabriken Verzierter Terra-Sigillata des Ersten Jahrhunderts*. Stuttgart.
- KNORR, R. 1952: *Terra-Sigillata-Gefässe des ersten Jahrhunderts mit Töpfernamen*. Stuttgart.
- LAFON, X. 2001: *Villa Maritima, Recherches sur les villas littorales de l'Italie romaine*. École Française de Rome.
- LAMBOGLIA, N. 1979: *Gli scavi de Albintimillum e la cronologia della ceramica romana (campagne di scavo 1938-1940)*. Bordighera 1950, r. 1979.
- LAMBOGLIA, N. 1958: "Nuove osservazioni sulla Terra Sigillata Chiara". *Rivista di Studi Liguri*, 3-4. Bordighera
- LERAT, L. 1978: «Les fibules de la Gaule romaine». *Dossiers de l'Archéologie*, 28, p. 82-89. Fontaine-les-Dijon.
- LÓPEZ MULLOR, A. 1989: *Las cerámicas romanas de paredes finas en Cataluña*. Barcelona.
- LUTZ, M. 1974: «La ceramique sigillee en Gaule». *Dossiers*, 6. Fontaine-les-Dijon.
- LLEONART, R. 1972: «Noves descobertes romanes en el Camí del Mig». *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Mataró i El Maresme*, 1. Mataró, Museu Municipal.
- LLEONART, R. 1972: «Noves descobertes romanes en el Camí del Mig». *Memòria d'Activitats 1972*. Secció Arqueològica, Museu de Mataró.
- MALUQUER DE MOTES, J., et alii: *Arquitectura i urbanisme ibèrics a Catalunya*. Barcelona 1986.
- MARABINI, M.T. 1973: *The roman thin walled pottery. From Cosa (1948-1954)*. *Memoirs of the American Academy in Rome*, vol. XXXII, Roma.
- MARTÍN, G. 1963: «Terra sigillata de Liria». *Rivista di Studi Liguri*, Bordighera.
- MARY, G.T. 1967: *Novaesium, I. Die südgallische terra sigillata aus Neuss*. Berlin.
- MAYET, F. 1975: *Les céramiques à parois fines dans la Péninsule Ibérique*. Paris.
- MEES, A.W. 1995: *Modellsignierte Dekorationen auf südgallischer Terra Sigillata*. Landesdenkmalamt Baden-Württemberg.
- MIRÓ, J. 1988: *La producció de ànforas romanes en Catalunya. Un estudio sobre el comercio del vino de la Tarraconense (sigle I aC. - I dC)*. BAR 473. Oxford.
- NIETO, J. 1986: "El pecio Culip IV: Observaciones sobre la organización de los talleres de Terra Sigillata de La Graufesenque". *Archaeonautica*, 6, p. 81-115.
- NIETO, J. 1994: «La terra sigillata de La Graufesenque como fenómeno social y económico». *Ancient and traditional ceramics. Séminaire européen*. Ravello, Mars 1990, p. 89-106.
- NIETO, J.; JOVER, A.; IZQUIERDO, P.; PUIG, A.M.; ALAMINOS, A.; MARTÍN, A.; PUJOL, M.; PALOU, H.; COLOMER, S. 1989: *Excavacions arqueològiques subaquàtiques a Cala Culip, I*. Girona.

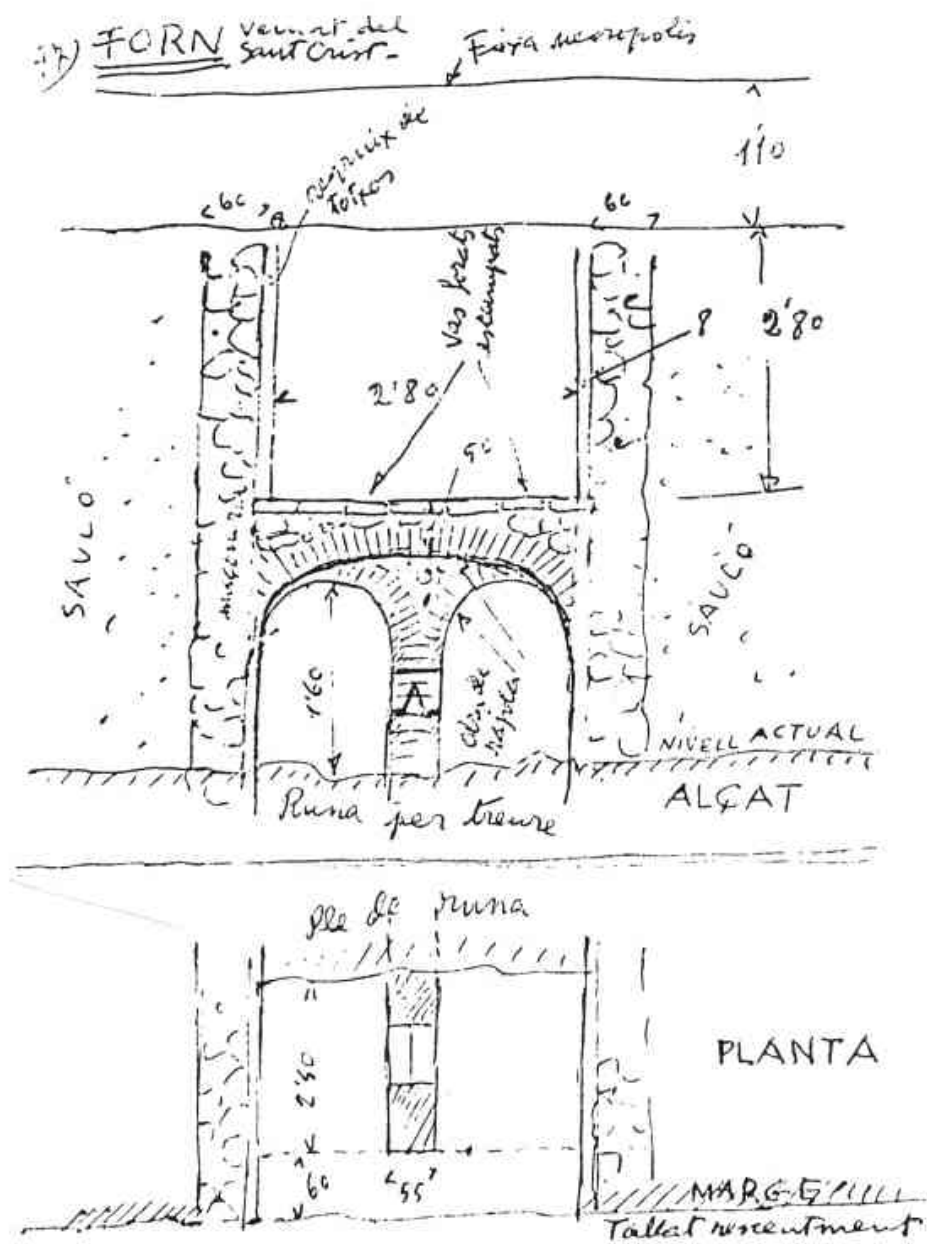
- NIETO, J.; PUIG, A.M. 2001: *Excavacions arqueològiques subaquàtiques a Cala Culip. 3. Culip IV: la Terra Sigillata decorada de La Graufesenque*. Girona.
- Obra de Sant Francesc 1956: «Crónica de los diez primeros años de actuación». Extraordinari del «Diario de Mataró», amb motiu del centenari de la premsa local.
- OLESTI, O. 1995: *El territori del Maresme en època republicana (s. III - I aC) Estudi d'Arqueomorfologia i Història*. Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana.
- ORTISI, S. 1999: «Ein frühkaiserzeitlicher keramik komplex aus einem Schöpfbrunnen in Insula E117 West in Kartago». *Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts Römische Abteilung*, 106, p. 439-493.
- OSWALD, F. 1931: *Index of Potters' Stamps on Terra Sigillata*. East Bridgford.
- OSWALD, F. 1936-1937: *Index of Figure-Types on Terra Sigillata (Samian Ware)*. Issued as a Supplement to «The Annals of Archaeology and Anthropology». The University Press of Liverpool.
- OSWALD, F.; PRYCE, T.D. 1920: *An Introduction to the Study of Terra Sigillata*. Ed. Longmans, Green and Co. London.
- PASCUAL, R. 1991: *Índex d'estampilles sobre àmfores catalanes*. Barcelona.
- PÉREZ-SALA, M. 1995: *El vidrio romano: el ejemplo del Londres tardoromano*. Memòria de llicenciatura dirigida pel Dr. José Remesal Rodríguez. Universitat de Barcelona (inèdita).
- PREVOSTI, M. 1981-A: *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro. Mataró*. Caixa d'Estalvis Laietana.
- PREVOSTI, M. 1981-B: *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo*. Badalona. Museu Municipal.
- PREVOSTI, M. 1982: «Sobre l'església pre-romànica de Sant Cristòfor de Cabris». *Muntanya*, 79. Barcelona, p. 38-40.
- PREVOSTI, M. 1991: «15. The establishment of the villa system in the Maresme (Catalonia) and his development in the roman period». *Archaeological Monographs of the British School at Rome*, núm. 2, p. 135-141. London.
- PREVOSTI, M. 1993: «Prospecciones sistemáticas en el territorio de Iluro y los orígenes de la romanización del Maresme». Prelectes del congrés: *La Península Ibérica en la Antigüedad. La imagen de un territorio*. Toledo, 6-8 mayo.
- PREVOSTI, M.; CLARIANA, J.F. 1988: *Torre Llauder. Mataró. Vil·la romana*. Barcelona.
- PUERTA, C. 1989: *Baetulo, ceràmica de parets fines*. Badalona.
- PUERTA, C. 2000: *La ceràmica comuna romana a la costa Laietana (Les ciutats romanes de Baetulo i Iluro i l'assentament ibèric de Can Balençó)*. Laietania, 12. Mataró.
- REMESAL, J. 1979: *La Necrópolis de Baelo*, EAE 104. Madrid.
- REVILLA, V. 1995: *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C. - III d.C.)*. Barcelona.
- RIBAS, M. 1932: «Una església mossàrab al Maresme», a almanac del *Diari de Mataró*, 24-12-1932.
- RIBAS, M. 1934: *Origen i fets històrics de Mataró*. Mataró, Imprenta Minerva.
- RIBAS, M. 1952: *El poblament d'Iluro*. Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la Secció Històrico - Arqueològica, XII. Premi Rubió i Luch 1949 de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. Barcelona.
- RIBAS, M. 1960: «La Via Augusta en El Maresme», *Montaña*, Barcelona.
- RIBAS, M. 1964: *Els orígens de Mataró*. Mataró, Caixa Estalvis Laietana.
- RIBAS, M. 1972: «La villa romana de la Torre Llauder de Mataró». *Noticiario Arqueológico Hispánico*, Arqueología - 1. Madrid.
- RIBAS, M. 1975: *El Maresme en els primers segles del cristianisme*. Accésit Premi Iluro 1973. Mataró, Caixa Estalvis Laietana.
- RIBAS, M. 1976: «Les inevitables destruccions arqueològiques». *Memòria A.D.A.H.U.B.* (Agrupació de diplomats en arqueologia hispànica per la Universitat de Barcelona). Barcelona, p. 9-17.
- RIBAS, M. 1988: *Els orígens de Mataró*. Mataró, Caixa Estalvis Laietana (reedició ampliada).
- RIBAS, M.; FERRER I CLARIANA, LL. 1960: *La capella pre-romànica de Sant Cristòfor de Cabris*. Mataró, Obra de Sant Francesc - I.
- SÁNCHEZ, M.A. 1990: «Nuevos morteros sellados del tipo Cap Dramont 2 en España». *Itàlica*. Cuadernos de trabajos de la Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma (CSIC), 18. Roma, p. 117-133.
- SEPÚLVEDA, E. de; CARVALHO, A. 1998: «Ceràmica romana de paredes finas no Museu Municipal de Elvas». *Conimbriga*, 37, p. 233-265.
- SEPÚLVEDA, E. de; CORDEIRO, V.R. 2000: *Lucernas Romanas. Catálogo. Museu Municipal León Trindade*. Camara Municipal de Torres Vedras.
- SEPÚLVEDA, E. de; VALE, A.; SOUSA, V.; SANTOS, V.; GUERREIRO, N. 2002: «A cronologia di circo de Olisipo: a Terra Sigillata». *Revista Portuguesa de Arqueologia*, vol. 5, núm. 2, p. 245-275.
- VEGAS, M. 1973: *Ceràmica común romana del Mediterráneo occidental*. Barcelona.
- VERTET, H. 1998: «Lezoux - La Graufesenque et la Romanisation». *Form and Fabric. Studies in Rome's material past in honour of B.R. Hartley*. Oxford, pp. 127-132.
- VIGIL, M. 1969: *El vidrio en el mundo antiguo*. CSIC. Madrid.

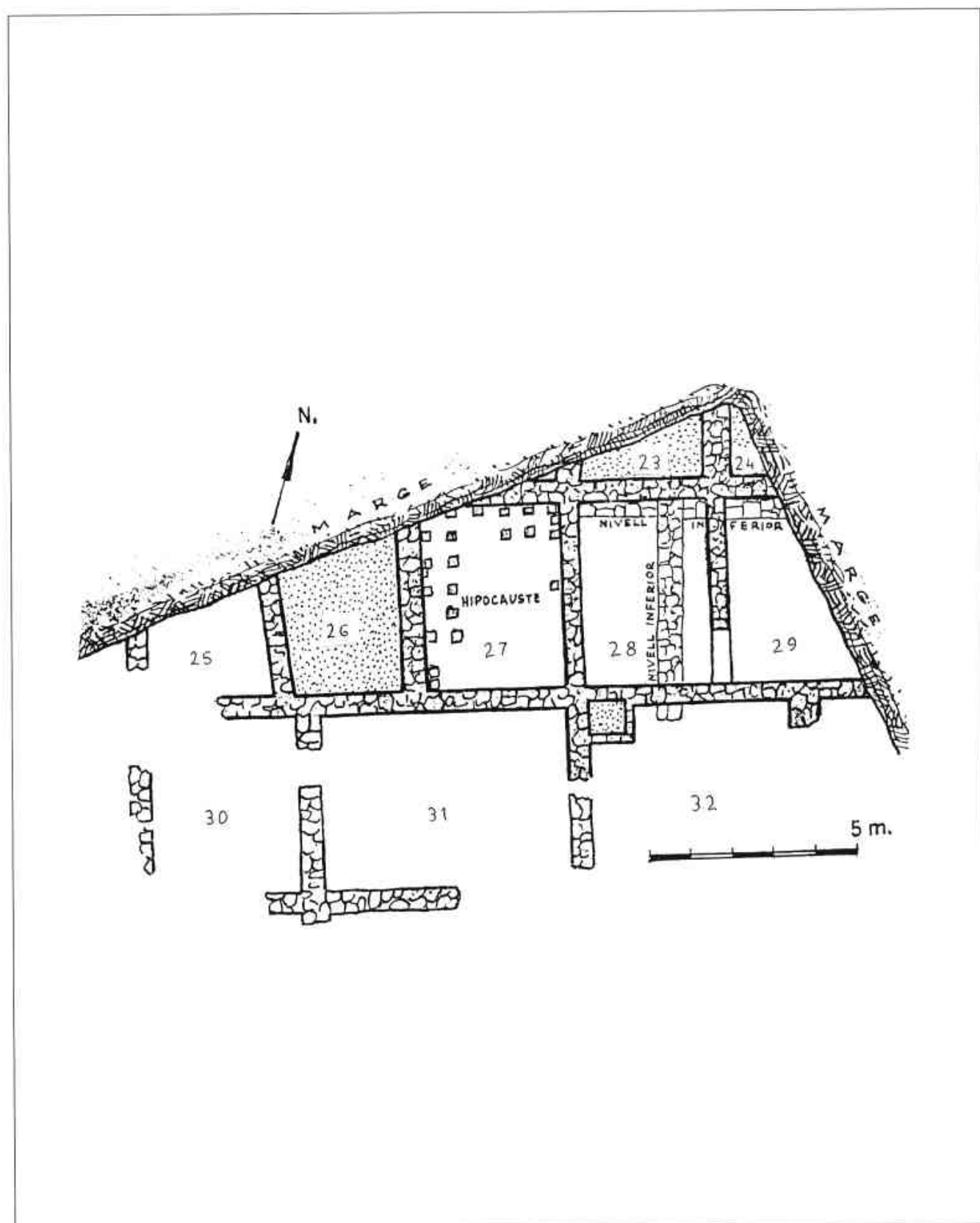
Planta de la vil·la (per M. Ribas).

Croquis de situació dels enterraments i del forn a partir de l'extrem nord de la paret divisòria de les estances H-2 i H-3 ("Apunts d'Arqueologia de Marià Ribas i Bertran", 2a llibreta).

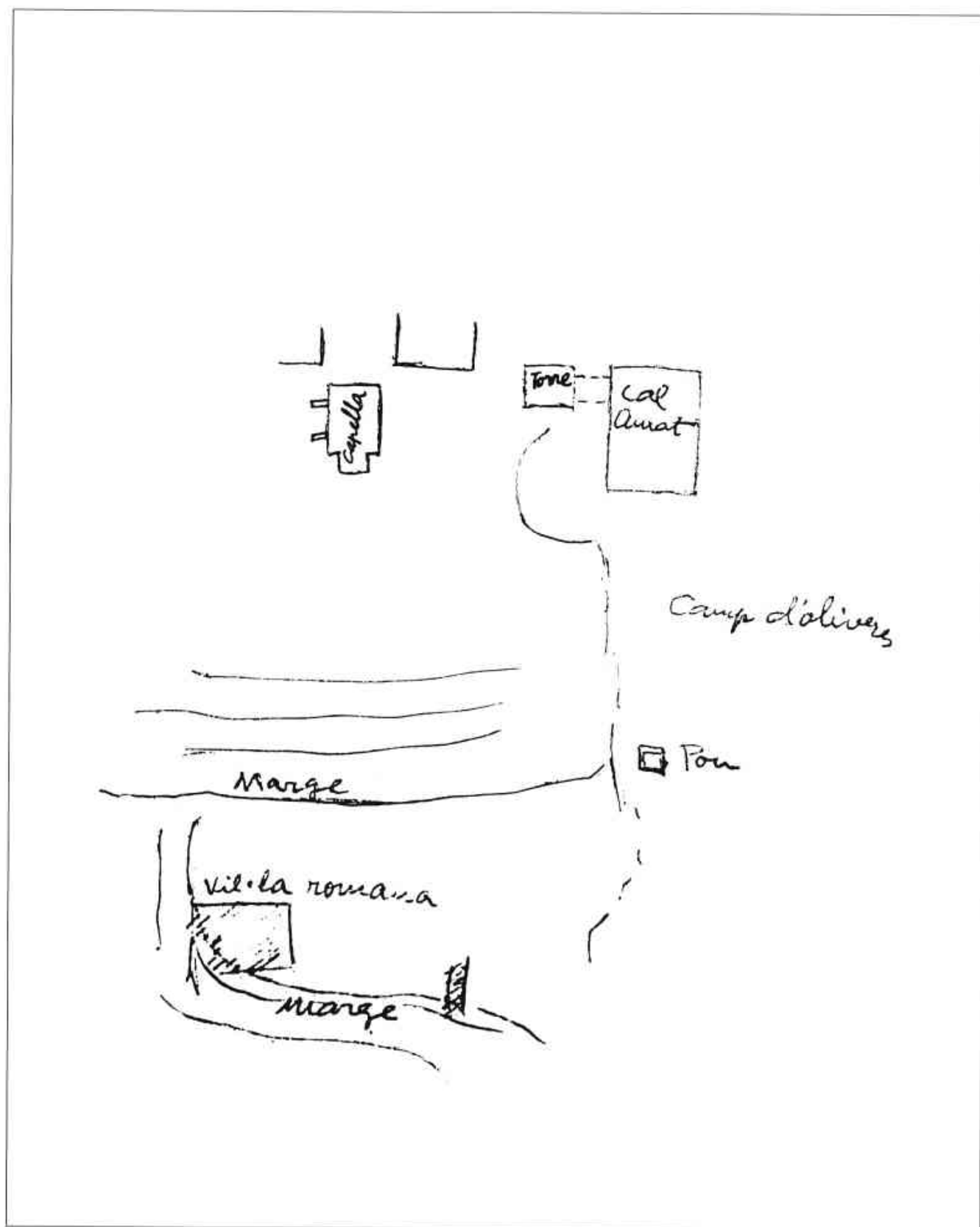

Croquis amb l'alçat i planta del forn ("Apunts d'Arqueologia de Marià Ribas i Bertran", 2a llibreta).

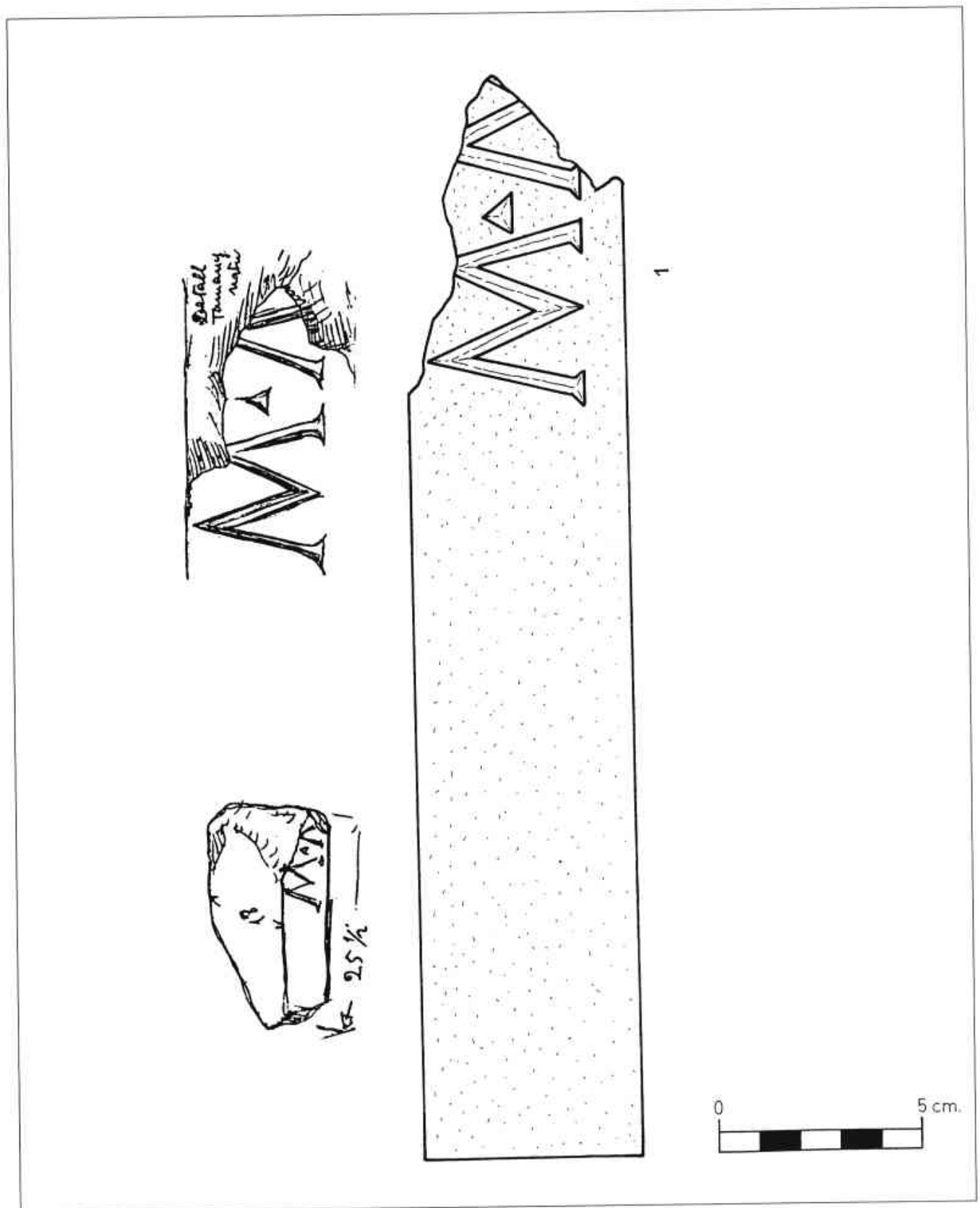

Segon conjunt de restes romanes (per M. Ribas).

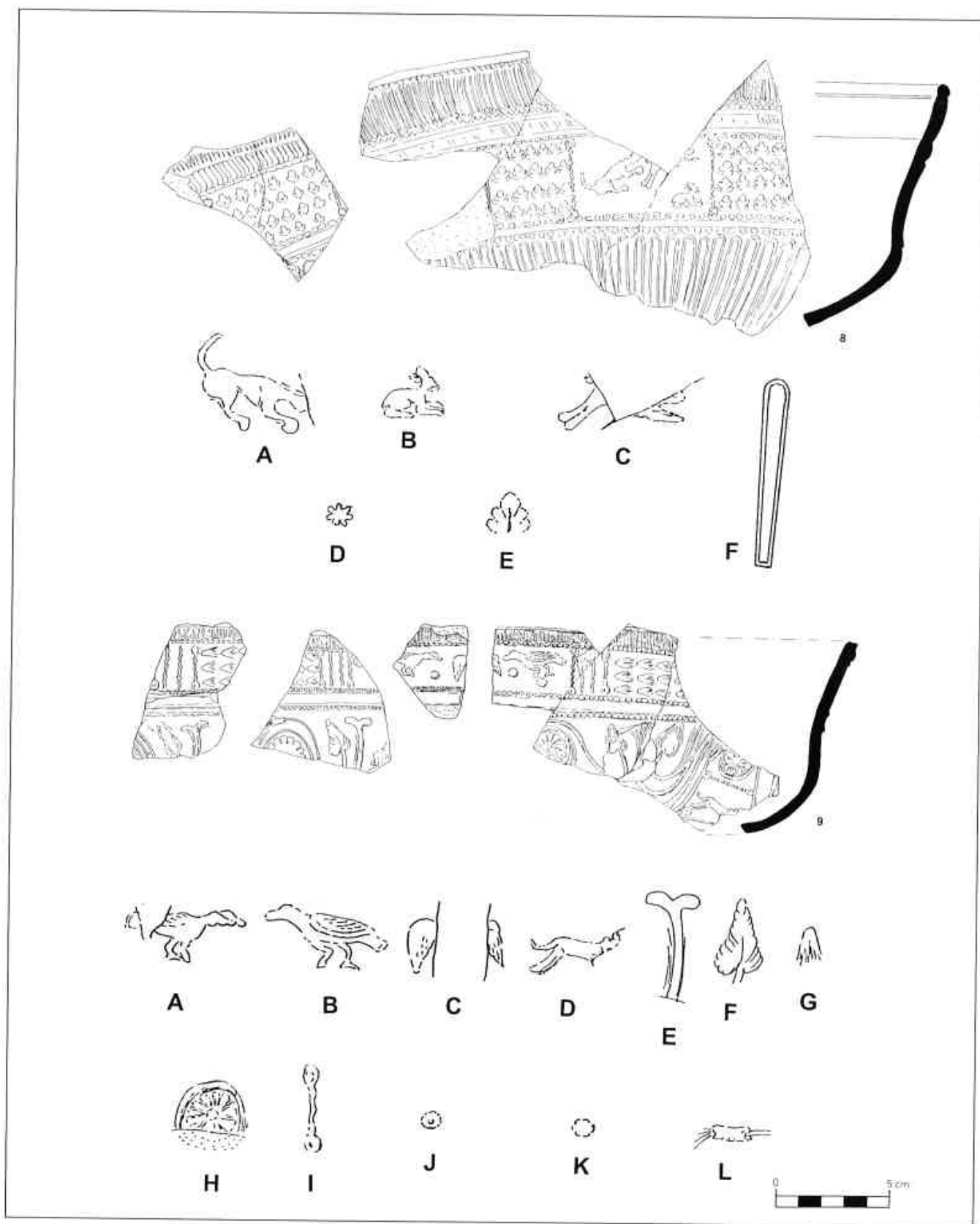

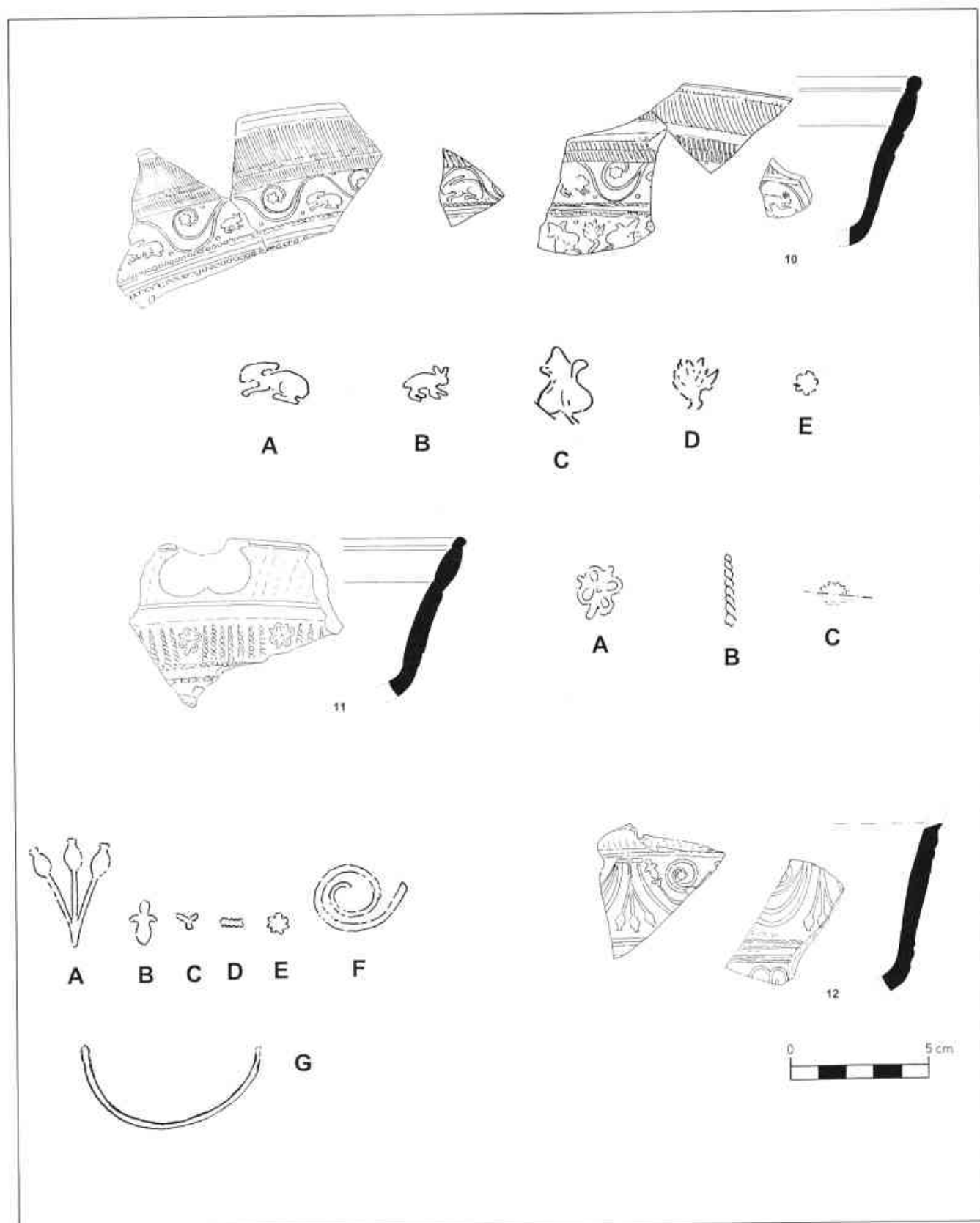
Croquis de situació del segon conjunt de restes romanes, per M. Ribas (Prevosti 1981).

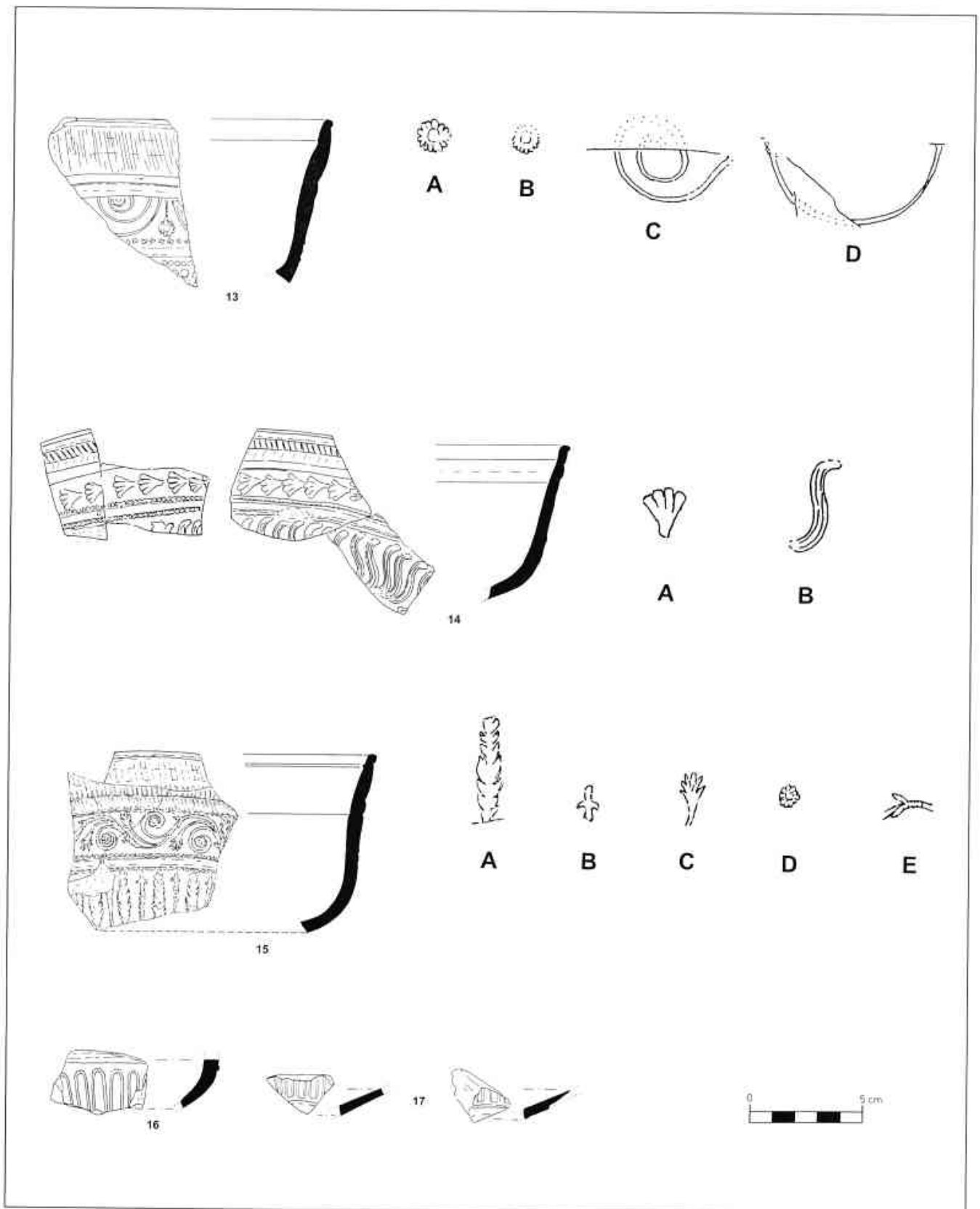
Inscripció en un castell de marbre, *giallo antico*, Chemtou.
 A dalt: croquis realitzats per M. Ribas en el moment de la troballa.
 A baix: inscripció a partir d'un calc (dibuix de l'autor).

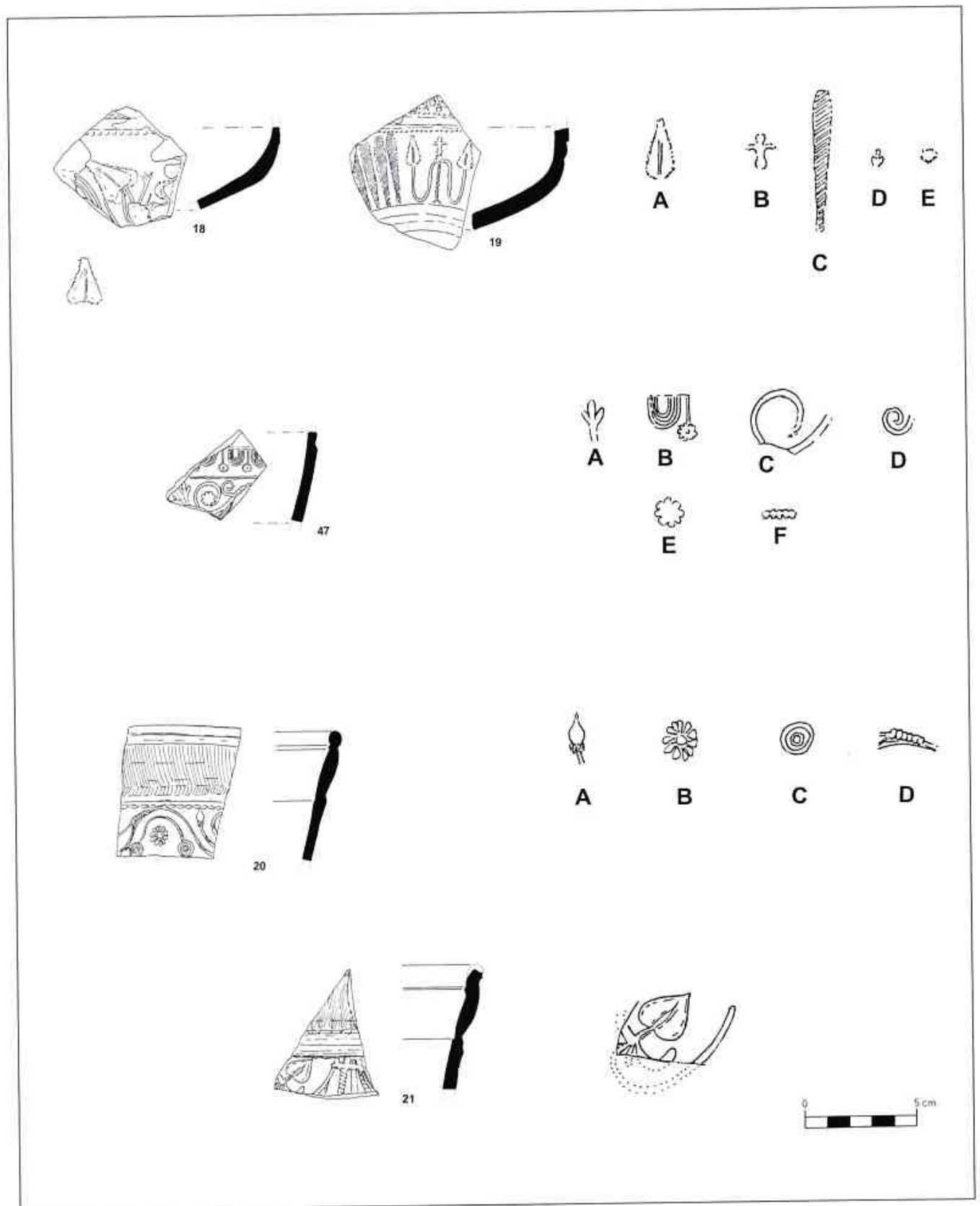
Punxons a mida natural

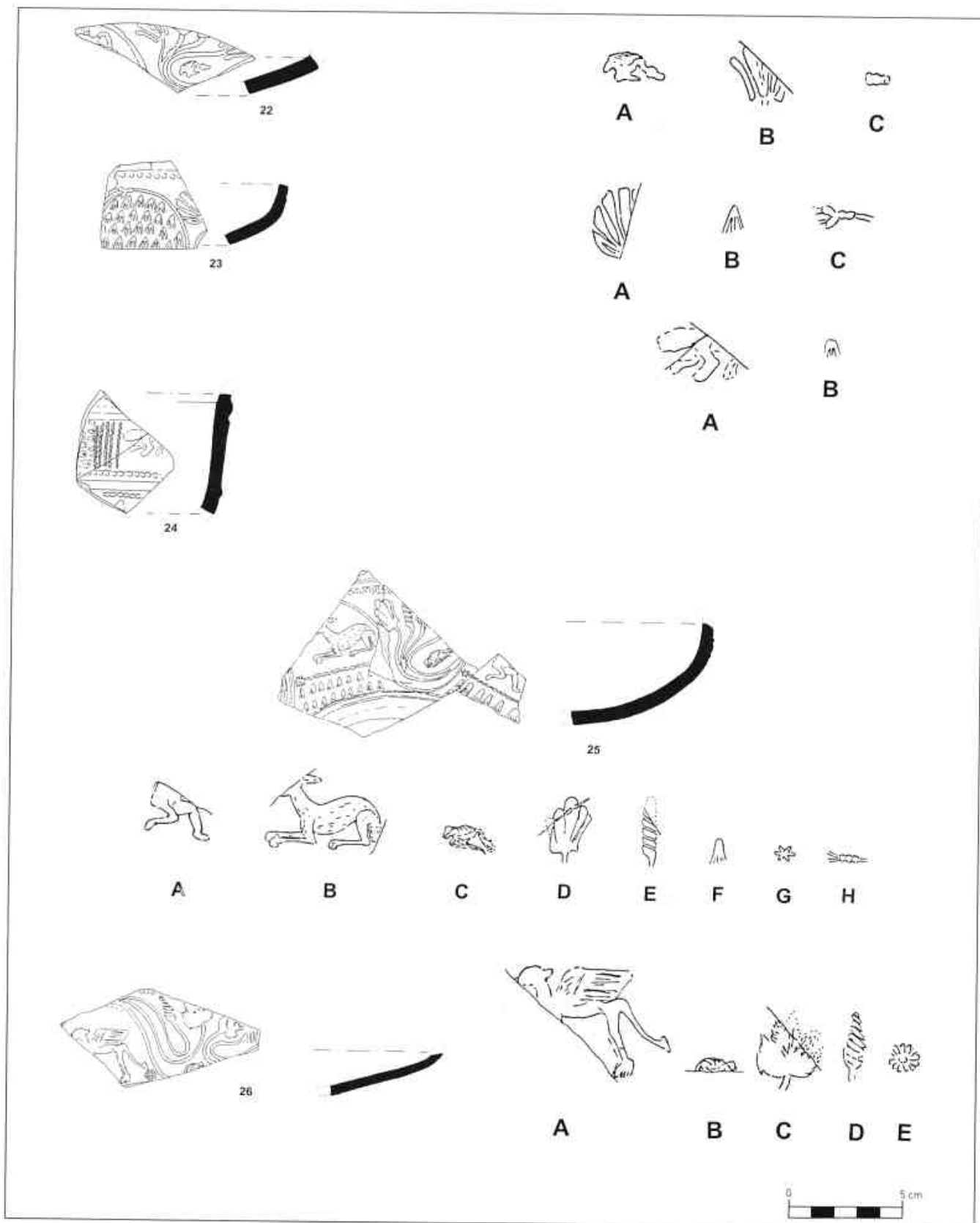
Punxons a mida natural

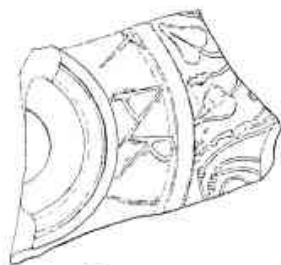
Punçons a mida natural

Punxons a mida natural

Punxons a mida natural

27

A

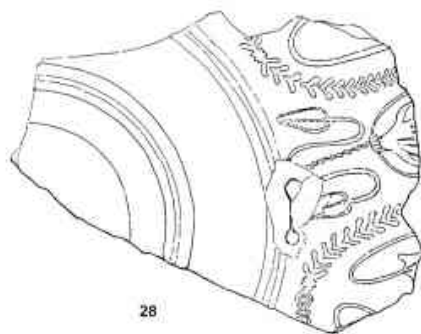
B

C

D

28

A

B

C

D

E

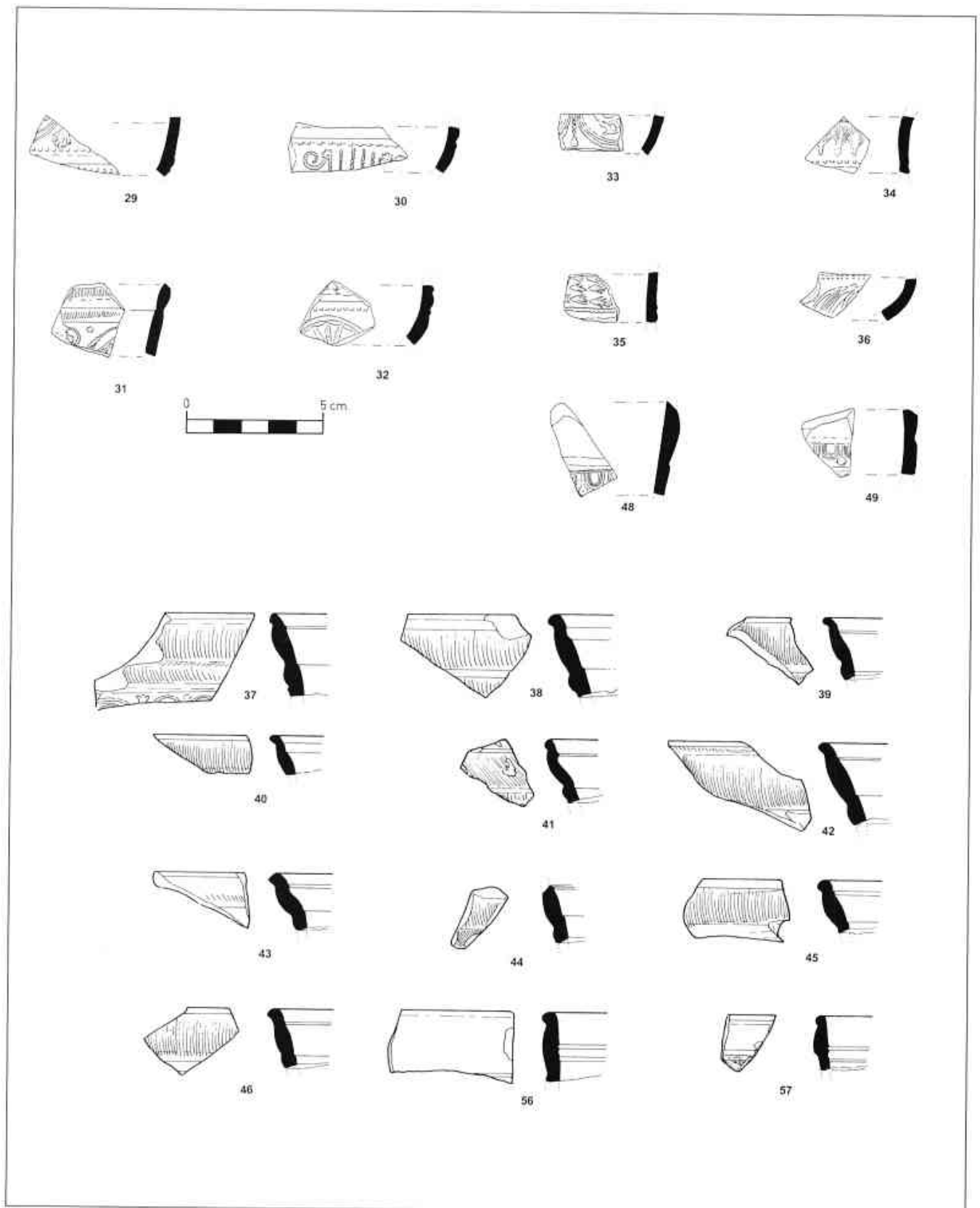

F

Punxons a mida natural

50

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

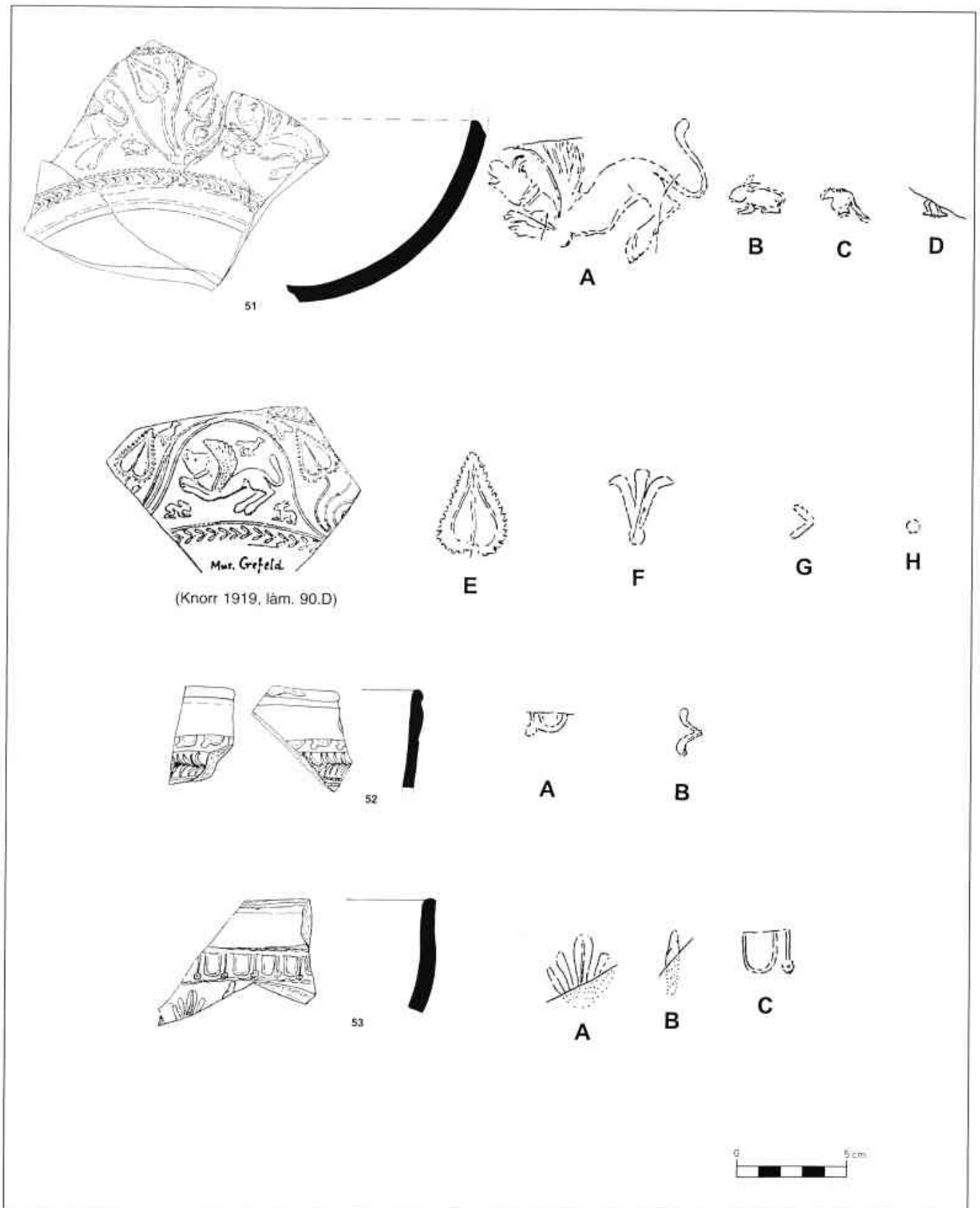
K

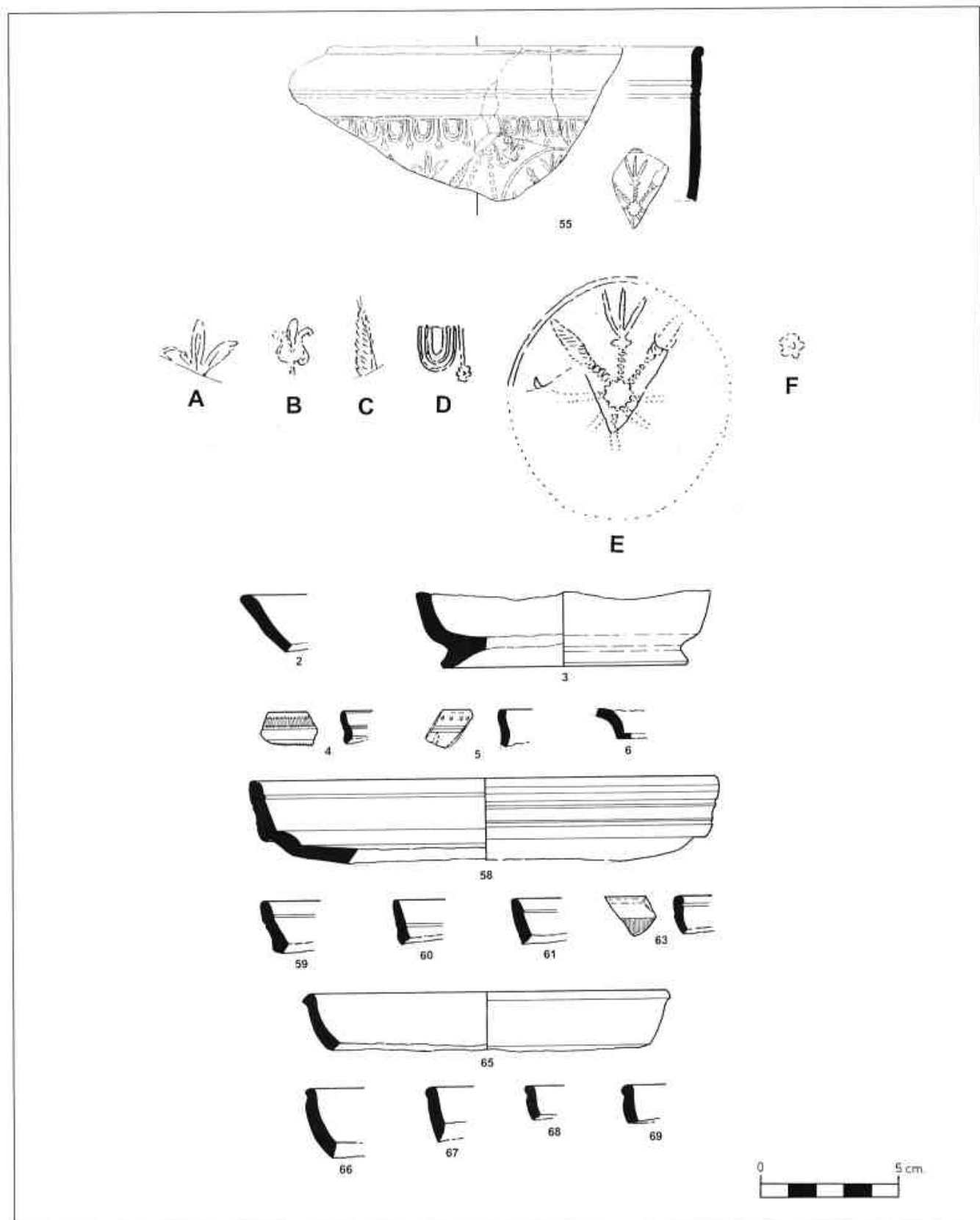
L

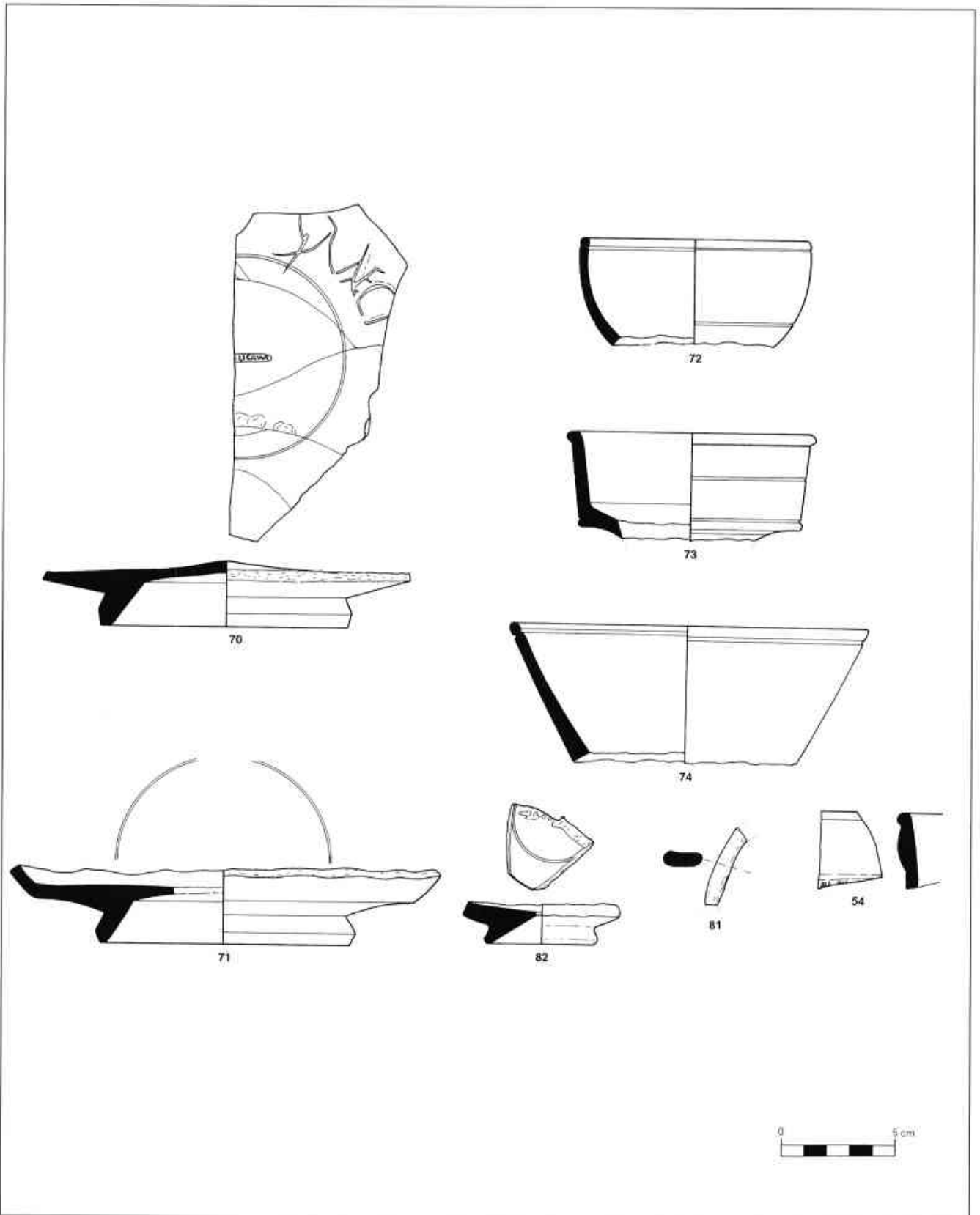
Punxons a mida natural

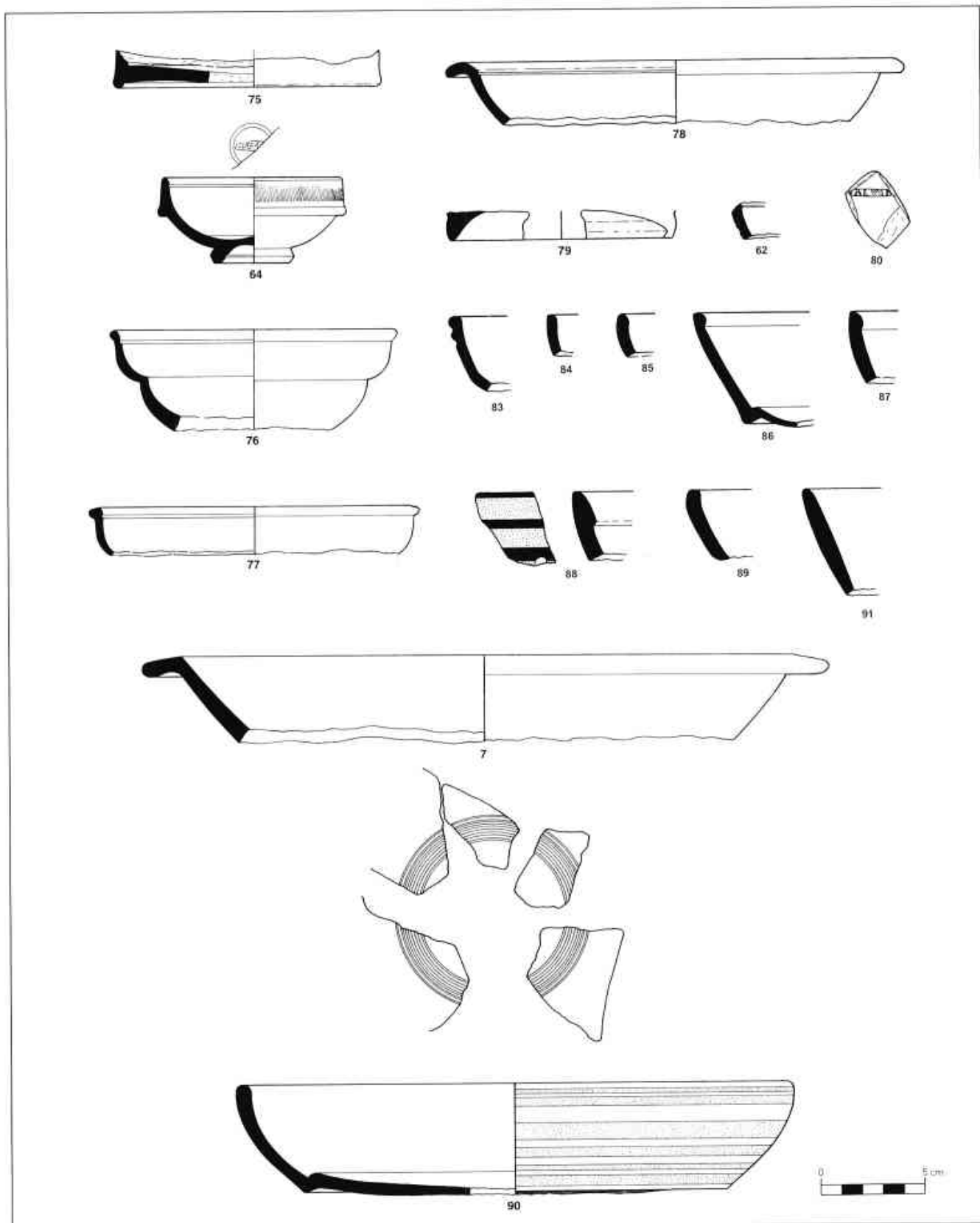

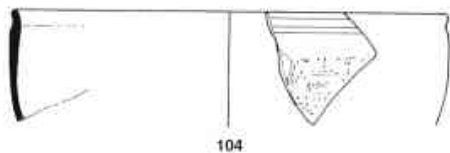
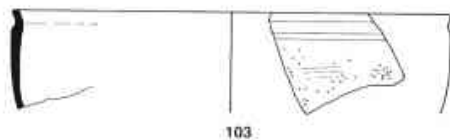
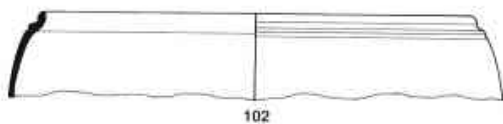
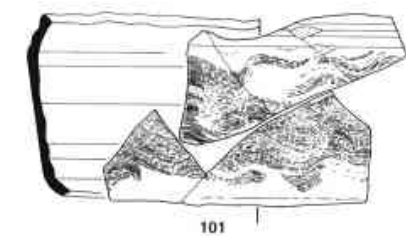
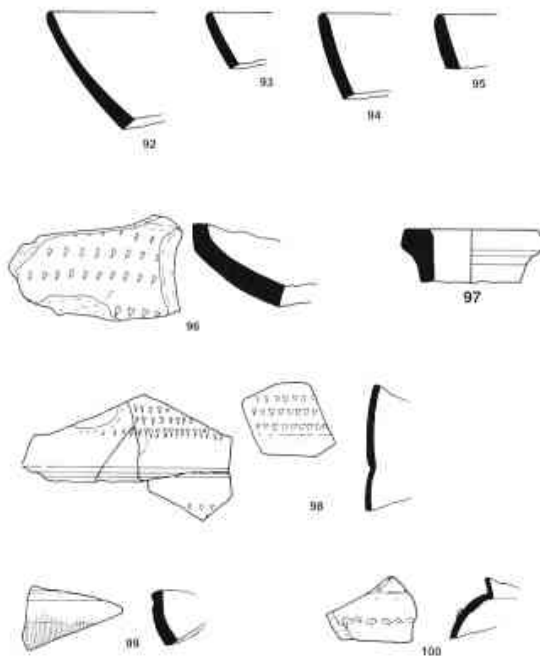
Punxons a mida natural

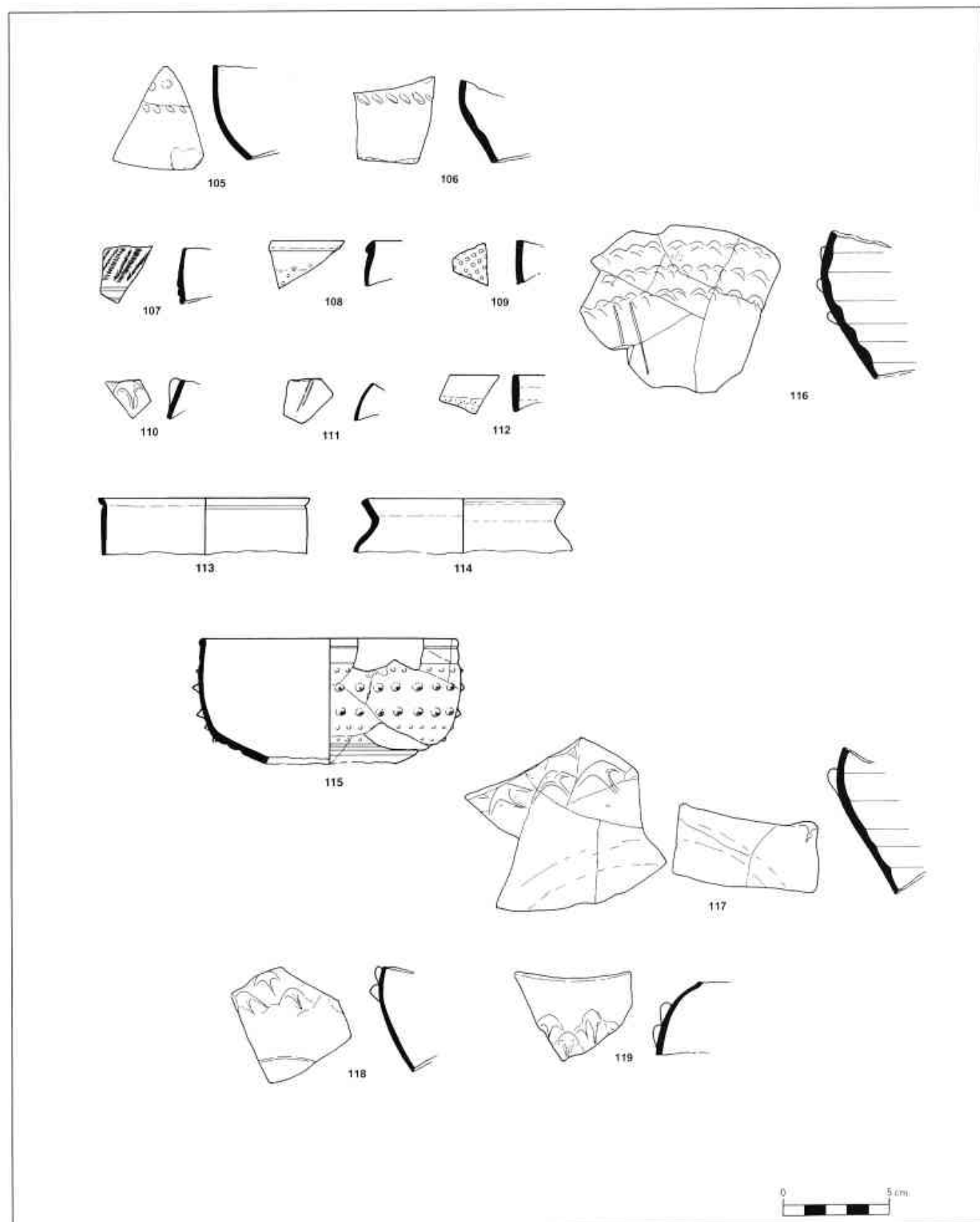

Punxons a mida natural

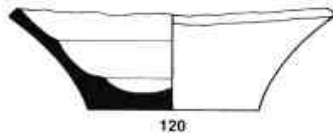

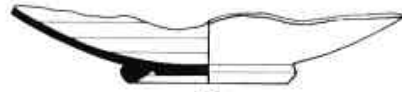

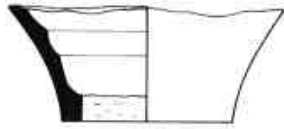

120

121

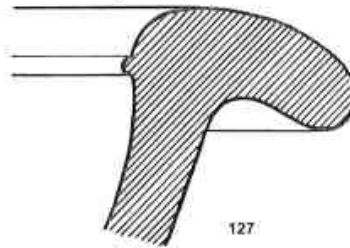
122

123

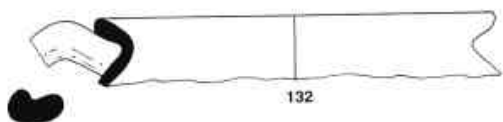
125

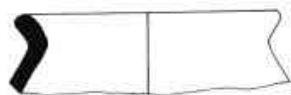
127

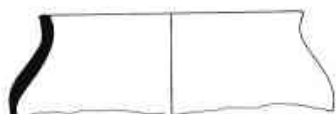
131

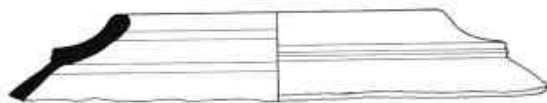
132

133

134

135

124

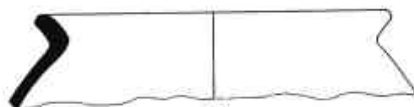
128

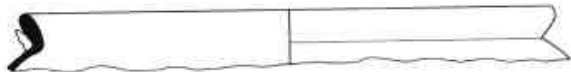
126

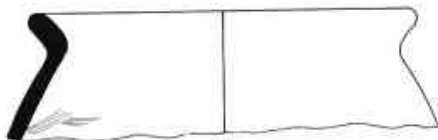
159

143

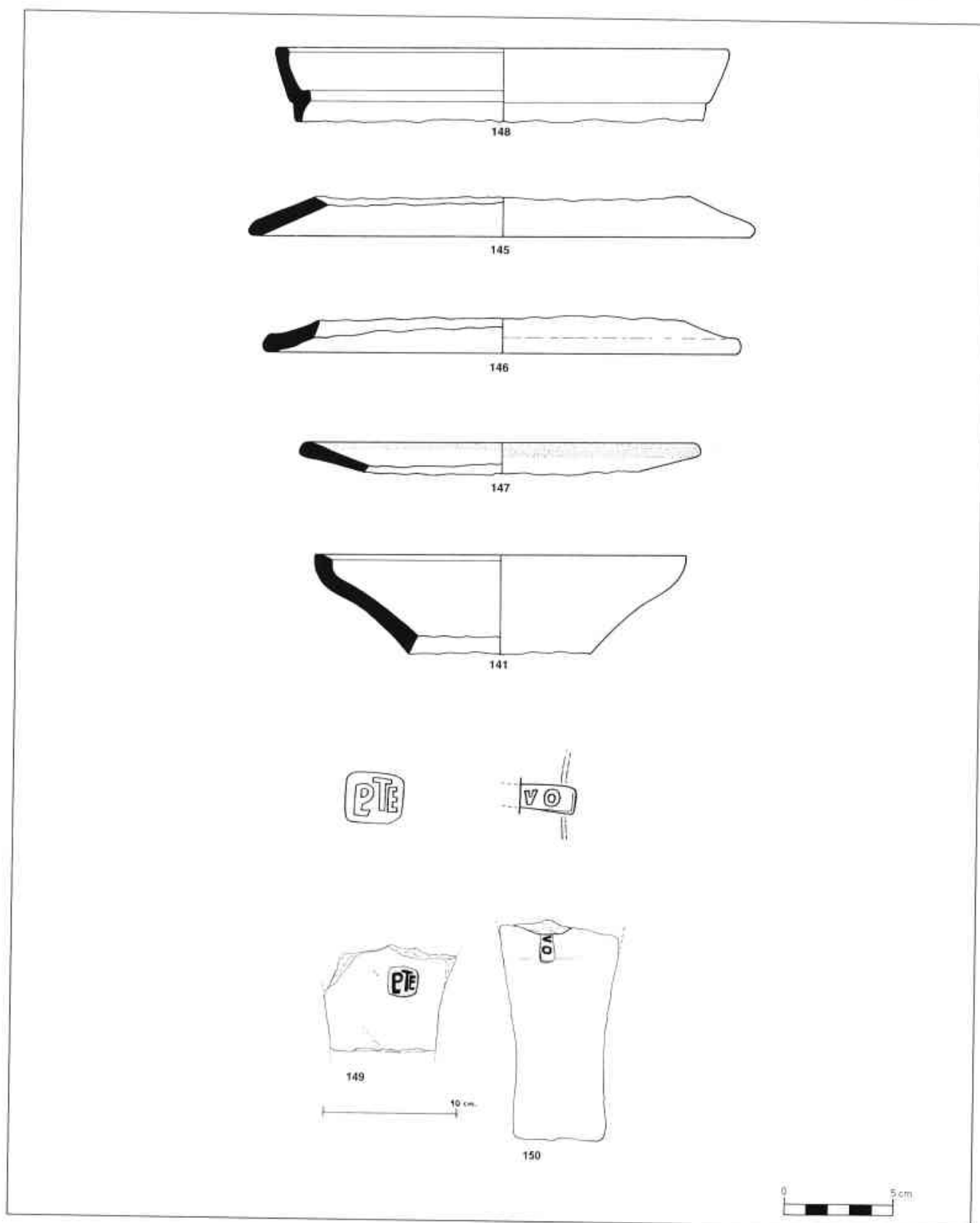

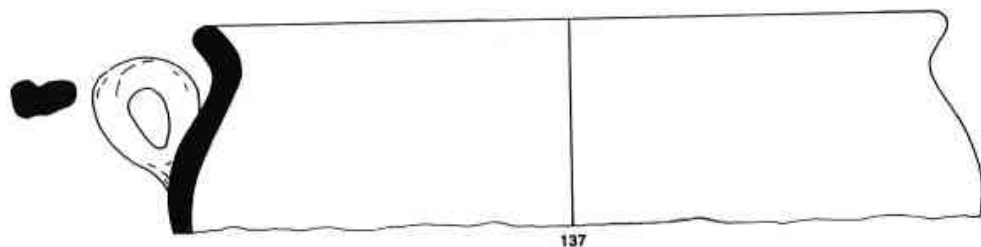
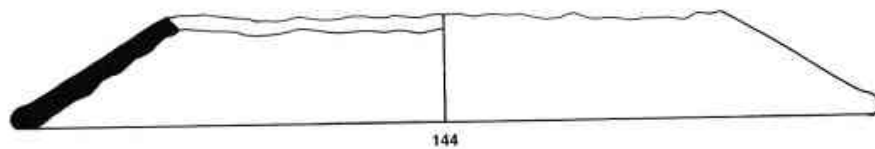
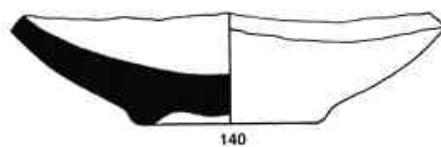
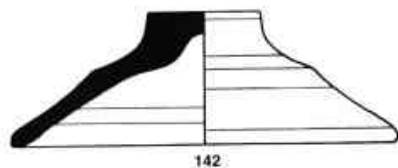
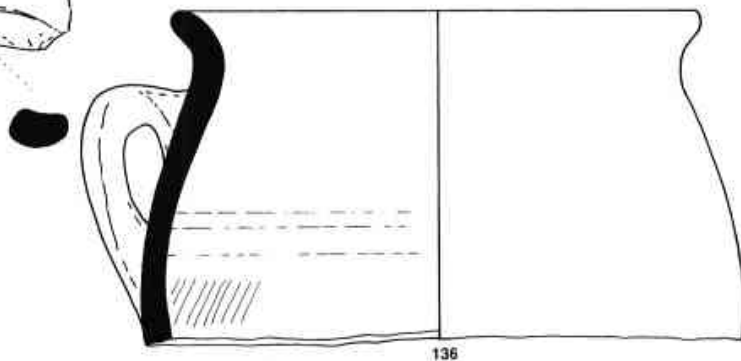
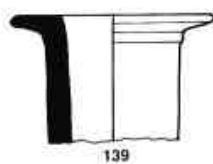
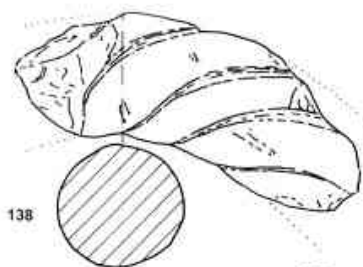
129

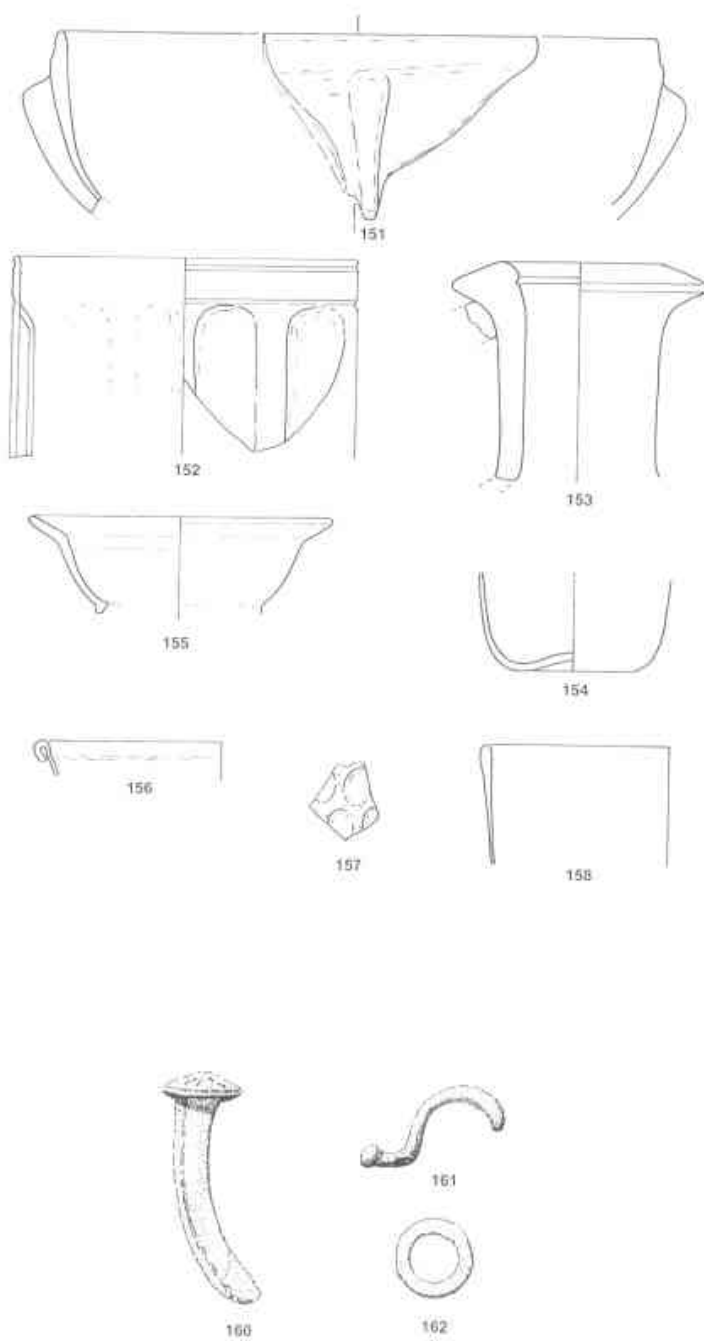

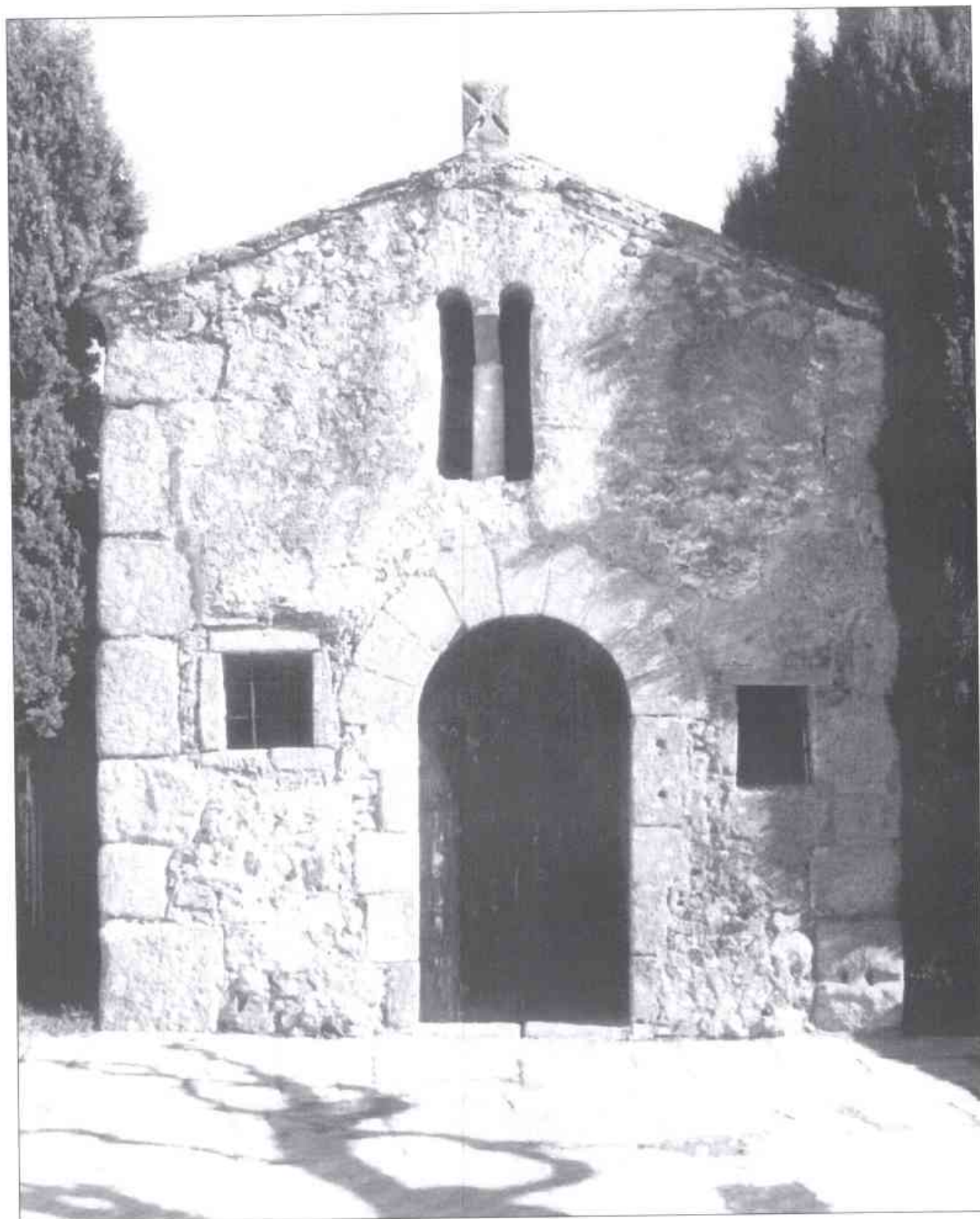
130

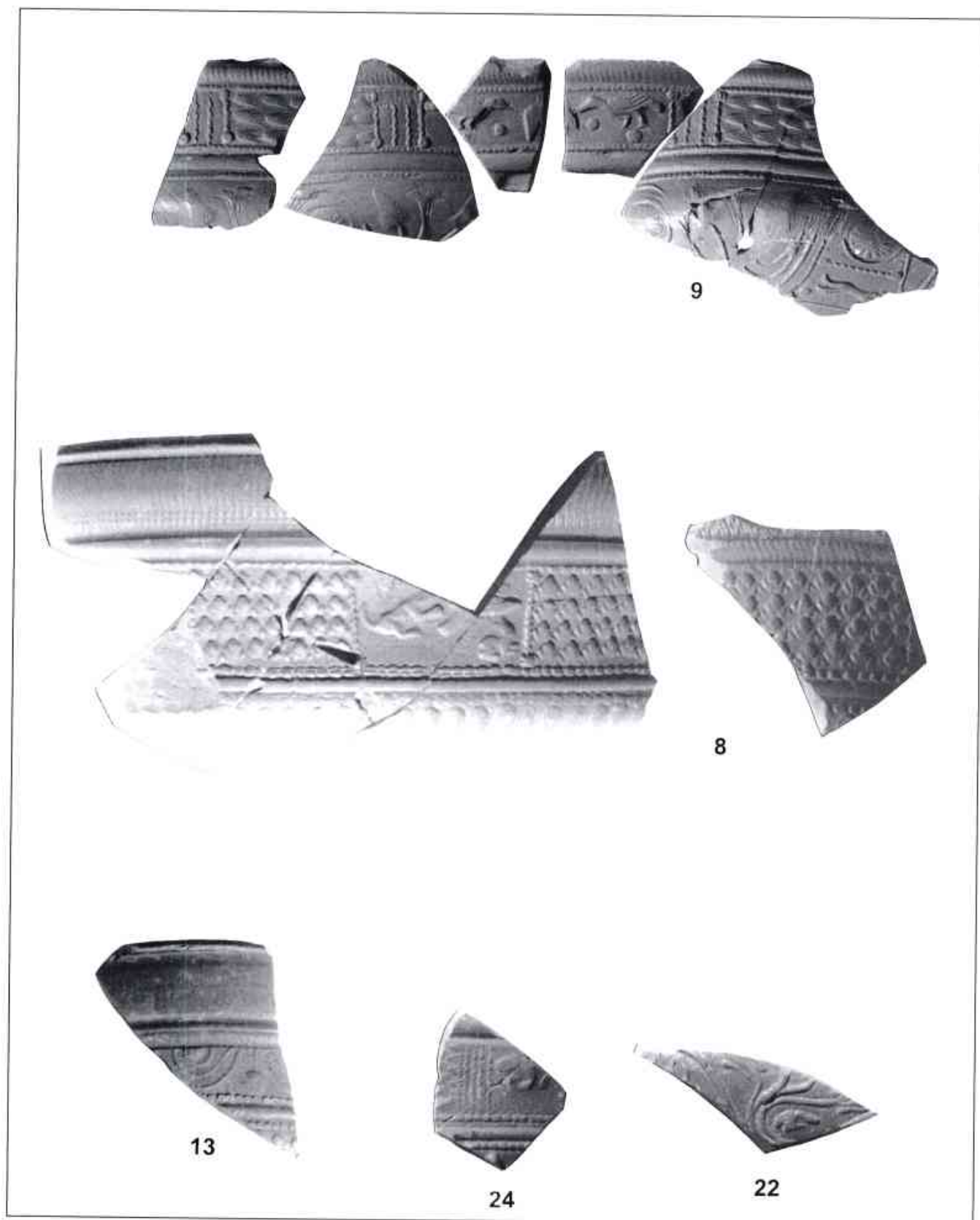

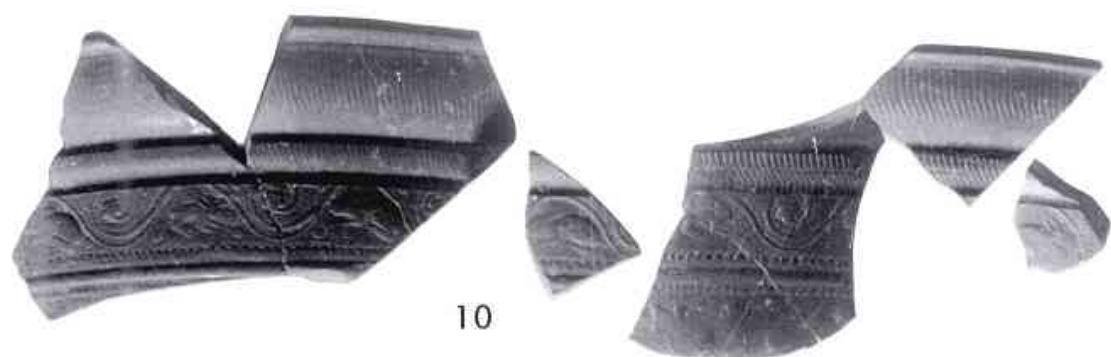

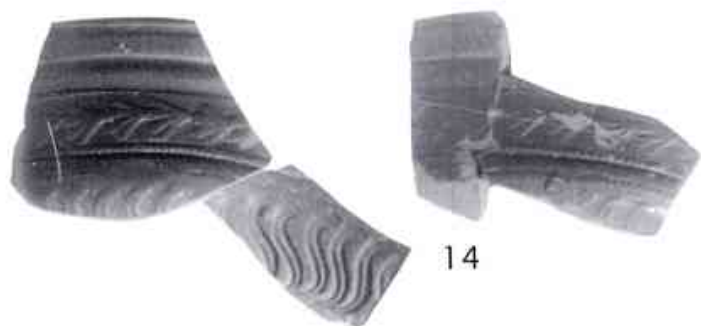

Façana de la capella preromànica de Sant Cristòfor (foto: J.M. Altimira, Secció: Grup d'Amics de l'Art Romànic del Museu de Mataró).

10

14

21

12

25

27

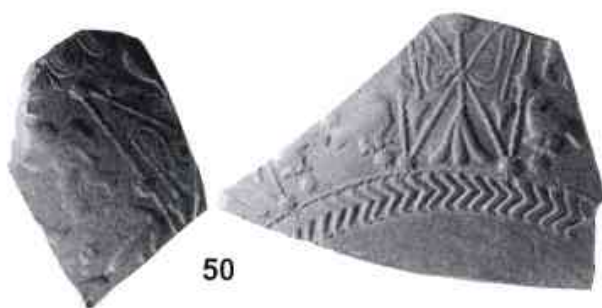
28

19

51

50

53

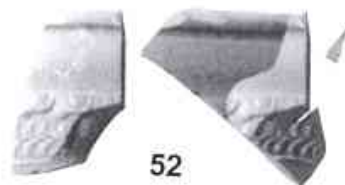
47

49

48

52

15

20

23

26

11

29

18

30

31

32

33

55

34

70

80

64

82

116

100

117

119

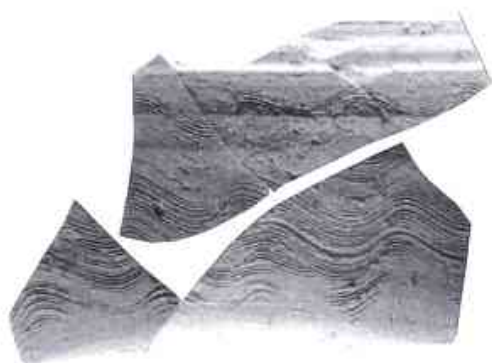
118

105

106

101

115

103

104

107

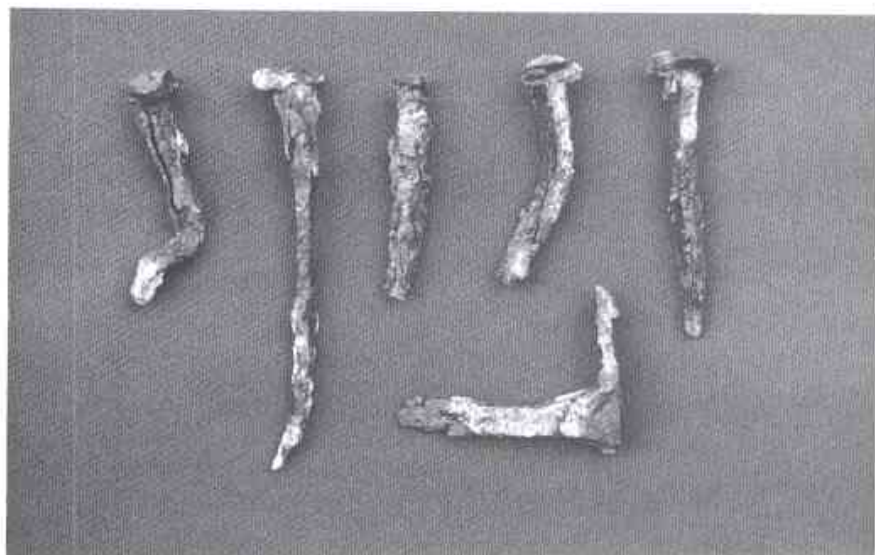
109

126

163

164 - 169

170

125

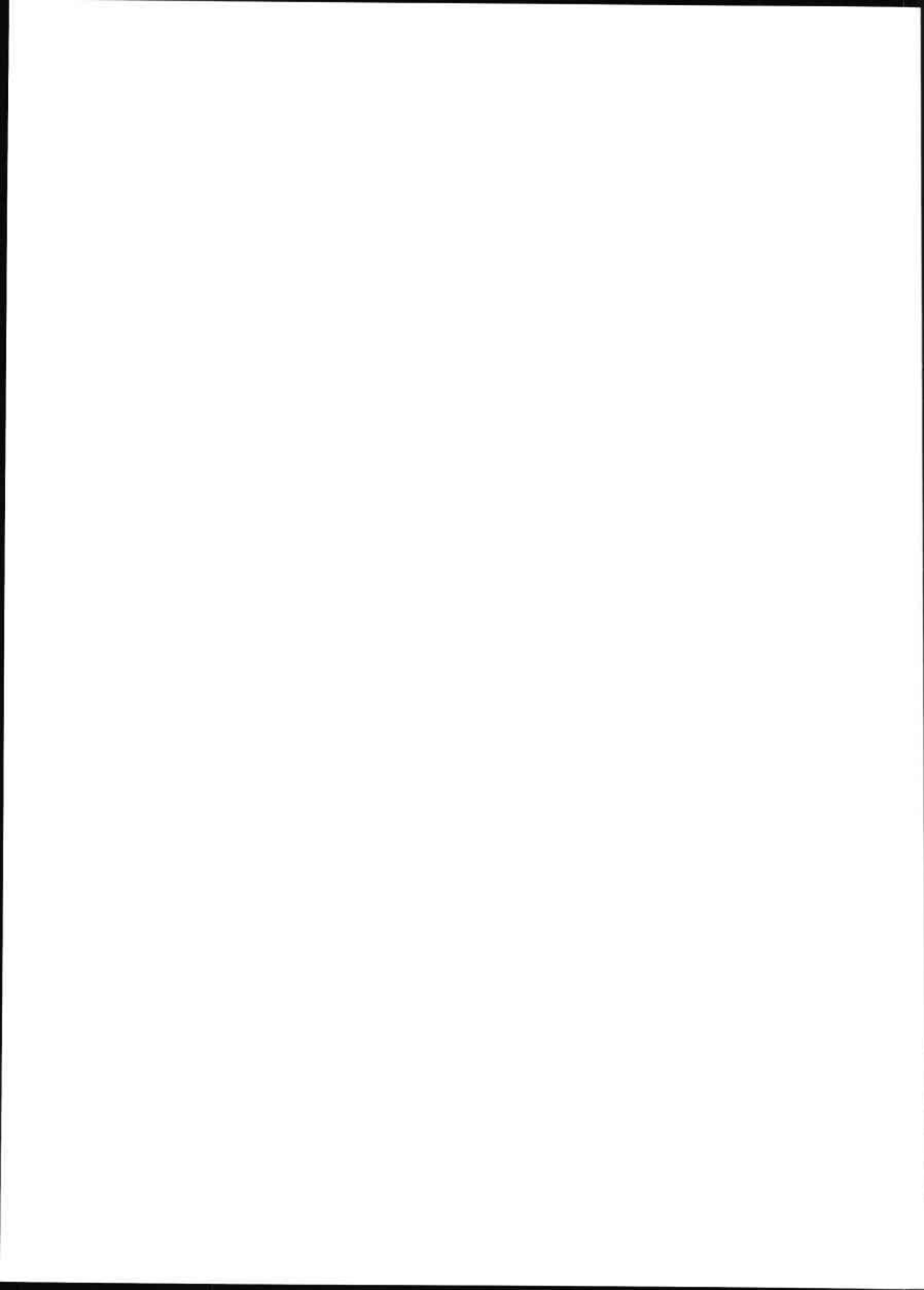
152

157

151

1 (foto: Fabre, Mayer, Rodà, 1983)

L'HORT DELS VIDALS. UN TUGURIUM DEL SEGLE I DC AL TERRITORI D'ILURO (MATARÓ)

Xabier Cela Espín

Àrea de Intervenció Arqueològica-Museu de Mataró

Victor Revilla Calvo

Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia de la Universitat de Barcelona

Dolors Zamora Moreno

Secció Arqueològica-Museu de Mataró

En 1995 se realizó una excavación de urgencia en el paraje conocido como Els Vidals (municipio de Mataró, comarca de el Maresme, Barcelona) que permitió documentar una pequeña edificación rural de carácter multifuncional construida hacia el último cuarto del siglo I aC/cambio de Era y abandonada hacia mediados del siglo I dC. La modestia de sus características formales y funcionales constata la complejidad de la jerarquización de las formas de ocupación del territorio agrícola de la ciudad de Iluro.

In 1995, a rescue excavation was undertaken in a place called Els Vidals (municipality of Mataró, Maresme County, Barcelona) that revealed a small rural construction of multifunctional character built in the last quarter of the 1st c. BC / beginning of the 1st c. AD and abandoned around mid 1st c. AD. The simplicity of its formal and functional characteristics proves how complex hierarchy of forms of occupation was in the agricultural territory of the city of Iluro.

Paraules clau: Darrer quart del segle I aC-mitjan segle I dC, tugurium, jerarquia, poblament rural, territori d'Iluro.

1. L'EXCAVACIÓ DEL JACIMENT

El jaciment de l'Hort dels Vidals està situat al terme municipal de Mataró, al veïnat de Mata, al vessant marítim d'una de les primeres elevacions de la serralada litoral. Les coordenades UTM del jaciment són $x = 454.922$; $y = 4.601.825$. El punt més alt del sòl natural conservat és de 177,06m sobre el nivell del mar (làmina 1).

Durant la Setmana Santa de l'any 1995, membres de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró detectaren al paratge conegut com Els Vidals l'existència de forats d'espoli realitzats per furtius. Foren localitzats llavors nombrosos fragments ceràmics a tot el vessant del turó amb una cronologia compresa entre els segles V aC i I dC.

Com a conseqüència d'aquestes actuacions furtives, l'Àrea d'Intervenció Arqueològica de Mataró efectuà una excavació arqueològica d'urgència, per tal d'establir l'abast de l'espoli, i determinar l'entitat i característiques del jaciment.

Entre els mesos de desembre de 1995 i març de 1996 es realitzà l'excavació sota la direcció tècnica de

Xabier Cela Espín, Dolors Zamora Moreno i Jaume Pujol del Horno. L'equip d'excavació estava format per estudiants universitaris, membres de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró i quatre auxiliars contractats per l'Àrea d'Intervenció Arqueològica.

Els primers resultats de l'excavació posaren al descobert les restes d'un sol edifici format per dues estances que no conservaven el mur de façana.

2. LES ESTRUCTURES ARQUEOLÒGIQUES

L'edifici estava orientat de cara al mar i situat en el vessant d'un dels primers turons de la serralada litoral, a 176 m s.n.m. A causa de l'erosió natural del pendent del terreny, només es conservaven tres dels murs mestres de l'edifici: la UE 1007 que es conservava sencera (de 8,55 m de llarg), la UE 1005 (de 3,60 m de llargada conservada), i la UE 1039 (de 2,60 m de llargada conservada). El mur desaparegut era la façana davantera de l'edifici (làmina 2).

Els murs mestres de l'edificació disposaven d'una àmplia rasa de fonaments d'entre 1,15 m i 1,40 m d'ample, continua i excavada al sòl natural de roca

granítica, formant un rectangle. Aquesta rasa era més o menys profunda, segons la inclinació del terreny natural, per tal d'anivellar els fonaments de l'edifici. A continuació es va construir el mur de fons del recinte (UE 1007) amb pedres granítiques, d'entre 25-40 cm de mida, treballades només per la cara visible, reomplint els espais buits amb pedres més petites. A aquest mur s'adossaren immediatament els murs laterals UE 1005 i UE 1039, que tenen les mateixes característiques – 0,50 m d'ample i entre 0,80 i 0,90 m d'altura-, de manera que algunes de les pedres del mur UE 1007 sobresortien dels angles externs formats amb els murs laterals.

Tots aquests murs tenen un parament uniforme (làmina 4), és a dir, no disposen d'una fonamentació diferenciada de la part visible de les parets. Aquests murs de pedra funcionaven com a sòcol (d'aproximadament 0'50 m sobre el nivell d'ús) per sobre del qual s'aixecaven alçats de tàpia. El sòcol de pedra dels murs formava un encaix: la part central de cada un d'ells estava aplanada amb fragments de ceràmica i els costats estaven més aixecats amb pedres petites. D'aquesta manera l'alçat de tàpia tindria segurament més superfície de contacte amb el sòcol de pedra.

Una vegada aixecades les parets mestres, es construí un envà més estret (UE1006) - de 0,40 m d'ample amb una petita fonamentació de pedra (0,15 m d'alçada) i fragments de tegulae-, i l'alçat de tàpia. Malauradament, tot i que es conserva una part de l'alçat de tàpia de l'envà, no es va poder determinar la unitat d'encofrat de la tàpia en tota la seva llargada a causa de l'erosió.

Aquest envà dividia l'edifici en dues estances. L'estança A mesurava 3,10 m d'amplada per un mínim de 3,60 m de llargada, i l'estança B tenia una amplada de 3,60 m i una llargada mínima de 3,60 m. És molt probable que en realitat la longitud de totes dues estances fos superior als 4 m. Malgrat que l'estat d'arrasament de la paret mitgera no ha permès documentar cap porta, les característiques semblants de les dues estances (estucs, nivell d'ús, forats de pal) suggereixen l'existència d'una sola unitat estructural i funcional. La presència d'aquesta paret mitgera facilità la construcció del sostre (l'espai a cobrir tenia, com a mínim, 46,90 m²) amb una única teulada sostinguda per bigues transversals de fusta inferiors al 4 m de llargada. Respecte als materials emprats pel sostre de l'edificació, la pràctica absència de fragments de tegula i imbrices, així com la troballa d'alguns fragments d'argila seca amb empremtes vegetals en el nivell d'amortització de les estructures, suggereix que el sostre estava construït amb matèria vegetal, argila i calç en comptes del material ceràmic de coberta típic d'un edifici romà.

Aixecat l'envà, s'enllui totes les parets amb un estuc de calç que, en algunes parts, tenia una preparació de fragments de ceràmica adossats a la superfície dels murs de pedra. També en algunes parts de les parets es constatà la reparació en un moment indeterminat d'aquest estuc amb una segona capa pintada, com a mínim amb una coloració ocre-groguenca.

Els reompliments de la trinxera de la fonamentació (làmina 3) eren diferents a la part externa i interna dels murs. Cal destacar que per la part interna i només a l'estança A, el farciment de la trinxera estava format per un estrat de terres (UE1014) i un nivell de pedres irregulars (UE1015). Aquest nivell ocupava tot el llarg de la trinxera, però sense formar filades i la seva disposició tampoc no presentava cap ordre ni tenien cohesió entre elles; no es pot considerar, per tant, que es tracti d'una banquetta o una altra estructura adossada al mur.

Seguidament, s'anivellà el terreny de les dues estances amb els estrats UE 1010 i 1038. La superfície d'aquests estrats funcionà com a nivell d'ús de manera contemporània en les dues habitacions, ja que es documentaren abundants fragments d'estucs caiguts directament sobre aquesta superfície durant l'abandonament de l'edifici. Aquests tipus de paviments se solen utilitzar en les parts rústiques de les villae, en àrees de magatzem o graners, per la facilitat amb la qual es pot construir i sobretot reparar, ja que s'utilitza en zones en les quals el paviment sol tenir un gran desgast (CASAS et alii 1995: 78).

Cal assenyalar també l'absència de llars de foc construïdes. Només al costat del mur UE 1007 de l'estança B hi havia una petita acumulació de carbons vegetals, tal vegada restes d'una petita foguera sense continuïtat d'ús, però, en tot cas, sense les característiques tècniques pròpies d'una llar domèstica.

A les dues estances hom va poder localitzar un total de 21 forats circulars d'entre 20 i 10 cm de diàmetre distribuïts sense ordre aparent. També hi havien cinc forats pròxims i alineats a les parets, d'entre 60 i 40 cm d'ample. Aquests darrers cal interpretar-los segurament com a forats per encaixar-hi dolia. Destaca especialment l'agrupació de petits forats al costat del mur UE 1005 (UE 1063, 1065, 1067, 1071, 1073) entorn a un forat encara més petit (UE1069). Aquesta agrupació suggereix la possibilitat que es tractin de forats per encaixar-hi àmfors lligades entorn a un pal de fusta.

3. CRONOLOGIA I FASES DOCUMENTADES

Tot i que durant la prospecció superficial realitzada a la zona es trobà una vora d'àmfora massallota arcaica del tipus Py BD6, datable en el segle V aC, i d'una

vora d'àmfora púnica del mediterrani central tipus Solier D2, datable en el segle III aC, és evident que no formen part del jaciment excavat, sinó que s'ha de relacionar amb un possible jaciment ibèric situat a alguna cota superior del turó.

Els resultats obtinguts durant l'excavació de l'edifici permeten establir una única fase d'ocupació.

Datació de la construcció de l'edifici

A l'interior de l'edifici només es detectà una sola fase d'ocupació, documentada per un paviment de terra compactada amb abundants clapes de cendres, calç, restes orgàniques endurides i forats de dolia i àmfora. La data de construcció de l'edifici està determinada per la presència d'una vora d'àmfora tarraconense Dressel 1 entre el material de construcció del mur UE 1007, així com un fragment de copa i dues bases de Terra Sigil-lata Itàlica, una d'elles amb una marca quadrangular (A.T)ITI FIGULI (làmina 6,16) al farciment de la trinxera de construcció de l'edifici (UE.1014). Això ens situa en una datació postquem per la construcció de l'edifici al darrer quart del segle I aC/canvi d'Era.

Posteriorment, en un moment indeterminat, s'adossà un petit contrafort (UE 1029) al mur nord de tanca. Aquesta estructura, amb un ús incert, tal vegada es podria relacionar amb un petit cobert exterior a l'edifici.

Datació de l'abandonament de l'edifici

El moment d'abandonament està determinat per la presència d'alguns fragments de fons de bols i pàteres de Terra Sigil-lata Gàl·lica i una vora d'àmfora bètica propera al tipus Dressel 7/11 a l'estrat d'amortització de l'edifici (UE 1004) (làmina 6). Cal destacar la presència al mateix estrat de dues vores de pàteres de Terra Sigil-lata Itàlica del tipus Cons. 18.2, una vora Cons. 4, també en Sigil-lata Itàlica. Això situa l'abandonament de l'edifici cap a mitjan del segle I dC.

Amb posterioritat a l'amortització, s'aixecà un mur molt irregular que no té cap relació estructural amb l'edifici (UE1027). Ara per ara, no es pot establir la naturalesa i la filiació cronològica d'aquesta darrera acció.

4. EL TUGURIUM DELS VIDALS: FUNCIÓ, MODELS ARQUITECTÒNICS I SIGNIFICAT HISTÒRIC

Els paral·lels arquitectònics i funcionals de l'edifici de l'Hort dels Vidals han de cercar-se en un conjunt de construccions, de tipologia molt diversa i relacionades fonamentalment amb la producció agrícola, presents a qualsevol paisatge romà, tant a Itàlia com a les províncies. Aquest tipus de construccions s'integra en una estructura de poblament jerarquitzada, en termes

socials (com a residència) i econòmics (com a lloc de treball especialitzat), que respon a les pautes organitzatives del sistema de la villa. Aquesta estructura de poblament es desenvolupa plenament, al Maresme, a partir d'època d'August; però els primers canvis en el territori cal cercar-los en els segles II-I aC.

A partir de la primera meitat del segle I aC es produeix un canvi substancial respecte de les pautes d'assentament existents amb anterioritat en el territori. Tot i que aquest canvi és paulatí i ja es va observant des de la primera meitat del segle II aC, és ara quan es consolidaran les noves formes d'ocupació del territori. A partir de la conquesta romana, la implantació del nou sistema polític i administratiu comporta la desaparició immediata de bona part dels antics nuclis de població concentrada, amb l'excepció de l'oppidum de Burriac, el major de tots ells i centre de primer ordre entre els assentaments urbans ibèrics de la Laietania. Tot i que encara cal determinar amb exactitud quin és el grau de perduració d'aquest oppidum, el seu abandonament definitiu no pot situar-se cronològicament abans del segon quart del segle I aC (GARCIA ROSELLÓ, ZAMORA 1993; PUJOL, GARCIA ROSELLÓ 1994; GARCIA ROSELLÓ, MARTÍN, CELA 2000; OLESTI 1995 i 2000).

La consolidació d'aquest procés de transformació culminarà amb la fundació d'Iluro, com a nou centre administratiu i com a marc on es desenvoluparà el procés de promoció social i política de les elits locals, cap al 80 aC (PUJOL, GARCIA ROSELLÓ 1994: 111; vegeu també: OLESTI 1995 i 2000; l'evidència arqueològica del moment fundacional i primeres fases s'analitza a CERDÀ et alii 1997).

Paral·lelament, el poblament rural experimenta una reorganització radical, caracteritzada per la proliferació, a partir de la segona meitat del segle II aC., dels petits assentaments de plana; la gran majoria són fundacions ex novo, tot i que també es coneixen casos de perduració de l'ocupació des de l'ibèric ple (anàlisi de la documentació arqueològica a PUJOL, GARCIA 1994; seguit per OLESTI 1995 i 2000). Aquests nuclis es caracteritzen per la seva modèstia arquitectònica, combinant materials i pràctiques indígenes i romanes (presència de tegulae, pavimentacions acurades) i per la concentració d'infraestructures relacionades amb l'elaboració i emmagatzematge de productes agrícoles (sitges, dolia, lacus).

La seva implantació indica, en primer lloc, el desenvolupament de noves formes d'explotació, relacionades possiblement amb un augment de la producció agrícola (cereals i vi) i, el que és més important, amb la seva comercialització; aquest fenomen és encara més visible a la segona meitat del segle I aC. amb l'expansió de la viticultura al litoral

català (MIRÓ 1988; REVILLA 1995; pels orígens de la viticultura al Maresme: GARCÍA ROSELLÓ, GURRI 1996-97; OLESTI 1998; un inventari de les terrisseries de la zona a REVILLA 1995, 232-272). De forma més general, la transformació del poblament rural mostra la profunditat dels canvis socials i econòmics relacionats amb les noves estratègies romanes d'organització del territori, dins les quals s'inclou la fundació de nuclis urbans com *Iluro* (GARCÍA ROSELLÓ, MARTÍN, CELA 2000; OLESTI 2000).

Les característiques constructives de l'edifici dels Vidals (tècnica de construcció dels murs, estucs a les parets, forats pels atuells en comptes de sitges, absència d'estructures d'hàbitat) i la seva datació exclouen que es tracti d'algun d'aquests petits nuclis tardorepublicans, bona part dels quals s'abandonen a finals d'aquesta centúria (un inventari a OLESTI 1995: 150-179; tot i que presenta problemes de valoració i documentació). En realitat, la seva construcció i funcionament cal relacionar-los amb la consolidació de la *villa* com a forma econòmica i de poblament que organitza i jerarquitzava l'ocupació i l'explotació dels espais rurals a partir de les darreries del segle I aC. Aquest procés es constata a altres zones de Catalunya i, com al Maresme, s'acompanya de la difusió de construccions de caràcter funcional (REVILLA, MIRET 1995).

L'anàlisi d'aquestes construccions aïllades s'ha vist dificultat per l'acceptació de la idea de la *villa* com a forma exclusiva de poblament rural i, en relació amb això, per la importància atorgada a la presència de certs elements materials (*tegulae*, maons, paviments en *opus signinum*) i infraestructures (prèmses, magatzems de *dolia*), considerats erròniament com a exclusius de l'arquitectura de la *villa*¹. La documentació arqueològica, molt limitada, també suposa un problema, ja que rarament es poden definir les característiques materials d'aquests llocs. Aquesta limitació és molt important, ja que aquest conjunt d'edificis sembla mostrar una gran diversitat i el desconeixement dels possibles tipus condiona la comprensió de les seves funcions i del context socioeconòmic en el que s'integren.

Com ja s'ha assenyalat, la majoria d'aquests edificis s'inclouen en una categoria definida per la dependència social i econòmica respecte a la *villa*. Aquesta dependència funcional es reflecteix en la seva localització, planificació arquitectònica i funció. A la vegada, la seva funció econòmica determina la concentració i organització d'infraestructures. Aquest caràcter no exclou altres possibilitats. És possible, que algun d'aquests edificis fos ocupat per una família camperola. Altres casos poden correspondre a simples dependències relacionades amb un hort proper a una ciutat (una situació ben coneguda a Roma, per exemple: CARANDINI, 1985).

Els edificis més senzills es poden definir com a simples cabanes o coberts i devien servir per a múltiples usos, per la qual cosa no precisarien organitzar de forma estricta els seus components. Aquest extrem es comprova clarament als Vidals (làmina 5). El lloc disposava d'una capacitat d'emmagatzematge limitada (cinc forats per a *dolia* de mida modesta i forats per a algunes àmfores). A més, utilitzava dos sistemes diferents (àmfores i *dolia*) que no precisaven d'una instal·lació complexa i que es podrien desmuntar si fos necessari, per la qual cosa no condicionaven altres possibles usos. Clarament, doncs, apareix com a lloc de conservació temporal de productes agrícoles. Una altra qüestió és la naturalesa del producte: part d'una collita (una part, en tot cas, reduïda), llavors per a la propera collita; aliments per al consum dels ocupants-treballadors.

Cadascuna de les possibilitats planteja situacions diverses, tant pel que respecta a l'organització del treball com a les estratègies productives i l'orientació econòmica de l'explotació; no és necessari recordar que la *villa* romana és una entitat econòmica complexa interessada en produir un excedent comercialitzable, però que també integra un seguit d'activitats i funcions relacionades amb l'autoabastiment i el manteniment i reproducció de la seva capacitat de treball (CARANDINI 1980: 2; CARANDINI 1983: 195; per Catalunya REVILLA 1995: 141); malauradament les dades arqueològiques no permeten solucionar concretament la qüestió.

De forma complementària, l'edifici podia servir per guardar eines. A més, la presència de restes de combustió (sense una llar estable) suggereix una acció molt concreta que podria relacionar-se amb l'estada temporal d'alguna persona (treballadors?). Aquesta possibilitat depèn del tipus d'activitat realitzada en el lloc.

L'edifici no és, per tant, un magatzem especialitzat, sinó un lloc multifuncional i, segurament, fou utilitzat per servir les necessitats relacionades amb el treball d'una petita parcel·la de conreu situada a prop.

Un paral·lel proper, per la simplicitat constructiva i la funció, és l'assentament del torrent de les Piques (Mataró), format per dues petites construccions. La més important és un petit edifici de poc més de 100 m², format per un mínim de quatre habitacions construïdes amb materials modestos i que s'aixecaren sense una preocupació especial per organitzar l'espai; els sistemes d'emmagatzematge són molt senzills (*dolia* i sitges a l'interior de l'edifici) de capacitat limitada. La segona estructura, a uns 8 m de distància, sembla una única habitació; a dins hi havia 3 *dolia*.

El lloc sembla, en origen, un petit nucli tardorepublicà (es funda en el segon quart del segle I aC) i perdura

fins a finals del segle II dC, com a dependència integrada en l'organització d'una *villa* o com a cabana d'un petit propietari (GALLEMÍ, GURRERA, REDOLAR 1995). Recentment, hom ha excavat un edifici de planta quadrangular (jaciment del Parc Central, a Mataró), amb unes dimensions mínimes de 250 m², que servia exclusivament com a magatzem de vi i blat. L'edifici es dividia en un espai descobert, ocupat per un grup de *dolia* (s'identificaren fins a 25 forats) i algunes sitges, i una àrea porxada que protegia un dipòsit i diverses fosses. L'edifici fou ocupat entre els segles I i II dC. La seva funció especialitzada fa pensar en una dependència d'una *villa* (SUAU 1999).

És possible que altres assentaments romans localitzats en els darrers anys, que no han deixat evidència en forma d'una arquitectura sòlida, corresponguin a aquesta mateixa categoria (REVILLA, MIRET 1995; MARTÍ, POU, CARLÚS 1997: 213).

Òbviament, a la Catalunya romana existeixen categories arquitectòniques i funcionals més complexes que el cas dels Vidals i, en certs casos, és difícil establir si es tracta d'una construcció aïllada o quelcom més important que podia incloure, a més, una funció residencial. Una d'aquestes categories, ben documentada gràcies a algunes excavacions sistemàtiques, es caracteritza per organitzar l'espai intern, els accessos i la circulació d'una forma rigorosa, en relació amb una clara especialització funcional i uns processos de treball articulats en diverses fases.

Els millors exemples són les instal·lacions de premsatge de mas Carbotí, a Tossa de Mar (tot i que pot tractar-se d'un edifici més complex: LÓPEZ, ZUCCHITELLO, FIERRO 1985), Ses Alzines (també en el terme de Tossa; AAVV., 1998), La Feliua (SÁNCHEZ 1990; DAURA, GALOBART, PIÑERO 1995: 169-170) o el Secà del Coló, a Corbins (MARÍ, MASCORT, 1988), formades per un nombre variable d'habitacions. En tots aquests edificis la premsa i els elements d'emmagatzematge ocupen espais separats i les característiques de les habitacions (superfície total, disposició de les instal·lacions, posició i amplada dels accessos) depenen de la fase del procés de treball a realitzar. En el Secà del Coló, per exemple, l'àrea d'emmagatzematge i manipulació és un espai de gairebé 100 m², obert totalment per un costat, de forma que permetia l'accés d'un carro per traspassar el contingut d'un petit *lacus* adossat a un mur.

Alguns edificis semblen mostrar una situació particular. En el Bosquet (Sant Pere de Ribes), una construcció aïllada formada per una habitació precedida per un pòrtic, només existien elements relacionats amb l'emmagatzematge. En el primer espai se situaven quatre dipòsits per al vi; en l'altre, una trentena de *dolia*. La capacitat d'emmagatzematge estimada era de

21.600 l. Junt a l'edifici se situava una àrea ocupada per una desena de fosses, algunes de les quals van servir com a sitges. Aparentment, aquests sistemes de conservació no van funcionar de forma contemporània; la cronologia se situa entre època d'August i les darreries del segle I dC (BOSCH, MIRET, 1987). Una situació similar podria ser la que mostra el conjunt format per una cisterna i un *lacus* en el Garrofer de la Cisterna, també a Sant Pere de Ribes (GARCÍA TARGA *et alii* 1990).

És difícil establir l'existència d'unes tipologies adaptades a funcions definides; disposem d'un nombre reduït d'edificis i les seves característiques arquitectòniques no sempre es poden establir amb precisió. Per altra banda, les activitats a què es van destinar devien fer innecessari, generalment, recórrer a models d'organització d'un tipus particular. Tot i això, però, és evident que, juntament a construccions molt simples (Els Vidals, torrent de les Piques), es va difondre un tipus d'edifici extremadament funcional format per diverses dependències que s'organitzaven de forma rigorosa al voltant d'un element central: les infraestructures de producció i emmagatzematge de vi i oli. Segurament, les construccions de tipus modest, realitzades amb materials peribles o fràgils, devien ser molt nombroses; però la seva pròpia naturalesa fa més difícil la seva conservació i identificació.

Els materials utilitzats mostren uns contrastos significatius. Els que s'utilitzen en la construcció dels propis edificis, o en relació amb el que semblen les necessitats domèstiques, són molt modestos: murs de pedra poc treballada, cobertes totalment o parcialment realitzades amb materials vegetals, llars o focs senzills (Els Vidals, torrent de les Piques). Per al contrari, les premses i els elements d'emmagatzematge (*lacus*, *dolia*) són construïts i organitzats amb cura. Les àrees de premsatge, per exemple, són pavimentades amb *opus signinum* (Ses Alzines: AA.DD., 1998; La Feliua: SÁNCHEZ, 1990) o amb maons (Mas Carbotí: LÓPEZ *et alii* 1985). També es concedeix una atenció especial a la disposició dels dipòsits (El Bosquet) i a la connexió amb les premses i altres instal·lacions (Ses Alzines, Secà del Coló, Garrofer de la Cisterna). Els materials i l'organització de les instal·lacions segueixen, de forma general, els principis que apareixen en els tractats d'agronomia i que confirmen l'excavació de nombroses *villae* romanes a Catalunya.

La implantació de moltes d'aquestes construccions aïllades, senzilles o complexes, respon a processos de treball organitzats rigorosament i que suposen una distribució, en conseqüència, dels espais i les funcions. Es pot observar, en particular, com aquests edificis s'utilitzen preferentment en processos d'elaboració de productes agrícoles que exigeixen infraestructures de mida gran i la seva coordinació per la naturalesa del

producte i per facilitar la seva elaboració i que, a més, ocupen un cert espai. El millor exemple és la vinificació. Els edificis millor organitzats corresponen a instal·lacions de premsatge (deixem de banda la qüestió del producte premsat, ja que no sempre es pot identificar i perquè els elements bàsics de les premses de vi i d'oli són els mateixos; per alguns llocs s'ha proposat l'oli: MARI, MASCORT 1988; per aquest problema en general: ROSSITER 1981).

La situació d'aquests edificis també respon a la intenció de regular els ritmes del treball quotidià, concentrant les diverses fases d'un procés (en especial, la vinificació) o limitant els desplaçaments del personal, les eines i la producció. Aquesta economia dels moviments apareix clarament reflectida en els tractats agrònoms, especialment pel que respecta als treballadors.

Cal precisar que la dependència d'aquests centres respecte a una *villa* no es basa únicament en una localització marginal i la concentració d'un cert tipus d'infraestructures productives. La seva especialització ha estat determinada en el context d'una organització de processos de treball complementaris i que es fonamenta en la comercialització de la producció agrícola. En aquest context, el factor decisiu és la gestió del treball i de l'excedent, que es realitzen des del centre de la propietat. Un reflex d'aquest fet és la forma en què l'excedent es concentra i circula a l'interior del *fundus*.

Moltes de les premses esmentades disposen d'una escassa capacitat d'emmagatzematge i es relacionen, a més, amb *villae* que disposaven d'altres premses. Aquest fet es pot observar en el Secà del Coló, on existia un petit dipòsit de 2.000 l de capacitat (MARI, MASCORT, 1988: 273). Segurament, aquest dipòsit servia per l'emmagatzematge temporal i el producte obtingut era traslladat posteriorment al sector central de la *villa*, on s'han localitzat dos grans magatzems, una zona artesanal i altres dependències aïllades que també inclouen una premsa i, com a mínim, un *lacus*. Aquesta concentració d'activitats diverses indica el caràcter director que aquest lloc exerceix en termes d'organització de funcions en l'espai i en relació al cicle agrícola i comercial anual. Una situació similar mostra Ses Alzines, on el producte es recollia en un petit dipòsit.

Una qüestió relacionada amb el problema de definir les tipologies arquitectòniques i les funcions és el de la cronologia de fundació i ocupació d'aquestes construccions. Alguns llocs aporten dates fundacionals de començaments del segle I aC (torrent de les Piques); però la majoria semblen situar-se en la segona meitat de la mateixa centúria i, més concretament, en època augustal (Els Vidals, El Bosquet, Ses Alzines, mas Carbotí). El període d'ocupació és molt variat: Els Vidals no sobrepassa el segon quart-mitjan segle I dC,

mentre que altres llocs semblen perllongar la seva vida fins el final del I dC (El Bosquet, torrent de les Piques, mas Carbotí, Ses Alzines) o els segles II-III. Molts assentaments presenten una informació insuficient per establir l'ocupació total, cas del Secà del Coló o La Feliua (segles I-II dC sense més precisions).

Alguns investigadors han proposat una relació entre el final, en època làvia, d'algunes instal·lacions de premsat amb una possible crisi de la viticultura de la Tarraconense associada a l'edict de Domicià. El caràcter conjuntural d'aquesta iniciativa ja ha estat assenyalat (TCHERNIA 1986); així doncs, no es pot proposar com l'explicació principal de la desaparició sistemàtica d'algunes categories de poblament, com tampoc, en un sentit més general, justifica la hipòtesi d'un canvi radical de les estratègies econòmiques i del paisatge rural a finals del segle I dC. De fet, les dades arqueològiques en favor d'un canvi general no són concloents.

La diversitat extrema de situacions arquitectòniques sembla el resultat, en primer lloc, de les condicions particulars d'evolució de cada explotació rural i dels interessos dels propietaris i de la situació de cada territori: activitats desenvolupades (agrícoles i artesanes), tipus de conreu, organització dels processos productius (per les iniciatives dels propietaris rurals en aquests processos: PURCELL, 1995). En cada cas, i amb un ritme i una intensitat diferents, es devien generar necessitats relacionades amb el treball, els desplaçaments i la residència, necessitats que es devien solucionar utilitzant diversos tipus de construccions i escollint els emplaçaments més adequats.

Aquest conjunt d'edificis mostra una diversitat tal que fa difícil definir-los amb un terme precís². Tampoc la terminologia llatina utilitzada per definir els diversos tipus de construccions rurals és prou clarificadora; de fet, el que unifica, val a dir que de forma artificial, aquestes construccions és la contraposició a la *villa* com a estructura dominant i organitzadora del paisatge rural (per la seva banda aquest terme també mostra una gran riquesa de significats, com mostra PERCIVAL, 1976).

Els termes utilitzats són diversos: *aedificium* o *casa*, amb un valor molt genèric; o *tugurium*. Aquest darrer s'aplica a un conjunt de construccions i a unes condicions materials relacionades amb la residència que tenen un valor cultural i socioeconòmic definit³.

Totes aquestes construccions es contraposen clarament, per arquitectura i aspecte, a la *villa*. En primer lloc, perquè es tracta d'edificis molt modestos. D'aquesta forma es qualifiquen en fonts tan diverses com Vitruvi (2. 1. 5), Ciceró (Sest. 93), Varró (R. 2. 10. 6), Col·lumela (12. 15. 1) i la legislació (Pompon. Dig. 50. 16. 180). Totes elles coincideixen en destacar com

un aspecte fonamental la utilització de materials periples, la fragilitat, les petites dimensions i la pobresa, en contrast amb la solidesa i l'elegància que devien caracteritzar la construcció d'una *villa*. Vitruvi, en particular, relaciona la diversitat de formes i materials de construcció (argila, encanyats, postes de fusta) amb les tradicions dels pobles integrats en l'imperi romà.

Aquesta visió cultural es repeteix en Sal-lusti (Iug. 18. 5; 19. 5; 46. 5; 75. 4), Varró (R. 3. 1. 3: i indica un estadi de primitivisme), Tàcit (Ann. 15. 6).

Per altra banda, *tuguria* i *casae* constitueixen la forma de residència i treball d'un grup humà definit per la seva condició social i jurídica humil. Pot tractar-se, en primer lloc, d'un camperol i de la seva família que conreen una petita parcel·la. La biografia recollida per Titus Livi (42. 34. 2) estableix una relació directa entre residència modesta i petita propietat camperola, similar a la connexió necessària que els agrònoms estableixen entre la *dignitas* del propietari, els edificis i les dimensions del *fundus*. Aquesta és una relació ideal que es defineix en termes d'adequació entre el conjunt de necessitats socials, econòmiques i ideològiques del *dominus* (essencials per la seva autorepresentació i la seva posició social) i el patrimoni que les fonamenta. A la vegada, aquest patrimoni s'organitza i exhibeix seguint unes normes precises (PURCELL 1995: 152 i s., 160-161). Sempre en el context de la identificació de la condició social de les persones, les referències a una residència modesta també serveixen per definir moralment al petit camperol romà (cf. Curt. 4. 7. 20) i per indicar pobresa o un canvi de fortuna (Liv. 3. 13. 10 i 3. 26. 9; Vell. 2. 19. 5).

Una altra situació és la de l'esclau o grup d'esclaus, el treball dels quals està subordinat a les decisions preses al centre de poder social i econòmic que representa la *villa* com a residència del propietari o dels seus agents. Varró esmenta, per exemple, les persones que "*sunt in saltibus et silvestribus locis pascunt et non villa, sed casis repentinis*" (RR. 2.10.6). La cita de Varró unifica l'estatus jurídic dels residents (esclaus), l'activitat econòmica (la ramaderia) i l'emplaçament (en la perifèria de la propietat, en llocs de difícil accés que serveixen per una funció concreta). Aquesta subordinació podria suposar que l'edifici fos ocupat temporalment, com a residència o per treballar-hi. De fet, l'activitat esmentada per Varró implica la mobilitat del personal. Altres agrònoms estableixen la mateixa relació (Col·lumela 9. 5. 3).

5. VILLAE I JERARQUIA DEL POBLAMENT RURAL: L'ASSENTAMENT DE CAN MAJORAL

Els trets que defineixen l'edifici dels Vidals, multifuncionalitat, modèstia de les instal·lacions,

capacitat limitada d'emmagatzematge, el relacionarien amb una *villa*. Tanmateix no es pot excloure que es tracti de la cabana d'un propietari modest, resident en un altre punt del territori, des de la qual conrearia una petita finca.

D'acceptar la primera possibilitat, el centre de l'explotació no devia d'estar gaire lluny. Si observem un mapa del territori de finals del segle I aC. amb la situació de les possibles *villae* romanes que s'han localitzat a l'actual comarca del Maresme, comprovem que el jaciment més proper al nostre és el de Can Majoral, que es troba a 476 m en línia recta. Per M. Prevosti, les restes romanes trobades al veïnat de Mata sota el camí dels contrabandistes, a la propietat del Sr. Majoral, del qual pren el nom el jaciment, formen part d'una *villa* (PREVOSTI 1981: 462). Malauradament, en aquest lloc de moment només es pot constatar la presència d'un abocador amb una seqüència cronològica ininterrompuda des de nivells de l'ibèric final fins al Baix Imperi.

La primera notícia que es té del jaciment és de l'any 1969, quan el Grup Arqueològic del Museu de Mataró localitzà en la superfície ceràmica romana. L'any 1970 es trobà la part superior d'un molí. A la Setmana Santa de l'any 1974, davant del risc de desaparició del jaciment, aquest mateix grup realitzà un prospecció i posteriorment l'excavació de part del sector. Es van obrir 2 quadres de 2 m x 2 m. En el núm. 1 només es localitzà un estrat; en el núm. 2 se'n van localitzar dos. En tots tres estrats es trobà abundant material ceràmic. Al desembre de 1975, s'obrí un altre quadre de 2 m x 2 m, en el qual s'identificaren un total de cinc estrats. El material que aparegué també fou abundant (CLARIANA 1981). L'estudi realitzat després de l'excavació va permetre al seu autor concloure que el lloc havia estat utilitzat com a abocador de deixalles annex a un nucli de poblament o una *villa*. Però no es localitzà el nucli d'hàbitat; únicament els fonaments d'una paret de tàpia que es va interpretar com a part d'un encerclat. El període d'utilització d'aquest abocador, segons els seus excavadors, començarà a finals del segle I aC i continuarà fins a la primera meitat del segle II dC (CLARIANA 1981: 115).

Poca cosa més sabem de la possible *villa*, ja que, tal i com hem dit, no s'ha trobat cap altra estructura que puguem relacionar amb algun dels seus edificis. Només podem arribar a entreveure alguna cosa a partir de l'estudi dels materials trobats a l'abocador. Hem de començar constatant l'abundància de material trobat en els nivells arqueològics i sobretot la diversitat d'aquests. Hi ha ceràmica ibèrica (pintada i sense pintar), ceràmica Campaniana, Terra Sigil·lata Itàlica, Sudgàl·lica (la producció més abundant en el conjunt), Hispànica, Africana A, llànties, parets fines, comuna itàlica, àmfores, monedes, 1 petit tors masculí de 9

cm, vidre i 1 peça de molí (per l'estudi del material veure CLARIANA 1981). Hem de destacar que s'han localitzat algunes peces senceres, com per exemple una copa de Terra Sigil·lata Sud-gàl·lica Drag. 27 amb la marca OF.CE, i una altra copa de Terra Sigil·lata Sudgàl·lica Drag. 35 A. També hem de destacar la troballa de ceràmica vidriada verda, vidre vermell i vidre milefiori.

Tot aquest material indica la riquesa de la possible *villa*, no només per la gran quantitat de material d'importació trobat sinó també per la seva especificitat, que respon a unes formes de consum selectiu (cas dels diversos tipus de vidres). L'ampli ventall cronològic que mostra el material ens fa pensar que el període de funcionament de l'assentament hauria de ser bastant ampli, amb una continuïtat d'hàbitat des d'època augustea fins als segles centrals de l'imperi.

6.- CONCLUSIÓ

Tot i la seva modèstia arquitectònica, l'edifici dels Vidals aporta dades molt importants pel coneixement de les estructures del poblament i l'economia al territori d'Iluro.

En primer lloc, confirma l'existència d'un tipus de construccions rurals escassament documentat fins al moment. La seva presència demostra un fet aparentment ignorat en moltes ocasions: la complexitat de les formes d'ocupació del territori i el seu dinamisme històric, resultat de la multiplicitat de factors socioeconòmics, polítics i culturals que intervenen. Aquesta constatació a superar els esquemes interpretatius simplistes que encara condicionen l'anàlisi del poblament rural i la morfologia dels paisatges.

És en relació amb una de les formes econòmiques més dinàmiques, la *villa*, com a part d'una organització rigorosa i jeràrquica de la residència i les activitats econòmiques, com s'ha d'entendre la difusió d'un seguit de construccions més o menys senzilles i especialitzades, però sempre integrades en una organització econòmica complexa. Un dels problemes per resoldre, en aquest context, és la identificació de les formes jurídiques i econòmiques que expressen aquesta dependència, així com la situació i funció dels ocupants, mostrant la naturalesa de cada lloc; però l'arqueologia no pot aportar dades concloents.

Una altra qüestió pendent és si alguns d'aquests assentaments poden interpretar-se en un altre sentit, com a centre d'una petita explotació i residència camperola independent; dit en altres termes, si podem parlar de situacions diferents a la *villa* i fins a quin punt serien importants o marginals. Ara per ara no disposem de prou evidències en aquest sentit. En tot cas, cal

evitar la temptació d'interpretar directament una evidència material en termes socials, jurídics i culturals. Aquesta evidència arquitectònica, en especial, a manca d'una excavació complerta, pot amagar situacions molt diferents.

NOTES

¹ Bona part dels estudis recents sobre les formes i evolució del poblament rural a la Catalunya romana se centren en la qüestió de l'origen de la *villa* romana i encara insisteixen en prioritzar els aspectes materials i tipològics enfront de les consideracions socioeconòmiques i culturals (postures oposades, en relació amb la cronologia del procés, però que coincideixen en la perspectiva tipològica, a: OLESTI 1997 i JARREGA 2000; seguint les tesis de GUITART 1976 i PREVOSTI 1981, 1984, 1991, 1995); plantejat en aquests termes el problema es converteix en una abstracció i qualsevol reconstrucció històrica realitzada en aquesta perspectiva està sotmesa a les possibles variacions que poguessin imposar els nous descobriments arqueològics; no és tan important determinar el moment exacte d'aparició de la primera *villa*, com establir quan es produeix un canvi real en les estructures socioeconòmiques d'un territori i en relació a quins processos es produeix el fenomen (una anàlisi del problema en una altra perspectiva a MIRET et alii 1987 i 1991).

² Exemples de petites construccions rurals es troben a altres zones de la península Ibèrica (LOPES 2001) i a Itàlia (en època republicana i imperial: POTTER 1975: 218; CELUZZA 1985; CARANDINI 1985).

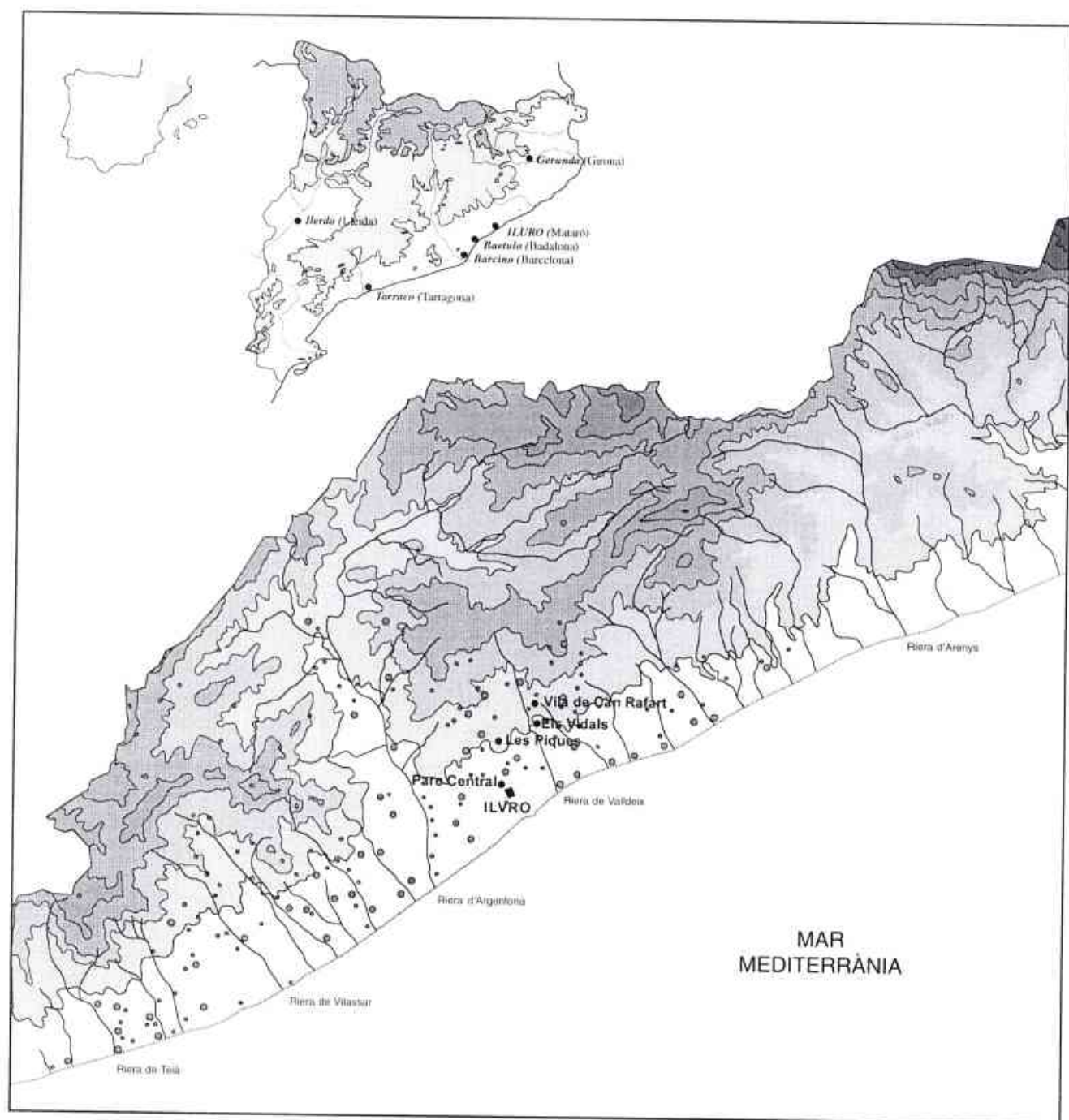
³ No analitzarem aquí altres termes, com *tabernae deversoriae*, que tenen una accepció funcional molt precisa (Varró, R. 1, 2, 22-23); però sens dubte aquesta funció (com mostra el seu emplaçament marginal i subordinat respecte a la *villa*) suposava una arquitectura modesta.

BIBLIOGRAFIA

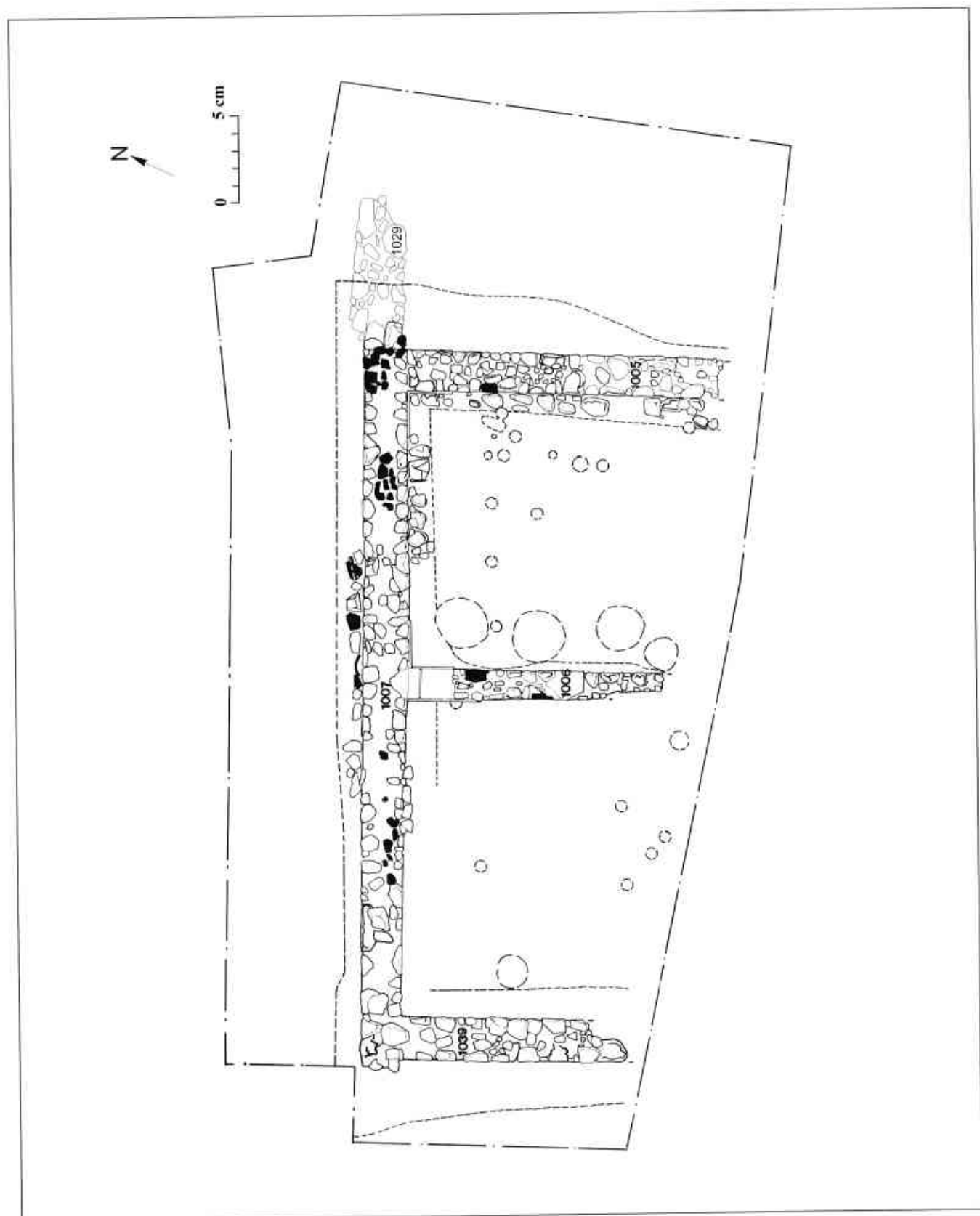
- AA.DD. (1998): L'establiment de Ses Alzines i la producció de vi a la Vall de Tossa. *El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental. II Col·loqui Internacional d'Arqueologia, Badalona, 1998*. Pàg. 438-443
- CARANDINI, A. (1980): Il vigneto e la villa del fondo di Settefinestre nel Cosano: un caso di produzione agricola per il mercato transmarino. A J. H. D'ARMS, E. C. KOFF (eds.), *The Seaborne Commerce of Ancient Rome: Studies in Archaeology and History*. MAAR XXXVI, 1980: Pàg. 1-10.
- CARANDINI, A. 1983: Columella's vineyard and the racinality of the Roman economy. *Opus 2*, 1983: Pàg. 177-204.
- CARANDINI, A. (1985): Hortensia. Orti e frutteti intorno a Roma. A *Misurare la terra: centuriazione e coloni nel mondo romano. Città, agricoltura, commercio: materiali da Roma e dal Suburbio*. Modena, 1985: Pàg. 66-74.
- CASAS, J. CASTANYER, P. NOLLA, J. M. TREMOLEDA, J. (1995): *El món rural d'època romana a Catalunya. L'exemple del Nord-est*. Girona.
- CELA, X; PUJOL, J; ZAMORA, D. (1996): *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència a Els Vidals (Mataró, el Maresme)*. Mataró. Memòria inèdita.
- CELUZZA, M. (1985): La piccola proprietà. *Misurare la terra: centuriazione e coloni nel mondo romano*. Modena. Pàg. 158-160.
- CERDÀ ET AL.: J. A. CERDÀ, J. GARCÍA, C. MARTÍ, J. PERA, J.

- PUJOL, V. REVILLA (1997): El cardo maximus de la ciutat romana d'Iluro (Hispania Tarraconensis). *Laietania* 10, volum monogràfic.
- CLARIANA, J.-F. (1981): Sondatge estratigràfic a la vil·la romana de Can Majoral (Mataró), *Laietania* 1, pàg. 83 i s. Mataró.
- DAURA, A., GALOBART, J., PIÑERO, J. (1995): *L'arqueologia al Bages*. Manresa.
- GALLEMI, F., GURRERA, M., REDOLAR, I. (1995): *Informe de l'excavació de les Piques (Mataró)*.
- GARCÍA ROSELLÓ, J., ZAMORA, D. (1993): La vall de Cabrera de Mar. Un model d'ocupació de la Laietania ibèrica. *Laietania*, 8, pàg. 147-178.
- GARCÍA ROSELLÓ, J., GURRI, E. (1996-1997): Les imitacions laietanes d'àmfores itàliques a la zona central de la comarca del Maresme en època tardorepublicana. *Hispania i Roma. D'agost a Carlemany. Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 36, pàg. 397-424.
- GARCÍA ROSELLÓ, J. (coord.), CELA, X., REVILLA, V. (text) (1999): *Iluro una ciutat per descobrir*. Patronat de Cultura de Mataró.
- GARCÍA ROSELLÓ, J., MARTÍN, A., CELA, X. (2000): Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Iluro (Hispania Tarraconensis). *Empúries*, 52, pàg. 29-54.
- GARCÍA TARGA ET AL.: J. GARCÍA TARGA, S. LEZANA, M. MIRET, N. MORAGAS (1990): El Garrofer de la Cisterna: un assentament romà i medieval a St. Pere de Ribes. *3ers Jornades d'Estudis Penedescens, El Vendrell, Miscel·lània Penedescenca*, 14 [1991]: Pàg. 51-70.
- GUIPART, J. (1976): *Baetulo: topografia arqueològica, urbanisme e historia*. Badalona.
- JÁRREGA, R. (2000): El poblament rural i l'origen de les villae al nord-est d'Hispania durant l'època romana republicana (segles II-I aC). *Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló*, 21, pàg. 271-301.
- LOPES, C. (2001): Mundo rural em Pax Julia. Estrutura e funcionamento. *ERA Arqueologia. Revista de divulgação científica de estudos arqueológicos*, 3. Pàg. 132-149.
- LÓPEZ, A., ZUCCHITELLO, M., FIERRO, X. (1985): Resultats de la primera campanya d'excavacions a la vil·la romana del mas Carbotí (Tossa, La Selva). *Informació arqueològica*, 44, pàg. 38-43.
- MARÍ, L., MASCORT, M. (1988): Una instal·lació industrial oleícola d'època romana al municipi de Corbins (Segrià). *7è Col·loqui Int. d'Arqueologia, Puigcerdà, 1986*. Puigcerdà. Pàg. 267-273.
- MARTÍ, M., POU, R., CARLÚS, X. (1997): *Excavacions arqueològiques a la ronda sud de Granollers, 1994. La necròpolis del neolític mitjà i les restes romanes del Camí de Can Grau, la Roca del Vallès, Vallès oriental. Els jaciments de Cal Jardiner, Granollers, Vallès Oriental*. Barcelona.
- MIRET, M., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1987): La evolución y el cambio de modelo de poblamiento ibérico ante la romanización. *Los asentamientos ibéricos ante la romanización*. Madrid. Pàg. 79-88.
- MIRET, M., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1991): From indigenous structures to the roman world: models for the occupation of central coastal Catalonia. A G. BARKER, J. LLOYD (eds.), *Roman Landscapes. Archaeological survey in the Mediterranean region*. Londres. Pàg. 47-53.
- MIRÓ, J. (1988): *La producció de ànforas romanes en Catalunya*. *Un estudio sobre el comercio del vino de la Tarraconense (I a.C.-I d.C.)*. BAR International Series 473. Oxford.
- OLESTI, O. (1995): *El territori del Maresme en època republicana (s. III-I a.C.): estudi d'Arqueomorfologia i Història*. Mataró.
- OLESTI, O. (1997): El origen de las villae romanas en Cataluña. *AEA*, 70, pàg. 1-20.
- OLESTI, O. (1998): Els inicis de la producció vinícola a Catalunya: el paper del món indígena. *El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental, 2on Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana, Badalona, 1998*. Badalona. Pàg. 246-257.
- OLESTI, O. (2000): Integració i transformació de les comunitats ibèriques del maresme durant el s. II-I aC: un model de romanització per a la Catalunya litoral i prelitoral. *Empúries*, 52. Pàg. 55-86.
- PERCIVAL, J. (1976): *The Roman Villa*. Londres.
- POTTER, T. W. (1975): Recenti ricerche in Etruria meridionale. Problemi delle transizioni dal tardoantico all'alto medioevo. *Arch. Mediev.*, 2. Pàg. 215-236.
- PREVOSTI, M. (1981): *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*. Mataró.
- PREVOSTI, M. (1984): L'estudi del món rural romà. Un programa metodològic. *Fonaments*, 4. Pàg. 161-211.
- PREVOSTI, M. (1991): The establishment of the villa system in the Maresme (Catalonia) and its development in the Roman Period. *Roman Landscapes*. Londres.
- PREVOSTI, M. (1995): Conclusiones. A AA. DD., *Autopistas i Arqueologia. Memòria de les excavacions en la prolongació de l'autopista A-19*. Barcelona. Pàg. 245-256.
- PUJOL, J., GARCÍA ROSELLÓ, J. (1994): El poblament ibèric dispers al Maresme Central: l'exemple de Can Bada (Mataró), i el procés de romanització des de l'inici de la colonització agrícola fins al naixement d'Iluro. *Laietania*, 9. Pàg. 87-129.
- PURCELL, N. (1995): The Roman Villa and the landscape of production. T. J. CORNELL, K. LOMAS (eds.), *Urban Society in Roman Italy*. Londres. Pàg. 151-179.
- REVILLA, V. (1995): *Producció ceràmica, viticultura y propiedad rural en la Hispania Tarraconensis (siglos I a.C-III d.C.)*. Barcelona.
- REVILLA, V., MIRET, M. (1995): El poblament romà al litoral central de Catalunya. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 16. Pàg. 395-416.
- ROSSITER, J. J. (1981): Wine and Oil Processing at Roman Farms in Italy. *Phoenix* 35-4. Pàg. 345-361.
- SÁNCHEZ, E. (1990): *Troballes arqueològiques a l'autopista de Manresa*. Manresa.
- SUAU, L. (inèdit): *Memòria de les excavacions arqueològiques realitzades en el sector 9 del Parc Central (Mataró, Maresme)*. Maig-juny de 1999. Mataró.
- TCHERNIA, A. (1986): *Le vin de l'Italie romaine*. Roma.

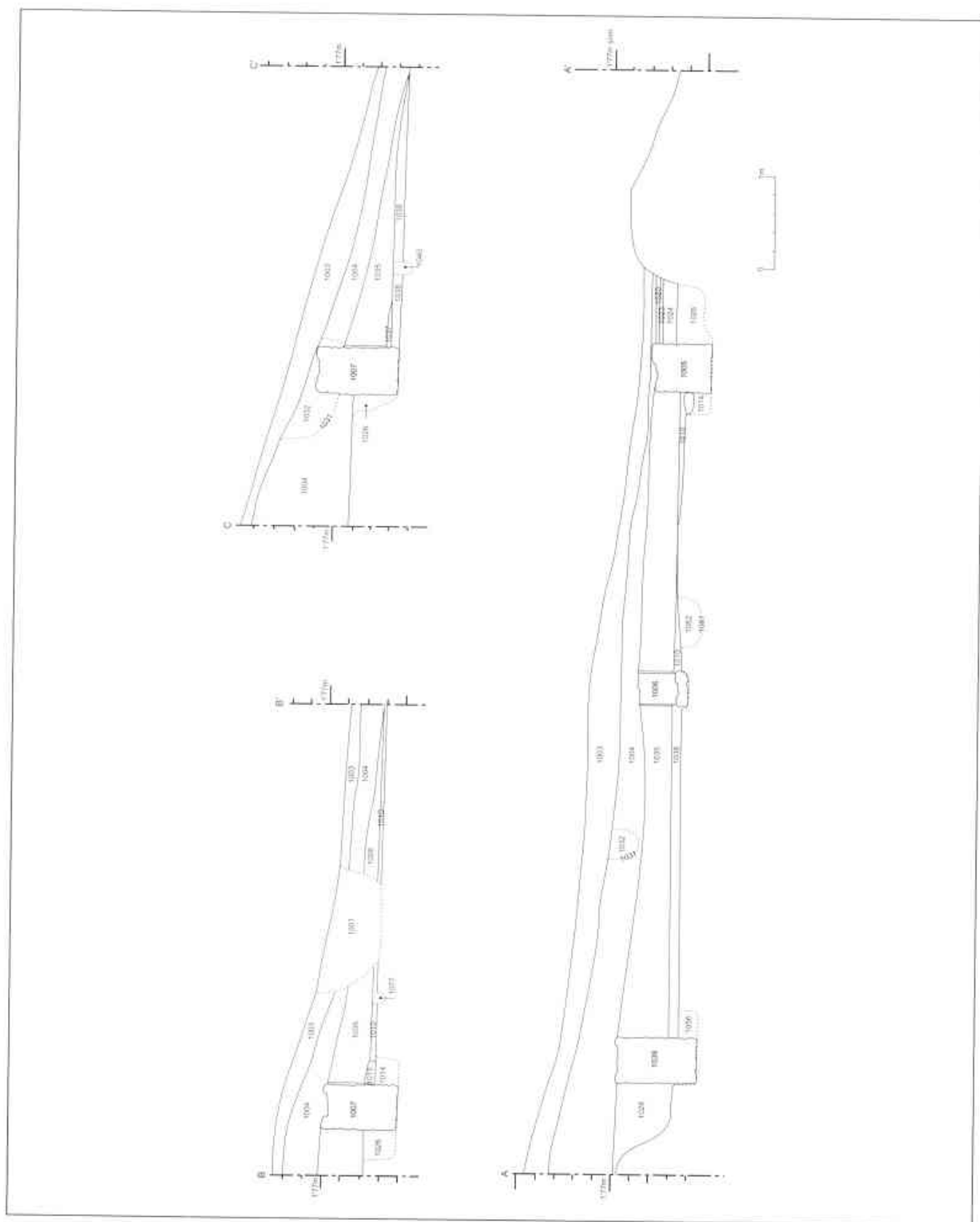

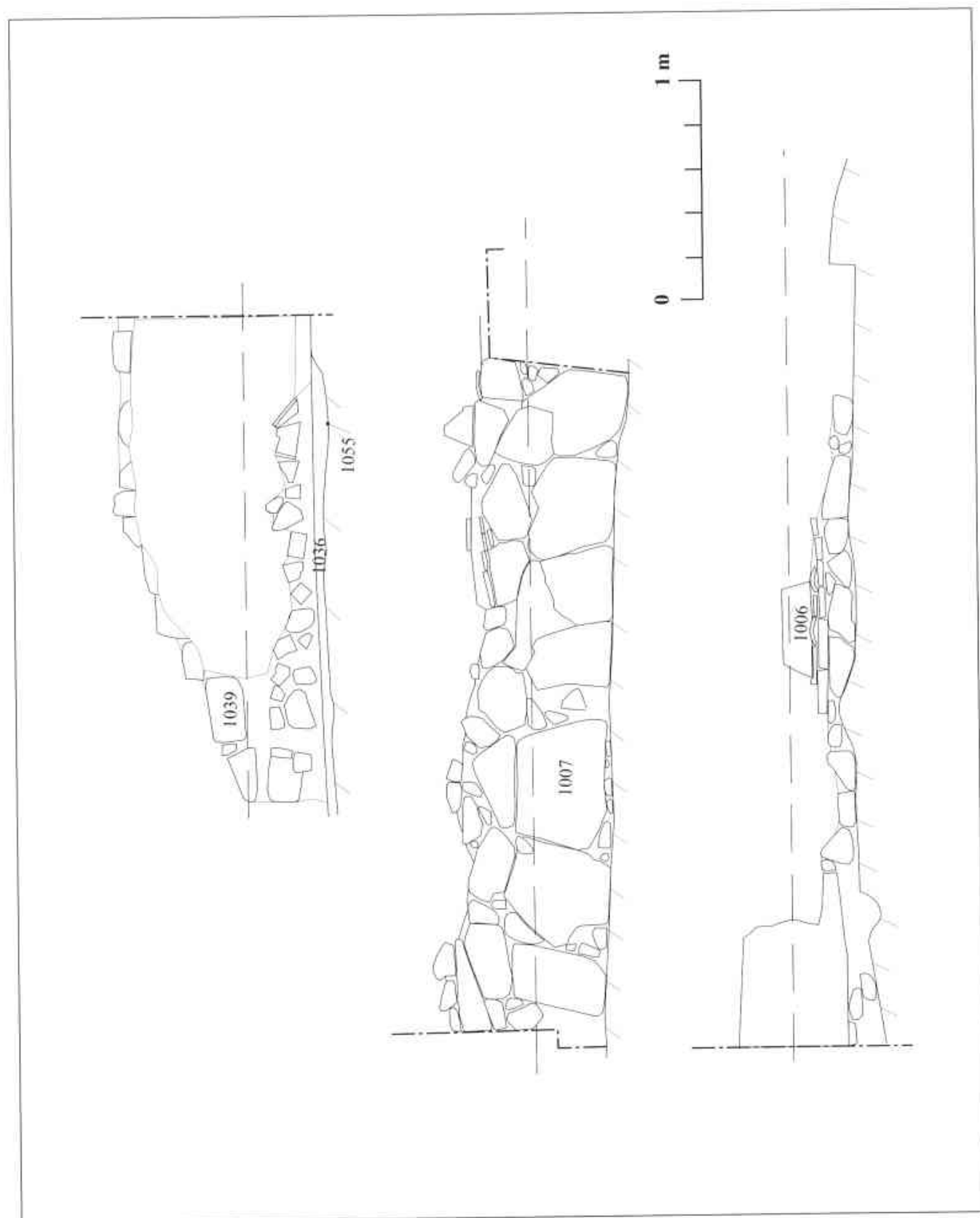
Situació del jaciment dels Vidals (municipi de Mataró, Maresme), de la vil·la de can Rafart, de la ciutat d'Iluro i d'altres jaciments citats al text.

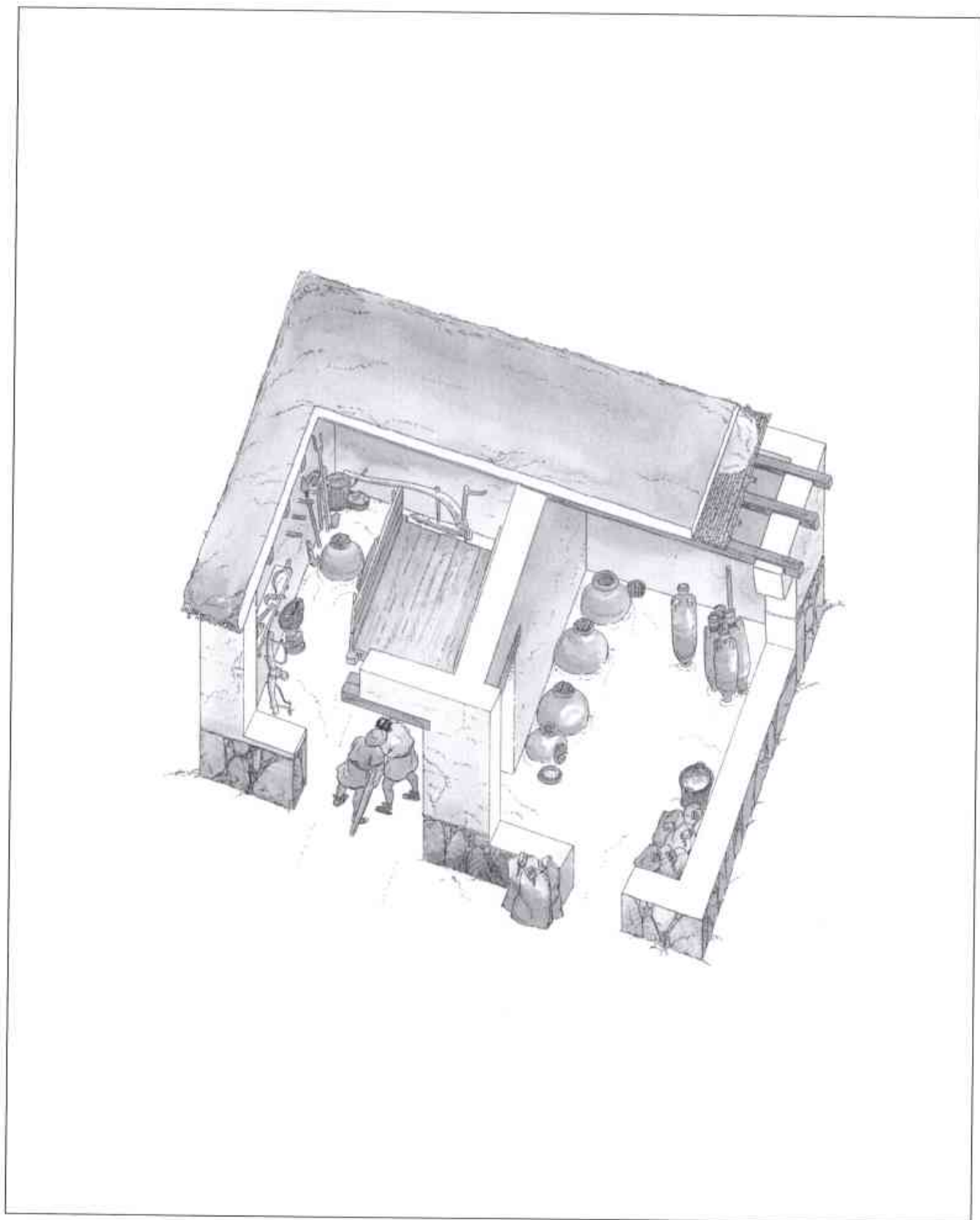
Els Vidals. Planta del *tuguirium*.

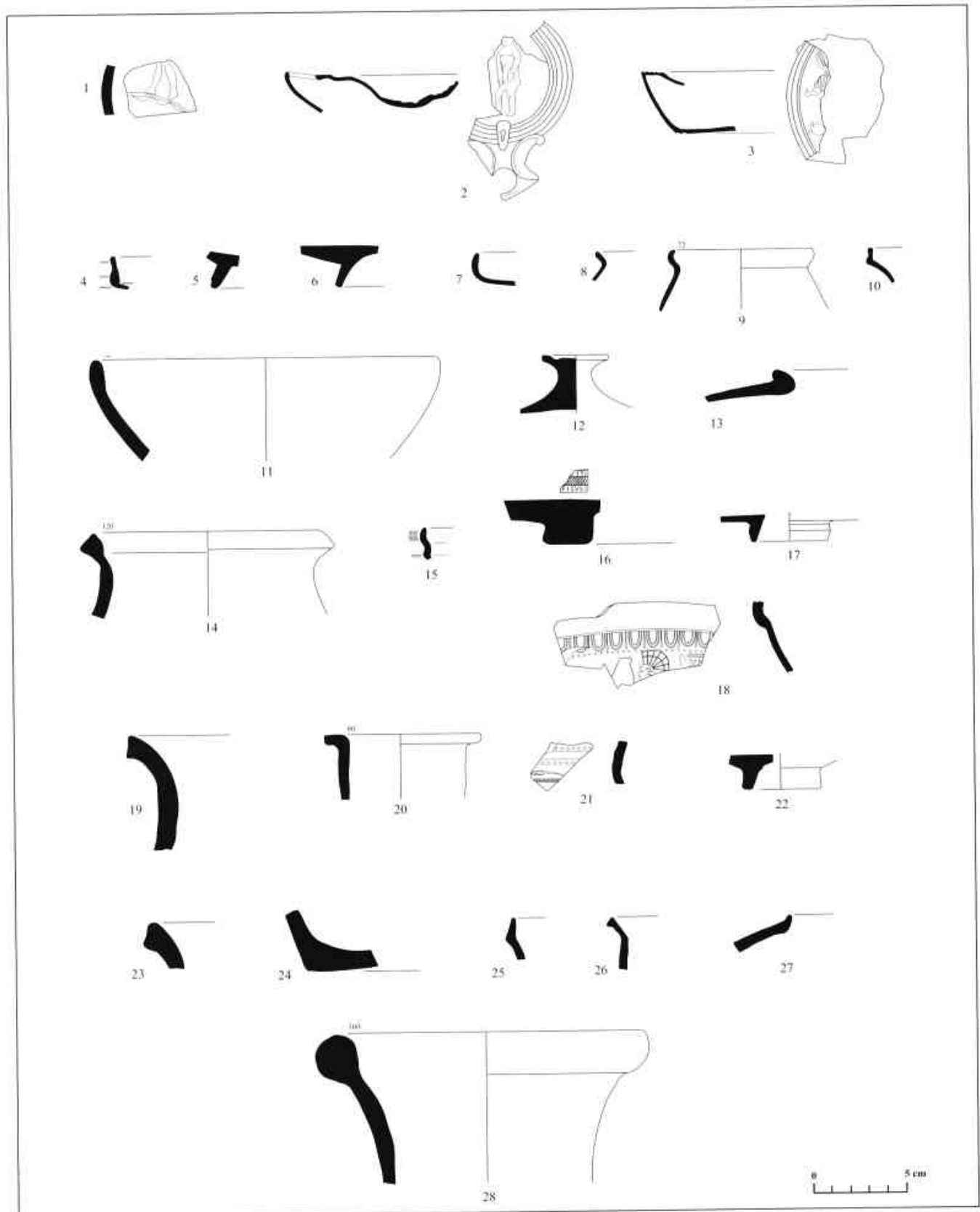
Els Vidals. Seccions estratigràfiques

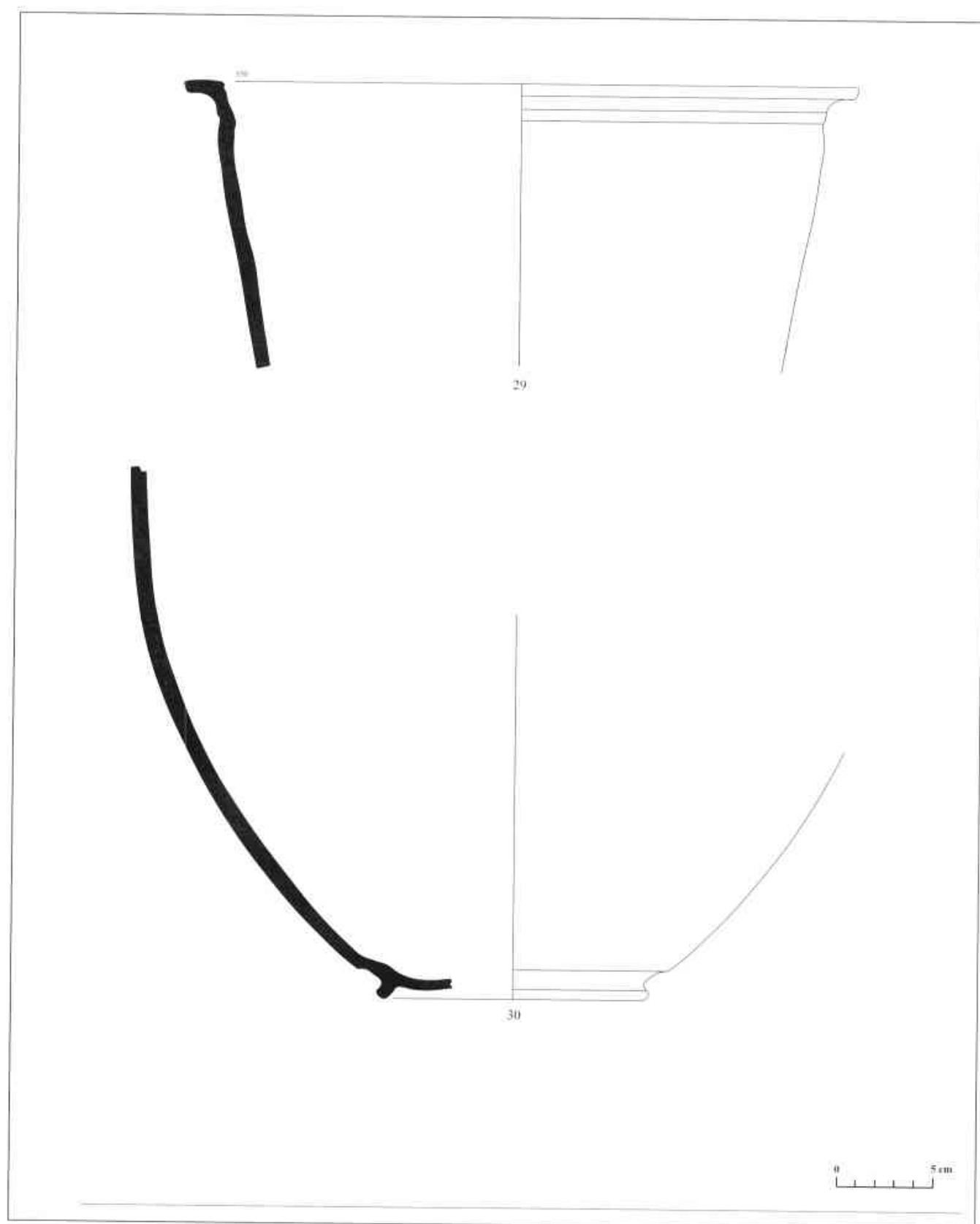
Els Vidals. Alçats dels murs UE 1039, 1007 i 1006.

Restitució del *tugurium* dels Vidals. Dibuixant: Francesc Riart © (SIGNAMENT EDICIONS). Extret de: GARCIA, J (coord); CELA, X; REVILLA, J (texts): Iluro, una ciutat per descobrir. Patronat Municipal de Cultura de Mataró. 1999.

Làmina 6. Materials ceràmics: 1 (ue.1003, sigil·lata itàlica), 2-3 (ue.1004, Ianties Dressel 9), 4 (ue. 1004, sigil·lata itàlica), 5 (ue.1004, sigil·lata gál·lica), 6 (ue.1004, sigil·lata gál·lica), 7 (ue.1004, sigil·lata itàlica), 8-9 (ue.1004, parets fines), 10-12 (ue.1004, comuna tarraconense), 13 (ue.1004, àmfora ibèrica), 14 (ue.1006, comuna tarraconense), 15 (ue.1010, sigil·lata itàlica), 16-18 (ue.1014, sigil·lata itàlica), 19 (ue.1014, comuna tarraconense), 20 (ue.1020, comuna tarraconense), 21 (ue.1020, sigil·lata itàlica), 23-24 (ue.1026, comuna tarraconense), 25 (ue.1035; sigil·lata itàlica), 26 (ue.1035, comuna tarraconense), 27 (ue.1034, comuna tarraconense), 28 (ue. 1029 àmfora tarraconense Dressel 2-4).

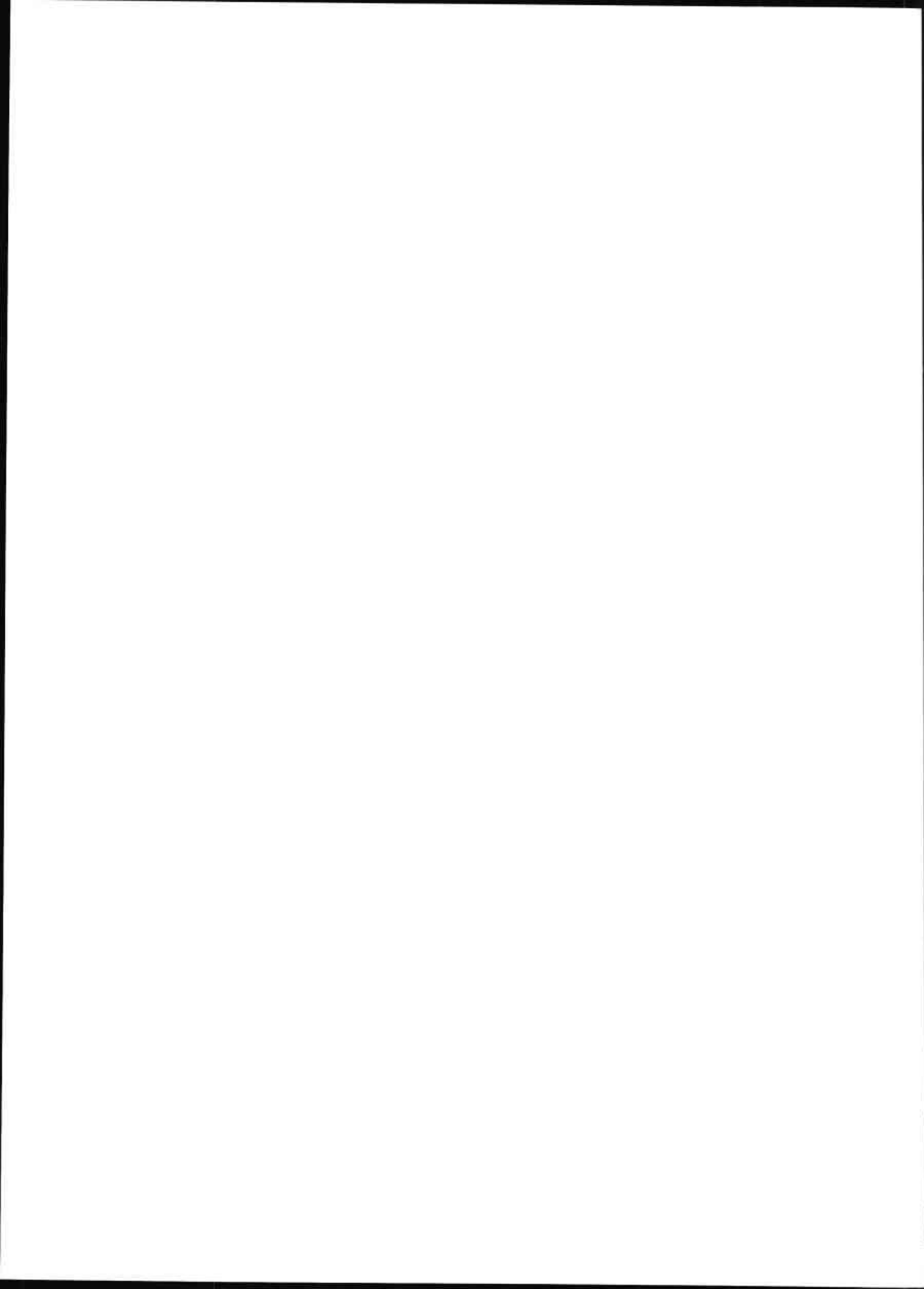

Làmina 7. Materials ceràmics: 28 (ue.1050, comuna tarraconense), 29 (ue.1034, comuna engalba blanca).

Fotografies del jaciment dels Vidals.

DENOMINACIÓ D'ORIGEN M. PORCI: REFLEXIONS AL VOLTANT D'UNA MARCA D'ÀMFORA TARRACONENSE

Oriol Olesti i Vila

Universitat Autònoma de Barcelona

Cèsar Carreras Monfort

Universitat Oberta de Catalunya

M.PORCI is a well-known stamp on Pascual 1 amphora produced in Tarraconense province. However, recent papers argue that M. PORCI(us) was a trademan of Narbonense or Campanian origin according to distribution of a few stamps and epigraphic parallels. Therefore, the present paper attempts to refute those arguments on the basis of archaeological evidence and medieval documentation, which suggests that M. PORCIUS fundus may have been located near Montcada not far from the ancient Baetulo and Barcino.

M.PORCI és una marca ben coneguda d'àmfora Pascual 1 produïda a la província de la Tarraconense. Malgrat això, alguns articles recents argumenten, segons la distribució d'uns pocs segells i paral·lels epigràfics, que M. PORCI(us) fou un comerciant d'origen narbonès o de la Campània. El present article tracta de refusar aquests arguments sustentant-se en evidències arqueològiques i documentació medieval, les quals suggereixen que el fundus de M. PORCIUS potser es localitzava a prop de Montcada, no gaire lluny de les antigues Baetulo i Barcino.

Paraules clau: àmfora, fundus, segell, producció vinària, metodologia.

INTRODUCCIÓ

Potser per tractar-se d'una de les produccions de vi laietà més difoses, les àmfores Pascual 1 amb la marca M.PORCI s'han convertit des de fa algun temps en un interessant objecte d'estudi i de debat històric (vegeu recentment Pena 1999; Etienne i Mayet 2000). L'interès per aquest productor és doble. Per una banda, en no haver-se localitzat amb seguretat el centre productor, les hipòtesis sobre el seu origen encara resten obertes. Per altra banda, el segell M.PORCI és un bon exemple de l'èxit econòmic que protagonitzaren els productors de vi laietà durant un breu però intens període històric (des de mitjan del s. I aC a finals del I dC), i que suposà, en un cert sentit, l'eclosió d'aquests territoris provincials en el nou marc imperial. Podem considerar el gran desenvolupament del vi laietà o de la Tarraconense com un indicador del grau de transformació i integració d'aquestes àrees a les noves pautes econòmiques i socials de l'altimperi. Per això mateix, la identificació d'aquest personatge pot ajudar a comprendre l'origen d'aquests canvis, i vincular-los bé al desenvolupament de les comunitats locals, o bé al paper de l'exèrcit i a l'arribada de personatges forans.

Dins d'aquest marc de referència, ha estat fins ara l'estudi prosopogràfic, realitzat a partir dels nomina presents en els segells de les diverses produccions

amfòriques, el principal mètode d'estudi dels productors de vi de la Tarraconense. Els resultats d'aquests treballs han permès interessants aportacions (MIRÓ 1988; PENA i BARREDA 1997; CHRISTOL i PLANA 1997), però creiem que en el cas de M.PORCI(us) es tracta d'una via insuficient. La gran difusió d'aquest nomen, així com la gran dispersió de les seves produccions, fa difícil confiar únicament en el mètode prosopogràfic. Així, Pena (1999) s'inclina per relacionar aquesta producció amb un M.PORCIUS d'origen narbonès, vinculat a la família dels Catons, que pot haver tingut interessos en aquest territori. Etienne i Mayet (2000), en canvi, segueixen proposant un origen campanià pel personatge. L'únic argument per aquestes identifications és l'existència de personatges amb aquest mateix nomen en aquests ports de destí, una dada que en cap cas podem considerar decisiva.

Enfront d'aquest debat, en part estèril, creiem que és necessari obrir noves vies d'investigació. Tant les dades arqueològiques com les procedents de l'estudi territorial poden aportar noves perspectives i claus d'interpretació. De fet, no podem deslligar l'estudi d'aquestes marques de l'anàlisi de les pròpies produccions amfòriques i del paisatge on es van donar lloc. En altres paraules, no podem desvincular M.PORCIUS del seu marc territorial i històric.

1. DISCREPÀNCIES METODOLÒGIQUES

La major part dels problemes en la interpretació dels segells en àmfora, com és el cas de M.PORCI, procedeixen d'errors de base en la metodologia utilitzada, ja que s'analitzen les marques fora del seu context arqueològic. Els segells en àmfora, a diferència dels presents en altres ceràmiques com les vaixelles de taula (terra sigillata), no representen al creador de l'objecte ceràmic, sinó en principi al propietari del seu contingut. Així, una terrisseria que produïa les àmfors d'una marca concreta podia al mateix temps manufacturar altres àmfors amb diferents marques per a altres propietaris vinícoles veïns, com és el cas dels forns de can Feu, amb 22 tipus de segell diferents des de final del segle I aC fins al 75 dC (CARBONELL i FOLCH, 1998).

Possiblement els segells en àmfora millor estudiats i amb majors variacions tipològiques són els presents en àmfors oliars bètiques Dressel 20. En aquest cas, apareixen noms propis en genitiu; tria nomina; nom de la figlina o fundus, en d'altres paraules el propietari de la finca; i noms servils al costat d'una F(ecit)¹. Per autors com Remesal (1986), la interpretació del nom en genitiu o bé el tria nomina no presenta cap dubte (seria el del propietari de l'oli, qui a la seva vegada podia ser o no propietari de la figlina), mentre que les marques de figlinae o fundus i els noms servils s'haurien de circumscriure dins del sistema organitzatiu de la terrisseria. Ben al contrari, altres autors com Liou i Tchernia (1994) plantegen la possibilitat de què el nom en genitiu o el tria nomina identifiquin solament al propietari de la terrisseria, qui al seu torn podria també ser propietari del fundus i del seu contingut². Encara que segueix existint aquesta doble interpretació entre propietari del contingut i del centre productor, tothom està d'acord en què els segells fan referència a persones responsables del procés de producció, en cap cas de comercialització.

Per la seva part, els noms de comerciants (mercatores, negociatores, navicularii) apareixen representats en les àmfors en les inscripcions pintades (tituli picti) o a vegades en els operculae, i els seus noms, en la immensa majoria de casos, difereixen dels de les marques³. Per tant, les marques en àmfora fan referència exclusivament als processos de producció⁴, és a dir, deuen identificar a persones amb propietats fundàries en un territori i que controlen una producció agropecuària (vi, oli...) i, potser, la seva pròpia terrisseria⁵. Un cop assumit aquest principi, s'ha de determinar l'origen de la producció de l'envàs a través de la caracterització de les pastes ceràmiques i la localització, si és possible, de la terrisseria mitjançant una prospecció. Després de determinar l'origen concret de la producció, el següent pas consisteix en reconèixer el nom a què fa referència el segell a partir de l'epigrafia

monumental del territori, cercant algun personatge coetani a la marca que hagi estat propietari d'algun fundus⁶.

Seguint aquesta pauta metodològica, el primer pas consisteix en determinar el lloc de producció de les marques M.PORCI, les quals clarament identifiquen les pastes ceràmiques característiques de la Tarraconense definides per Williams (1981): una de color vermell intens amb presència abundant de quars, feldspat (plagiòclasi i potàsi), granit i mica; una altra de color crema-rosat amb desgreixant de menors dimensions. Ambdues pastes apareixen representades en els segells M.PORCI (MAYET i TOBIE, 1982), per la qual cosa tot sembla indicar que es produïa en, almenys, una o més terrisseries de la Tarraconense.

A més, l'evidència quantitativa assenyala que el major nombre de troballes de la marca se situen en el municipi de Baetulo (Badalona), amb més de 77 segells documentats fins al moment a les excavacions de la ciutat (COMAS 1997). D'acord amb aquestes dades, la investigació arqueològica actual se centra en determinar en quina terrisseria o terrisseries properes a Baetulo es van poder produir les àmfors de M.PORCIUS.

Recentment, amb motiu de la descoberta del centre de producció de can Peixau a Badalona (veure làmina 1), on es va trobar una marca M.PORCI (CP/96-3-17-2246), es va realitzar un estudi arqueomètric de les pastes ceràmiques d'aquest centre conjuntament a les de la terrisseria de cal Ros de les Cabres (Masnou), per després comparar-les a les d'altres terrisseries i diverses marques, entre elles 26 de M.PORCI procedents d'excavacions urbanes de Badalona (BUXEDA i GURT 1998). Es van prendre mostres d'argiles dels centres productors per veure si coincidien amb les pastes ceràmiques dels segells, arribant a la conclusió que tant can Peixau com cal Ros de les Cabres podien haver produït la marca, si bé existien altres centres productors del segell a la mateixa zona. També s'afirmava en el treball que tots els segells M.PORCI procedien de l'àrea propera a Baetulo, i no d'altres regions de la Laietània⁷.

Per tant, la primera part de la investigació està quasi completada. La zona de producció de les àmfors M.PORCI s'ha localitzat al voltant de l'actual Badalona i ara s'està a l'espera d'identificar la resta de centres productors d'àmfors amb aquest segell.

Seguint el plantejament metodològic que s'ha presentat anteriorment, una segona fase consistiria en cercar el nom M.PORCIUS o el nomen PORCIUS en alguna inscripció monumental de la regió laietana que fos contemporània a la marca.

La cronologia dels segells M.PORCI cada cop és més acurada, en l'únic context tancat que tenim, com és el derelict de cap de Volt, es data entre el 10 aC i el 5 dC, i una mica abans es troba al jaciment de Fesenzac (COMAS 1997: 29), que el situa entorn del 15-10 aC. D'altres datacions similars de la darrera dècada del segle I aC s'han recollit en Saintes, Vieille-Toulouse i Saint-Jean-de-Castets. Dels nombrosos segells trobats a Badalona, alguns coincideixen en aquesta datació abans del canvi d'Era o el primer quart del segle I dC, mentre que altres s'han de datar en el segon quart, si bé en aquest cas poden ser materials residuals (COMAS 1997: 29). Per tant, els segells M.PORCI en les seves dues variants (M.PORC i M.PORCI, veure COMAS 1991) s'haurien de datar, en línies generals, en una forquilla cronològica que aniria des del 15 aC fins al 25 dC.

Encara que el nomen PORCI és corrent a l'epigrafia de la Tarraconense⁸ i a la Laietània⁹, només en un únic cas coincideix la cronologia de la inscripció amb el moment de producció del segell, malgrat que també es podrien qüestionar els criteris de datació d'algunes de les inscripcions¹⁰. Es tracta d'una inscripció augustea de Barcino que menciona a una lliberta d'un tal Marcus, anomenada Porcia Buccia, i d'on podem inferir que el nom del seu propietari, segurament un M. Porcius. La inscripció (IRC IV. 173; CIL II.4572) és la següent:

D(ecimus) · HERENNVLENSIVS
DOROTHEVS
PORCIA M(arci) L(iberta) BVCCIA
(FABRÉ, MAYER i RODÀ 1997: Núm. 173, 256, Pl. 83)

D'acord amb aquesta evidència, possiblement existia almenys un ciutadà M. Porcius, patró d'alguns lliberts, entre ells Porcia Bvccia, que residiria a les proximitats de Barcino en època d'August.

La dada és força interessant, ja que cal recordar que la fundació de Barcino se situa al voltant del 15 aC. Es tracta d'una deductio colonial, i per tant el procés implicà l'establiment d'una centuriació i redistribució de les terres en la seva àrea circumdant (com ha mostrat Palet 1997), i el reassentament de població vinguda del camp o d'altres centres urbans (potser de la pròpia Baetulo). Per tant, és possible identificar el M.PORCIUS de la inscripció amb un dels primers habitants de la nova ciutat.

Malgrat això, i a l'inrevés del que succeeix amb l'epigrafia, la marca amfòrica M.PORCI mai ha aparegut a Barcino¹¹, al contrari que a Baetulo. Així doncs, cal pensar que, si es tracta del mateix personatge, les propietats fundàries de M. PORCIUS s'haurien de trobar en un territori proper al municipi de Baetulo, potser ben a prop del riu Besòs (Baetulo flumen)¹².

2. TOPONIMIA I ESTUDI TERRITORIAL: EL FUNDUS PORCIA

Arribats a aquest punt, sembla convenient prendre en consideració un tipus de font històrica poc valorada: la toponímia i la morfologia territorial recollida en la documentació altmedieval. Som conscients dels problemes que planteja la utilització de la informació toponímica, especialment quan es tracta de topònims identificats en documentació medieval de cronologia avançada o ja moderna. A l'àrea de la Catalunya Vella, en canvi, la nombrosa documentació existent dels segles IX-XI permet una bona aproximació a la morfologia territorial d'aquest període, així com conèixer la evolució fonètica del topònim en un moment encara força inicial. Lògicament el salt del període altmedieval a l'antic mai pot ser directe i acrític, però prenen aquestes dades com a punt de partida de la investigació territorial i arqueològica, creiem que es tracta d'una font d'informació de gran utilitat.

En el cas que ens ocupa, la producció d'àmfores amb la marca M.PORCI, partim de la hipòtesi que d'existir una propietat fundiària d'aquest personatge en el territori de Baetulo podria haver quedat reflectida en la toponímia local, donant lloc als coneguts topònims acabats en -anum molt freqüents a l'àrea catalana (COROMINES 1965; BOLOS 1992). Es tractaria del topònim Porcianum/Porcià, que potser podríem detectar en la documentació altmedieval.

Un estudi dels cartularis de l'Arxiu Comtal de Barcelona, St. Cugat, Polinyà i Sant Llorenç de Munt¹³, ens va permetre localitzar efectivament el topònim, i ubicar-lo amb precisió al territori actual del Vallès, a prop del Besòs. El topònim Porcià ha estat identificat en els documents següents:

- Cartulari de St. Cugat 128, any 978. "in territorio de Porciano, in locum que vocant Odral".
- CSC 220, any 988, "In Riopullo, in terminio de Porciano"
- CSC 237, any 989, "iuxta Riopullo, in terminio de locum que dicunt Portiano, prope Montem Catanum".
- CSC 288, any 993, "in terminio de Purciano, in Riopullo".
- CSC 297, any 994, "in Vallense, in terminio de Porciano, iuxta flumen Riopullo".
- CSC 299, any 994, "in terminio de Purciano, in Riopullo".
- CSC 377, any 1002, "in locum Kanalilias (...) in locum que vocant Calciada et Porciano".
- CSC 384, any 1002, "in Vallensem, in terminio de Kanalilias sive in locum quem dicunt ad ipsa calciada vel in Porciano".
- CSC 397, any 1005, "in terminio de Reixago, in locum que dicunt Porciano".
- CSC 423, any 1009, "in terminio de Purciano sive de Rixago".

- Cartulari Sant Llorenç de Munt 300, any 1040, "in terminio de luncheres sive in termino Terracie in locum quem dicunt Sobarbar sive in Porzanos".

Actualment el topònim s'ha pràcticament perdut, però les cites de Monte Catanum i Reixago permeten la seva identificació. La major part del territori de Porcià pertany a l'actual municipi de Montcada i Reixac, una altra petita part a Cerdanyola i finalment la resta a Ripollat (veure làmina 4)¹⁴. Es tracta d'un extens territorium altmedieval ubicat a la confluència del riu Besòs i Ripoll, en un punt que no podem deixar de relacionar amb la civitas de Baetulo, la ciutat romana que portava el mateix nom del riu que creua aquesta zona. No es tracta de l'únic lloc on apareix el topònim. El document de St. Llorenç de Munt situa clarament un locus Porzano al terme de Terracia, Tarrassa, que no s'ha de confondre amb el del Besòs, i també J. Corominas identifica algun altre indret on apareix el topònim (Onom. Cat. VII). Aquesta distribució no ens pot sorprendre, tenint en compte, com hem vist, la gran densitat de personatges amb aquest nom coneguts a l'àrea catalana. En qualsevol cas, l'envergadura del Porcià del Besòs no poden comparar-se amb les altres mencions, que són puntuals i es refereixen a llocs de dimensions molt més reduïdes.

És més, el Porcià del Besòs se cita en les referències més antigues com un territorium altmedieval. Com ha proposat Martí (1995) per altres casos similars, els territoris altmedievals semblen respondre a unitats territorials operatives, hereves d'estructures tardorromanes de tipus fiscal, i que es corresponen amb centres rurals baiximperials preeminents. El fundus original, doncs, seria una explotació d'envergadura, que adquirí en època tardana un paper centralitzador del territori circumdant. Que es tracti de la propietat del M. PORCIUS que ens ocupa és una possibilitat interessant, que cal valorar.

Potser el problema més greu és l'enllaç entre un establiment tardà, reflectit als documents alt-medievals, i l'establiment original, en aquest cas augustià. És evident que el fundus original, d'un Porcius, hauria passat al llarg del temps a mans d'altres propietaris. En la tradició romana, però, la continuïtat dels noms del fundi a l'antiguitat està ben establerta: es manté en general el nom del primer propietari, de manera que tant a nivell fiscal com de registre de la propietat no es perdi el control d'aquesta finca. La qüestió és ben clara pels agrimensors. Així, quan Higini Gromàtic (L.7-8) dona un exemple de com cal inscriure els fundi concessi en els registres fiscals (forma), menciona el cas d'un fundus Seianus, concedit a L. Manilius¹⁵. És a dir, es manté el nom de l'antic propietari. Un cas paral·lelitzable ofereix M. T. Varró (Res Rusticae, III, 2, 7-8). Finalment, un cas paradigmàtic el donen les Taules de Veleia, on són freqüents els exemples de grans i mitjans

propietaris que posseeixen diversos fundi, els quals tots mantenen els noms inicials¹⁶.

Haurem també de recordar que el cas de Porcià no seria únic en el territori de Barcino, perquè recentment per exemple s'ha proposat identificar el topònim Licinià (Lliçà) amb un fundus de Licini Sura, i el topònim Miziano amb el dels Minicis Natsals (MAYER 1996).

Posteriorment, el topònim de Porcià fou perdent importància, essent progressivament desplaçat per altres, com el de Monte Catanum, que inicialment es referia tan sols a una part de l'antic territori de Porcià (CSC 237), però que acabà substituint a l'anterior. El terme de Porcià acabà eclipsat per la importància de Montcada i el seu castell termenal.

2.1 Identificació de l'indret

La documentació mostra com Porcià ocupava un sector ubicat prop dels rius Besòs (Bisaucio/Bisocio CSC 297, 397), Ripoll (Riopullo) i el dit Rio Maiore (actual riera de St. Cugat, CSC 288, 299, 423) (veure làmina 1 i 4), en un lloc on es localitzaven també alguns cursos menors (arena, gleira), i a on s'ubicaven diversos molins i canals medievals (CSC 220)¹⁷. Es tracta d'un sector molt suggerent, prop de diversos cursos fluvials, en una àrea en principi favorable per a l'obtenció dels recursos necessaris per la producció vitivinícola, i molt ben comunicada, tant a través del riu Besòs com d'una calçada terrestre. Recents estudis han permès delimitar la seva superfície (veure làmina 4), de notable envergadura, que englobà l'actual nucli urbà de Montcada i Reixac, i que des de la riera de St. Cugat (antic Rio Maiore) i de Canaletes, rodejava el "turó de Montcada" fins arribar al Besòs i al terme de la ciutat de Barcelona.

Es tractava d'un territori fèrtil, d'ús agrícola, on el paper de la vinya fou majoritari en el segle XI: dels 134 camps cultivats identificats en la documentació, 80 corresponen a vinyes, la qual cosa contrasta amb la preeminència dels cultius cerealístics en els territoris veïns (ALCÁZAR 1998: 84). Pel lloc creuava almenys una via important (via, via Calçada CSC 128, 397), i la menció explícita a una Calciata ens permet suposar que es tracta d'una via antiga, probablement d'origen romà (ad ipsa calciata vel in Porciano, CSC 384). Així es considera per exemple en el recent treball de J.M. Palet (itinerari 17, PALET 1997). Finalment, en dos dels documents se cita en les immediacions el lloc de Kanalilias, el que pot ajudar a precisar encara més la seva ubicació (CSC 377, 384). Efectivament, el lloc de Kanalilias sembla correspondre a l'actual topònim de "Canaletes", que designa un bosc, torrent i masia ubicada entre Montcada i Cerdanyola. Es tracta d'una dada interessant, donat que en aquest lloc ha estat identificada l'existència d'una vil·la romana, la coneguda com

vil·la de can Canaletes, i justament per ací discorre una via procedent de la costa d'origen romà, com ho demostra la presència en aquest punt d'un mil·liari de finals del segle III (IRC I 179).

2.2 Dades arqueològiques del lloc

El sector comprès entre els rius Besòs i Ripoll és a l'actualitat una àrea profundament transformada, on les restes arqueològiques, si existiren, difícilment podran ser ja identificades. La carta arqueològica comarcal situa alguns materials romans en diversos punts, tractant-se normalment de materials superficials. Es tracta dels jaciments de can Tiana (Ripollet), mas Vilar (Masrampinyo, Montcada), Torre Botina (Montcada) i alguna que altra resta menor (Carta Arqueològica). Per les dades conegudes, només un jaciment romà ubicat en aquesta zona podria correspondre a una hipotètica propietat rural d'entitat. Es tracta precisament de la vil·la de can Canaletes (Cerdanyola), el lloc que apareixia associat a Porcià en alguns documents.

Es tracta d'una vil·la coneguda tan sols parcialment (ROYO et alii 1965), especialment a partir de materials superficials. Els materials més antics daten d'època augustea, i ocupen una àrea important. La vil·la pròpiament dita es troba sota l'ermita de Santa Maria de les Feixes, i a les rodalies s'ha localitzat un forn amfòric i una de les seves terrisseries. En el centre es produïa ceràmica comuna i àmfora Gauloise 4, i es va documentar la marca MS (PASCUAL 1977). Aquestes produccions es daten en el segle II-III dC, per tant allunyades temporalment de les produccions Pascual 1 i M.PORCI, però hem de recordar que el jaciment no ha estat objecte d'excavacions.

La vil·la de Canaletes perviu com a mínim fins al segle V dC (comunicació J. Francés), de manera que està contrastada la pervivència del fundus fins ben entrat el Baix Imperi (dada a tenir en compte en la gènesi de la toponímia altmedieval). Finalment, hem de recordar que can Canaletes es troba precisament en el curs de la riera de St. Cugat (el rio Maiore dels documents), molt prop ja al riu Ripoll, i en un punt a on es creuen dues vies, com ja hem vist citades per la documentació altmedieval (via Calciata). Es tracta de la via que provinent de Barcelona creuava la serra de Collserola per St. Iscle de les Feixes, i la via que des de l'actual St. Cugat es dirigia vers l'àrea de Sabadell. Que almenys una de les dues vies era efectivament d'època romana està confirmat per la presència d'un mil·liari de Maximini o Galeri (IRC I 179), localitzat precisament en can Canaletes.

2.3 Algunes reflexions sobre Porcià

Evidentment, la informació que ens ha proporcionat l'estudi territorial i toponímic ens ha permès tan sols

ubicar a títol hipotètic una de les possibles propietats de la família Porcia en aquesta regió¹⁸, que podria relacionar-se potser amb el propietari de la finca vitivinícola conegut a través de l'epigrafia amfòrica. Algunes dades reforcen la hipòtesi: a jutjar pels límits del territori altmedieval es tractava d'una finca de dimensions notables, ubicada en un lloc especialment ben comunicat -tant per via terrestre amb Barcino, com fluvial amb Baetulo-, que comptava amb la diversitat de recursos suficients per convertir-se en un centre vitivinícola important (provisió d'aigua, argila, combustible, i àrees fèrtils de cultiu, tant de regadiu en el pla al·luvial com de secà en la pendent), i que en època altmedieval fou una important àrea dedicada al cultiu de la vinya. L'arqueologia ha identificat diversos jaciments en el seu perímetre, i el de més envergadura conegut, can Canaletes, mostra una cronologia inicial augustea i una fase del segle II-III dC dedicada a la producció amfòrica per a la comercialització de vi.

A jutjar per la ubicació de la propietat, Porcià es troba en una veritable cruïlla, al sud-oest del Besòs, per tant en principi en el que es considera hipotèticament el territori de Barcino, però comunicat directament amb Baetulo a través del riu Besòs. Això podria explicar un fenomen aparentment contradictori: per què les àmfores de M.PORCIUS es canalitzen a través del port de Baetulo, però en canvi el reflex epigràfic d'aquesta família es troba a Barcino i no a Baetulo. La finca estava ben comunicada amb la colònia a través de la via terrestre que passava per can Canaletes, però la seva sortida comercial lògica, portuària, era cap a Baetulo, de manera que l'actuació cívica de la família es desenvolupà al seu territori originari, la colònia, però comercialment es va fer servir el port de Baetulo, potser per l'escàs desenvolupament encara del port colonial (veure nota 12).

Una darrera reflexió cronològica es desprèn d'aquestes dades. Si, com sembla, Porcià es troba al territori de Barcino, la finca es devia originar durant el procés de deductio de la colònia, en època d'August. El nom que va rebre el fundus fou el del primer propietari, un membre de la família Porcia que rebé aleshores la terra. Per tant, la data d'origen d'aquesta finca de la família Porcia coincideix amb la producció de les àmfores M.PORCIUS, en un moment que sabem existeix un M.PORCIUS a Barcino, i finalment amb les dades arqueològiques congruents del jaciment de can Canaletes, de cronologia inicial també augustea. La coincidència de totes aquestes dades en el període augusteu ens sembla prou significativa.

Finalment, la continuïtat de la vil·la de Canaletes fins al període tardà explicaria la pervivència d'aquest territorium i del topònim fins a l'alta edat mitjana.

3. TORNANT DE NOU A L'ORIGEN: CRITERIS D'INTERPRETACIÓ DE LA DISTRIBUCIÓ DEL SEGELL M.PORCI

Un cop contextualitzada la producció d'aquestes àmfors, és necessari tornar de nou a l'origen de la qüestió, les marques M.PORCI. Com ja hem dit, gran part de les interpretacions sobre l'origen d'aquest personatge es fonamenten, pensem que amb poca base, en la distribució de aquests mateixos segells (PENA 1999; ÉTIENNE i MAYET 2000). A mesura que es troben més segells en una regió o ciutat, majors són les possibilitats que el personatge de la marca procedeixi d'aquell indret¹⁹. Si així fos sempre, en el cas de les àmfors Dressel 20 la majoria dels personatges que apareixen en els seus segells serien originaris de Germania o Britannia, llocs de consum preferent de l'oli bètic, la qual cosa no té cap sentit donat que la pròpia epigrafia monumental demostra que els personatges de les marques de Dressel 20 procedien de la Bètica.

Aquest ha estat el punt de partida en algunes hipòtesis plantejades sobre l'origen de M. PORCI: una única troballa de la marca a Pompeia serví per suggerir un origen campanià (ÉTIENNE i MAYET, 2000), mentre que l'abundant presència de les seves marques a Narbona, i a la ruta de l'Aude-Garona, han servit per sustentar un origen narbonès pel personatge (PENA 1999). Durant tot el segle I aC, les àmfors itàliques (Dressel 1A, Dressel 1B, Dressel 1C, Dressel 2-4) i catalanes (Pascual 1) es registren abundantment al llarg d'aquesta ruta fluvial i terrestre de l'Aude-Garona, coneguda com l'"isthme gauloise" (ROMAN 1983; FITZPATRICK 1985), veritable eix de comunicació entre el Mediterrani i Atlàntic, en la qual intervenien comerciants romans (Ciceró, Pro M.Fronteio, 19-20) i indígenes com la tribu dels Veneti (J.Cèsar, Bello Gallico 3.7-11). En cap moment, l'abundant presència d'àmfors itàliques, sobretot a les immediacions de Toulouse, ha plantejat la possibilitat que les marques en àmfors itàliques responguessin a personatges de la Narbonense. Per què doncs les marques d'àmfors de la Tarraconense han d'identificar comerciants d'altres províncies?

La distribució de les àmfors tarraconeses Pascual 1 es realitzà preferentment a través de l'eix Aude-Garona, amb destí tant a les poblacions gal-loromanes (MIRÓ 1988) com a les britanes (REVILLA i CARRERAS 1993) i, per suposat, a les tropes romanes establertes a les Gàl·lies²⁰ o en el nord-oest de la Península Ibèrica²¹. En aquesta important presència de les àmfors Pascual 1, per descomptat participaren activament els comerciants narbonesos, alguns dels quals segurament s'enriquieren en aquest lucratiu intercanvi. Part d'aquests guanys bé pogueren ser invertides en la

compra de propietats en els centres de producció del vi tarraconès i de les seves terrisseries.

En aquest context es pot situar P(ublius) Usulenus Veiento. La seva marca apareixia en tegulae i àmfors Pascual 1 produïdes a Llafranc (CHRISTOL i PLANA, 1997), i els propis autors l'identificaven com a propietari de la terrisseria, si bé descartaven que fos el propietari del vi, o sigui del contingut de l'àmfora²². No es va trobar en l'epigrafia monumental de la província de Girona aquest nom, ja que el nomen Usulenus resulta molt estrany a la Tarraconense. Malgrat això, aquest nomen és força comú a Narbona, on apareixen nombrosos lliberts associats amb el comerç marítim. Per això, la hipòtesi que un personatge narbonès pertanyent a la família Usulenus tingués una terrisseria a Llafranc, i fins i tot un fundus, resulta molt probable.

En el cas de M.PORCI, la distribució de les marques coincideix amb la majoria de Pascual 1 en una gran concentració en l'eix Aude-Garona (veure làmina 2), veritable ruta de distribució, amb només dos troballes allunyades d'aquesta ruta, com són les de Neuss i Pompeia. A continuació apareix una relació dels llocs amb troballes de la marca, amb dos punts especialment importants com són Badalona (77 exemplars) com a lloc de producció i embarcament, i Narbona (amb diversos exemplars) que realitzaria la funció de centre redistribuïdor.

Distribució del segell (MAYET i TOBIE 1982; MIRÓ 1988; COMAS 1997: 28-29):

Hispania: Badalona (77 ej), Can Peixau²³, Gavà, Mataró, Tarraco²⁴, Menorca, Premià de Dalt²⁵, Sant Andreu de Llavaneres, Cap de Volt

Gallia: Ruscino²⁶, Narbona (diversos)²⁷, Cebazan, Enserune, Auterive, Saint-Michel-du-Touchon, Toulouse, Vieille Toulouse, Albi, Lescair, Saint-Jean-de-Castets, Lamothe-Capdeville, Agen, Le Mas-d'Agenais, Bourdeaux, Le Canet, Perigoux, Saintes (4), Poitiers, Castres, Vic-Fesenzac, Bram, Llemotges, Rodés, Lyon

Germania: Neuss

Italia: Pompeya

A diferència del cas d'Usulenus, Porci és un nomen comú a la Laietania, sobretot a Barcino, com ja s'ha explicat anteriorment, i pel contrari, no és excessivament popular a Narbona, per la qual cosa el model utilitzat per la interpretació de la marca VSVL.VEIENT no sembla coincidir amb res amb el de M. PORCI.

Existeix una altra dada interessant respecte a la comercialització dels productes de M.PORCI, l'únic derelicte en què s'ha trobat una àmfora d'aquesta marca, el de cap de Volt (10 aC-5 dC) (NIETO i FOERSTER 1980), tenia un carregament compost per Pascual 1

en el qual apareixien moltes altres marques a banda de M. PORCI (veure làmina 3). Com s'observa a la làmina, s'han identificat almenys 8 centres productors de les marques de Pascual 1 (Correu Vell, can Feu, Montcada, pla de Barcelona, can Reverter, Badalona, cal Ros de les Cabres, can Collet) d'on procedien aquestes àmfors, per tant el carregament hauria estat adquirit per un o diversos comerciants en un dels ports laietans (Barcino o Baetulo). Com ja s'insinuava en un altre treball (BERNI i CARRERAS 2001), després de la fundació de Barcino, aquesta ciutat i Baetulo es distribuïren una àrea d'influència comercial; així, les àmfors de les regions circumdants seran embarcades en un dels dos ports, que seran els llocs d'intercanvi per mercadores i negociadores locals i forans. D'aquesta forma s'entén la vinculació entre les distintes villae i forns de l'interior de la Laietània (Vallès Occidental i Oriental, Baix Llobregat), els centres costaners (Barcelonès i Maresme) i els establiments portuaris, punts d'emmagatzemament i intercanvi amb els comerciants locals i provincials.

En aquest sentit, resulta difícil d'entendre la figura de M. PORCI únicament com un negociador, que hagués fletat una nau, com la de cap de Volt, que a més a més de comercialitzar un producte amb la seva marca, transaccionés altres 14 productes més als quals permetia portar d'altres marques, per què no hauria de segellar-les totes igual?. És més lògic pensar que un negociador de qualsevol origen es desplaçés amb la seva nau a Barcino o Baetulo per adquirir totes aquelles àmfors que estiguessin als horrea locals, fos quina fos la marca, sempre que el vi tingués la qualitat exigida.

Sembla, doncs, que de l'estudi de la distribució d'aquest segell, així com de les altres àmfors que l'acompanyaven, el més lògic seria considerar a M.PORCI(US) com un veritable productor d'àmfors vinícoles, que posteriorment foren comercialitzades per ell mateix o d'altres mercadores. L'existència d'una propietat amb aquest nom prop de la desembocadura del Besòs, en el territori de Barcino, pot completar aquesta interpretació, donat que vincula directament el productor amb una finca de notable magnitud, ubicada en un punt que converteix a la ciutat i riu de Baetulo en la seva veritable sortida natural, i en un context històric, la deductio de la colònia de Barcino, molt significatiu. M.Porcus no fou per tant un simple negociador que aprofità el gran auge del vi laietà per desenvolupar ací les seves operacions comercials, sinó que fou un veritable productor local, propietari de vinya, que va saber sumar-se al fenomen exportador d'aquests vins.

Més difícil de resoldre és la qüestió de la filiació d'aquest personatge. Que es tracti d'un ciutadà de Barcino no impedeix que pugui seguir considerant-se un personatge d'origen indígena, plenament integrat a

les estructures socials i econòmiques romanes, ja que sabem que en la deductio colonial no participaren exclusivament veterans d'origen italià o romà. De totes maneres, tampoc es pot negar la possibilitat d'un narbonès, campanià o de qualsevol altre origen establert com a propietari a la Laietània. En realitat, el seu origen ètnic seria ja un element secundari, donat que el realment significatiu és que es tractava probablement d'un ciutadà, beneficiat amb un lot en la nova fundació colonial de Barcino, la qual cosa li va permetre accedir a un nou marc de producció i de relacions comercials que afavorí el seu èxit econòmic. Probablement aquí ha de cercar-se la gènesi d'algunes famílies de Barcino, que es consolidaren com a elits de la ciutat en èpoques posteriors, entre les quals potser hauríem d'identificar els descendents d'aquest M.PORCIUS.

4. EPÍLEG

La recent discussió entorn a l'origen del M.Porcus productor de vi laietà (PENA 1999; ETIENNE 2000) ha posat de nou de relleu les limitacions d'un estudi sobre el món de la producció i la propietat en època romana que se centri tan sols en els aspectes prosopogràfics i epigràfics. L'aproximació a l'estudi d'una marca amfòrica no pot realitzar-se fora del marc d'estudi del procés de producció, ni aquest d'altra banda fora del marc territorial. La presència de personatges amb el mateix nom en llocs diversos no pot ser un argument suficient per vincular allà al productor d'un determinat producte, i encara que lògicament seguim sense conèixer exactament la ubicació del taller amfòric on es van produir aquestes àmfors, això no ens impedeix delimitar amb certa precisió l'àrea probable de producció ni el seu context històric.

Respecte a la localització exacta de la terrisseria de M.PORCIUS, ja s'ha indicat que és necessària una investigació petrològica més àmplia que pugui delimitar millor la regió a prospectar, així com tenir la sort de què aquesta s'hagi preservat fins als nostres dies. Sense negar que alguns dels segells M.Porci poguessin produir-se ocasionalment a can Peixau o cal Ros de les Cabres, segurament existia una altra terrisseria a on les àmfors amb la marca M. Porci es produïren en un major nombre.

Finalment, a un nivell més general, voldríem destacar també la importància de les dades toponímiques i històriques presents en la documentació altmedieval, una font d'informació que, malgrat els problemes metodològics que planteja, és important incorporar també als estudis del món antic. El paisatge altmedieval, sens dubte, difereix de l'antic, però conserva encara nombrosos elements d'aquesta morfologia anterior dels quals no podem en cap cas prescindir.

NOTES

- ¹ Existeix una àmfora a Worms que presenta tres marques diferents, o sigui a la nansa hi ha un tria nomina (II IVNI MELISSI/ET MELISSE), el nom del centre productor (F.PATERNI) a l'altre nansa i a la panxa el nom servil (VENER F) (REMESAL 1986: 19).
- ² Aquesta interpretació és similar a la proposada per Manacorda (1994) per les marques en àmfores brindisines, en què a més a més de tria nomina de personatges coneguts apareixen noms servils.
- ³ A les àmfores Dressel 20, avui en dia, només es coneix la coincidència del nom Vritti i del personatge Q. Fulvius Revocatus (QFR) que apareix en els títols com a comerciants i en els segells com a propietaris. Si bé és cert que la relació de Vritti no està demostrada, i que existeix la possibilitat que el segell QFR identifiqui a un altre personatge de cognomen Rusticus amb una inscripció a Arva (P.Berni, com. per.).
- ⁴ Existeix unanimitat respecte d'aquest punt: les marques identifiquen a personatges propietaris del producte comercialitzat o bé del lloc de manufactura de l'envàs (TCHERNIA 1993; RICO 1993; CHISTOL i PLANA 1997).
- ⁵ Alguns papirs egipcis ens mostren aquestes relacions entre propietaris d'una finca i arrendataris d'una terrisseria situada en la mateixa, que es comprometen a produir un nombre determinat d'envasos com a pagament del seu lloguer (COCKLE 1981; RATHBONE 1993).
- ⁶ L'epigrafia és un indicador sempre limitat de la composició de la societat romana ja que no tots els seus ciutadans ens han deixat el seu testimoni epigràfic, i preferentment es troben només els de les classes més acomodades per als elevats preus de les inscripcions. Per fer-se una idea, dels 4 milions d'habitants de la Hispania romana en una generació (CARRERAS 1996: 107), es disposa de menys de l'1% dels seus noms en inscripcions.
- ⁷ Macroscòpicament es coneixen força bé les pastes ceràmiques de les diverses regions productores de la Laietània (veure làmina 1), que ja s'han descrit en un altre lloc (BERNI et alii 1998: 117-118), però encara manca per delimitar les regions clarament, així com assignar les marques de procedència desconeguda a cadascuna de elles. En l'actual estat de la investigació petrològica resulta molt difícil precisar els límits de qualsevol de les regions productores d'àmfores de la Laietània, ja que els minerals i les seves proporcions no difereixen gaire entre totes aquestes àrees contigües. Per avançar en aquest aspecte caldria obtenir un bon nombre de mostres per analitzar (al voltant de 100) de cadascuna de les terrisseries identificades, així com mostres de argiles de llocs propers, o sigui un gran projecte que encara només és una idea.
- ⁸ A Tarraco es troben més de 16 Porcii, 2 a Dertosa i 1 a Aeso.
- ⁹ A la zona Laietània es coneixen Porcii a Canet, Mataró (2 Porciae - IRC 1.82), Rubí (un L. Porcius Nepos, fill d'una Porcia L. (ilia) Serana - IRC 1.58) i sobretot a la ciutat de Barcino (Barcelona) amb almenys 9 (IRC IV.17; 71; 173; 201; 202; 203; 204; 205; 211) (FABRÉ, MAYER i RODÀ 1984; 1997). Sorprenentment, no es troben Porcii a l'epigrafia de Baetulo (tan sols IRC I 133 podria ser-ne un cas, i es tracta d'una inscripció de s. II dC), el que no deixa de ser força significatiu.
- ¹⁰ A Barcino almenys tres de les inscripcions de M. Porcius (IRC IV.17, M. Porcius Martialis; IRC IV.202, M. Porcius Primitivus; IRC IV.203, M. Porcius Privatus) recollides se situen a mitjan del segle II dC (FABRÉ, MAYER i RODÀ 1997: núm. 17, 202, 203), sense que els criteris de datació apareguin explícits.
- ¹¹ A l'actualitat es coneixen més de 60 segells de la colònia de Barcino. Els provinents de la Tarraconense ho fan des de centres del pla de Barcelona, Vallès i Baix Llobregat; mentre que excepcionalment hi ha marques del territori de Badalona i del Maresme (BERNI i CARRERAS 2001).
- ¹² En el moment de difusió del segell M. PORCI (15 aC- 25 dC), la colònia de Barcino acabava de ser fundada per la qual cosa les seves instal·lacions portuàries no estaven encara excessivament desenvolupades i segurament encara es faria servir l'ancoratge de Montjuïc per a productes amfòrics del Baix Llobregat i els altres ports del Maresme. A mesura que es va anar desenvolupant el port de la colònia, aquest acollirà productes de zones molt àmplies des del Baix Llobregat, Barcelonès i Vallès Occidental (BERNI i CARRERAS 2001).
- ¹³ Rius 1945-47, Roca 1981, Udina 1951, Puig 1995, Alturo 1984.
- ¹⁴ Precisament la importància de Porcià en època altmedieval - importància que a partir del segle XI va perdre a favor de Reixago, Reixac, i Montcada -, ha permès conèixer algunes de les seves característiques, com la gran densitat de molins existents (ALCÁZAR 1998).
- ¹⁵ Eadem ratione terminabimus fundos exceptos sive concessos, et in forma sicut loca publica inscriptionibus demonstrabimus. Concessos fundos similiter ostendemus, ut "fundus Seianus concessus Lucio Manilio Sei filio".
- ¹⁶ (CIL XI 1147). En les Taules alimentàries de Veleia, en citar-se amb precisió les rendes dels diversos fundi que posseïen alguns grans propietaris, aquests conservaven encara el nom dels antics propietaris.
- ¹⁷ ALCÁZAR 1998: 100 i ss.
- ¹⁸ Quan es parla d'un fundus de les dimensions del Porcià, podem imaginar que existiren diverses edificacions, algunes destinades a tasques agrícoles, d'altres de producció d'envasos i algunes altres purament residencials.
- ¹⁹ Seguint aquesta regla, els 72 segells de M.PORCI trobats a Badalona no admeten dubtes que la producció es localitza aquí.
- ²⁰ Es desconeix la localització concreta de les tropes a la Gàl·lia en època d'August a partir del 27 aC, presumiblement la majoria es trobaven prop del Rin, si bé algunes estaven situades a Aquitània. Segons Keppie (1987: 155), la Gàl·lia acolliria unes 5 o 6 legions, almenys sabem que la XIV estava a Aquitània (ILS 2263).
- ²¹ Recentement estan apareixent àmfores Pascual 1 en jaciments àsturs en cronologies augustees (p.e. inèdites a Campa Torres, Gijón), segurament rebudes com a part de l'aprovisionament militar de les tropes destinades a les campanyes contra càntabres i àsturs.
- ²² Els autors no justifiquen la seva negativa a acceptar que el personatge pogués ser també un propietari fundari.
- ²³ P. Padrós i M. Lourès (1996) Memòria d'excavació d'urgència "Can Peixau", C/Baldomer Solà, 60 Badalona - memòria d'excavació inèdita - (Servei d'Arqueologia de la Generalitat núm. 2363)
- ²⁴ A. Dasca i R. Palau (1991) Excavació del solar núm. 12 del carrer Fortuny de Tarragona - memòria d'excavació inèdita - (Servei d'Arqueologia de la Generalitat n° 1616)
- ²⁵ R. Coll et alii (1988) Memòria de treballs d'excavació efectuats en el jaciment de Ronda Mistral o Jardí Park (Premià de Dalt, Maresme) - memòria d'excavació inèdita - (Servei d'Arqueologia de la Generalitat núm. 1754)
- ²⁶ Recentment s'han localitzat dos segells inèdits al Château/Perpignan (Eduardo Garrote, comunicació personal)
- ²⁷ A més a més dels ja coneguts, s'ha trobat recentment altres a Malard (FALGUERA 1993).

Agraïments

Voldriem agrair a J.M. Palet i P. Berni pels comentaris adients que han fet a les primeres versions d'aquest article.

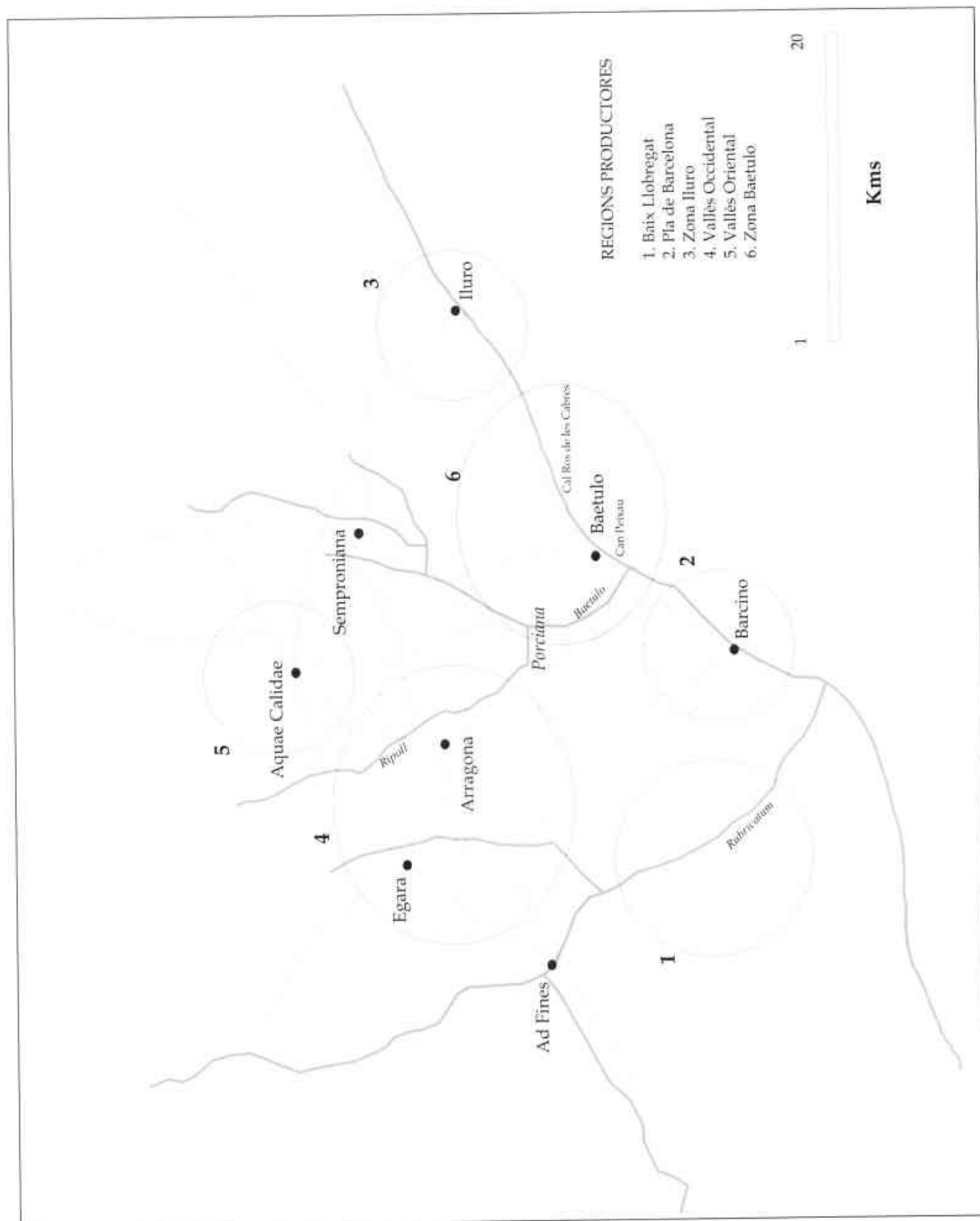
BIBLIOGRAFIA

- ALCAZAR, J. (1998), *L'origen de Montcada i Reixac. Els precedents medievals*. Montcada i Reixac.
- BERNI, P.; C. CARRERAS.; V. REVILLA (1998) "Sobre dos nuevos Cornelii del vino Tarraconense". *Laietania* 11, p. 111-123.
- BERNI, P. i C. CARRERAS (2001) "El circuit comercial de Barcino: reflexions al voltant de les marques amfòriques". *Faventia* 23/1, p.103-129.
- BOLOS, J. (1992), "Onomàstica i poblament a la Catalunya Septentrional a l'alta edat mitjana", en Ph. Sennac (ed.), *Histoire et archéologie des terres catalanes au moyen age*. Univ. de Perpignan, p. 49-65.
- BUXEDA, J. i J.M.GURT (1998) "La caracterització arqueomètrica de les àmfores de Can Peixau (Badalona) i la seva aportació al coneixement de la producció de Pascual 1 al territori de Baetulo". En *2n Col·loqui Internacional de El vi a l'Antiguitat*, Badalona, p.193-217.
- CARBONELL, E. i J. FOLCH (1998) "La producció de vi i d'àmfores a la vil·la de Can Feu". En *2n Col·loqui Internacional de El vi a l'Antiguitat*, Badalona, p.289-293.
- CARRERAS, C. (1996) "Una nueva perspectiva para el estudio demográfico de la Hispania romana". *BSAA* 62, p.95-122.
- COCKLE, H. (1981) "Pottery manufacture in Roman Egypt: a new papyrus". *JRS* 71, p.87-97.
- COMAS, M. (1991) "Les amphores de M. Porcius et leur diffusion de la Léetanie vers la Gaule". *S.F.E.C.A.G., Actes du Congrès de Cognac*, p.329-345.
- COMAS, M. (1997) *Baetulo. Les marques d'àmfores*. Badalona.
- COROMINES, J. (1965), *Estudis de toponímia catalana*, I, Barcelona, p. 233-238.
- CHISTOL, M. i R.PLANA (1997) "Els negociatores de Narbona i el vi català". *Faventia* 19/2, p.75-95.
- ETIENNE, R. i F.MAYET (2000) "Pour l'identité de M. Porcius". *REA* t.102, p.53-57.
- FABRE, G.; M. MAYER i I. RODÀ (1984) *Inscriptions romaines de Catalogne. I. Barcelone (sauf Barcino)*. Paris
- FABRE, G.; M. MAYER i I. RODÀ (1997) *Inscriptions romaines de Catalogne. IV. Barcino*. Paris
- FALGUERA, J.M. (1993) "Les fouilles de Malard à Narbonne". *Antea* p.67-97.
- FITZPATRICK, A. (1985) "The distribution of Dressel 1 amphora in North-West Europe". *Oxford Archaeological Journal* 413, p.305-360.
- KEPPIE, L. (1987) *The making of the Roman army from Republic to Empire*. London.
- LIU, B. i A. TCHERNIA (1994) "L'interpretation des inscriptions sur les amphores Dressel 20". En *Epigrafia della Produzione e della distribuzione*. CEFR 193, Roma, p.133-156.
- MANACORDA, D. (1994) "Produzione agricola, produzione ceramica e proprietà della terra nella Calabria romana tra Repubblica e Impero". En *Epigrafia della Produzione e della distribuzione*. CEFR 193, Roma, p.3-59.
- MARTÍ, R. (1995), "Territoris en transició al Pirineu medieval (segles V-X)". *Actes del 3r curs d'Arqueologia d'Andorra*. Andorra. p. 45-75.
- MAYET, F. i J.L.TOBIE (1982) "Au dossier des amphores de M.Porcus". *Annales du Midi*, p.5-16.
- MAYER, M. (1996), *Gal·la Placidia i la Barcelona del s. V*. Reial Acadèmia de Bones Lletres. Barcelona.
- MIRÓ, J. (1988) *La producció de àmfores romanes en Catalunya. Un estudio sobre el comercio del vino de la Tarraconense (siglos I aC- I dC)*. BAR Int. Ser 473. Oxford.
- NIETO, F.J. i F.FOERSTER (1980) "El pecio romano de Cap de Vol (Campañas de 1978 y 1979)". *Cypsela* 3, p.174-176.
- PALET, J.M. (1997) *Estudi territorial del Pla de Barcelona. Estructures i evolució del territori en l'època ibero-romana i l'altmedieval segles II-I aC X-XI dC*. Barcelona.
- PASCUAL, R. (1977), «Las àmfores de la Layetania». *Methodes classiques et Methodes formelles dans l'etude des amphores*. Roma, p. 47-70.
- PENA, M.J. (1999) "Las marcas de M. Porcius sobre àmfores Pascual 1". *Faventia* 21/2, p.75-83.
- PENA, M.J i BARREDA, A (1997), "Productores de vino del nordeste de la Tarraconense. Estudio de algunos nomina sobre àmfores Laietana 1 (=Tarraconense 1)". *Faventia*, 19/2, p. 51-73.
- PONS (1985), "Propietats agràries d'Itàlics a Catalunya: consideracions a l'entorn de les mansions de la via Augusta que duen el sufix -ana". *Pyrenae*, 21, p. 128-139.
- PUIG, P. (1995), *El Monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa diplomàtic dels segles X i XI*. Barcelona Fundació Noguera.
- RATHBONE, D. (1993) *Economic rationalism and rural society in the third century A.D. Egypt*. Cambridge.
- REMESAL, J. (1986) *La annona militaris y la exportación de aceite bético a Germania*. Madrid.
- REVILLA, V. i C.CARRERAS (1993) "El vino de la Tarraconense en Britannia". *Münstersche Beiträge z. antiken Handelsgeschichte*, Bd. XII, H. 2, s. 53-92.
- RICO, Ch. (1993) "Production et diffusion des matériaux de construction en terre cuite dans le monde romain: l'exemple de la Tarracoïnaise d'après l'épigraphie". *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 29-1, p.51-86.
- RIUS, J. (1945-47), *Cartulario de St.cugat del Vallès*, CSIC, Barcelona.
- ROCA, P. (1981), *Índex Toponímic del Cartulari de St. Cugat del Vallès*, Sabadell.
- ROMAN, Y. (1983) *De Narbone à Bordeaux. Un axe économique au Ier s. av. J.-C.* Lyon.
- ROYO, O., ADELL, J. i AMBROS, J. (1965), "Prospecció a la vil·la romana de Canaletes (Cerdanyola), Museo de la ciudad de Sabadell, 1, Abril, Sabadell, p. 1-3.

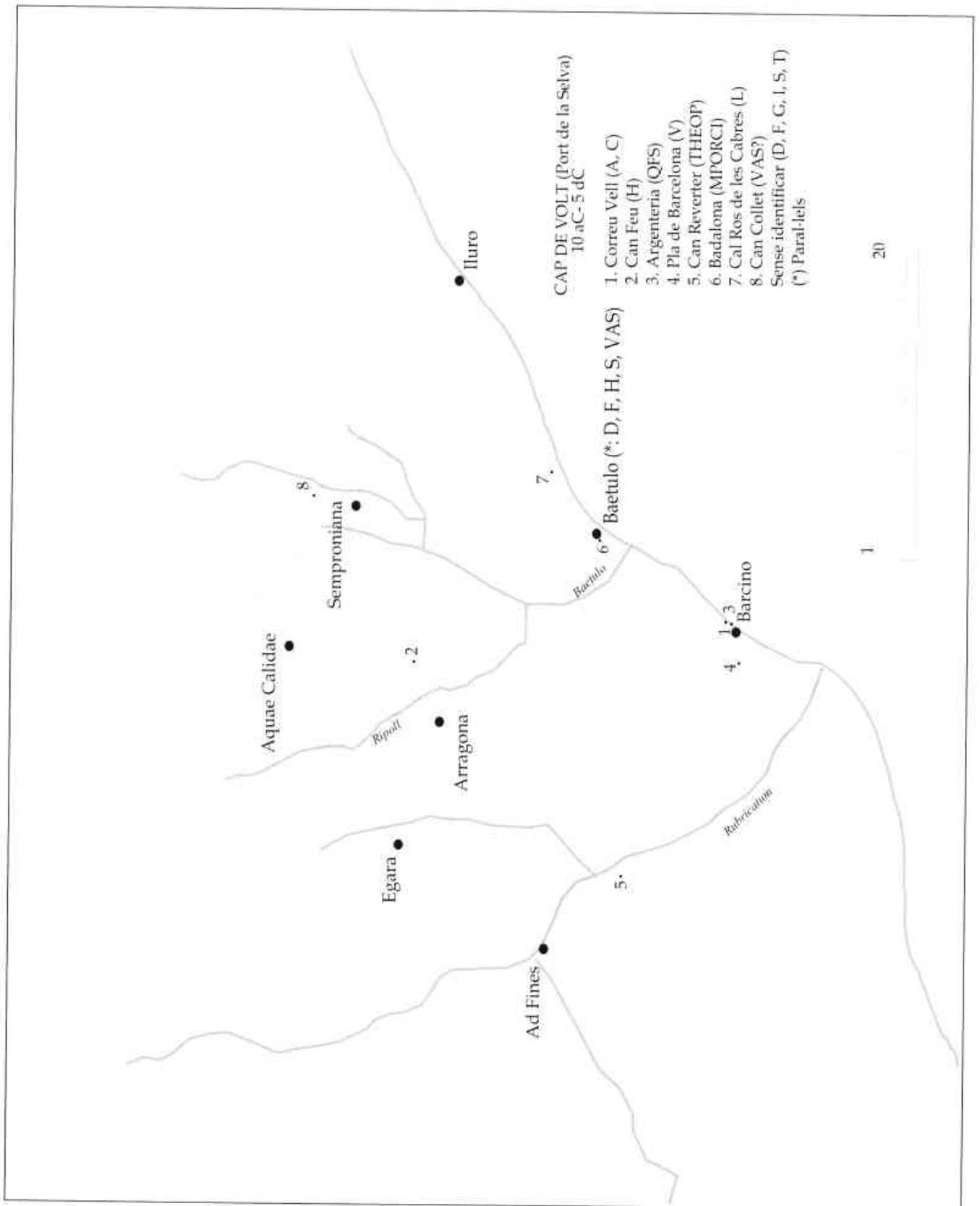
TCHERNIA, A. (1993) "Des timbres d'amphores à l'organisation du commerce". En W.V.Harris (ed.) *The inscribed economy, production and distribution in the Roman Empire in the light of Instrumentum Domesticum*. JRA suppl., p.183-185.

UDINA, F. (1951), *El archivo condal de Barcelona en los siglos IX y X*. Barcelona.

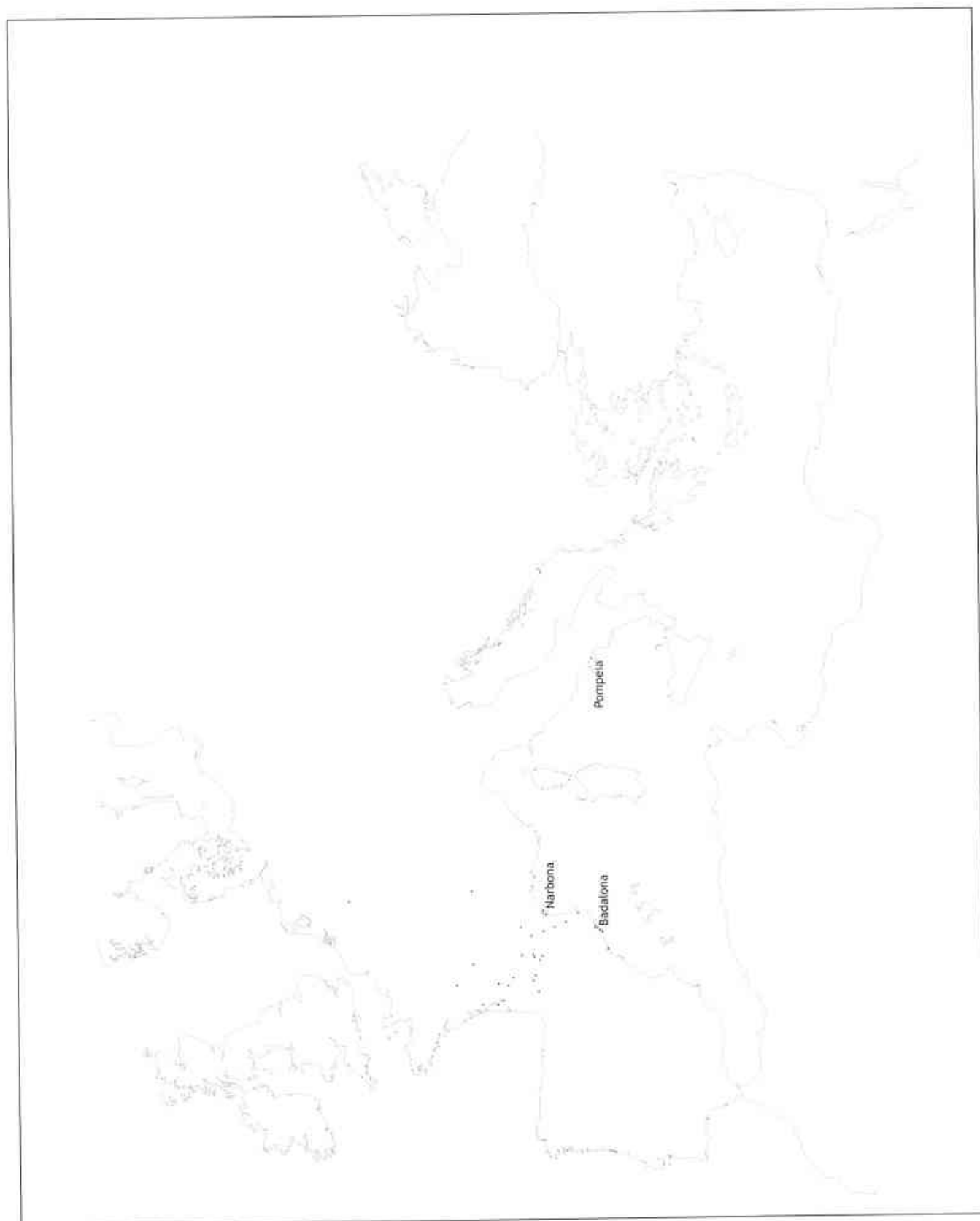
WILLIAMS, D.F. (1981) "The Roman amphora trade with Late Iron Age Britain". En H.Howard i E.L.Morris (eds) *Production and distribution: a ceramic viewpoint*. BAR Int.Ser. 120, p.123-132.

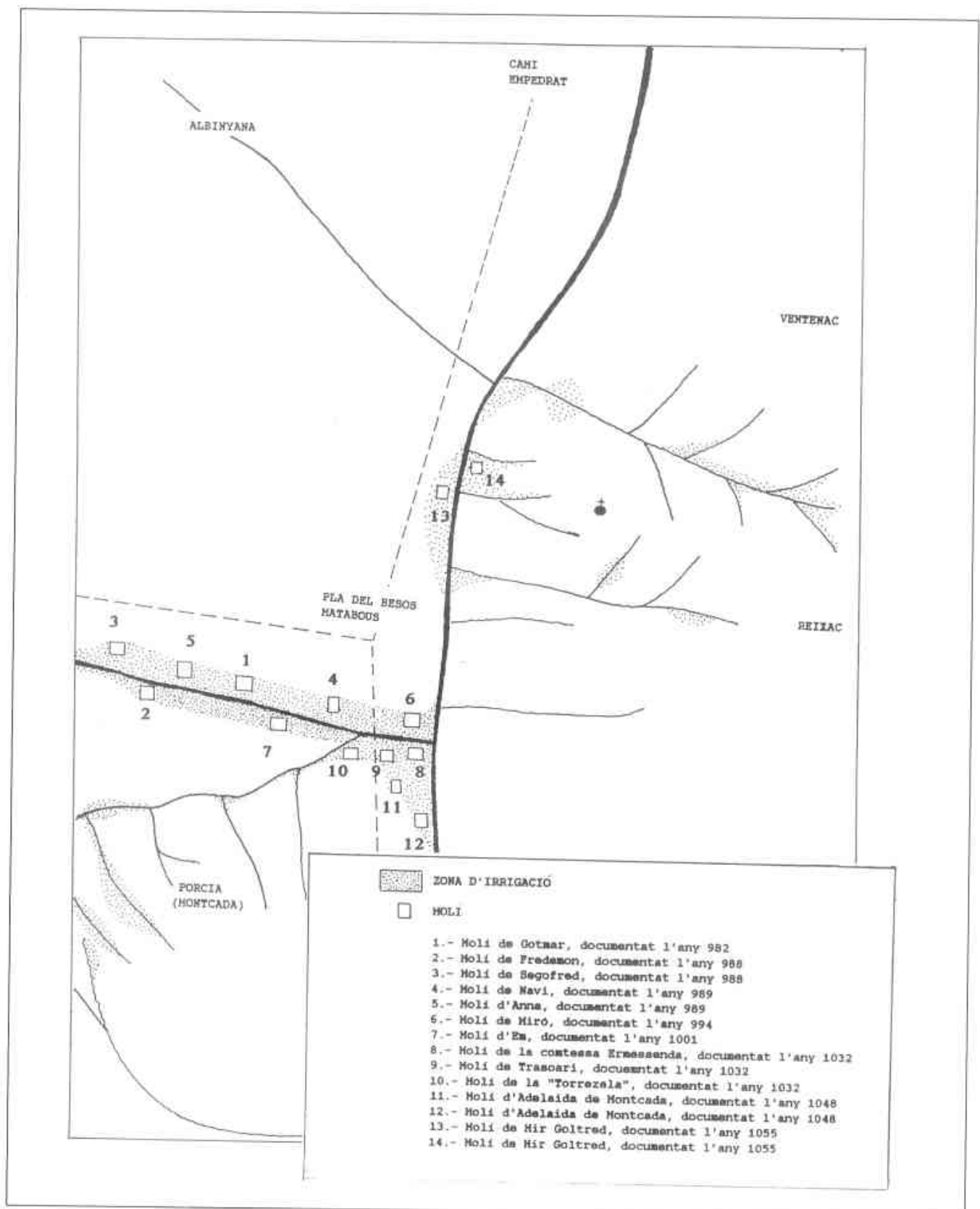
Principals regions productores de la Laietània segons les característiques petrològiques

Distribució d'àmfores Pascual 1 amb la marca M. Porci

Origen dels segells de les àmfores procedents del derelict cap de Volt - Port de la Selva (10 aC - 5 dC)

Ubicació del territori de Porcià en el segle X i XI dC (veure ALCAZAR 1998: 101)

EL TESTIMONIO MÁS ANTIGUO DE UN PROCURADOR LIBERTO DE LA PROVINCIA HISPANIA CITERIOR

Pablo Ozcáriz Gil¹

Universidad de Barcelona

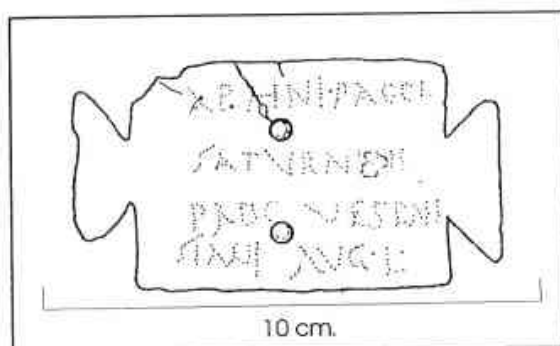
El presente artículo ofrece una nueva lectura de la placa de bronce <tabula ansata> aparecida en el yacimiento de can Modolell (Cabrera de Mar). La inscripción parece contener dos dedicantes, uno de los cuales sería el procurador Saturninus. Constituiría el testimonio más antiguo de un procurator liberto de Vespasiano de la provincia Hispania Citerior.

El present article ofereix una nova lectura de la placa de bronze <tabula ansata> trobada al jaciment de can Modolell (Cabrera de Mar). La inscripció sembla contenir dos dedicants, un dels quals seria el procurador Saturninus. Constituiria el testimoni més antic d'un procurator llibert de Vespasià de la província Hispania Citerior.

Paraules clau: epigrafia, Can Modolell, procurador, Hispania Citerior.

En el mitreo de Can Modolell (Cabrera del Mar, Barcelona) fue descubierta una placa de bronce *ansata* en buen estado de conservación. Según los autores de su publicación sus dimensiones son de 4,90 x 9 x 0,1 cm y presenta dos perforaciones al centro alineadas perpendicularmente a la base. La función pudo ser la identificación de algún objeto relacionado con el mitreo. La paleografía de la inscripción permite datarla en época flavia, y concuerda con la mención al emperador Vespasiano. Por la titulación de la inscripción, habría sido realizada antes de la muerte de Vespasiano. La primera lectura fue realizada de la siguiente manera²:

APHNI · PACCI o P(ubli) · ACCI
SATURNINI
PROC(uratoris) · VESPASI
(SI)ANI AUG(usti) · L(iberti)

Como puede observarse, su interpretación resulta complicada. Pueden identificarse tres o cuatro elementos nominales -además del emperador- dependiendo de si optamos por interpretar *Pacci* o *P(ubli) Acci*. También resulta clara la mención a un procurador y a un liberto.

Fabre, Mayer y Rodà entendieron que se mencionaba un solo dedicante. Sería *Aphnius*, liberto de un *procurator* ducenario, encargado de los asuntos fisca-

les de la provincia. Sin embargo, Solin ha ofrecido otra hipótesis (Solin 1983: 107). En su opinión se trataría de dos dedicantes diferentes. El primero sería *Daphnus* o *Aphnius* (en ningún caso *Aphnus*), liberto de un tal *Pacci* o *P(ubli) Accius*. El segundo sería *Saturninus*, procurador liberto. Alföldy recoge la corrección en la nomenclatura, y ha optado por desarrollar la inscripción de la siguiente manera³:

[D]aphni Pacci(?) / Saturnini / proc(uratoris) Vespasi / (si)ani Aug(usti) l(iberti)

Existen varias cuestiones que siguen sin poderse solucionar. La reconstrucción de la D de *Daphni* no se corresponde con la fotografía de la inscripción. El diseño de la inscripción es centrado y a la izquierda de la A existe espacio suficiente para localizarla, pero no se grabó sobre el bronce. Por tanto, el nombre debió ser *Aphnius*, como recogen Fabre, Mayer y Rodà en IRC 1, 89⁴. También debe observarse la altura de la primera i, que sobresale sobre el resto de las letras. Por tanto, podría existir una ligatura ii, lo que correspondería al nombre *Aphnius*. De esta manera, la inscripción resultaría de la siguiente manera⁵:

Aphnii Pacci (o P. Acci) / Saturnini / proc(uratoris) Vespasi/(si)ani Aug(usti) l(iberti)

Establecer si se trata de uno o dos dedicantes resulta complicado. En el caso de que el procurador citado sea ecuestre, debe ser una sola persona (*Aphnius*) y, en el caso de que sea liberto, dos (*Aphnius* y *Saturninus*). Esto se debe a que si fue liberto imperial tuvo que tener como *nomen* y *cognomen* los mismos que el emperador que lo liberó, lo que no se correspondería con la inscripción.

En nuestra opinión, resulta más verosímil la hipótesis de los dos dedicantes. Esto se debe a que creemos que

el segundo, *Saturninus*, era *procurator* liberto. Creemos difícil que la referencia *l(iberti)* se refiera a *Aphnius*. En este supuesto, la última palabra de la inscripción calificaría a la primera, algo que nos parece improbable por la gran distancia entre ambas. Resulta mucho más lógico que *l(iberti)* se refiera a *Augusti*, palabra inmediatamente anterior, ya que ésta es la manera de representar a los libertos imperiales⁶. En el caso de que ambas partículas (*Aug.* y *l.*) no se refiriesen a un liberto imperial, podía dar lugar a confusión al lector, algo que debía evitarse.

También contamos con la presencia en la zona de dos esclavos imperiales, con lo que la presencia de miembros de la *domus imperatoria* no resulta sorprendente⁷.

SIGNIFICACIÓN DEL PROCURADOR DE CAN MODOLELL

No es posible asegurar de manera absoluta que *Saturninus* fuese *procurator* de la provincia *Hispania citerior*, ya que la inscripción no especifica el lugar donde se lleva a cabo el cargo. Pero esta falta de indicativo se da también en otros procuradores ecuestres de época julio-claudia y flavia como *M. Acilius M. f. Cor. Rufus* y *Q. Licinius M. f. Gal. Silvanus Granianus*⁸. Por tanto, pese a no tener una seguridad absoluta, resulta razonable su identificación con un *procurator* liberto de la provincia en la que se encuentra al realizar la inscripción. Debe destacarse que la poca relevancia que se le ha dado a la inscripción ha provocado una falta de discusión científica sobre el tema.

Los *procuratores* libertos se encontraban bajo el mando de los *procuratores* ecuestres, y realizaban tareas subalternas (Boulvert 1970: 334ss.; 374ss.; 392ss.). Su cargo se encontraba muy relacionado con el ejército⁹, bien por el pago de la soldada, bien por otras cuestiones como la extracción minera. También existía un segundo grupo de procuradores libertos, pero de rango inferior, con funciones más específicas, como los que veremos a continuación.

Conocemos un grupo considerable de *procuratores* libertos en la Citerior. Con una sola excepción que veremos más adelante, se encuentran situados en las localidades de Villalís y Luyego. Aquí han sido encontradas ocho inscripciones bien datadas (CIL II 2552 en el 10 de marzo del 163, CIL II 2555 en el 22 de abril del 161-165?, CIL II 2556 en el 22 de abril de 166, CIL II 2553 en el 15 de octubre de 167, AE 1910, 1 en el 22 de abril de 175, AE 1967, 230 (esta es la única proveniente de Luyego) en el 10 de junio de 181, CIL II 2554 en el 10 de junio de 184 y AE 1910, 2 en el 22 de abril de 191)¹⁰. Fueron realizadas por un grupo homogéneo de miembros de la legión con motivo de la celebración de aniversarios militares. Entre este grupo apa-

rece una serie de procuradores libertos. Para Diego Santos y Schallmayer, todos ellos son *procuratores metallorum*, aunque tan solo en el caso de *Aurelius Firmus* se habría conservado la titulación. Es decir, que se encargarían de cuestiones del control de la extracción minera. Por tanto, ninguno de ellos sería el *procurator* liberto que actuaría bajo el mando directo del procurador ecuestre, sino de un rango inferior.

La excepción antes citada es el *procurator libertus* homónimo al de Can Modolell, *Saturninus*¹¹. Ocupó los cargos de *procurator Metallorum Vipacensis* y *procurator Asturiae et Callaeciae* en los primeros años de Septimio Severo. Se ha publicado muchísima bibliografía acerca de este personaje, que ha resultado clave para entender los cambios administrativos de principios del siglo III en el Noroeste hispano¹². Sin embargo, como indica su titulación, su función se encontraba limitada al Noroeste peninsular. El *Saturninus* de Can Modolell sería, por tanto, el único procurador liberto subalterno del procurador ecuestre conocido en toda la provincia *Hispania citerior*.

Pudo llevar a cabo su cargo con los siguientes *procuratores* ecuestres fechados en época flavia: *Q. Licinius M. f. Gal. Silvanus Granianus*¹³, *C. Plinius Secundus*¹⁴, *Marius Maturus*¹⁵ o *L. Arruntius Maximus*¹⁶. Se conocen testimonios del primero y el tercero en la zona de *Tarraco* y Ampurias.

Resultaría interesante analizar qué vinculación tuvo el procurador protagonista de este artículo con el mitreo de Can Modolell. La localización antes citada de dos esclavos imperiales en la zona remite a una presencia de personal administrativo de la *domus imperatoria* en la zona. Asuntos como el nivel de vinculación con el lugar de culto no pueden ser establecidos con las fuentes conservadas. Sin embargo, la finalidad de la inscripción parece remitir a una vinculación estable.

En resumen, la inscripción AE 1983, 630 parece contener dos dedicantes, uno de los cuales es el procurador liberto *Saturninus*. No sólo es el primero conocido relativo a un *procurator* liberto, sino también el único puesto de este tipo encargado de toda la *Hispania citerior*.

ABREVIATURAS

- AE = *Année Epigraphique*.
- CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Berolini.
- Eastorga = Mañané, T., *Epigrafía y numismática de Astorga romana y su entorno*. Salamanca 1982.
- EDH = Epigraphischen Datenbank Heidelberg: www.uni-heidelberg.de/institute/fak8/sag
- HAE = *Hispania Antiqua Epigraphica*.
- HEp = *Hispania Epigraphica*, Madrid.
- ILS = Dessau, H., *Inscriptiones Latinae selectae*. Berlin.
- IRC = Fabre, G.; Mayer, M.; Rodà, I., *Inscriptions romaines de Catalogne*. Paris.
- IRCPacén = D'Encarnacao, J., *Inscrições Romanas do Conventus Pacensis*. Coimbra 1984.

IRG = *Inscripciones Romanas de Galicia*. Santiago de Compostela.

IRIllici = Corell, J., *Inscripcions romanes d'Ilici, Lucentum, Allon, Dianium i els seus territoris*. Valencia 1999.

IRMataró = Fabre, G.; Mayer, M.; Rodá, I., *Inscripcions romanes de Mataró i de la seva àrea (Epigrafia romana del Maresme)*. Mataró 1983.

IRPLEon = Diego Santos, F., *Inscripciones Romanas de la Provincia de León*. León 1986.

IRLugo = Arias, F.; Le Roux, P.; Tranoy, A., *Inscriptions Romaines de la Province de Lugo*. Paris 1979.

IRT = *The Inscriptions of Roman Tripolitania*. Roma 1952.

IvPergamon, Asklepieion: Habicht, C., *Die Inschriften des Asklepieions*. Berlin 1969.

PIR = *Prosopographia Imperii Romani*. Berlin.

RIT = Alföldy, G. *Die römischen Inschriften von Tarraco*, Berlin 1975.

NOTES

¹ Miembro del grupo CEIPAC. Proyecto DGYCIT – BHS 2000-0731.

² IRMataró 35 = AE 1983, 630 = IRC 1, 89. Dibujo de J.F. Clariana.

³ EDH 113.

⁴ En el caso de entender que habría que añadir una D, debería reconstruirse el texto como <D>aphni.

⁵ También es probable que, en el caso de que se tratase de *P. Acci* y no *Pacci* se hubiese utilizado un punto de separación, como ocurre entre la *I* y la *P* de la misma línea o la *G* y la *L* de la última. En el caso de tratarse de un *P. Accius* y no indicar la separación de *praenomen* y *nomen* se produciría una confusión que se ha evitado en otras palabras de esta inscripción. En el caso de tratarse de un *Paccius*, por el contrario, la manera en la que está representada en la inscripción sería la correcta, ya que no daría lugar a dudas. El *nomen Paccius* es conocido principalmente en Italia y Roma (*ad ex.* CIL V 1401; CIL IX 447; CIL X 885 (p. 967); CIL VI 17648; CIL VI 18150; CIL VI 18688). *Lusitania* (*ad ex.* CIL II 5135 (p. 1028) = IRCPacen 62; CIL II 5261 = AE 1987, 484; CIL II 5272; IRCPacen 219). *Baetica* (*ad ex.* AE 1984, 516). *Gallia* (*ad ex.* CIL XI 298 = ILN-01, 126; CIL XIII 1803). *Germania* (*ad ex.* CIL XIII 7725). *Africa* (IRT 410 = AE 1947, 50) e *Hispania citerior* (IRIllici 116 = AE 1991, 1100; RIT 633).

⁶ En Hispania conservamos numerosos ejemplos: AE 1966, 188; AE 1967, 230; AE 1997, 956 = HEP-7, 4; CIL II, 2474; CIL II, 2554 = IRPLEon 35 = AE 1910, 5 = AE 1928, 176 = AE 1963, 19 = AE 1967, 242 = EAstorga 113; CIL II, 2598; CIL II, 2646 (p. 911) = EAstorga 54 = IRPLEon 111; CIL II, 2780 (p. 709, 928) = Clunia 22; CIL II, 3235; CIL II, 4181 = RIT 242; CIL II, 4182 = RIT 246; CIL II, 4183 = RIT 40; CIL II, 4184 = RIT 234; CIL II, 4185 = RIT 247; EAstorga 118; IRLugo 23 = AE 1973, 294; IRLugo 27 = IRG-2, 47; IRPLEon 34; IRPLEon 41 = AE 1910, 2; RIT 31 = AE 1932, 85; RIT 239; RIT 243 = AE 1956, 23; RIT 244; RIT 248.

⁷ AE 1992, 1096 = HEP, 5, 1995, 136.

⁸ CIL II 3840 = ILS 1376 = ELS 41 = CIL II² 14, 333; CIL II² 14, 334; CIL II 4225 = ILS 2714 = RIT 288; CIL II 4226 = ILS 2714^a = RIT 289; AE 1929, 231 = AE 1961, 329 = HAE 808 = RIT 425; AE 1936, 66 = IRC-01, 139.

⁹ Cf. CIL II 2554 = AE 1928 p. 48 s. n. 176.

¹⁰ Sobre estas inscripciones, cf. Marchetti 1920: 818; Balil 1965: 306; García y Bellido 1959: 34 y 1966: 26-27; Diego Santos 1986: n.º 33, 34, 41; Vigil 1961: 107; Domaszewski 1967: 199; Le Roux 1982: 241-242; Schallmayer 1990: n.º 857.

¹¹ IvPergamon, Asklepieion 44; AE 1973, 294 = IRLugo 23.

¹² Blanco Freixeiro 1977: 107ss.; Arias 1973: 235ss.; Ares 1979-1980: 74ss.; Tranoy 1991: 186-187; Canto 1979: 301ss.; Le Roux 1985: 218ss.; Christol 1990: 159ss.; Rodríguez Colmenero 1998: 1195ss.; Haensch 1997: 175ss.; Alföldy 2000: 47 n.º 78.

¹³ CIL II 4225 = ILS 2714 = RIT 288 (*Tarraco*); CIL II 4226 = ILS 2714^a = RIT 289 (*Tarraco*); AE 1929, 231 = AE 1961, 329 = HAE 808 = RIT 425 (*Tarraco*); AE 1936, 66 = IRC-01, 139 (*Baetulo*); PIR² L, n.º 248.

¹⁴ Plin., *NH.* 19, 35; 31, 23ss.; Plin., *Ep.* 3, 5, 17; PIR² P, n.º 493.

¹⁵ AE 1952, 122 = IRC 3, 172 (Ampurias); PIR² M, n.º 306.

¹⁶ CIL II 2477 (cf. p. 902) = 5616 = ILS 254 = Rodríguez Colmenero 1987: n.º 437 (*Aquae Flaviae*); Alföldy 1969: 21 (*Aquae Flaviae*).

BIBLIOGRAFIA

ALFÖLDY, G. 1969. *Fasti Hispanienses. Senatorische Reichsbeamte und Offiziere in den spanischen Provinzen des römischen Reiches von Augustus bis Diokletian*. Wiesbaden

ALFÖLDY, G. 2000. *Provincia Hispania superior*. Heidelberg.

ARES, N. 1979-1980. Hallazgo de tres lápidas romanas. *BCMLugo* 9. pp. 75-96.

ARIAS, F. 1973. Novo achádego epigráfico nas murallas romanas de Lugo. *CEG* 28, 1973 pp. 235-246.

BALIL, A. 1965. Funcionarios subalternos en Hispania durante el Imperio romano(1). *Emerita* 33, 1965 pp. 297-319.

BLANCO FREIXEIRO, A., 1977. El Panteón romano de Lucus Augusti, en: *Actas del coloquio internacional sobre el bimilenario de Lugo*. Lugo 1977 pp. 107-122.

BONAMUSA, J.; CLARIANA, J.-F.; GARÍ, I.; PERA, J.; SOLER, A., 1998. El jaciment de Can Modolell (Cabrera de mar, el Maresme) com a nucli de romanització, en: Mayer, M.; Nolla, J. M^a; Pardo J. (eds.), *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Barcelona 1998 pp. 125-136.

BOULVERT, G. 1970. *Esclaves et affranchis impériaux sous Haut-Empire: Rôle politique et administratif*. Napoli.

CANTO, A. 1979. Saturninus, Augusti libertus. *Galaecia* 3-4, 1979 pp. 301-306.

CHRISTOL, M.; DEMOUGIN, S. 1990. De Lugo à Pergame: La carrière de l'affranchi Saturninus dans l'administration impériale. *MEFRA* 102, 1990 pp. 159-211.

DIEGO SANTOS, F. 1986. *Inscripciones romanas de la provincia de León*. León.

DOMASZEWSKI, A.; DOBSON, B. 1967. *Die Rangordnung des römischen Heeres*. Köln.

GARCÍA y BELLIDO, A. 1959. Cohors I Gallica e.c.R. *Conimbriga* 1, 1959 pp. 29-40.

GARCÍA y BELLIDO, A. 1966. Nuevos documentos militares de la Hispania romana. *AEA* 39, 1966 pp. 24-40.

HAENSCH, R. 1977. *Capita provinciarum. Statthaltersitze und Provinzialverwaltung in der römischen Kaiserzeit*. Mainz am Rhein.

LE ROUX, P. 1982. *L'armée romaine e l'organisation de provinces ibériques. D'Auguste a l'invasion de 409*. Paris.

LE ROUX, P. 1985. Procureur affranchi in Hispania: Saturninus et l'activité minière. *MM* 26, 1985 pp. 218-233.

MARCHETTI, M. 1920. Hispania (s.v.). *DE* 3, 1920 pp. 754-941.

RODRÍGUEZ COLMENERO, A. 1987. *Aquae flaviae. I, Fontes epigráficas*. Chaves.

RODRÍGUEZ COLMENERO, A. 1988. Africae Caelestis en Lucus Augusti. Aportaciones complementarias a la misión de Saturninus Augusti libertus, en: *L'Africa Romana. Atti del XII convegno di studio, Olbia, 12-15 dicembre 1996*. Sassari 1998 pp. 1195-1204.

SCHALLMEYER, E.; EIBL, K.; OTT, J.; PREUSS, G.; WITTKOPF, E. 1990. *Der römische Weihebezirk von Osterburken I. Corpus der griechischen und lateinischen Beneficiärer-Inschriften des römischen Reiches*. Stuttgart.

SOLIN, H. 1983. *Analecta epigraphica*. *Arctos* 17, 1983 pp. 85-108.

TRANOY, A. 1991. *La Galice Romaine. Recherches sur le Nord Ouest de la péninsule Ibérique dans l'Antiquité*. Paris.

VIGIL, M. 1961., Ala II Flavia Hispanorum civium Romanorum. *AEA* 34, 1961 pp. 104-107.

JOSEP PUIG i CADAFALCH i L'ARQUEOLOGIA MATARONINA*

Joan Banús i Tort

Arxiu Municipal. Ajuntament de Mataró

Marc Bosch de Dòria

ACTIUM SCP

Josep Puig i Cadafalch (1867-1956) fut une figure emblématique dans beaucoup de domaines de l'histoire et de la culture contemporaine catalane. Nous porterons plus particulièrement notre travail sur son oeuvre en tant qu'archéologue local et plus précisément à Mataró: dès ses débuts dans l'excursionisme scientifique qui n'ont fait que former son caractère et ses idéologies nationalistes, à ses années de résistance culturelle dans les années postérieures à la guerre civile. Alliant la recherche historique à la politique et l'architecture, Puig i Cadafalch fut et subsiste un point de référence pour toute une génération de chercheurs de l'après-guerre.

Josep Puig i Cadafalch (1867-1956) war eine bedeutende Person in vielen Bereichen der katalanischen zeitgenössischen Geschichte und Kultur. In diesem Artikel analysieren wir seine Arbeit als Archeologe im lokalen Bereich, besonders in Mataró: Angefangen bei seinen ersten Untersuchungen in wissenschaftlichen Wanderungen, bei denen er seinen Charakter und seine nationalistischen Ideen formte, bis zu seinem kulturellen Widerstand in den Jahren nach dem Spanischen Bürgerkrieg. Puig i Cadafalch kombinierte seine historischen Recherchen mit seiner Laufbahn als Politiker und Architekt, und war dadurch eine Bezugsperson für eine ganze Generation von Wissenschaftlern der Nachkriegszeit.

Paraules clau: Josep Puig i Cadafalch; excursionisme científic; catalanisme; promoció cultural; Marià Ribas i Bertran

De les múltiples facetes que desenvolupà Josep Puig i Cadafalch (1868-1954) una de les menys tractades és la seva vinculació amb l'arqueologia, sovint eclipsada per la seva dedicació a l'estudi de l'arquitectura preromànica i romànica.

Observant els articles i monografies que se li han dedicat, no només en aquests darrers temps¹, sinó també en anys anteriors, pocs són els que tracten sobre la dedicació al treball i a la potenciació de l'activitat arqueològica. Si ho fan és vinculant la seva persona, de manera gairebé única, amb el jaciment d'Empúries², o relacionant la seva dedicació a l'estudi de l'arquitectura romànica catalana³. En el cas de la seva ciutat natal, Mataró, la seva tasca és recordada per la seva integració en l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa⁴.

LA DESCOBERTA DEL PASSAT

El jove Puig i Cadafalch va créixer en el context de la Renaixença, fervorós moviment del romanticisme català. Les excursions científiques per Argentona i rodalies i l'observació del paisatge urbà més immediat, Mataró, l'inclinaren vers la contemplació i l'estudi del passat. Aquest fet explicaria, per exemple, l'esbós d'un mosaic romà trobat a can Guañabens, fet l'any 1882, i que després citaria en les seves obres d'estudi

arqueològic⁵, o els poemes sobre el castell de Burriac o el de Mata, publicats l'any següent.

El que podrien haver estat només cabòries d'adolescent es consolidaren, de manera força plausible, gràcies a la relació i influència intel·lectual de Josep M. Pellicer, prestigiós estudiós del passat local que aleshores era director literari del Col·legi Valldemia. Els seus articles sobre arqueologia degueren influir de manera important Puig, començant pels seus "Estudios arqueológicos sobre Mataró"⁶ publicats a *El Semanario de Mataró*, refugi de cultura local i de difusió artística, on precisament Puig i Cadafalch començà a col·laborar l'any 1883. A part dels articles de Pellicer, aquesta publicació es feia ressó de la "recuperació" del passat més antic, per exemple amb la crònica d'una visita als materials arqueològics que Juan Rubio de la Serna conservava a casa seva⁷. Pocs anys més tard, Puig i Cadafalch, gran coneixedor de la comarca, col·laboraria estretament amb Pellicer en la preparació del llibre *Estudios histórico-arqueológicos sobre lluro...* (1887) on sovint surt referenciat com a acompanyant i investigador en les excursions científiques:

Invitados por nuestro querido amigo D. José Puig i Cadafalch, que se dignó acompañarnos, recorrimos por primera vez dicho trayecto [es refereix a la via romana de Parpers, Argentona] en Septiembre de 1885, ha-

*ciendo un detenido examen de cuanto se nos presentaba. A poco de alejarnos de can Pins nos encontramos entre dos sólidos muros que ascienden paralelamente hácia el monte, con robustos estribos á intervalos en la pared que da á la pendiente[...]*⁸

Però en aquells anys Puig i Cadafalch es trobava a la Universitat cursant estudis d'arquitectura i de ciències exactes. No va ser fins a finals de la dècada quan donà el primer indici clar i evident del seu interès per l'arqueologia, més enllà de les aficions de joventut, quan guanyà el premi de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques dels Jocs Florals de Catalunya de 1888, amb *Estudi d'arqueologia arquitectònica sobre'l sepulcre romà de Fabara anomenat "la Casa dels Moros"*, escrit conjuntament amb Casimir Brugués i Escuder.

A finals d'aquell any Puig i Cadafalch participà en la creació de l'*Assosiacio Artístich-Arqueològica Mataronesa*, a imitació de l'entitat homònima de Barcelona⁹. En aquesta entitat, creada a l'entorn de la campanya endegada pel finançament de les obres del monestir de Ripoll, Puig desenvolupà una activitat important en les iniciatives destinades a crear un museu arqueològic local, idea ja esmentada anys abans per Pellicer i aplaudida per l'elit intel·lectual mataronina. A tal fi s'organitzà una exposició de materials artístics, històrics i arqueològics procedents de mans particulars¹⁰. Aquesta exposició celebrada als locals de les Escoles Pies durant les festes de Les Santes de 1889, va ser un gran èxit, i el germen del Museu Municipal, ubicat en les dependències de l'Escola d'Arts i Oficis, a l'edifici de la Fleca¹¹.

Amb tot, en aquests moments no hem de considerar Puig i Cadafalch com una figura determinant en cap sentit. En aquests moments (1889) Puig només tenia 22 anys, es trobava estudiant arquitectura, feia els primers passos en la carrera política, ja que presidia el Centre Escolar Catalanista, i esmerçava el temps lliure de què disposava en activitats culturals. Estava, això sí, a l'ombra de personatges com Elies Rogent o Lluís Domènech i Montaner, que li obrien nous camins professionals i en la recerca del passat.

També és en aquests anys que s'anà conformant la concepció general del catalanisme per Puig i Cadafalch, i no està massa clar si va ser el catalanisme la raó del seu interès pel passat en general, i per l'arqueologia en concret, o per contra l'afecció per l'arqueologia i el passat català el que el portà vers el catalanisme. L'any 1889 en un discurs Puig deia:

Començà el catalanisme escorcollant arxius, fotografiant monuments, calcant làpides, classificant monedes, buscant rondalles i cançons, fent inventari dels costums i vestits, ressuscitant el llenguatge; i què

*és això sinó observar la pàtria, escorcollant la realitat de la mateixa?*¹²

És així que Puig relaciona de manera explícita dos dels aspectes més destacats de la seva vida professional: la política i la història. Implicació que Puig refermà en un article publicat a *La Renaixensa* l'any 1895, i que es titulava, de manera prou entenedora: "El catalanisme i l'arqueologia". En aquest article -que reproduïm íntegrament al final d'aquest treball- Puig concebia ja l'arqueologia com a "arma social" de regeneració política del país, i, excepcionalment, l'entenia en termes científics com:

*el temps de les ciències experimentals i d'observació, de les ciències històriques, de la Història vivent, de la íntima i vertadera observació del passat*¹³

Però la tasca arqueològica que sobretot desenvolupa Puig i Cadafalch en aquells anys és la publicació de ressenyes bibliogràfiques i articles reclamant la millora dels equipaments museístics; i continua amb el tradicional excursionisme científic dels seus predecessors, com Pellicer, Carreras i Candi, o altres companys mataronins, com Emili Cabanyes. En aquest sentit es decantà per l'estudi de l'arquitectura antiga catalana, ja sigui de les masies com de les esglésies i ermites, o dels castells.

Així s'expliquen els croquis que fa en aquesta època de l'església parroquial d'Argentona, de la Torrassa del Moro de Llinars del Vallès, de Can Cabayes a Argentona, o l'estudi que va fer de les esglésies de Terrassa, i que li valgueren un nou premi als Jocs Florals de Barcelona l'any 1889.

La seva dedicació professional com a arquitecte municipal entre els anys 1892 i 1896 i la seva experiència directa amb l'administració pública, el feren adonar-se de la necessitat de bellugar des de dins tots els aspectes relacionats amb la cultura i el patrimoni. Encara eren frescos en la memòria els esforços debades de Pellicer per controlar les obres que es feien al subsòl de la ciutat de Mataró.¹⁴

PROMOTOR CULTURAL I PRESTIGI INVESTIGADOR

El seu pas per la política activa des de 1902, quan guanyà plaça com a regidor a l'Ajuntament de Barcelona, fins a la seva dimissió com a president de la Mancomunitat de Catalunya, l'any 1924, estava encaminat, de manera absoluta, a desenvolupar les seves aspiracions de regeneració política de Catalunya.

El resultat de la seva dedicació és ben evident: la constitució de la Junta Autònoma de Museus de Barcelona (1902) des de la qual es va crear el Museu

d'Arqueologia i de les Arts Decoratives a l'antic arsenal de la Ciutadella (1903), i es compraren els terrenys on s'emplaçaven les ruïnes d'Empúries (1907), de les quals s'iniciaren les excavacions programades l'any següent; la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans (1907), la creació de la Biblioteca de Catalunya (1914), la supervisió dels treballs de recuperació de pintures romàniques (1907-1923); la creació dels Estudis Universitaris Catalans (1906) on fou professor d'Art Català; la creació del Servei d'Investigacions Arqueològiques de l'IEC (1915), posat sota la direcció de Pere Bosch i Gimpera, i al voltant de la qual es generarà l'anomenada Escola de Barcelona¹⁵, etc.

En aquesta etapa de plena activitat política la vinculació directa amb l'arqueologia mataronina és pràcticament nul·la, si bé en la distància restava perfectament informat del que succeïa a Mataró donat que mantingué tota la vida la seva subscripció amb el *Diario de Mataró*¹⁶. En aquells temps, però, col·laborà en els Jocs Florals de Mataró (1919 i 1921) i en els Jocs Florals Pomellístics de Mataró (1922)¹⁷.

La dimissió de Puig i Cadafalch com a president de la Mancomunitat, així com el nou règim polític del general Primo de Rivera, l'allunyà definitivament de la política i comportà que reprengués la seva carrera d'investigador i historiador de manera gairebé exclusiva.

En aquest context, especialment durant la II República, en què fins i tot va formar part del Patronat del Museu d'Arqueologia de Catalunya, l'activitat arqueològica de Puig va ser d'una gran intensitat, en part pel profund respecte que li tenia Bosch i Gimpera¹⁸ i per la col·laboració continuada de Josep de C. Serra Ràfols¹⁹: articles i memòries sobre excavacions d'arreu de Catalunya, participacions en congressos arqueològics, reelaboració del primer volum de la seva obra magna *L'Arquitectura Romànica a Catalunya*, que es va titular, de manera simptomàtica *L'arquitectura romana a Catalunya*.

Pel que fa a Mataró Puig mantingué llaços d'amistat amb Antoni Marfà i Serra, qui el tenia informat del que succeïa a Mataró. I des del seu domicili de Barcelona, o bé aprofitant les estades d'estiu a Argentona, Puig es dedicava a elaborar articles, inèdits encara avui dia sobre troballes i jaciments mataronins. Així sabem que Puig conegué de primera mà l'adquisició per Marià Andreu d'un bust procedent de la vil·la romana de Torre Llauder l'any 1927²⁰; que estudià les restes de la vil·la romana de can Rafart, arribant a escriure un article²¹, conjuntament amb Serra Ràfols, i també revisà la imposta trobada a la sagristia de Santa Maria de Mataró l'any 1945, que reconstruí al Museu de Mataró, i del que també elaborà un article.²²

L'admiració que sentia el col·lectiu intel·lectual

mataroní es palesà en l'homenatge que li va retre la Secció d'Història i Arqueologia del Museu de Mataró l'agost de 1948, en què el feren soci d'honor, tot proclamant-se hereus de la seva tasca:

Ara ens sentim gojosos d'ésser els continuadors de la labor que començàreu esplèndidament en favor de l'arqueologia i la història de la nostra ciutat [...] ara és per nosaltres el goig de veure-us ací, i amb nosaltres, car coneixem prou bé la importància de la vostra obra d'arqueòleg realitzada arreu, i amb el vostre nom en un lloc preferent dintre el món de l'erudició i de l'estudi, i ens sentim també orgullosos, després de tants anys de silenci, poder ésser nosaltres els immediats continuadors d'aquells treballs que realitzàreu amb tant amor...²³

Un detall ens evidencia la proximitat entre aquest col·lectiu i el pensament de Puig: la publicació que elaborava -*Musev*- era l'única escrita íntegrament en català, des d'instàncies més o menys públiques -estava subvencionada pel Museu de Mataró- en els anys immediats a la fi de la guerra. Aquesta publicació es "prohibí" per ordre governativa, sembla perquè estava escrita en català.

D'entre els seguidors fervents a Mataró de Puig i Cadafalch el primer era Marià Ribas, que sempre el considerà "mestre de l'arqueologia catalana".²⁴

En resum, Puig i Cadafalch enllaçà l'arqueologia del Romanticisme del segle XIX, feta per amor a l'art, servidora d'un concepte de país molt combatiu, i encapçalada per Piferrer, Carreras i Candi o Pellicer, amb la professionalització i especialització científica del segle XX, de la qual en foren exemples evidents Bosch i Gimpera, Serra Ràfols, Colomines, i de manera més concreta Marià Ribas, Esteve Albert, Jaume Lladó, Lluís Ferrer i Clariana a Mataró. Ajudà a imposar la sistematització arqueològica a través de les excavacions programades d'Empúries. Col·laborà activament en la creació d'institucions que consolidessin la tasca patrimonial: la Junta de Museus, l'Institut d'Estudis Catalans, i a Mataró en el seu suport al Museu de Mataró, ja sigui de ben jove a través de l'*Associació Artística Arqueològica Mataronesa*, o ja com a figura consagrada i respectada a través de les seves amistats i deixebles. Potencià la formació universitària com a font de professionals, i escriví nombrosos articles i treballs sobre l'arqueologia, acostant la historiografia catalana al nivell europeu.

En els darrers anys, lluny dels centres d'influència política, esdevingué una referència cultural eminent, que il·luminà, abans i després de la Guerra Civil, les activitats de recuperació patrimonial i difusió històrica local, arribant, fins i tot, a escriure articles, avui encara inèdits sobre aspectes i jaciments arqueològics de Mataró.

Fet i fet Puig i Cadafalch no va ser un arqueòleg, en el sentit que avui entenem. Però sense la tasca ideològica i de lluita pel patrimoni, arqueològic, arquitectònic o simplement històric, que desenvolupà durant el primer terç del segle XX, tota la generació d'arqueòlegs que ajudaren a conformar la identificació entre catalanitat i arqueologia, des del mateix Bosch i Gimpera fins a Miquel Tarradell, en l'àmbit català, i Marià Ribas i els seus col·laboradors al Maresme, possiblement no haurien existit.

ANNEX

"EL CATALANISME I L'ARQUEOLOGIA"

(Article publicat per Josep Puig i Cadafalch al diari barceloní *La Renaixensa*, el 29 de novembre de 1895)

Dir que el catalanisme es una afecció romàntica d'arqueòleg es la brometa que es repeteix des de fa més de trenta anys. I, amb tot, això inclou una veritat que dona al renaixement català una lògica portentosa, la lògica de tots els grans fets socials. És indiscutible: el catalanisme es fill de les afeccions arqueològiques, de les afeccions històriques, fins de les afeccions artístiques i literàries, les més gràfiques, les més patents i clares de totes les ciències que experimenta l'home moral.

Són dues escoles la una davant de l'altra, l'escola racionalista i l'escola històrica; la política tancada d'ulls i la política experimental.

La primera té la seva història que comença en el Renaixement, una mena de racionalisme aplicat a les arts; continua en el Protestantisme, el racionalisme aplicat a la religió; en la Revolució francesa el racionalisme aplicat a la política i acaba en el substanciós període d'això del parlamentarisme espanyol d'en Cánovas i en Sagasta.

La segona és la política de l'experiència que comença en el govern patriarcal dels pobles primitius; fa les lleis pels costums, emmotllant les lleis al poble i no el poble a les lleis; té sa història més brillant en nostra història catalana que fineix al congriar-se les primeres bromes de la moderna revolució.

El renaixement de la política no arqueològica, de la política racionalista, fou en la florescència de les ciències a ulls clucs, de les ciències apriorístiques en que tot fou fet dintre casa: l'art que es deduïa de principis fixos amb lògica fixa, intangible, que feia un artista de qualsevol mitjanja; les lletres que es tornaren clàssiques; l'art arquitectònic que es tornà un ofici amb un llibre antic: el Vitruvi.

Fou llavors en que es destruïren las arts velles

industrials, les úniques veritablement artístiques, substituïdes per altres fetes amb mans de ferro: les arts a l'engròs, l'art de quincalla. Fou quan moriren els gremis antics i les velles corporacions i la forma secular dels pobles. Fou quan es destruí tota organització: el municipi i la regió, convertint les societats en un aplec d'individus. S'infantava aleshores el pare del monstre, l'absolutisme unitari.

Aquestes doctrines passaren de moda i vingueren nous temps: els temps de les ciències experimentals i d'observació, de les ciències històriques, de la Història vivent, de la íntima i vertadera observació del passat: l'arqueologia.

La nostra escola es quelcom així com el naturalisme de la política: vol fer els pobles com són, desenrotllar ses energies, enallint son esperit, fent son pervindre una continuació del seu passat; es el que ha dit el doctor Torres i Bages: la Tradició Catalana.

Per això nostre regionalisme començà escorcollant arxius, fotografiant monuments, calcant làpides, classificant monedes, buscant rondalles i cançons, fent inventari de les costums i vestits, ressuscitant el llenguatge, refent la poesia, cantant el bell, l'antic amb una mena d'amor romàntic.

Era això la resurrecció de tota una pàtria oblidada. Era refer l'art i la història de Catalunya ignorats de la passada generació. Aquells vidents com en Piferrer l'entreveïen tan sols aqueixa pàtria. Els primers poetes catalans la veïen en ombres i els arqueòlegs d'aleshores sabien una cosa així com una arqueologia de broma. Mes son instint, una mena d'instint de profeta els encarrila portats d'un amor a lo bell a posar la primera pedra de la nova historia: la historia arqueològica, la íntima de la terra.

A França mateix, abans que nasqués de las Comissions parlamentàries, els historiadors i els artistes l'havien iniciada la gran empena de la reacció regionalista. Aquí hi ha la colla dels felibres, aquí hi ha en Taine i en Balzac, artistes abans que tot.

I és que l'art és una experimentació social. Així amb una lògica admirable, els sociòlegs experimentadors com en Le Plat, els artistes i els amants de la tradició, s'han donat la mà per un amor i un odi: l'amor a la pàtria natural i l'odi a la revolució, mare de las grosses pàtries artificials.

A Catalunya el Regionalisme és fill dels artistes i dels arqueòlegs com per tot.

En Paul Bourget ho deïa ben bé l'any passat en un article publicat al Figaro, que es com el Brusi, de Paris.

A mi m'ha impressionat tant més aquest moviment descentralitzador, en quant eixes senyals de renovació m'han arribat a fora de París, en la bona ocasió de visitar algunes de les poblacions acoblades a l'entorn de Florència, Pisa, Luca i Siena. Recorrent els carrers d'eixes poblacions, que s'engrandiren en mig de perills constants, i que s'han conservat tan gentils i intactes, aquesta llei de beneficència de la vida local em semblava tan clara com el cel blau desplegat damunt de ses teulades.

Eixes senyals de renovació de la nostra pàtria catalana també les veiérem nosaltres en les siluetes dels castells, en les fosques catedrals, en els calats dels claustres, en la música del poble, en els dictats dels llibres vells que brotaren feia anys en una terra eixorca per l'art i per les lletres, sens esperit, durant més de dos segles, fins a l'albada de nostra renaixença.

NOTES

* Els autors volen agrair les facilitats donades per la família Riera Cunill en l'accés a la documentació personal i professional de Josep Puig i Cadafalch. També volen estendre el seu agraïment a Pilar Vera, Marina Cònsol i Sandrine Pennellier per la seva col·laboració desinteressada.

¹ L'any 2001, dedicat a reivindicar la seva figura, ha estat generós en la publicació d'estudis per part de diferents autors: només a Mataró el Patronat de Cultura de l'Ajuntament de Mataró, el Museu Arxiu de Santa Maria, el Grup d'Història del Casal, a més d'alguns particulars han publicat articles, llibres i pàgines *web* sobre aquest personatge.

² Per exemple i entre d'altres: Josep Puig i Cadafalch, *Empúries i l'Escala*. Barcelona-Empúries-Mataró, 2001; Ripoll Perelló, Eduard: *Josep Puig i Cadafalch i les excavacions d'Empúries*. Barcelona, 1977; Ruiz de Arbulo, Joaquín: "Excavaciones en Ampurias. 1908-1936" a *Historiografía de la Arqueología y de la Historia Antigua en España (siglos XVII-XX)*. Madrid, 1991.

³ Barral, Xavier: "Josep Puig i Cadafalch historiador de l'art medieval" a *J. Puig i Cadafalch: l'arquitectura entre la casa i la ciutat*. Barcelona, 1989.

⁴ *Iluro, una ciutat per descobrir*. Mataró, 1999; Layret, Lluïsa; Raurich, Núria: "L'Associació Artística Arqueològica Mataronesa" a *Mataronins en la restauració de Ripoll. 1893-1993. Centenari de la consagració de la basilica*. Mataró, 1993.

⁵ *L'Arquitectura Romana a Catalunya*. Barcelona, 1934. Pàg. 343-345.

⁶ Ens referim al seguit de vint articles que Pellicer publicà entre el 20 de gener i el 30 de novembre de 1884 sota aquest títol.

⁷ Verdguer, Alvar: "Excursió col·lectiva a Caldetas y a Sant Andreu de Llevaneras, y visita a la col·lecció de D. Juan Rubio de la Serna (antigüetats ante-Romanes de Cabrera)," a *El Semanario de Mataró*, 15 i 22 de febrer, 22 de març i 5 i 12 d'abril de 1885.

⁸ Pellicer, Josep M.: *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro...*, 1887, p. 230.

⁹ Manent, Josep: *Dietaris*, 9 de desembre de 1888.

¹⁰ *Ibidem*, 27 de juliol de 1889.

¹¹ Aquest edifici ja no existeix, donat que es trobava situat al Carreró, on actualment s'obre la plaça de l'Ajuntament.

¹² Puig i Cadafalch, Josep: *Discurs del President del Centre Escolar Catalanista de Barcelona, llegit en la sessió inaugural del curs de 1889 a 1890*. Barcelona, 1891.

¹³ Puig i Cadafalch, Josep: "El catalanisme i l'arqueologia" a *La Renaixensa*, 29 de novembre de 1895.

¹⁴ *Semanario de Mataró*, 4 de maig de 1889.

¹⁵ Riu-Barrera, Eduard: "Cronologia de l'arqueologia i dels seus precedents" a *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*. Volum 1: *Els temps prehistòrics i antics fins al segle V*. Barcelona, 1996. Pàg. 421.

¹⁶ Banús, Joan i altres: *Josep Puig i Cadafalch. El llegat d'un renaixentista contemporani a Mataró i Argentona*. Mataró, 2001. Pàg. 69.

¹⁷ Fons Antoni Marfà i Serra.

¹⁸ Per resseguir la relació professional i científica entre ambdós vegeu Pere Bosch i Gimpera: *La Universitat i Catalunya*. Barcelona, 1971.

¹⁹ És simptomàtic que el primer col·laborador que cita Serra Ràfols a la *Forma Conventus Tarraconensis* és en Josep Puig i Cadafalch i que siguin coautors del treball *Arqueologia grega i romana*. Barcelona, 1931.

²⁰ Serra Ràfols, J. de C.: *Forma Conventus Tarraconensis. Fasc. I: Baetulo-Blanda*. Barcelona, 1928; i nota manuscrita de Josep Puig i Cadafalch al Fons Antoni Marfà i Serra.

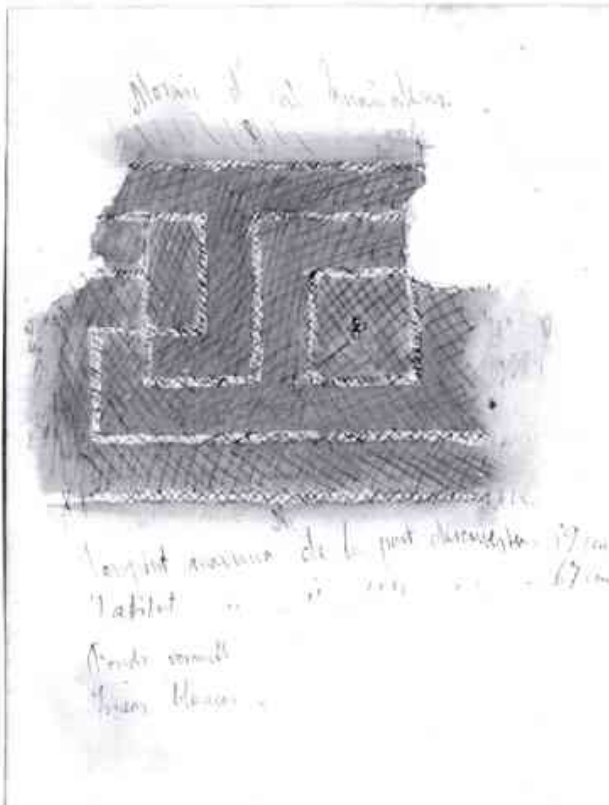
²¹ "Troballes romanes a Mataró". 1936. Inèdit.

²² "Una imposta bizantina al Museu Arqueològic de Mataró" c. 1945 (inèdit); Ribas, Marià: "Procedència del capitell imposta bizantina de Mataró" a *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 5, Mataró, 1979.

²³ *Mvsev*, 1948, pàg. 54-55.

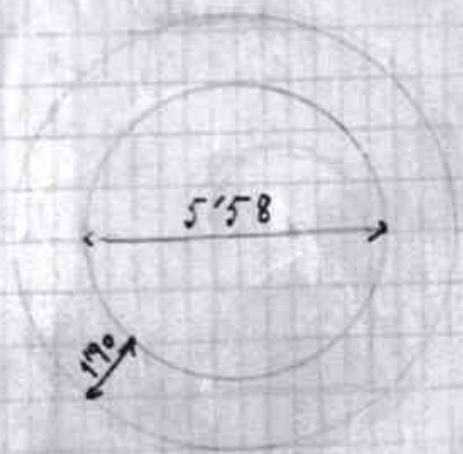
²⁴ Ribas, Marià: *El poblament d'Iluro*. Barcelona, 1952, dedicatòria; Ribas, Marià: *Els orígens de Mataró*. Mataró, 1964, pàg. 13.

Mosaic romà trobat a Can Guañabens, plaça Gran de Mataró (1882). © Arxiu SCCM. Fons documental de l'SPAL.

Datos de la Torrassa del Moro

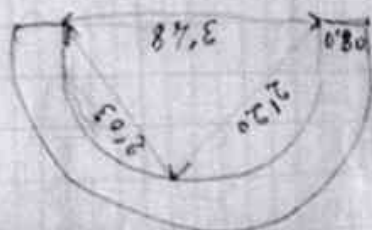

folta més profunda

4'00

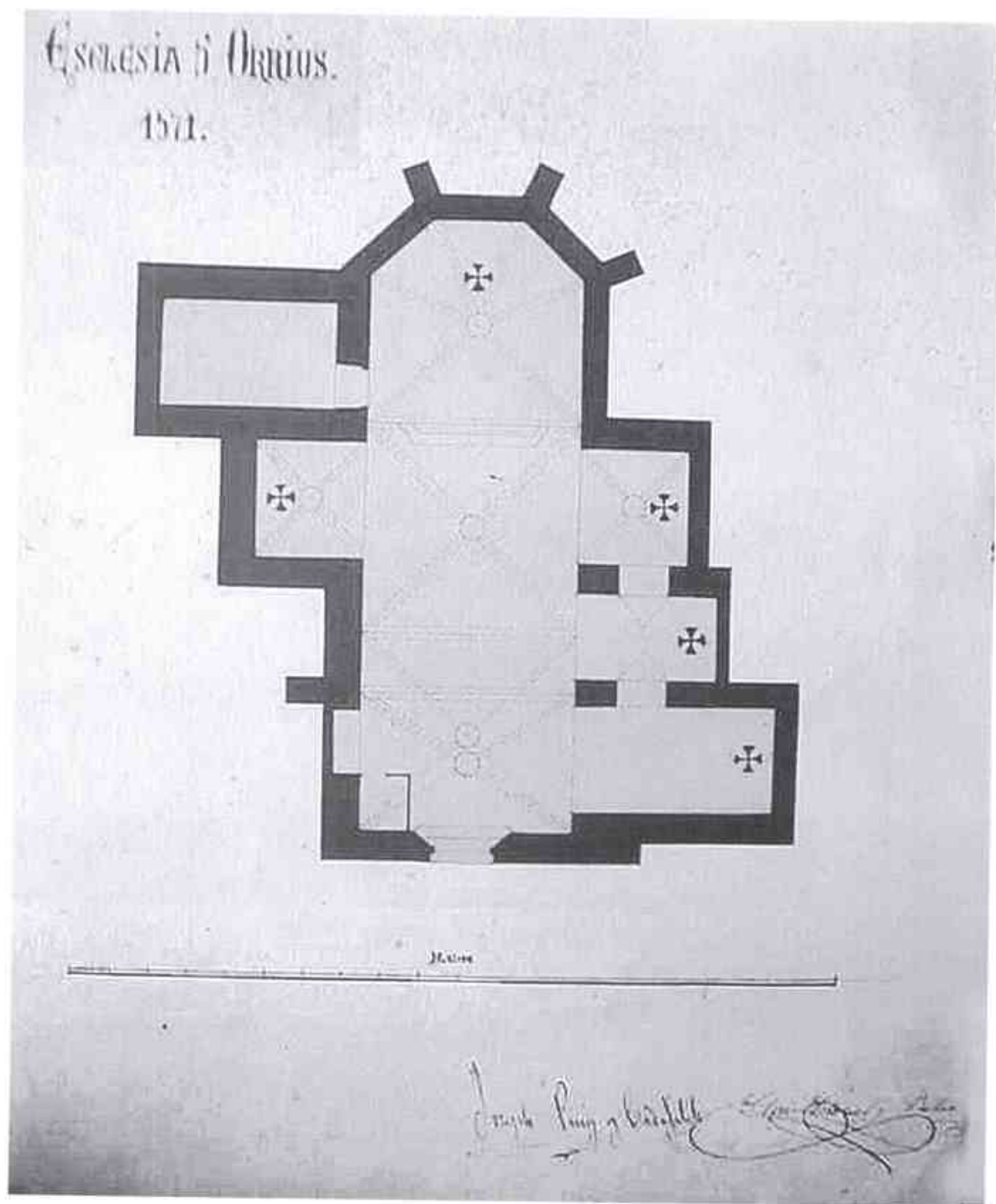
9 filars de 50 i de 45 mm per altor
 llargada més per altor 0'50 a 1'00

Munt de Vent
 altura tota boveda 3'38

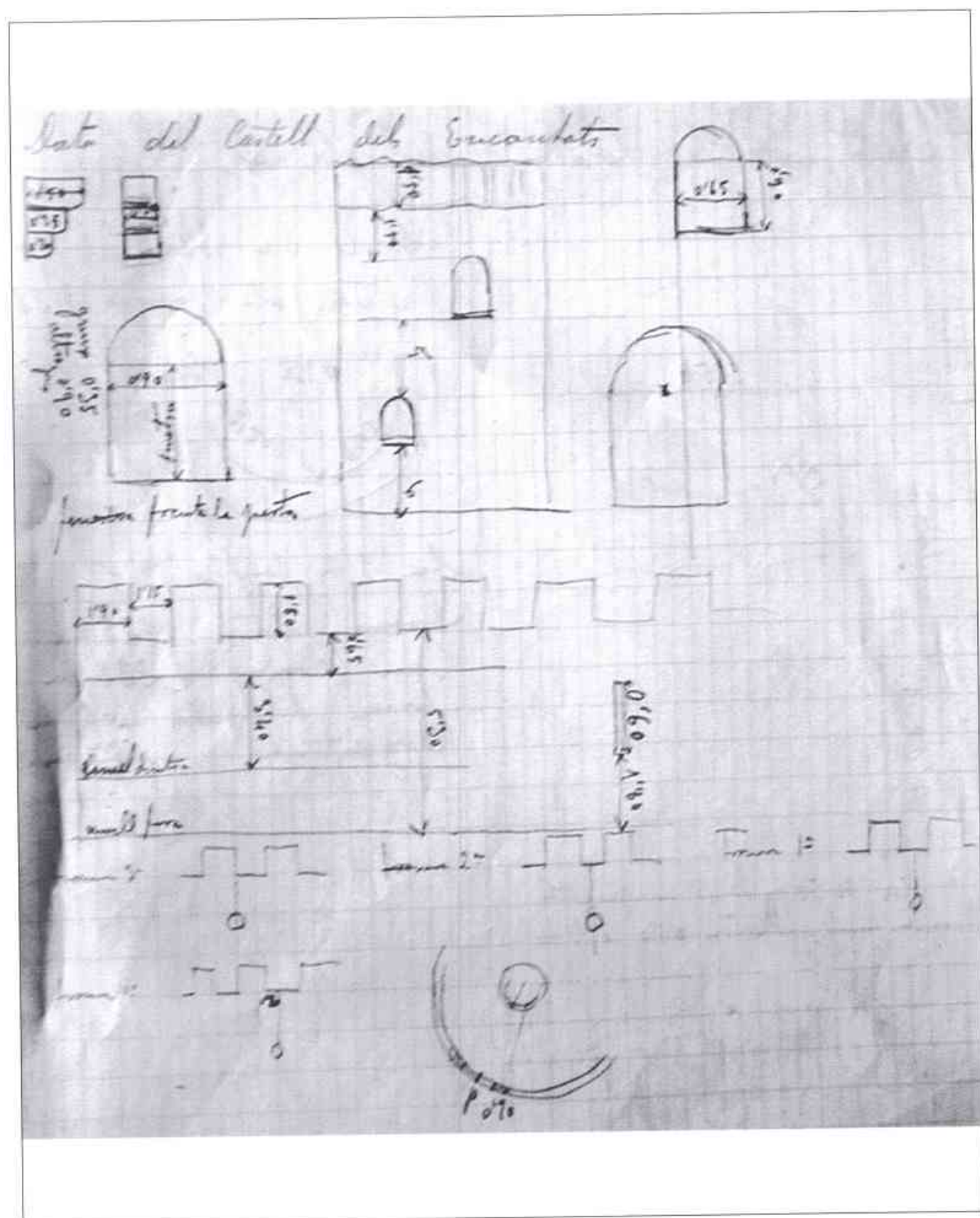

Jun 9 de Juny de 1889

Llorrens altura 123 m
 Can Bordoy 238 m
 Torrassa del moro 408 m
 Argentona 57 m.

Planta de l'església parroquial de Sant Andreu d'Orius (1888). Arxiu Puig i Cadafalch, Barcelona.

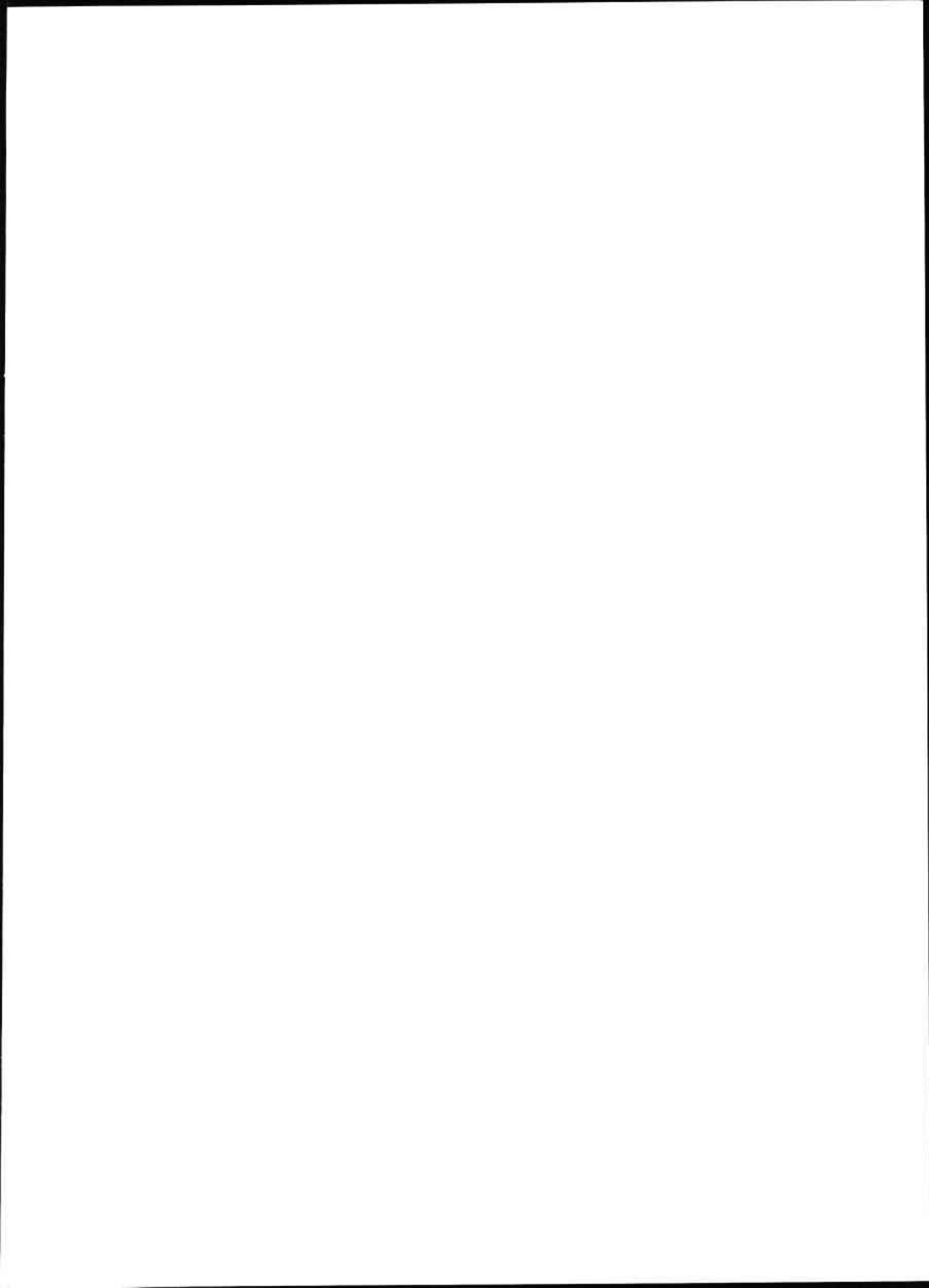

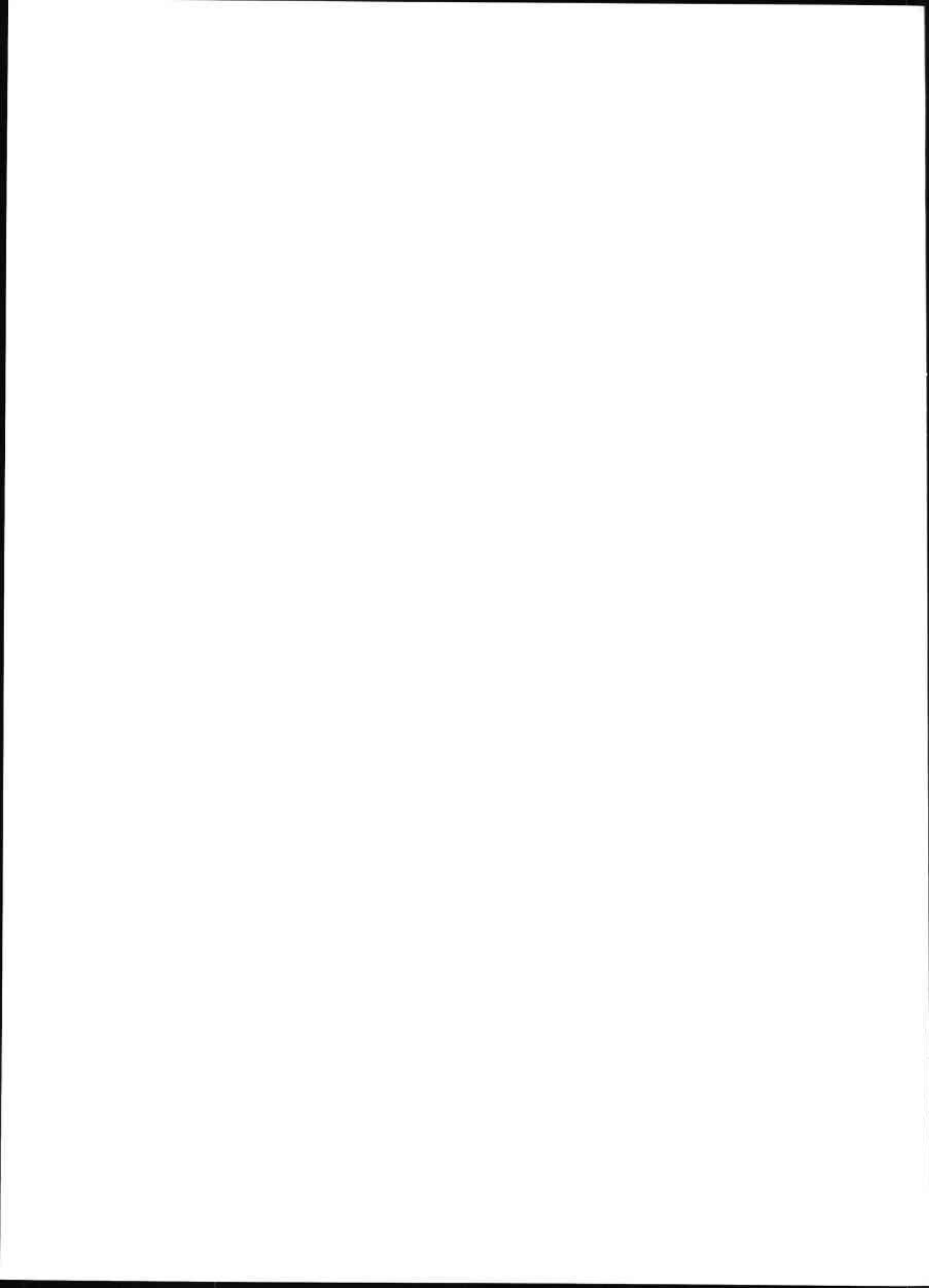
Croquis i notes de camp de la Torre dels Encantats. Caldes d'Estrac (c.1885). Arxiu Puig i Cadafalch, Barcelona.

TROBALLES ROMANES A MATARÓ

En el curs de les obres per a la construcció del camp d'arrosos
del Slob Clars, a Mataró, l'any ~~1934~~ ^{situat a la part alta de Mataró} 1934, se feren diverses troballes
d'edificis romans que semblen indicar l'existència per aquells endorrons d'
una vil·la ~~relativament~~ relativament important. Malauradament els treballs d'
excavació i recomanats, a què oblidava la nivellació del terreny, s'ofec-
tuaren sense que, de moment, es tingué cura de conservar e ni menys anota-
tar ço que s'anava descobrint. ~~Sabem~~ ^{Sabem} únicament (1) que es trobaren res-
tes de parets, de paviments (cap d'ells, però, resta) i enterraments d'inhuma-
ció molt pobres i ni tant sols eren sepulcres de tauler, tot el més el cap
del cadàver estava protegit o reposava ~~sobre~~ per sobre una pedra). Se
conservaren almenys dels objectes aprofitats, en grans com sol podavenir en
totes les excavacions romanes; entre ells el més notable són una taula
de marbre ^{de 24 cm. d'alçada} d'un adreçament, de bon treball, apreciable especialment en el
cabell, molt ben dissenyat, ja que la cara està ^{totalment} ~~totalment~~ esgratinyada ja un
torç femení de, de tènues línies grolleres, i ^{que de cap manera} ~~de cap manera~~ un pot comparar amb
el belifolm ~~de~~ torç de Badalona.

Més tard els patrietes mataronins senyors Antoni Riera i Ignasi
Mayol
Mallatja intervingueren en els treballs, i el darrer hi interposà la benemèri-
ta Caixa d'Estalvi de Mataró, la qual subvencionà les ^{últimes} ~~últimes~~ ^{que es feren,} ~~que es feren,~~
excavacions que con-
sistiren especialment en buidar un pou que fou descobert en aquell lloc.
Això permeté recollir una quantitat important de ceràmica i altres objec-
tes que, barrejats amb terra, havien servit per a recomenar-lo. Per
congruència el pou cambia ~~per~~ una obra molt posterior, que ni tant sols fou
(1) Prat i Puig, Francesc; Les troballes romanes del camp de l'Iluro, (amb dibuixos i notes expli-
catives per Maria Ribas i Bertran) "Anuari de Mataró", n.º 3703 corresponent al 24 de desembre de 1935.

NORMES PER A LA REDACCIÓ DE TREBALLS PER PUBLICAR A LA REVISTA LAIETANIA DEL MUSEU DE MATARÓ

1.- Els treballs que es presentin al Consell de Redacció de la revista **LAIETANIA** per a ser publicats hauran de ser inèdits i no haver estat acceptats per a la seva publicació a cap altra revista, actes de congressos o monografies.

2.- La data límit d'admissió de treballs per a publicar serà el dia 30 de juny.

3.- Malgrat que el contingut dels articles és responsabilitat de llur autor, el Consell de Redacció, podrà rebutjar qualsevol treball que al seu criteri no reuneixi un mínim de qualitat, o no s'ajusti als temes que són propis d'aquesta publicació.

4.- Qualsevol treball que no s'adequi a aquestes normes es retornarà al seu autor perquè faci les correccions necessàries d'adaptació, per la qual cosa se li donarà un termini màxim i improrrogable de 15 dies.

5.- Els treballs no podran tenir una extensió superior a 50 fulls Din A4 escrits a una sola cara. Aquest nombre de fulls inclou les il·lustracions, que no podran depassar el 15% del total de fulls. Serà potestat del Consell de Redacció l'acceptació de treballs de més extensió.

6.- Els originals a publicar s'hauran de lliurar amb suport informàtic, disquet HD de 3.5", CD i amb una còpia en paper.

7.- Preferentment, el text haurà d'haver estat escrit en format Word per a PC. Si el treball inclogués algun gràfic, preferentment haurà d'haver estat fet en format Excel per a PC. En el cas que no s'haguessin utilitzat aquests formats, l'autor del treball haurà d'indicar clarament el sistema operatiu, el format i la versió utilitzada.

8.- Estructura del document i tipografia.

- Tots els marges del document -superior, inferior, esquerre i dret- tindran el mateix valor: 2'5 cm.
- El text s'haurà d'haver escrit amb lletra del tipus arial, amb cos de 10 i a doble espai.
- No s'admetran notes a peu de pàgina, hauran de ser notes al final, amb lletra de tipus arial, amb cos de 10 i amb espai senzill.
- No s'acceptarà la publicació d'inventaris de peces, llevat de casos excepcionals, si no és que el Consell de Redacció discrecionalment ho accepti. Pels casos que s'accepti la seva publicació el tipus de lletra serà l'arial, amb cos de 10 i espai senzill.
- Just sota del títol del treball hi haurà d'haver el nom complet i els dos cognoms de l'autor o autors del treball en minúscules.
- En el primer full hi haurà d'anar un breu resum, com a màxim de 10 línies o 150 paraules, en la pròpia llengua del text, a més d'una traducció a un altre idioma. Just després dels resums es posaran entre 3 i 6 paraules clau, també en els dos idiomes.
- El títol del treball anirà amb **MAJÚSCULA NEGRETA** (arial 14)
- El subtítol primer anirà amb **MAJÚSCULA NEGRETA** (arial 12)
- El subtítol segon anirà amb **MAJÚSCULA FINA** (arial 12)
- El subtítol tercer anirà amb **Minúscula negreta** (arial 10)
- El subtítol quart anirà amb Minúscula fina subratllada (arial 10)
- El subtítol cinquè anirà amb *Minúscula fina cursiva* (arial 10)
- S'escriuran en cursiva les paraules en llengua diferent de la del text i les cites d'altres autors.

9.- Il·lustracions.

- Com a terminologia bàsica, s'anomenaran làmines tots els fulls que incloguin dibuixos, i figures tots els fulls que incloguin fotografies
- Totes les il·lustracions que es pretengui publicar hauran de tenir una qualitat mínima suficient que permeti la seva correcta reproducció i s'hauran de presentar muntades i adaptades a la caixa de la revista: 23x17 cm. Per a la seva publicació s'hauran de lliurar els originals; es cas d'estar informatitzades, ho han d'estar en

format Freehand o Adobe Photoshop i s'ha de lliurar el corresponent disquet amb la indicació del format i la versió. En el cas que es consideri necessari, s'haurà de tenir en compte que caldrà deixar espai suficient a la part inferior per a incloure-hi la llegenda.

- Els dibuixos de materials arqueològics hauran d'anar reduïts com a mínim a un terç de la seva mida real, llevat de casos excepcionals; les peces més grans –àmfores, dòlies, etc.- hauran de reduir-se com a mínim fins a una cinquena part de la seva mida real. Per aquest motiu totes les làmines hauran de dur la corresponent escala gràfica, o escales gràfiques si inclouen peces reduïdes a diferents escales.
- Per norma general, a cada full s'hi hauran d'encabir quatre fotografies, totes amb la corresponent escala gràfica.
- En cada làmina o figura es numerarà a partir del núm. 1 els dibuixos o fotografies que els integrin. Les referències a les làmines i figures en el text del treball es faran de la següent manera: (lám. 1) si es fa referència a la totalitat de la làmina; (lám. 3-5) si es fa referència a la totalitat de les làmines 3 a 5; (lám. 1, 4) si es fa referència al dibuix núm. 4 de la làmina 1; (lám. 1, 5-10) si es fa referència als dibuixos núm. 5 a 10 de la làmina 1; en el cas de les figures la referència seguirà el mateix sistema substituint l'abreviatura lám. per la de fig.
- Si s'haguessin de publicar plantes, totes hauran de tenir convenientment marcat el nord i hauran de dur la corresponent escala gràfica.
- Si s'haguessin de publicar talls, seccions, alçats, etc., tots hauran de dur la corresponent escala gràfica.
- Pel que fa a plantes, talls, seccions, alçats, etc., no s'acceptaran encarts, llevat de casos molt excepcionals discrecionalment apreciats pel Consell de Redacció.
- Tots els textos de peus de làmines i peus de figures s'hauran de presentar en full a part, al final del treball, amb tipus de lletra arial i amb cos de 8.

10.- Referències bibliogràfiques, cites de textos clàssics i bibliografia.

- Les referències bibliogràfiques dins del text es faran amb lletra majúscula, de la següent manera:
  - si es tracta d'un sol autor (MARTÍ 1984: 23)
  - si es tracta de dos autors (MARTÍ, PUJOL 1984: 23)
  - si es tracta de més de dos autors (MARTÍ et alii 1984: 23)
- Les cites de textos clàssics es faran amb lletra majúscula, utilitzant abreviatures i separant els llibres, paràgrafs, etc., amb comes: (ESTR. 3,7,32)
- La bibliografia, ordenada alfabèticament i per dates, es col·locarà al final del text i s'escriurà indicant-hi tots els autors, primer els dos cognoms en lletra majúscula, després la inicial del nom i després l'any de la publicació entre parèntesi; després anirà la cita sencera. A tall d'exemple:
  - **Per llibres:** PUJOL DEL HORNO, J.; GARCÍA ROSELLÓ, J. (1994): El poblament ibèric dispers al Maresme central. Mataró.
  - **Per articles de revistes:** PUJOL DEL HORNO, J.; GARCÍA ROSELLÓ, J. (1994): El poblament ibèric dispers al Maresme central. Laietania 9, 87-129. Mataró.
  - **Per Actes de congressos, etc.:** GARCÍA ROSELLÓ, J.; MIRÓ CANALS, J.; PUJOL DEL HORNO, J. (1991): La porta meridional del poblament ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme), a Fortificacions. La problemàtica de l'ibèric ple: (segles IV-III aC). Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica. Manresa.

11.- Als autors se'ls lliuraran unes primeres proves (galerades) perquè les repassin i les corregeixin en el més breu espai de temps possible, que com a màxim serà de 15 dies. Amb les correccions el text original sols podrà ser modificat en casos absolutament justificats i prèvia l'autorització del Consell de Redacció.

12.- L'autor del treball tindrà dret a 8 separates per treball i un exemplar de la revista. Si hi ha més d'un autor s'entendrà que les 8 separates són per treball, mentre que cada autor tindrà dret a un exemplar de la revista.

Ajuntament de Mataró
**Patronat Municipal
de Cultura**